КАНДРАТ КРАПІВА

КАНДРАТ
КРАПІВА

ЗБОР
ТВОРАЎ
У ПЯЦІ
ТАМАХ

ЗБОР ТВОРАЎ У ПЯЦІ ТАМАХ

ТОМ 3

МІНСК
1975

КАНДРАТ КРАПІВА

П'ЕСЫ

«МАСТАЦКАЯ
ЛІТАРАТУРА»

К $\frac{70600-073}{М 302(05)-75}$ 100-75

З НАРОДАМ

ДРАМА

У СЯМІ КАРЦІНАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Гудовіч Павел Андрэевіч — кампазітар, 50 год.

Ганна Якаўлеўна — яго жонка.

Браніслава Адамаўна — пляменніца Ганны Якаўлеўны, 32 гады.

Юля Муравіцкая — партызанка.

Шкуранкоў Антон Еўдакімавіч — кампазітар, 60 год.

Марфа Пятроўна — суседка Браніславы Адамаўны, 55 год.

Максіменя Антон Іванавіч — сусед Гудовіча, партызан.

Мігуцкі Анатоль Захаравіч — загадчык аддзела мастацтва пры немцах.

Людвіг Шуфт — афіцэр, гестапавец.

Стракач — перакладчык у гестапа.

Жабрак.

Камісар партызанскага атрада.

Гараджане, партызаны, нямецкія салдаты, паліцэйскія.

Дзея адбываецца ў 1941—1942 гг. у адным з акупіраваных гарадоў Беларусі.

Карціна першая

Летняя раніца. Вялікі пакой у кватэры Гудовіча. У задняй сцяне — дзверы ў калідор. У левай — дзверы ў суседні пакой. Вокны адчынены. Косыя праменні сонца кладуцца на падлогу, на засланы каляровым абрусам стол. Лёгкі ветрык пакалыхвае фікусы. Гудовіч у халаце — дрэмле, седзячы ў крэсле. Ганна Якаўлеўна ўваходзіць з вядром і конаўкай. Яна на момант спыняецца ў дзвярах, глядзіць на Гудовіча, потым на цыпачках падыходзіць да фікусаў.

Гудовіч *(не паварочваючы галавы)*. Гэта ты, Аня?

Ганна Якаўлеўна. Прабач, я цябе пабудзіла.

Гудовіч. А я і не спаў... Так, драмаў трошкі.

Ганна Якаўлеўна. А ты лёг бы ў пасцель.

Гудовіч. У восем гадзін раніцы? Хто ж гэта кладзецца?

Ганна Якаўлеўна. Той, хто да васьмі не клаўся.

Гудовіч. Дык гэта не я.

Ганна Якаўлеўна. А хто ж гэта ноччу ўставаў?

Гудовіч. А ты і гэта бачыла?

Ганна Якаўлеўна. Бачыла.

Гудовіч. Ну, дык гэта ты і не спала да васьмі гадзін. То табе і трэба легчы ў пасцель.

Ганна Якаўлеўна. Праўда, і я не спала. Учора нахвалявалася.

Гудовіч. Чаго ж хвалявацца? Усё добра абышлося.

Ганна Якаўлеўна. Добрае хваляванне таксама спаць не дае. Ты ж ведаеш, як я заўсёды перажываю і твае поспехі, і твае няўдачы.

Гудовіч. Адно месца ў арыі ўсё ніяк не ўдавалася. А тут раптам прыйшло ў галаву. Прыйсці-то прыйшло, а выйсці ніяк не выходзіла. Я і так, я і гэтак варочаўся — не магу заснуць дый годзе. Прыйшлося ўставаць запісваць. Запісаў, лёг і адразу заснуў.

Ганна Якаўлеўна. Адпачыць табе трэба, Паўлуша. Не беражэш ты сябе.

Гудовіч. Скончу, тады адпачну.

Ганна Якаўлеўна. Калі тое будзе. І лета пройдзе. У дождж, у холад — што за адпачынак?

Гудовіч. Не забывайся, што ў мяне ўмова з тэатрам. К першаму жніўня я павінен клавір здаць.

Ганна Якаўлеўна. Здасі на месяц пазней, пачакаюць.

Гудовіч. Цяпер гэта мне не да твару. Чытала ў газеце: «Заслужаны дзеяч мастацтва кампазітар Гудовіч працуе над новай операй «Шчаслівая доля». Савецкая грамадскасць з цікавасцю чакае новага твора таленавітага кампазітара». Чула? *(З націскам.)* Савецкая грамадскасць чакае. Народ чакае. Хіба я магу падводзіць людзей, якія ўчора так цёпла мяне віталі?

Ганна Якаўлеўна. Вось як звалішся з ног, дык і падвядзеш.

Гудовіч. А чаго гэта я будуваліцца з ног?

Ганна Якаўлеўна. Таго, што ты хворы.

Гудовіч. Хворы, кажаш? Нешта я гэтага не заўважаю.

Ганна Якаўлеўна. А ці даўно скардзіўся, што ў цябе сэрца баліць.

Гудовіч. Калі тое было, што я скардзіўся? Тады, як не рабіў нічога. Ад гэтага яно і балела. А цяпер я здаровы, матухна. Як бык, здаровы.

Ганна Якаўлеўна. Храбрышся.

Гудовіч. Вось скончу оперу, а тады і адпачыць можна. У Крым ці на Каўказ. У Кіславодску хораша ўвосень. Паветра ў гарах чыстае, сумленне ў цябе чыстае — адпачывай, колькі душа жадае. За адным разам і ў нарзанчыку памокнем, сэрца падлечым.

Ганна Якаўлеўна. А Шкуранкоў у Сочы збіраецца. Пуцёўкі ўзяў ужо.

Гудовіч. Шкуранкоў мне не прыклад. У яго свае «Мары шчасця», а ў мяне свая «Шчаслівая доля».

Ганна Якаўлеўна. Не любіць ён цябе.

Гудовіч. Ведаю. Учора павіншаваў, як тры грошы даў.

Ганна Якаўлеўна. Седзячы ў зале, усё рэплікі кідаў. «Агітка,— кажа.— Не прызнаю такой музыкі». Я ледзь утрымалася.

Гудовіч. А ты не хвалюйся. Няхай не прызнае, абы мяне народ прызнаваў.

Ганна Якаўлеўна. Табе, можа, варта было б

назву змяніць. Ён кажа, што ты ў яго тэму ўкраў і нават назву запазычыў.

Гудовіч. Няхай гаворыць, што хоча. Тэма шчасця гэта не яго ўласнасць, гэта спрадвечная народная тэма. Ён напісаў оперу аб тым, як народ марыў аб шчасці, але не знайшоў яго, а мая опера аб тым, як народ здабыў гэта шчасце дзякуючы савецкай уладзе.

Ганна Якаўлеўна. Гэта ўсё добра, але пра адпачынак трэба ўсё-такі падумаць. Выгляд твой мне не падабаецца.

Гудовіч. Пра выгляд мы падумаем крыху пасля, а цяпер — працаваць. *(Напяваючы нешта сабе пад нос, ён ідзе ў суседні пакой.)*

Ганна Якаўлеўна *(ківае ўслед яму галавой)*. Ну, пайшоў... *(Сцірае пыл з фікусаў.)*

З суседняга пакоя даносяцца гукі музыкі. Паўтараюцца варыяцыі таго ж самага матыву: Гудовіч працуе. Лёгкі стук у дзверы. Ганна Якаўлеўна, не адгукваючыся, ідзе да дзвярэй, прыадчыняе. На парозе паказваецца Броня.

Броня. Дзень добры, цёця.

Ганна Якаўлеўна. Тсс... *(Ківае галавой у бок суседняга пакоя.)* Рана нешта ў госці прыйшла.

Броня. На работу іду. Забегла даведацца, як вы маецеся пасля ўчарашняга.

Ганна Якаўлеўна. Ды вось маемся... Павел Андрэевіч не спаў цэлую ноч.

Броня. Перахваляваўся, мабыць, учора.

Ганна Якаўлеўна. Вядома. Некаторыя шаптуны правал прарочылі, а тут поспех.

Броня. Ды яшчэ які поспех!

Ганна Якаўлеўна. Вось нервы і расхадзіліся.

Броня. На сэрца не скардзіўся?

Ганна Якаўлеўна. Храбрыцца, не прызнаецца.

Броня. А я яму парашкоў прынесла.

Ганна Якаўлеўна. Угаворваю, каб у адпачынак ішоў, дык і слухаць не хоча.

Броня. А куды ў адпачынак?

Ганна Якаўлеўна. Яшчэ не ведаем. Скончыць оперу, тады ўжо будзем думаць.

Броня. Вазьміце і мяне з сабою.

Ганна Якаўлеўна. Ды ўжо ж... возьмем цябе, сірату.

Б р о н я. Не магу я без вас. З таго часу, як аўдавела, і дня не магу пражыць, каб не наведацца.

Г а н н а Я к а ў л е ў н а. А куды ж табе ісці, як не да нас? Цётка ж я табе. І Павел Андрэевіч цябе таксама любіць.

Б р о н я. Ён мне, як бацька родны.

Г а н н а Я к а ў л е ў н а. Бацька-то бацька, а замуж табе трэба было б ісці. Памром мы, і застанешся аднаадзінокая.

Б р о н я. Абы за каго я не хачу, а якога б хацела — не трапляецца.

Г а н н а Я к а ў л е ў н а. Трапіцца яшчэ... Маладая, прыгожая...

Г у д о в і ч *(уваходзіць)*. Хто гэта тут малады ды прыгожы? Ну, вядома — Браніслава Адамаўна.

Б р о н я *(ідзе яму насустрач)*. Добры дзень, Павел Андрэевіч!

Г у д о в і ч. Чакай, чакай хвілінаўку! *(Разглядае Броню здалёк, як карціну.)* Та-ак...

Б р о н я. Што — так, Павел Андрэевіч? Вы мяне прымушаеце чырванець.

Г у д о в і ч. Сапраўды — зноў пахарашэла.

Б р о н я. Сур'ёзна?

Г у д о в і ч. Досыць сур'ёзна. Працэнтаў на пяцьдзесят.

Б р о н я. Ой! Дык якая ж я ўродзіна была дагэтуль!

Г а н н а Я к а ў л е ў н а *(смяецца)*. Не ўдаўся твой камплімент.

Г у д о в і ч *(ляпае Броню па плячы)*. Нічога, яна мяне і так палюбіць.

Б р о н я. Даўно люблю, Павел Андрэевіч.

Г у д о в і ч. Доказы?

Б р о н я. Калі ласка! Вось парашкоў вам прынесла. *(Дастае з сумкі парашкі.)*

Г а н н а Я к а ў л е ў н а *(насмешліва)*. Каб стары не кашляў.

Б р о н я *(з дакорам)*. Ну што вы, цёця! Гэта для заспакаення сэрца.

Г у д о в і ч. О не, не! Нізашто не буду піць.

Б р о н я. Чаму?

Г у д о в і ч. Гэта, мусіць, некае прываротнае зелле.

Г а н н а Я к а ў л е ў н а. Будзе яна такое дарагое зелле траціць на старога.

Броня. Сур'ёзна, Павел Андрэевіч,— выпіце! Гэта вельмі добрыя парашкі.

Гудовіч. Ах, сур'ёзна? Калі сур'ёзна, тады ведаеш што?

Броня. Што?

Гудовіч. Нясі іх назад.

Броня. Ды што вы, Павел Андрэевіч!

Гудовіч. Нясі, нясі, каб я іх не бачыў! *(Выходзіць.)*

Ганна Якаўлеўна. Давай сюды.

Броня. Два разы на дзень. *(Аддае парашкі.)* Ну, я пайшла ў бальніцу. Дзяжуру сёння. *(Гукае.)* Бывайце здаровы, Павел Андрэевіч!

Гудовіч *(высоўвае галаву)*. Бывай, чараўніца! Заходзь часцей, толькі без парашкоў. Так ты мяне хутчэй прыварожыш. *(Броня выходзіць.)*

У акне паказваецца верх вудзільна, а потым галава Максімені.

Максіменя. Добры дзень, Ганна Якаўлеўна!

Ганна Якаўлеўна. Добры дзень, суседзе!

Максіменя. Гаспадар на рыбку не збіраецца?

Ганна Якаўлеўна. А вы яго падгаварыце.

Максіменя. Вось і я ж думаю. Няхай бы пайшоў правятрыўся. А то ад гэтай музыкі ў яго ўжо, мусіць, аж у галаве гудзе.

Гудовіч *(уваходзіць)*. Антону Іванавічу прывітанне!

Максіменя. Добрай раніцы, Павел Андрэевіч!

Гудовіч. У рыбку сабраліся?

Максіменя. У рыбку, Павел Андрэевіч.

Гудовіч. Мабыць, позна ўжо. Гэта трэба на досвітку.

Максіменя. На досвітку я не мог. Толькі што з работы прыйшоў.

Гудовіч. А цяпер якая ж рыба?

Максіменя. Чаму — якая? Звычайная.

Гудовіч. Сур'ёзная рыба днём адпачывае дзе-небудзь у халадку.

Максіменя. Ой, не кажыце! У тую нядзелю нагледзеў я адну мясціну. Язі во такія ходзяць. Як засланкі.

Гудовіч. І злавілі?

Максіменя. Баяцца, не асвойталіся яшчэ. Але я іх добра занадзіў, бульбы накідаў. Сёння павінны быць рахманыя.

Г а н н а Я к а ў л е ў н а. А добра было б свежай рыбкі на абед усмажыць.

Г у д о в і ч. Са смятанкаю. Язь — смачная рыба, калі добра зрабіць.

М а к с і м е н я. Аднаго я ўсё-такі ўвабраў. Фунтаў так на... не менш як на сем.

Г у д о в і ч. Ого! І вуда вытрымала?

М а к с і м е н я. Я яго натаміў як мае быць. Ён на яму цісне, а я назад заварочваю; ён пад корч, а я яго зноў назад. Мінут, можа, пятнаццаць так вадзіў. Потым ён усё-такі змогся: перавярнуўся пузам дагары і толькі шчэлепамі зяхае. Вось я яго сачком падчапіў і хадзі сюды!

Г у д о в і ч. Прыемна такога дзядзю падчапіць.

Г а н н а Я к а ў л е ў н а. Дык я прыгатую табе з сабой што-небудзь узяць.

Г у д о в і ч. Занадзілі, кажаце?

М а к с і м е н я. Занадзіў, Павел Андрэевіч. Добра занадзіў.

Г у д о в і ч. Ну, лавіце на здароўе.

М а к с і м е н я *(расчараваны)*. А вы?

Г у д о в і ч. Другім разам. Рада б душа ў рай, ды грахі не пускаюць.

М а к с і м е н я. Вось прывалаку торбу язёў, дык будзеце каяцца. А вам на тую злосць і панюхаць не дам. *(Адыходзіць.)*

Г у д о в і ч *(высунуўшыся ў акно)*. Адпусціцеся, сэрца не камень. Мая чарачка, а ваша рыбка, як-небудзь і паладзім. *(Да Ганны Якаўлеўны.)* Вось жа ахвотнік! Цэлую ноч працаваў, не спаў, а ўсё роўна — на рыбу.

Г а н н а Я к а ў л е ў н а. Натура такая.

Г у д о в і ч. Жывая натура. Усё на свеце яго цікавіць. І пагаварыць з ім прыемна. *(На стук у дзверы.)* Калі ласка!

Ю л я *(з парога. Відаць, што хвалюецца)*. Добры дзень! Прабачце, Павел Андрэевіч, што я вас турбую з самага рання.

Г у д о в і ч. Калі ласка, Юлінька, я рад вас бачыць. Праходзьце далей, сядайце.

Ю л я. Гэта ж у нас у школе сёння выпускны вечар, дык мы вельмі просім вас з Ганнай Якаўлеўнай прыйсці да нас.

Г у д о в і ч. Значыць, вас сёння можна павіншаваць з атэстатам сталасці?

Юля. Вечарам, Павел Андрэевіч.

Гудовіч. І куды ж вы цяпер?

Юля. Не ведаю, трэба падумаць. Можа, на юрыдычны.

Гудовіч. Зусім не ўяўляю вас пракурорам. Я думаў... Па-мойму, вы тэатрам захапляліся. І голас у вас нядрэнны.

Юля. Такіх галасоў повен свет.

Гудовіч. Гэта як сказаць. Каб вы заняліся як след... Я чуў, як вы спяваеце ў гуртку.

Юля. Сёння мы выступаем, і мне даручылі прасіць вас... Праўда, гэта нахабства... Вы заняты творчай працай...

Гудовіч *(смяецца)*. Даруйце мне за такое нахабства...

Юля *(зусім збянтэжылася)*. Я, здаецца, глупства сказала. Нахабства, што мы вас турбуем.

Гудовіч. Турбуйце ўжо, што зробіш.

Юля. Можа б вы прыйшлі крышку раней ды паслухалі, як мы спяваем. Параілі б, з чым нам выступаць, з чым не варта.

Гудовіч. За гэта з вас хабар.

Юля. Калі не вельмі вялікі...

Гудовіч. Зараз пабачыце. *(Ідзе ў суседні пакой і выходзіць адтуль з нотамі.)* Гэта песня з мае оперы. Вы з ёю ўжо знаёмы.

Юля *(чытае ноты)*. «У надхмар'і сокал кружыць. У надхмар'і сокал кружыць, а па ім дзяўчына тужыць...» Так, знаёма.

Гудовіч. Я хачу паслухаць яе ў вашым выкананні.

Юля. Баюся, што не здолею.

Гудовіч. Паспрабуйце. Гэта не цяжка. *(Пяе казліным голасам першыя радкі песні.)* Вось так! *(Юля стрымлівае ўсмешку.)* Не так, вядома,— лепш. Голас у мяне не вельмі што.

Юля *(становіцца ў позу, адкашліваецца)*. Мусіць, нічога не выйдзе.

Гудовіч. Выйдзе, выйдзе. *(Ідзе ў суседні пакой. Адтуль чутны гукі музыкі.)*

Юля *(пачынае пець)*.

У надхмар'і сокал кружыць,
У надхмар'і сокал кружыць,
А па ім дзяўчына тужыць:

Пяе яна спачатку няўпэўнена, потым голас яе патроху мацнее.

— Ой ты сокал, мой саколе!
Ты не бачыш, як на доле
Па табе саколка тужыць.

Яна ўжо зусім авалодала сабой і пяе з натхненнем.

— Бачу, мілая, і чую,
Бачу, мілая, і чую —
Нам груган бяду вяшчуе:
Ён маёй краіне любай
Пагражае страшнай згубай,—
У крывавы бой лячу я.

Раптам у зладжаныя гукі песні ўрываецца прарэзлівы роў сірэны. Юля змаўкае, трывожна прыслухоўваецца.

Г у д о в і ч *(пакінуў граць, выходзіць з суседняга пакоя)*. Чаго спужаліся?

Г а н н а Я к а ў л е ў н а. Трывога.

Г у д о в і ч. Асавіяхім людзей палохае.

Г а н н а Я к а ў л е ў н а. Хто яго ведае... У такі час...

Г у д о в і ч. А што — час? Святам самы раз практыкавацца.

Ю л я. Мне трэба на зборны пункт.

Г у д о в і ч. Гэта куды ж?

Ю л я. На Камароўку.

Г у д о в і ч. Ну, мілая! Пакуль вы дабяжыце, дык і адбой будзе. Давайце скончым. Няхай толькі раўці перастане.

Г а н н а Я к а ў л е ў н а *(прыслухоўваецца)*. Нібы яна з мяне жылы цягне.

Сірэна змаўкае.

Г у д о в і ч. Ну, вось і ўсё. *(Ідзе да раяля. Зноў чутны гукі музыкі.)*

Ю л я *(пяе)*.

Хмара чорная віецца,
Хмара чорная віецца...

Трывога яе не пакідае. Яна збіваецца з такта, кусае губы, змаўкае.

Г у д о в і ч. Яшчэ раз гэта месца, Юлінька, і я перастану вас мучыць.

Юля *(намаганнем волі авалодвае сабой, пяе).*

Хмара чорная віецца,
З чорным птахам сокал б'ецца,—
За Савецкую Айчыну,
За цябе, красу-дзяўчыну,
Кроў гарачая пральецца.

Без стуку ўваходзіць Мігуцкі. Усе здзіўлена на яго глядзяць.

Мігуцкі. А тут ціш ды гладзь.

Ганна Якаўлеўна *(зашыкала на яго, замахала рукамі).* Не перашкаджайце!

Юля *(пяе).*

Храбра біся, сокал ясны!

Мігуцкі слухае з іранічнай усмешкай.

Храбра біся, сокал ясны,
Каб не стрэў нас лёс няшчасны;
Каб груган не каркаў болей
Над шчаслівай нашай доляй,—
Храбра біся, сокал ясны.

Гудовіч *(уваходзіць, да Мігуцкага).* Па-першае — добрай раніцы.

Мігуцкі. Сёння гэта не абавязкова.

Гудовіч. А па-другое — зусім не ціш. Мы тут шумім.

Мігуцкі. Зайздрошчу вашым нервам.

Гудовіч. А што нервы? Нервы як нервы.

Мігуцкі. Вайна, а вы песнямі забаўляецеся.

Гудовіч. Што вы выдумалі! Якая вайна?

Мігуцкі. Сур'ёзная, з немцамі.

Гудовіч. Хоць бы вы раз, Анатоль Захаравіч, прыйшлі з прыемнай навіной! Вы адчыняеце дзверы, і я ўжо калачуся: ведаю, што вы што-небудзь жудаснае скажаце. Хто гэта вам казаў пра вайну?

Мігуцкі. Сам Молатаў.

Гудовіч. Вам аднаму?

Мігуцкі. Усім, па радыё. *(Уключае рэпрадуктар.)* Ды ў вас і радыё не працуе.

Гудовіч *(з дакорам).* Аня, я ж прасіў пазваніць на радыёвузел.

Ганна Якаўлеўна. Званіла. Абяцалі паправіць і не прыйшлі.

Гудовіч. Дык вы не жартуеце?

Зноў чуваць роў сірэны.

Мігуцкі. Вось, калі ласка.

Гудовіч, Ганна Якаўлеўна і Юля з трывогай прыслухоўваюцца.

Юля. Пабягу. Мне на зборны пункт трэба. Бывайце здаровы!

Гудовіч. Бывайце, Юлінька. Відаць, мы сёння не сустрэнемся.

Юля. Вечар напэўна адкладуць.

Гудовіч. Вось яно — самае страшнае.

Мігуцкі. Справа сур'ёзная.

Ганна Якаўлеўна. А вы гаворыце так спакойна...

Мігуцкі. Няма сэнсу хвалявацца.

Гудовіч. Я таксама не сумняваюся, што мы пераможам, але ж...

Мігуцкі. Я то ў гэтым не зусім упэўнены.

Гудовіч *(не верыць сваім вушам)*. Як! Вы думаеце...

Мігуцкі *(спакойна)*. Гітлер ударыў знянацку. Ён не дасць нам правесці мабілізацыю.

Гудовіч. Дык што тады?

Мігуцкі. А тады... Самі можаце здагадацца. Вы не маленькі.

Гудовіч *(з раптоўным абурэннем)*. Вы зноў мяне пужаеце? Страшэнны вы чалавек! Лепш бы вы не прыходзілі.

Мігуцкі. Я не пужаю. Але ж я не страус, каб хаваць галаву ў пясок.

Гудовіч. Вы — не страус, вы — груган.

Мігуцкі. Груган — цвярозая птушка.

Гудовіч. Дык чаго ж гэта цвярозая птушка, чорт бы яе пабраў, так спакойна каркае, калі яна чуе пагібель?

Мігуцкі. А чаго нам трапятацца, Павел Андрэевіч? Ад нас тут нічога не залежыць. Усё без нас вырашыцца.

Гудовіч. Як гэта без нас? Лёс краіны вырашаецца, а мы склаўшы рукі будзем збоку наглядаць?

Мігуцкі. Ён вырашаецца там, на фронце. Калі вы такі ваяка, дык бярыце вінтоўку ці кулямёт ды вырашайце.

Гудовіч. Не абавязкова ж на фронце. На фронце я, вядома, не ваяка.

Мігуцкі. Дык як жа вы думаеце вырашаць лёс краіны?

Гудовіч. Я яшчэ не ведаю. Але я папытаюся, мне скажуць, што рабіць.

Мігуцкі. Пакуль вы надумаецеся, дык немец сцапае вас, як курапатку.

Ганна Якаўлеўна. Ціпун вам на язык!

Гудовіч. Ну не, дудкі! Як вы ні каркайце, яны сюды не дойдуць. А калі б гэта няшчасце здарылася, дык я не дурань аставацца тут ім на здзекі.

Мігуцкі. А нашто ім з вас здзеквацца? Вы — чалавек мастацтва, ніякі не палітык, чалавек глыбока беспартыйны.

Гудовіч. Але ж я — чалавек савецкі. *(Схамянуўся.)* Ды вы што? Угаворваеце мяне?..

Мігуцкі *(штучна смяецца)*. Дзівак вы, Павел Андрэевіч.

Ганна Якаўлеўна *(устрывожана)*. Гэта што?

Мігуцкі. Зеніткі... А можа, бомбы.

Ганна Якаўлеўна. Няўжо, бомбы?

Мігуцкі. На досвітку бамбілі Севастопаль, Каўнас, Брэст. Прыйшла чарга і да нас.

Ганна Якаўлеўна. Паўлуша, можа гэта што рабіць трэба?

Гудовіч. А што ж рабіць?

Ганна Якаўлеўна. Нешта ж робяць у такіх выпадках. Помню, па радыё перадавалі. Мы гэтым ніколі не цікавіліся, а вось і прыйшлося.

Мігуцкі *(падыходзіць да акна)*. Гарыць недзе. Здаецца, вакзал.

Усе глядзяць у акно.

Ганна Якаўлеўна. Што ж гэта такое? Чаму ж нашы іх не адганяюць?

Гукі выбухаў чутны выразней.

Мігуцкі. Адыдзіцеся ад акна. *(Садзіцца ля сцяны.)*

Ганна Якаўлеўна. А вокны трэба зачыніць.

Гудовіч. Няхай, што гэта паможа?

Ганна Якаўлеўна. Я заўсёды ў навальніцу зачыняю. *(Зачыняе акно. Моцны выбух, і яна падае, схапіўшыся за грудзі.)*

Гудовіч *(падбягае да Ганны Якаўлеўны)*. Аня, што з табой? Анечка! *(Аглядае.)* Мусіць, паветрам яе.

Мігуцкі *(падыходзіць і таксама аглядае)*. А вось, бачыце? Відаць, невялікі асколак.

Гудовіч. Анечка! *(Да Мігуцкага.)* Няўжо канец?

Мігуцкі *(мацае пульс)*. Пульс б'ецца.

Гудовіч. Вы ўмееце перавязваць?

Мігуцкі. Давайце бінт.

Гудовіч. Няма.

Мігуцкі. Дык што-небудзь. Хутчэй!

Гудовіч мітусіцца па кватэры, нарэшце прыносіць прасціну, але не ведае, што з ёй рабіць.

Гудовіч. Вось гэта хіба.

Мігуцкі *(бярэ прасціну, раздзірае)*. Якая ж вы расцяпа! *(Глянуўшы ў акно, кідае прасціну і бяжыць да дзвярэй.)*

Гудовіч. Куды ж вы, Анатоль Захаравіч?

Мігуцкі. Дом гарыць, мая кватэра занялася. *(Выбягае.)*

Гудовіч *(падбягае да акна, праз якое відаць полымя)*. Гэй, людзі! Таварышы! Памажыце хто-небудзь! Ніхто не чуе. *(З намаганнем падымае Ганну Якаўлеўну на рукі.)* Родная мая! Куды ж мы цяпер? *(Стаіць у нерашучасці, асветлены заравам.)*

Карціна другая

Бедна абсталяваны пакой гарадской кватэры. Гудовіч адзін. Ён моцна змяніўся, асунуўся. На ім паношаны касцюм, відаць, не на яго шыты. Ён нешта запісвае на нотную паперу, потым бярэ скрыпку, грае. Гэта ўрыўкі з оперы «Шчаслівая доля», якія мы чулі ўжо ў першай карціне.

Броня *(уваходзіць)*. Прачакаліся, Павел Андрэевіч?

Гудовіч. А мне не здоўжылася.

Броня. Есці, мабыць, хочаце?

Гудовіч. Ды як табе сказаць... За працаю дык яно і не рупіць.

Броня. А мяне затрымалі сёння. Ды яшчэ на рынак забягала.

Гудовіч. Можа, што добрае чула?

Броня. Не чуваць добрага, Павел Андрэевіч. Зводку іх чула. Гітлер перамогамі выхваляецца.

Гудовіч. Чым жа ён выхваляецца?

Броня. Хваліцца, што праз два дні Сталінград возьме.

Гудовіч. Ці не зарана ён хваліцца? У мінулым годзе таксама хваліўся, а потым і паперлі яго ад Масквы. Каб не было яму і пад Сталінградам тое самае.

Броня. Усе чакаюць гэтага. Прафесара Каліноўскага бачыла. Прывітанне перадаваў. «Скажыце,— кажа,— Паўлу Андрэевічу, няхай не падае духам. Хутка павінны пачуць добрыя навіны». А што — не сказаў.

Гудовіч. Народ верыць у перамогу. А вера — гэта вялікая сіла. Глядзі, як заекаталі гітлераўцы наконт партызан. Значыць, народ за зброю ўзяўся. Вось што значыць вера!

Броня. І сёння нейкага чына хавалі. Кажуць, ля Рудзенска недзе партызаны ўходалі.

Гудовіч. Ну, вось! А ты казала, няма добрых навін.

Броня. Дык гэта мала.

Гудовіч *(бярэцца за скрыпку.)* Пераначуем, болей пачуем.

Броня. Як вам сёння працуецца?

Гудовіч. А, ведаеш, нішто. У галаве як быццам ясней стала. Сёння я досыць ладны кусок другога акта аднавіў.

Броня. Мучыцеся вы, а не працуеце. Цесна, няўтульна, інструмента няма. Скрыпка — гэта ж не тое ўсё-такі.

Гудовіч. Я ўжо прывык.

Броня. Сесці б вам за раяль, як бывала, ды ў цяпле, ды ў святле.

Гудовіч. Давай лепш думаць пра будучае: пра тое, як гэту маю оперу будуць слухаць савецкія людзі. Як ты думаеш — будзе гэта?

Б р о н я. Будзе, Павел Андрэевіч. Толькі... прыйдзецца крыху пачакаць.

Г у д о в і ч. Вось я і баюся, ці дачакаюся. Не хацелася б, каб запісаныя тут пачуцці ляглі ў магілу разам са мною.

Б р о н я *(устрывожана)*. Вы дрэнна сябе адчуваеце?

Г у д о в і ч. Звычайна.

Б р о н я. Дык нашто ж такая гаворка?

Г у д о в і ч. Ты ж ведаеш, што такое сэрца. Гэта можа здарыцца раптоўна. Дык я вось і прашу цябе...

Б р о н я. Пакажыце ваш пульс... *(Садзіцца ля Гудовіча і бярэ яго руку.)* Ніякіх перамен я не заўважаю. З вашым сэрцам можна яшчэ сорак год жыць.

Г у д о в і ч. Я пастараюся. Але ты, Бронечка, усё-такі дай мне слова, што захаваеш вось гэта *(паказвае на ноты)* для нашых людзей.

Б р о н я. Аб гэтым мяне прасіць не трэба, Павел Андрэевіч. Усё ваша для мяне дарагое.

Г у д о в і ч. Дзякую.

Б р о н я. Але найлепшы спосаб захаваць вашы творы — гэта захаваць вас. І я буду старацца гэта рабіць.

Г у д о в і ч. Як жа ты мяне будзеш захоўваць? Я ж не малое дзіця, сам захаваюся як-небудзь.

Б р о н я. Вы чалавек дарослы, але вас часамі трэба і даглядзець і перасцерагчы.

Г у д о в і ч. Я чалавек не вельмі практычны, гэта праўда. Нябожчыца ўсе дробныя клопаты брала на сябе.

Б р о н я. Я хацела б замяніць вам яе... наколькі гэта ў маіх сілах. У вас павінен быць блізкі чалавек, які б вас любіў і бярог.

Г у д о в і ч. Табе і самой цяжка, а ты яшчэ лішні цяжар хочаш узяць на сябе.

Б р о н я. А можа, для мяне гэта і не цяжар якраз. Можа, гэта палёгка ў жыцці.

Г у д о в і ч. Ну, ужо і палёгка!

Б р о н я. Вы сабе жартуйце, а я сваю задачу ведаю. Мяне і цёця перад смерцю прасіла аб гэтым.

Г у д о в і ч. Нябожчыца ведала, каго прасіла. А толькі мне няёмка. Я і так у цябе на карку сяджу: хлеб твой ем і ў хаце тваёй жыву.

Б р о н я. Як вам не сорамна, Павел Андрэевіч! Вы проста крыўдзіце мяне. Хіба што вы мяне за чужую лічыце.

Гудовіч. Ціха, маўчу, маўчу.

Шкуранкоў *(уваходзіць)*. Добры дзень, Павел Андрэевіч.

Гудовіч *(адкладвае скрыпку)*. Добры дзень, Антон Еўдакімавіч!

Шкуранкоў. Што гэта вас не відаць нідзе. Я думаў, ці не захварэлі?

Гудовіч. Ды вось працую патроху.

Шкуранкоў. Заказ узялі?

Гудовіч. Які там заказ! Хачу аднавіць сваю оперу.

Шкуранкоў. «Шчаслівую долю»?

Гудовіч. Сваю «Шчаслівую долю», якую фашыст загубіў.

Шкуранкоў. «Шчаслівая доля»... Ці не занадта іранічна гэта гучыць сягоння.

Гудовіч. Нават дзёрзка, калі хочаце. Няшчасны жабрак, які страціў усё на свеце, адважваецца жыць сваёю «Шчаслівою доляй». Хіба гэта не нахабства? А як гэта добра, што ёсць такі куточак, куды не дацягнуцца паганыя рукі акупантаў! Гэта мае творчыя мары. Тут я поўны ўладар. Магу рабіць добрых людзей шчаслівымі, колькі захачу, магу благаслаўляць усё сумленнае, высакароднае і праклінаць звярынае і подлае. І нават сам паршывы Гітлер нічога мне не зробіць.

Шкуранкоў. Прабачце, Павел Андрэевіч, але гэта ўсё самападман, дзіцячая ўцеха, якая не мае ніякага практычнага значэння. Шчаслівай долі ўсё-такі няма.

Гудовіч. Была і будзе. Яна яшчэ будзе.

Шкуранкоў. Будзе, калі нас не будзе.

Гудовіч. А гэта не важна, што нас не будзе. Я веру ў гэта, значыць, я загадзя, ужо сягоння, перажываю гэту шчаслівую долю ў сваіх творчых марах. Я ёю жыву. Яна — гэта вера — ратуе мяне ад адчаю, дае мне сілу і мужнасць быць чалавекам.

Шкуранкоў. Гэта зноў жа ўсё толькі мары. Я думаю, што нам з вамі пара стаць на рэальную глебу і больш дакладна вызначыць лінію сваіх паводзін.

Гудовіч. Вось гэта вы праўду кажаце — бліжэй да жыцця. Мы са сваімі марамі занадта замкнуліся ў сваёй лупіне. Народ не толькі марыць, але і змагаецца. І мы павінны яму дапамагчы, чым можам. Я ўжо сам думаў пра гэта.

Шкуранкоў. Вы мяне не так зразумелі, Павел Андрэевіч. Я зусім не збіраюся ісці ў партызаны. Божа мяне барані! Несур'ёзна гэта ўсё.

Гудовіч. Што не сур'ёзна?

Шкуранкоў. Ды вось гэта гульня ў партызанскую вайну. Хіба можна супроць такой сілы што зрабіць? Ну, заб'юць сотню, другую гітлераўцаў, хіба гэта вырашыць лёс вайны? Вунь жа дзе апынуліся ўжо: да Грознага падыходзяць. Сталінград не сёння-заўтра будзе ў іх. І няма такой сілы, якая магла б іх спыніць.

Гудовіч. Такая сіла ёсць.

Шкуранкоў. Дзе?

Гудовіч. У народзе, у Савецкай дзяржаве.

Шкуранкоў. Відаць, мы з вамі пераацанілі моц Савецкай дзяржавы. Не бачу, Павел Андрэевіч, ніякай сілы.

Гудовіч. Відаць, не праз тыя акуляры вы глядзіце, Антон Еўдакімавіч, калі не бачыце.

Шкуранкоў. А праз якія акуляры я гляджу, павашаму?

Гудовіч. Ці не праз берлінскія вы пачынаеце глядзець...

Шкуранкоў. А мы давайце скінем акуляры: я — берлінскія, якія вы мне прыпісваеце, а вы — маскоўскія, і давайце паглядзім на рэчы цвяроза. Ну, дзе? Пакажыце мне гэту сілу.

Гудовіч. Хто страціў здольнасць бачыць, таму не пакажаш.

Шкуранкоў. Дарэмна вы, Павел Андрэевіч, мне Берлін закідаеце. Я, здаецца, нікуды не лез, устрымліваўся ад якой бы там ні было палітычнай тэмы, пісаў нявінныя рэчы. Але ж гэта становіцца небяспечным. Нас пачынаюць абвінавачваць у сабатажы. Гэта да дабра не давядзе.

Гудовіч. У нашых умовах небяспечна быць сумленным чалавекам. Значыць — далоў сумленне?

Шкуранкоў. Ну і супроць ражна не папрэш. Хочаш не хочаш, а прыходзіцца лічыцца з рэальнымі абставінамі.

Гудовіч. І гэта гаворыць той самы кампазітар Шкуранкоў, які быў вядомы ў народзе.

Шкуранкоў. Недарэмна. Я такі сёе-тое зрабіў для народа.

Гудовіч. Вы сёе-тое зрабілі тады, у спакойны час, калі вам нічога гэта не каштавала. А цяпер, калі народ у бядзе, вы гатовы адрачыся ад яго. А якраз цяпер ваш голас пратэсту яму патрэбен.

Шкуранкоў. Які пратэст? Аб чым вы гаворыце, Павел Андрэевіч? Гэта непатрэбнае і небяспечнае донкіхоцтва. Яно нікому не дапаможа, а нас загубіць. Вынік барацьбы ўжо вырашан.

Гудовіч. Шкада мне вас, Антон Еўдакімавіч. Вы — чалавек без веры.

Шкуранкоў. Была ў мяне вера, ды больш ёй няма на што абаперціся.

Гудовіч. Не было ў вас сапраўднай веры. У вашай веры былі вельмі кароткія крылы: яны не ўтрымалі вас на вышыні, і вы плюхнуліся ў балота, проста да ног ката. Бязвер'е парадзіла ў вас трусасць, а ад трусасці недалёка і да подласці.

Шкуранкоў. Ну, гэта вы ўжо хапілі праз меру, Павел Андрэевіч. Ніякай подласці я яшчэ не зрабіў.

Гудовіч. Я кажу — недалёка.

Шкуранкоў. Я бачу, што ў нас недалёка да сваркі. *(Устае.)* З вамі сёння нельга гаварыць. Думаю, што пры наступнай сустрэчы мы лепш зразумеем адзін аднаго. *(Выходзіць.)*

Гудовіч *(адзін)*. Я цябе і так добра разумею.

Броня *(уваходзіць)*. Чаго ён нешта насуплены пайшоў? Ці не паспрачаліся вы тут?

Гудовіч. Ды як жа! Прыйшоў выведаць, ці не састаўлю я яму кампанію падымаць лапкі ўгору. Дагэтуль сядзеў і чакаў, чыя возьме, а цяпер лічыць, што ўжо ўсё вырашана, і таму можна не саромецца.

Броня. А вы не хвалюйцеся. Мала хто што вярзе. Ці вам жа ўсё гэта трэба перажываць?

Гудовіч. Слухаць агідна.

Броня. Можа перакусіце крыху?

Гудовіч. А, ведаеш, не пашкодзіць.

Броня *(разгортвае скрутак)*. Вось хлеб і агуркі. Перакусіце пакуль што, а я пайду суп згатую.

Гудовіч *(бярэ ў рукі хлеб)*. Дзе ўзяла?

Броня. Агуркі — на рынку, а хлеб там — у бальніцы.

Гудовіч. А ты сама? Абедала без хлеба? *(Адсоўвае хлеб.)* Не, я не буду есці гэтага хлеба.

Броня. Вось і дарэмна. Хлеб смачны.

Гудовіч *(бярэцца за скрыпку)*. Заўтра і я пайду хлеб зарабляць.

Броня. Якім гэта спосабам?

Гудовіч. Сумленным. Я людзям пайграю, а людзі заплацяць.

Броня. Дзе гэта вы пайграеце?

Гудовіч. Я гэта табе пасля скажу.

Броня. Дайце слова, што вы не зробіце ніякага глупства.

Гудовіч. Глупства? Не. Даю слова, што глупства не зраблю. *(Наладжвае скрыпку.)*

Броня. Ну, глядзіце ж! *(Выходзіць.)*

Гудовіч. Паглядзім, што ў мяне за рэпертуар. *(Наігрывае паціху беларускія і рускія песні, з кожнай па куплету. Часамі адразу не трапляе на лад, паўтарае. Спыніўся. Механічна адшчыпнуў хлеба. Есць. Наігрывае «А ў полі вярба». На стук у дзверы.)* Заходзьце!

Уваходзіць Мігуцкі, добра апрануты і чыста паголены.

Мігуцкі. Нарэшце я вас знайшоў. Добры дзень, Павел Андрэевіч.

Гудовіч *(не ўзрадаваны)*. Добры дзень.

Мігуцкі. І зусім выпадкова. Іду, чую — нехта грае «А ў полі вярба». Ну, думаю, хто-небудзь з нашых.

Гудовіч. Адно ж...

Мігуцкі. Адно ж так яно і ёсць. *(Прыглядаецца да Гудовіча.)* Перамяніліся вы моцна. Даўно я вас не бачыў.

Гудовіч. Я вас таксама. З таго часу, як вы кінулі мяне з раненай жонкай на руках.

Мігуцкі. Та-ак... Гэта ўжо больш года будзе. Я чуў, што Ганна Якаўлеўна памерла.

Гудовіч. Праз два тыдні пасля таго. А я вось... застаўся тут.

Мігуцкі. А ў мяне тады таксама... амаль усё згарэла. Мала што паспеў выхапіць. *(Гудовіч маўчыць. Няёмкая паўза.)* Як вы жывяце, Павел Андрэевіч?

Гудовіч. Нічога, добра жыву.

Мігуцкі *(скептычна, амаль грэбліва аглядае пакой, самога Гудовіча)*. Я б не сказаў... Чорны хлеб з агуркамі...

Гудовіч. Надакучыла: штодзень белы ды белы. Загадаў чорнага прынесці.

Мігуцкі. Жартаўнік вы, Павел Андрэевіч. Гэта добра, што вы не траціце гумару, але жыць так... Працуеце вы дзе-небудзь? Я чуў, вы ў аркестры працавалі... радавым музыкантам.

Гудовіч. Другая скрыпка.

Мігуцкі. Смеху варт! Лепшы беларускі кампазітар... Вам у мастацтве першая скрыпка належыць.

Гудовіч. А мне і другой не даверылі. Прагналі.

Мігуцкі. За што?

Гудовіч. Ды вось за гэта самае. Кажуць,— занадта шмат гонару для іх.

Мігуцкі. А ведаеце, я б вас таксама прагнаў. Няма чаго дурыкамі займацца. Я хачу вам прапанаваць сапраўдную работу... паводле вашых сіл і таленту.

Гудовіч. А вы... Гэта ў вашых магчымасцях?

Мігуцкі. Я — загадчык аддзела мастацтва.

Гудовіч. А-а, тады зразумела.

Мігуцкі. Трэці месяц. Усё хацеў з вамі пагаварыць, ды вас не відаць нідзе. Я хачу з вамі падпісаць умову.

Гудовіч. На што?

Мігуцкі. На оперу.

Гудовіч. На якую?

Мігуцкі. На «Шчаслівую долю».

Гудовіч. Вы... здзекуецеся?

Мігуцкі. Зусім не. Опера на тую ж самую вашу тэму: як беларускі народ знайшоў сваё шчасце. Толькі там гаварылася аб шчасці савецкім, а тут...

Гудовіч *(перабівае)*. Аб шчасці нямецкім?

Мігуцкі. Беларускім. *(Гудовіч маўчыць.)* Падумайце. Лібрэта гатова. Гана-рар — трыццаць...

Гудовіч *(падхоплівае)*. Срэбранікаў.

Мігуцкі *(пасля доўгай паўзы)*. Вы — чалавек савецкі, я гэта ведаю. Вы мне заявілі аб гэтым яшчэ ў першы дзень вайны. Але з таго часу шмат што змянілася. Вы тады назвалі мяне груганом. Вы цяпер бачыце, што гэты груган правільна каркаў. Я не хачу гвалтаваць вашага сумлення, але давайце разважаць сур'ёзна. Ну, што з таго, што вы савецкі чалавек? Каму гэта можа спатрэбіцца сёння ці, скажам, на працягу бліжэйшых пяцідзесяці год? Немцы, калі што робяць, дык робяць грунтоўна. А вы ж

ведаеце, дзе яны цяпер. Савецкая ўлада дажывае апошнія дні.

Гудовіч. Вы зноў прыйшлі мяне пужаць.

Мігуцкі. Але ж вы са мной згодны?

Гудовіч. Я не хацеў бы з вамі дыскуціраваць на гэту тэму.

Мігуцкі. Можаце смела гаварыць, што думаеце. Я ў гестапа не пабягу... Дык вось, мы дамовіліся, што савецкая ўлада...

Гудовіч. Я з вамі не дамаўляўся наконт савецкай улады.

Мігуцкі. Усё роўна, гэта без нас станецца. Ну, а народ беларускі? Ён жа астанецца. Якая б ні была яго псіхіка, немцы не будуць прыстасоўваць да яе сваю палітыку. Значыць, трэба беларускую псіхіку прыстасоўваць да нямецкай палітыкі. Іначай атрымаецца разлад, які скончыцца дрэнна для беларускага народа. Вось тут мастацтва і можа адыграць вялікую ролю.

Гудовіч. Беларускую псіхіку прыстасоўваць да нямецкай палітыкі... Вы сваю ўжо прыстасавалі?

Мігуцкі. Я заўсёды разважаю цвяроза.

Гудовіч. Але ж ваш прыклад можа аказацца непераканаўчым. Народ скажа, што ён не згодзен прыстасоўваць сваю спіну да нямецкай палкі і сваю шыю да нямецкай пятлі.

Мігуцкі. Чаму ж пятля? Пятля — гэта на выпадак разладу.

Гудовіч. Як я зразумеў, вы мне пакуль што прапануеце палку?

Мігуцкі. Я вам прапаную трыццаць тысяч. *(Паўза.)* Што вы на гэта скажаце?

Гудовіч. На жаль, я павінен вам падзякаваць.

Мігуцкі. Адмаўляецеся?

Гудовіч. Зусім незалежна ад тэорыі прыстасавання. Я непрацаздольны чалавек. Пасля ўсіх няшчасцяў, якія на мяне зваліліся...

Мігуцкі. А вы паспрабавалі б.

Гудовіч. Спрабаваў, нічога не выходзіць. Ні думак, ні пачуццяў — поўная прастрацыя.

Мігуцкі *(недаверліва)*. Скажыце, калі ласка! Вось няшчасце!

Гудовіч. Дайце рады. Ёлап ёлапам стаў. Як быццам і таленту ніколі не было.

М і г у ц к і *(з націскам)*. Я спадзяюся, што гэта пройдзе.

Г у д о в і ч. Я таксама спадзяюся, што некалі пройдзе.

М і г у ц к і. Вы проста без яды аслабелі. Вось атрымаеце аванс, крыху падкорміцеся.

Г у д о в і ч. Ад авансу я ўстрымаюся. Я магу яго не апраўдаць.

М і г у ц к і. Будзем лічыць, што гэта не апошняе ваша слова. Падумайце, а пасля мы сустрэнемся.

Б р о н я *(уваходзіць)*. Добры дзень!

Г у д о в і ч. Гэта мая сваячка... і гаспадыня.

Б р о н я. Мы з Анатоліем Захаравічам знаёмы.

Г у д о в і ч. Не, ты яшчэ не знаёма, Бронечка. Гэта спадар Мігуцкі, загадчык мастацкага аддзела.

Б р о н я. А-а, разумею. *(Сама ж не ведае, як да гэтага паставіцца, і дапытліва глядзіць на Гудовіча.)*

Г у д о в і ч. Спадар Мігуцкі такі добры, што прапануе мне трыццаць тысяч за оперу.

Б р о н я. За якую?

Г у д о в і ч. За «Шчаслівую долю». *(Броня здзіўлена.)* Не падумай чаго дрэннага: за шчаслівую долю пад немцам. Падумай, якая куча грошай!

Б р о н я. Дык вы ж хворы.

Г у д о в і ч *(да Мігуцкага)*. Ну, вось. Я вам праўду сказаў — хворы. Не так целам, як духам.

М і г у ц к і. А ў чым жа той дух будзе трымацца? Вы, Браніслава Адамаўна, лепш даглядайце Паўла Андрэевіча, дык ён хутчэй паправіцца. Зайдзіце да мяне, я вам запіску дам на паёк.

Г у д о в і ч. Не паможа. Нічога не паможа.

М і г у ц к і. Ну, гэта мы пабачым. Няма чаго загадзя сябе адпяваць. *(Да Броні.)* Дык вы зайдзіце. *(Да Гудовіча.)* Жадаю вам хуткай папраўкі. Мы яшчэ пагаворым. *(Развітваецца і выходзіць.)*

Г у д о в і ч *(з абурэннем)*. Падлюга!

Б р о н я. Дабіраецца да вашага сумлення.

Г у д о в і ч. Трыццаць тысяч ён мне патыкае. Удавіся ты імі.

Б р о н я. Супакойцеся, Павел Андрэевіч.

Г у д о в і ч. Правільна я зрабіў, што адмовіўся?

Б р о н я. Зусім правільна. Але на гэтым яшчэ не канец. Трэба быць асцярожным.

Гудовіч. Не шкада трыццаці тысяч?

Броня. Звязацца з фашыстамі — значыць загінуць.

Гудовіч. Маладзец ты ў мяне. Дай я цябе пацалую за гэта.

Цалуе, Броня выходзіць. Гудовіч бярэ скрыпку і працягвае перапыненую работу — рыхтуе рэпертуар на заўтрашні дзень. У яго яшчэ не ўляглося абурэнне, і ён з асаблівым націскам, амаль са злосцю, грае «Чаму ж мне не пець».

Карціна трэцяя

Гарадская плошча. Гудовіч са скрыпкай у руках стаіць на рагу невялікага сквера. Ля ног ляжыць перавернуты дагары капялюш. Халодны асенні вецер развявае сівыя валасы. Твар яго пібы акамянеў.

Гудовіч грае народныя песні: «А ў полі вярба», «Як памерла матулька», «Зялёны дубочак» і інш.

Праходзяць людзі. Некаторыя не звяртаюць на музыку ніякай увагі. Другія спыняюцца, слухаюць, кідаюць у капялюш рублёвую паперку і ідуць па сваіх справах. Іншыя не спыняюцца. Яны кідаюць у капялюш грошы, стараючыся не глядзець Гудовічу ў твар. Па ўсім відаць, што гэта яго знаёмыя.

Мужчына. Гэта ж Гудовіч!

Жанчына. Ён самы.

Мужчына. Да чаго давялі чалавека, сволачы!

Жанчына *(аглядаецца на Гудовіча)*. У яго, небаракі, рукі адубелі. Ледзьве струны перабірае.

Дзяўчынка. Дзядзя, а «Восень» умееш?

Гудовіч, нічога не адказваючы, грае «Восень».

1-я жанчына. Песня якая гаротная.

2-я жанчына. Як наша жыццё.

Падыходзяць тры нямецкія салдаты. Людзі разыходзяцца і з апаскай наглядаюць здалёк. Салдаты з выглядам гаспадароў пакурваюць цыгаркі, задаволена ўхмыляюцца. Потым, як па камандзе, яны кідаюць акуркі ў капялюш і, рагочучы, ідуць далей. Гудовіч не звяртае ўвагі на гэта нахабства, і твар яго нерухомы, як і раней.

1-я жанчына *(хуценька падыходзіць і выкідае з капелюша акуркі)*. Каб на вас шэрсць курэла, злыдні праклятыя!

М і г у ц к і (*падыходзіць*). Што гэта вы робіце, Павел Андрэевіч?

Г у д о в і ч. Хлеб зарабляю.

М і г у ц к і (*заглядае ў капялюш*). Не многа ж вы зарабілі.

Г у д о в і ч. Затое сумленна.

М і г у ц к і. Небяспечны гэта хлеб.

Г у д о в і ч. Хіба ён каму-небудзь поперак горла стаў?

М і г у ц к і. Гэта дэманстрацыя. Вы наўмысля выстаўляеце напаказ свае пакуты: «Вось глядзіце, да чаго мяне давялі!»

Г у д о в і ч. Я нічога страшнага не раблю: граю людзям песні. Калі і гэта страшна каму-небудзь, дык дрэнная іх справа.

М і г у ц к і. Вы гуляеце з агнём. Кіньце гэта небяспечнае глупства. Пакуль вам падаюць руку дапамогі, прыміце яе. Гэта вам раіць ваш сапраўдны друг.

Г у д о в і ч. Друг мой сапраўдны! Не перашкаджайце мне зарабляць свой хлеб. Вы адпужваеце ад мяне людзей.

М і г у ц к і (*адыходзіць*). Стары вар'ят.

М а р ф а П я т р о ў н а (*з рыначным кошыкам*). Не, ён не вар'ят. Ён добры чалавек.

М і г у ц к і. А вы адкуль ведаеце, што ён добры чалавек?

М а р ф а П я т р о ў н а. А гэта мой сусед. Мы з ім цераз калідор жывём.

М і г у ц к і. Гэты ваш добры чалавек пагана робіць.

М а р ф а П я т р о ў н а. А што ж тут паганага? Песні не благія. Вось толькі што жабраваць пайшоў. Ну, дык, мусіць жа, гора прыперла.

М і г у ц к і. Гора прыперла. Вось табе і суседка. Цераз калідор жыве, а нічога не ведае.

М а р ф а П я т р о ў н а (*заінтрыгаваная*). А што такое?

М і г у ц к і. Хадзіце сюды (*адводзіць яе ўбок*). Як вас зваць?

М а р ф а П я т р о ў н а. Марфа Кульбацкая.

М і г у ц к і. А бацьку як звалі?

М а р ф а П я т р о ў н а. Пятрусь.

М і г у ц к і. Дык вось, Марфа Пятроўна. Ваш сусед сапраўды добры чалавек. Мала таго — ён выдатны чалавек, і мне яго шкада. Ён можа загінуць.

Марфа Пятроўна. Праз гэта, што грае?

Мігуцкі. Ага. Бачыце, грае ён тут не так сабе. Яго нехта падбухторвае на гэта. Немцы, як даведаюцца...

Марфа Пятроўна. Хто ж яго падбухторвае?

Мігуцкі. Мала цяпер усякай поскудзі? Можа, хто знарок хоча пад манастыр падвесці. Вы там нікога не заўважалі?

Марфа Пятроўна. Прыходзіць да яго зрэдку яшчэ такі самы музыкант... Шкуранкоў ці як яго. А больш я нікога не бачыла.

Мігуцкі. Вы, мусіць, не вельмі прыглядаліся.

Марфа Пятроўна. Ну, вядома. Хіба мне ў галаве. Як пайду на рынак, дык бывае, што і цэлы дзень там.

Мігуцкі. Шкада чалавека. Яшчэ на шыбеніцу трапіць. Вы ўсё-такі наглядайце.

Марфа Пятроўна. А што толку, што я буду наглядаць? Чым я тут дапамагу?

Мігуцкі. А вы скажыце мне, калі хто да яго будзе прыходзіць. Больш вам і рабіць нічога не трэба. Ну, можа, часамі падслухаць, што будуць гаварыць. Вось вам мой адрас. *(Вымае блакнот, запісвае і дае ёй адрас.)* І крыху грошай... за турботу.

Марфа Пятроўна. А за што ж грошы? Турбота невялікая. Дзеля добрага чалавека я і без грошай паслухаю.

Мігуцкі. Вы толькі яму, суседу, нічога не гаварыце, а так цішком. Калі ён будзе ведаць, то, вядома, да яго ніхто не пойдзе. Сам ён будзе куды-небудзь хадзіць. Гэта яшчэ горш.

Марфа Пятроўна. Што ж, мне не цяжка, цераз калідор жывучы. Я разоў пяць на дзень бываю ў іх.

Мігуцкі. Ну, вось і добра. Я хацеў бы ведаць, хто там яго падбівае на такія справы. Значыць, дагаварыліся. Я вас буду чакаць. *(Адыходзіць.)*

Гудовіч *(грае і пяе ахрыплым голасам).*

Ой, восень, восень,
Скуль ты ўзялася?
Жалем, слязамі
Скрозь разлілася:
Бедныя людзі
Крыюцца ў хатцы,—
Страшна ім, страшна

З холадам знацца.
Кепска, ой, кепска
Жыці ў няволі...

Раптам чысты дзявочы голас падхоплівае песню.

Трэба шукаці
Лепшае долі.

Людзі аглядаюцца на дзяўчыну. Гэта Юля, апраненая ў шэрую ватоўку, укручаная цёплай хусткай. Гудовіч стрэўся з ёю вачыма і пазнаў. Губы яго задрыжалі, твар прасвятлеў. Маскіруючы сваю ўзрушанасць, ён закашляўся. Песня абарвалася. Людзі шчодра кідаюць у капялюш рублі, дзеляцца ўражаннем, разыходзяцца. Улучыўшы момант, Юля кідае ў капялюш паперку і хутчэй адыходзіць. Гудовіч асцярожна кладзе на зямлю скрыпку, бярэ ў рукі капялюш і выбірае з яго рублі. Зайздросна пазірае на грошы жабрак, што сядзіць побач.

Жабрак. Ты, пан, мяне аграбіў. *(Гудовіч глядзіць на яго няўцямліва.)* Грошы мае загроб. Гэта ўсё ў маёй шапцы было б, а трапіла ў твой капялюш. Прыйшоў на маё месца і дазволу не папытаўся. У нас, жабракоў, так не водзіцца.

Гудовіч. Я цябе сапраўды пакрыўдзіў. На! *(Кладзе рублі яму ў шапку.)*

Жабрак. Пакінь сабе крыху. Ты ж таксама пілікаў тут і горла драў.

Гудовіч. Мне не трэба.

Жабрак. І мне твайго не трэба. Жабрак жабраку не дорыць. На, забірай. *(Кладзе частку грошай Гудовічу ў кішэнь.)*

Не вымаючы з капелюша, Гудовіч разгортвае паперку і чытае. Аглядаецца вакол сябе. Хавае паперку ў кішэнь. Людзей ля яго няма: усе падаліся ў процілеглы канец сквера. З таго боку даносіцца стрыманы гул. Хутка на сцэну выходзіць гітлеравец з аўтаматам у руках. За ім, са звязанымі назад рукамі, спатыкаючыся, ідуць мужчына і жанчына. Вопратка на іх вісіць шматкамі, праз дзіркі відаць скатаванае цела, на тварах сляды пабояў. У жанчыны адно вока зусім запухла. У кожнага на грудзях фанерная дошка з надпісам. У мужчыны: «Я страляў у нямецкіх салдат», у жанчыны: «Я памагала партызанам». За арыштаванымі, з аўтаматамі напагатове, ідуць гітлераўцы. Паводдаль, па баках і ззаду — натоўп людзей. У натоўпе прыглушаны гул абурэння і словы спачування.

Г а л а с ы.— Іх на шыбеніцу гоняць.

— Бедныя! Чаго ж вы пападаліся ў рукі гэтым катам?

— І жанчына-небарака.

— Можа, дзеці-сіроты засталіся.

— Не плачце. Ім і так цяжка.

— Радзіма вас не забудзе!

П а р т ы з а н к а. Смерць фашысцкім... *(Удар прыклада збівае яе з ног. Два салдаты зноў паставілі яе на ногі і штуршкамі прымушаюць даганяць пярэдніх.)*

Г а л а с ы.— Вырадкі праклятыя!

— Звяругі!

— А нашы — героі. На смерць ідуць з узнятай галавою.

— Героі. Шапку перад імі трэба здымаць.

Усе, як па камандзе, знімаюць шапкі.

Н е м е ц *(рэзка паварочваецца і настаўляе аўтамат).* Цурук!

Канвой з арыштаванымі аддаляецца. Людзі, прыгнечаныя бачаным, стаяць панура і маўкліва. У жанчын на вачах блішчаць слёзы. Нечыя нервы не вытрымалі: жанчына заплакала наўзрыд. Гудовіч стаіць на тым жа месцы. Усе на яго забыліся. Вось ён прыкладае скрыпку да пляча і ціха, ледзь чутна, грае «Широка страна моя родная...». Нібы электрычны ток прайшоў па натоўпе. Узняліся галовы, выпрасталіся плечы. Людзі хвіліну слухаюць, як зачараваныя, а пасля таксама паціху, як змоўшчыкі, пачынаюць пець. Пяюць мужчыны, трымаючы шапкі ў руках, пяюць жанчыны з мокрымі ад слёз вачыма. Апусцілася заслона, а песня ўсё яшчэ гучыць як перамога нязломнага духу.

Карціна чацвёртая

Дэкарацыя другой карціны.

Б р о н я, апранутая, стаіць ля акна. У парозе суседка М а р ф а П я т р о ў н а.

Б р о н я. Вы добра бачылі, што гэта ён?

М а р ф а П я т р о ў н а. Добра. Гэтак, як цябе бачу.

Б р о н я. На пляцы?

М а р ф а П я т р о ў н а. Ага. Там, дзе жабракі сядзяць.

Броня. Што гэта ён надумаўся?

Марфа Пятроўна. Надумаешся, голад не цётка.

Броня. Я думала, работа трапілася. Казаў учора, што пойдзе хлеб зарабляць.

Марфа Пятроўна. Казаў, то і пайшоў. Табе ж лягчэй будзе. І чаго ты над ім так дрыжыш? Што ён — дзіця малое? Гляджу я на вас і дзіўлюся. Ні бацька ён табе, ні дзядзька — чужы чалавек, а ты куска не з'ясі, ды ўсё яму.

Броня. Ён мне радней роднага.

Марфа Пятроўна. Радней роднага толькі муж можа быць. Але ж... А ўрэшце — бог вас ведае.

Броня. Якое глупства вы гаворыце, Марфа Пятроўна!

Марфа Пятроўна. Стараваты, гэта праўда. Але каб добры харч, то ён бы яшчэ акрыяў. Маладога — дзе ж ты яго ўхопіш цяперашнім часам?.. Ды яшчэ ўдавою быўшы.

Броня. Душа ў яго цудоўная, таму я яго люблю. А больш мне нічога не трэба.

Марфа Пятроўна. Пры целе і душа хараша.

Броня. Пра яго так няможна гаварыць. Ён выдатны талент.

Марфа Пятроўна. Дык і трымайся! Абедзвюма рукамі трымайся. Раз даў табе бог такі талент, дык не выпускай. Прыйдуць нашы, ён зноў у славе будзе. Ты за ім яшчэ пакрасуешся.

Броня. Ой, Марфа Пятроўна! З вамі гаварыць нельга. Вы ўсё не з таго боку падыходзіце. Хіба я пра гэта думаю?

Марфа Пятроўна. А ты думай і пра гэта. За цябе ніхто не падумае. Я, мілая, век пражыла, ведаю, з якога боку да каго падысці, і табе дрэннага не параю.

Броня *(глядзіць у акно)*. Ідзе, здаецца. Так, ідзе. *(Узрадаваная, яна распранаецца і пачынае наводзіць парадак у пакоі.)*

Марфа Пятроўна. Адлягло? Ну, то я пайду. Ты яму не гавары, што я тут балбатала. А трымаць — трымай!

Броня махае на Марфу Пятроўну рукой. Тая выходзіць. Уваходзіць Гудовіч. Ён празяб і адчувае сябе крыху вінаватым перад Броняй, але задаволены сабой.

Б р о н я. Ну, ідзіце, ідзіце, бліжэй! Зараз вам лазня будзе.

Г у д о в і ч. А і няма за што. Дарэмна ты заняла баявую пазіцыю.

Б р о н я. Як няма за што? Вы сёння моцна правініліся.

Г у д о в і ч. Я працаваў. Вось і заработак. *(Выкладвае на стол грошы.)*

Б р о н я. Вы жабраваць хадзілі? Можа, там яшчэ дзе торба з кускамі? *(Ідзе і заглядае ў пярэднюю.)*

Г у д о в і ч. А нашто торба, калі ў мяне капялюш.

Б р о н я. На вуліцы? І як вам не сорамна?

Г у д о в і ч. Ні капелькі. Гэта чыстыя грошы. Іх мне даў народ. Яны не заплямлены ні крывёю, ні здрадніцтвам. Бяры смела. *(Бярэ са стала грошы і дае Броні.)*

Б р о н я *(беручы грошы)*. А рукі ж, як лёд.

Г у д о в і ч. Рукі пазяблі, а душы цяплей стала. Цэлы дзень са сваімі людзьмі. Я бачыў іх вочы, чуў, чым яны дышуць.

Б р о н я. А вы глупства там ніякага не зрабілі?

Г у д о в і ч. Не, я толькі граў.

Б р о н я. Што вы гралі?

Г у д о в і ч. Песні. Нашы, народныя: «Перапёлачку», «Вярбу»; не важна — што, важна — дзе граў, каму граў — вось што важна!

Б р о н я. Я вас прашу — не рабіце гэтага больш.

Г у д о в і ч. Гэта ты дарэмна просіш.

Б р о н я. Родненькі! Беражыце сябе. Баюся я за вас.

Г у д о в і ч. Чаго? Я ж не з бомбаю хадзіў, а во *(бярэ ў руку скрыпку)* — са скрыпкай толькі.

Б р о н я. Усё роўна. Не хадзіце больш.

Г у д о в і ч. Во страху нагнаў! Не такі я герой, як ты думаеш.

Б р о н я. І не трэба. Будзьце тым, кім вы ёсць. Ваша пара прыйдзе.

Г у д о в і ч *(распранаецца. Паліто вешае на вешалку, а капялюш кладзе на акно. Трэ рукі і хукае)*. Бачыў я сёння герояў.

Б р о н я. Дзе?

Г у д о в і ч. На шыбеніцу іх вялі... скатаваных. Людзі плакалі, і я... *(хукае на рукі)* ледзь не заплакаў. А яны... Гімны ім трэба складаць. *(Прыкладае рукі да печы. Паўза.)* Жыў буду — складу.

Броня. Я чула — павесілі іх.

Гудовіч. І жанчына там была... Маладая яшчэ. *(Паўза.)* Броня, дзе тая лістоўка?

Броня. Якая?

Гудовіч. З вершам Янкі Купалы, што мне прафесар Каліноўскі прынёс.

Броня. Я схавала.

Гудовіч. Дай мне яе сюды. *(Броня выходзіць і хутка варочаецца.)*

Броня. Вось яна.

Гудовіч *(чытае)*.

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны!

Вось і я напішу. Музыку напішу. Няхай людзі пяюць, гневам распаляюцца.

Броня. Толькі з лістоўкай асцярожна.

Гудовіч. Я на памяць вывучу. А лістоўку ты зноў схаваеш. *(Прыкладае рукі да печы. Паўза.)*

Броня. У нас, у бальніцы, сёння аблава была. Кругом ачапілі гестапаўцы.

Гудовіч. Лавілі каго?

Броня. Партызана шукалі. Усіх хворых пературбавалі.

Гудовіч. Знайшлі?

Броня. Не, не знайшлі. Як падышлі да ложка, дык я ні жывая, ні мёртвая была. Але наш ардынатар — ён па-нямецку ўмее — сказаў ім нешта, яны паківалі галовамі, паглядзелі гісторыю хваробы і пайшлі далей.

Гудовіч. Дык партызан такі быў?

Броня. Ён у нашай палаце ляжыць.

Гудовіч. Ён табе сказаў, што партызан?

Броня. Не, мне ніхто не казаў. Я дзяжурыла, як яго прывезлі пад выглядам паліцая. Адзін толькі ўрач, Антон Піліпавіч, ведае пра гэта. Але я таксама здагадалася.

Гудовіч. І нікому не сказала?

Броня. Не. Нават яму самому. Няхай думае, што і я лічу яго за паліцая. Так яму спакайней будзе.

Гудовіч. Выходзіць, ты яго пакрываеш.

Броня. Ну і што ж такое? Свой чалавек.

Гудовіч. Такога нічога, толькі за гэта фашысты вешаюць. Дык, можа, і мне прасіць цябе, каб ты так не рабіла?

Броня. Мне можна, я чалавек звычайны.

Гудовіч. А мне няможна, бо я, па-твойму, незвычайны.

Броня. А вы павінны берагчы сябе.

Гудовіч. Дзякуй табе за такую прывілегію.

Броня *(лагодна)*. Ну, годзе, супакойцеся. Мы пра гэта пасля пагаворым. А зараз я пайду да суседкі папытаюся, ці няма ў яе кіпятку. Вам трэба сагрэцца. *(Мімаходам бярэ з акна капялюш і нясе на вешалку. Выходзіць.)*

Гудовіч *(бярэ з вешалкі капялюш і зноў кладзе на акно. Вымае з кішэні паперку, глядзіць у яе)*. У шэсць гадзін. *(Глядзіць на гадзіннік.)* Зараз павінна быць. Таксама канспірацыя. Капялюш ёй палажы на акне. На табе капялюш. Паглядзім, што ты мне скажаш. Напэўна, ноты прасіць будзе. А ў мяне і ў самога нічога няма.

Броня *(уваходзіць са шклянкай чаю, ставіць на стол)*. Грэйцеся.

Гудовіч. Дзякую. *(П'е.)* Чаёк — гэта добра.

Броня *(глядзіць на капялюш)*. Я ж яго, здаецца, вешала.

Гудовіч. Гэта ты, мусіць, думала вешаць.

Броня паціскае плячыма, вешае капялюш зноў на вешалку і выходзіць.

Гудовіч *(зноў нясе капялюш на акно)*. Канспірацыя дык канспірацыя. *(Ён яшчэ не данёс капелюша да акна, як увайшла Броня.)*

Броня. Да вас прыйшлі, Павел Андрэевіч.

Гудовіч. А-а... Прасі, прасі. *(Зашпільвае пінжак, папраўляе гальштук.)*

Юля *(уваходзіць)*. Добры вечар. *(Яна на момант спыняецца ў дзвярах.)*

Гудовіч. Добры вечар, Юлінька.

Ідуць адно другому насустрач.

Юля. Дарагі Павел Андрэевіч! Як я рада! *(Працягвае яму абедзве рукі.)*

Гудовіч *(усхваляваны)*. Я таксама рад, Юлінька. Убачыў вас на плошчы і ўзрадаваўся. *(Ён усё трымае яе рукі.)* Толькі я заўважыў, што гаварыць там вы са мной не хочаце. Дзякуй, што зайшла наведаць старога. *(Глядзіць ёй у твар.)* Такая ж... ясная, як і была. Нібы прамень з майго мінулага. Як слаўна, як хораша мы жылі! *(Паўза.)* Распранайцеся. *(Памагае ёй распранацца.)*

Юля раскручвае хустку, знімае ватоўку, застаецца ў паношаным скромным плацці. Яны зусім забыліся на Броню, якая наглядае за імі збоку, як чужая.

Юля. Чула я пра ваша гора, Павел Андрэевіч.

Гудовіч. Гора, Юлінька, вялікае гора. Ды не ў аднаго мяне.

Юля. Як убачыла я вас, як вы на холадзе, без шапкі, ды песня гэта, аж сэрца ў мяне зайшлося. Забылася на ўсякую асцярогу і падцягнула вам.

Гудовіч. Вельмі дарэчы падцягнула.

Юля. А пасля пайшла і паплакала трошкі.

Гудовіч. А вось гэта, можа, і не дарэчы. Як жа вы жывяце, Юлінька? Дзе паварочваецеся?

Юля *(глянуўшы на Броню)*. Усюды, Павел Андрэевіч. Дзе мяне толькі няма.

Гудовіч. Выбачайце, я забыўся вас пазнаёміць. Гэта — мая сваячка, гаспадыня, строгі апякун, найлепшы друг. Пры ёй можаце гаварыць смела, як і пры мне.

Броня. Часамі і друг можа быць лішнім.

Гудовіч. А гэта — мая былая вучаніца і добрая прыяцелька Юля Муравіцкая.

Броня і Юля паціскаюць адна другой рукі.

Гудовіч. Бронечка, можа ты яшчэ раздабудзеш шклянку чаю? *(Броня выходзіць.)* Сядайце, Юлінька. Раскажыце мне што-небудзь.

Юля *(садзіцца)*. Раскажу. Я да вас прыйшла не з пустымі рукамі.

Гудовіч. Ну, ну, я слухаю.

Юля. Перш за ўсё прывітанне вам ад вашых шчырых сяброў, якіх вы нават не ведаеце, але якія вас добра ведаюць і любяць.

Гудовіч. Дзякую. Ад каго ж бы гэта?

Юля. Не магу вам пералічыць — іх шмат... Аднаго вы нават ведаеце. Шле вам нізкі паклон ваш былы сусед... рыбак, што язёў лавіў.

Гудовіч. Антон Іванавіч?

Юля. Ага, Максіменя. Чакае вас да сябе ў госці.

Гудовіч. Зайду, абавязкова зайду. Дзе ж ён жыве?

Юля. А жыве ён... супроць ліха на ўзгорачку.

Гудовіч. Ну, гэта, відаць, далекавата. Ліха то я ведаю дзе, а вось узгорачак той... Без вас я туды не патраплю.

Уваходзіць Броня. Ей непрыемна, што Гудовіч так захоплен гаворкай з Юляй. З непрыязню глянуўшы на Юлю, яна ставіць перад ёй чай. Юля дзякуе кіўком галавы. Броня выходзіць. Чуваць, як яна на кухні бразгае вёдрамі, збіраецца ісці па ваду.

Юля. Гэта вам адна загадка. А цяпер другая: угадайце, ад каго вам пісьмо?

Гудовіч. Чакайце, падумаю.

Юля. Ад выдатнага чалавека, вашага прыяцеля і сябра па працы.

Гудовіч. Такіх тут у мяне няма. Усе мае прыяцелі і сябры па працы там, на свабоднай зямлі. Адзін я застаўся тут, як падбіты жораў.

Юля *(вымае з кішэні пісьмо, паказвае канверт, прыкрываючы адваротны адрас)*. Пазнаяце, чый гэта почырк? *(У дзвярах паказваецца галава Марфы Пятроўны. Яна пільна прыслухоўваецца.)*

Гудовіч. Чакайце, чакайце. Почырк гэты я недзе бачыў. Гэта почырк напамінае мне... напамінае мне почырк нашай дарагой Аляксандры Патапаўны, нашай народнай артысткі. Але ж гэтага быць не можа. Яна ж там, наколькі мне вядома.

Юля *(дае яму пісьмо)*. Прачытайце адваротны адрас.

Гудовіч *(чытае)*. «Москва, Пушечная, 9, ЦЕДРИ, Александре Потаповне Гаевской». Юлінька, скажыце — я не сплю? Як жа гэта? Адкуль? Дзе вы ўзялі гэта пісьмо?

Юля. З неба звалілася. І проста мне ў рукі.

Гудовіч *(паказвае пальцам угару)*. З неба? Так, так, разумею. Толькі з неба яно і магло зваліцца. *(Разрывае канверт, чытае.)* «Дарагі Павел Андрэевіч! Гарачае прывітанне вам з Вялікай зямлі ад вашых сяброў. Не

думайце, што мы забылі пра вас. Мы ўсе вас помнім і любім па-ранейшаму. Прымаюцца захады, каб вы былі з намі. Прыязджайце, мы вас чакаем з гатовымі абдымкамі. Тут ваш талент зноў распрастае свае магутныя крылы, звязаныя фашысцкай няволяй. А пакуль гэта станецца, просім неадкладна прыслаць нам клавір вашай «Шчаслівай долі». Тэатр прыступае да працы, і мы хацелі б пачаць вашай операй. Жадаю вам мужнасці, здароўя і шчаслівага падарожжа. Да хуткага спаткання ў Маскве. Ваша Алеся». Чакайце, чакайце. Дайце апамятацца. *(Усхваляваны ўстае і ходзіць па пакоі. Галава Марфы Пятроўны знікае.)* Масква! Няўжо гэта можа быць? І якія гэта захады? Хто іх прымае?

Ю л я. Цэнтральны Камітэт і наш урад. Наконт вас даўно было запытанне: дзе знаходзіцца, што робіць.

Г у д о в і ч. Помняць! У такі час! Аб адным чалавеку клапоцяцца. Каб, скажам, генерал быў, а музыка — хіба да яе цяпер?

Ю л я. Лічаць, што і музыкай можна ворага біць.

Г у д о в і ч. Яна просіць, каб я зараз клавір паслаў. А як жа я пашлю?

Ю л я. Давайце мне.

Г у д о в і ч. Вам?

Ю л я. Не бойцеся, дойдзе па прызначэнню.

Г у д о в і ч. Дык вось вы хто!

Ю л я. Паштальён, усяго толькі.

Г у д о в і ч *(адчыняе шуфлядку стала)*. Але ж ён у мяне ў такім выглядзе... На кавалачках паперы, карандашом... Тут ніхто нічога не разбярэ. Ды і не скончаны яшчэ. Мне трэба не менш месяца, каб прывесці гэта ўсё ў парадак. Я акуратна, дробненька перапішу ў адзін сшытак, каб гэта менш месца займала.

Ю л я. А самі вы хіба не збіраецеся?

Г у д о в і ч. Я рад бы, але як? Што? Якім чынам?

Ю л я. Такім жа самым чынам, якім у нас апынуўся доктар Данілевіч.

Г у д о в і ч. А ён што? Я ж яго тыдзень таму назад бачыў у горадзе.

Ю л я. А цяпер ён там.

Г у д о в і ч. Значыць, і я магу?

Ю л я. Вядома, можаце. У мяне ёсць прапанова наконт гэтага.

Г у д о в і ч. У вас?

Юля. Так. Не мая, вядома. Мяне паслалі людзі трошкі важнейшыя, чым я. Мне даручылі прывесці вас у партызанскі атрад.

Гудовіч. Вы адтуль?

Юля. Так. Мяне паслалі да вас, бо каму другому вы маглі б не паверыць.

Гудовіч. Вось дык Юлінька!

Юля. Вы не давяраеце?

Гудовіч. Ды што вы, што вы! Я сабе, сваім вушам не веру. Стары Гудовіч — партызан. Крышку не вяжацца. Гэта такія людзі!.. Я іх бачыў сёння на вуліцы. І жанчына там была. Можа, такі ж паштальён, як і вы. Толькі не дай бог бачыць вас у такім становішчы.

Юля. Дык як, Павел Андрэевіч? У нас вам будзе добра. Будзеце сядзець у зямлянцы і працаваць над «Шчаслівай доляй». А прыйдзе самалёт, сядзеце і праз тры гадзіны ў Маскве.

Гудовіч. Вы мне казку расказваеце.

Юля. Якая стане праўдай. А тут вам заставацца небяспечна.

Гудовіч. Што ж, я згодзен. Толькі ж гэта не сягоння?

Юля. Не, я вам скажу, калі. Мы змайструем вам пропуск, падрыхтуем фурманку. Тут адзін шафёр збіраецца да нас перайсці... з нямецкай машынай. Я з ім трымаю сувязь. З ім бы вельмі зручна было. Вы будзьце напагатове і трымайцеся асцярожна. Граць на вуліцу больш не хадзіце.

Гудовіч. Не пайду. З сённяшняга дня буду лічыць сябе партызанам.

Юля. Шчыра вітаю вас! *(Паціскае Гудовічу руку.)*

Гудовіч. А што на фронце чуваць? У вас жа весткі пэўныя.

Юля. Пад Сталінградам страшныя баі.

Гудовіч. Нашы трымаюцца?

Юля. Цяжка ім, але трымаюцца. Пакляліся стаяць насмерць.

Гудовіч. Дай ім бог сілы. Ну, а як настрой там, на Вялікай зямлі?

Юля. Лётчыкі расказваюць: настрой адзін — перамагчы. Будзе і на нашай вуліцы свята.

Гудовіч *(усхваляваны ходзіць па пакоі)*. Хацелася б дажыць да гэтага свята.

Юля. А мы і дажывём.

Гудовіч. Трэба дажыць, Юлінька. Дажыць, чаго б гэта ні каштавала! А тады ўжо мы і пасвяткуем. На ўвесь свет будзе наша свята чутно. *(Ходзіць усхваляваны.)*

Юля. Ну, мне пара. У нашым становішчы падоўгу гасцяваць не прыходзіцца. *(Устае.)*

Гудовіч. Дзякую, Юлінька, за добрыя весці. Перадайце прывітанне свайму начальству, і дзякуй ім за клопаты аба мне.

Юля. Дык рыхтуйцеся, Павел Андрэевіч. Я думаю, не пазней як дзён праз пяць, я да вас зайду.

Гудовіч. Ды ўжо ж буду рыхтавацца. *(Ён знімае з вешалкі Юліну ватоўку, з якой падае на падлогу фінка. Гудовіч падымае яе.)* О-го-го! Вы нават са зброяй.

Юля *(засаромеўшыся, хуценька хавае фінку ў кішэнь)*. Гэта так... на ўсякі выпадак. Бывайце здаровенькі, Павел Андрэевіч!

Гудовіч. Бывайце, Юлінька. Жадаю вам шчаслівa таптаць вашы сцежкі. *(Цалуе яе ў лоб. Юля выходзіць. Гудовіч зараз жа бярэцца ўпарадкоўваць свае запісы. Уваходзіць Броня.)*

Гудовіч. Пайшла яна?

Броня. Пайшла. Што гэта за дзяўчо?

Гудовіч. Гэта залатое дзяўчо. Яна мне адчыніла акно ў іншы свет.

Броня *(насцярожана)*. Што гэта за свет такі?

Гудовіч. Свет, дзе няма фашысцкай ночы.

Броня. У вас святочны настрой.

Гудовіч. Для настрою ёсць прычына.

Броня. Якая?

Гудовіч *(таямніча)*. Мяне клічуць у Маскву.

Броня *(здзіўлена глядзіць на яго, як на вар'ята)*. У Маскву?

Гудовіч. Так. Да партызан, а пасля ў Маскву.

Броня. Хто кліча? Гэта блазніца?

Гудовіч. Аляксандра Патапаўна Гаеўская. Прымаюцца захады.

Броня. І вы паверылі?

Гудовіч. Вось яе пісьмо.

Броня *(бярэ пісьмо і разглядае)*. І вы згадзіліся?

Гудовіч. Так, я даў згоду. *(Броня, прыгнечаная, садзіцца на крэсла.)* Ты што? Не рада?

Броня. А чаго ж мне радавацца? Што вы розум страцілі?

Гудовіч. Чаму я страціў розум? Быць на свабоднай савецкай зямлі, тварыць для савецкіх людзей — хіба гэта не разумнае жаданне?

Броня. Пакуль вы з гэтай дзяўчынкай дойдзеце да партызан, вас дзесяць разоў застрэляць. Гэта ў лепшым выпадку.

Гудовіч. А ў горшым што ж, калі гэта лепшы?

Броня. А ў горшым вас схопяць тут, на кватэры, і павесяць. За сувязь з партызанамі.

Гудовіч. Адкуль яны будуць ведаць?

Броня. Вы ўпэўнены, што гэта почырк Гаеўскай?

Гудовіч. Па-мойму, яе.

Броня. А па-мойму, такое пісьмо можна і тут напісаць.

Гудовіч. Нашто ж яго будзе хто пісаць?

Броня. Каб вас у пастку злавіць.

Гудовіч. Па-твойму, і Юля хоча мяне ў пастку злавіць?

Броня. Адкуль вы ведаеце, што не?

Гудовіч *(смяецца)*. Вунь куды махнула! Не, галубка. Здрада такімі вачыма не глядзіць.

Броня. Вас ніхто не бачыў, як вы гралі на вуліцы?

Гудовіч. Мігуцкі бачыў. Усё працягваў мне сваю паганую руку дапамогі.

Броня. Вось ён і мог падаслаць.

Гудовіч. Глупства, глупства! *(Закрывае вушы рукамі.)* Не хачу слухаць. Ты сама ад страху розум страціла.

Шкуранкоў *(уваходзіць)*. Пакрыўдзіўся быў на вас, думаў не заходзіць, ды не ўцярпеў. Усё ж мы людзі аднае прафесіі і ў аднолькавым становішчы знаходзімся... Мне трэба з вамі параіцца.

Гудовіч. Гэта аб чым жа?

Шкуранкоў. Вельмі цікавае здарэнне. Толькі вам і магу сказаць пра гэта. *(Аглядаецца на Броню. Броня выходзіць.)* Ведаеце, ад каго я атрымаў пісьмо?

Гудовіч. Ад каго?

Шкуранкоў. З Масквы.

Гудовіч *(моцна зацікаўлены)*. З Масквы?

Шкуранкоў. Так, ад Аляксандры Патапаўны.

Гудовіч. Што вы кажаце!

Ш к у р а н к о ў. Уявіце сабе. Я проста вачам сваім не верыў.

Г у д о в і ч. І што ж яна піша?

Ш к у р а н к о ў. Піша глупства, вядома. Толькі бабскі розум да гэтага можа дадумацца. У Маскву мяне запрашае. Відаць, ім там вельмі не хапае мяне.

Г у д о в і ч. Дык вы што на гэта?

Ш к у р а н к о ў. Ды што вы пытаецеся! Хіба гэта магчыма? Абсурд, вядома. Мяне турбуе не гэта. Пісьмо прынесла партызанка — вось што мяне турбуе. Вы разумееце маё становішча?

Г у д о в і ч. Зусім разумею.

Ш к у р а н к о ў. Гэта ж мазгоў трэба не мець, каб падвяргаць мяне такой небяспецы. Што там за камандзіры безгаловыя. Я ж ім не які-небудзь цюха-мацюха, што хоць і загіне, дык не вялікая бяда.

Г у д о в і ч. Яны лічаць, што вялікім людзям уласціва і вялікая мужнасць.

Ш к у р а н к о ў. Глупства. Яны не маюць права падводзіць мяне пад абух.

Г у д о в і ч. І што ж вы сказалі дзяўчыне?

Ш к у р а н к о ў. Я яе прагнаў. Сказаў, калі яшчэ раз прыйдзе, дык паліцыю паклічу.

Г у д о в і ч *(іранічна)*. Тут вы праявілі вялікую мужнасць.

Ш к у р а н к о ў. Я думаю, што я зрабіў разумна. А яна — такая дурніца. «Я,— кажа,— не веру, вы не такі. Гэта вы знарок пужаеце паліцыяй, думаеце, што я падаслана. Усё роўна,— кажа,— я да вас прыйду яшчэ». Ну, мяне яшчэ горшая злосць узяла.

Г у д о в і ч. Сапраўды, злосць. Гэта вельмі крыўдна, калі цябе лічаць сумленным чалавекам, а ты такім не з'яўляешся.

Ш к у р а н к о ў. Добра вам іранізаваць. Паглядзеў бы я, што б вы рабілі на маім месцы.

Г у д о в і ч. На вашым месцы я зрабіў бы, можа, якраз наадварот.

Ш к у р а н к о ў. Дай божа чутае бачыць. А я не прэтэндую на геройства. Мне вось і пісьмо гэта не дае спакою. Здаецца, грудзі яно мне пячэ. *(Вымае з кішэні пісьмо.)* Спаліць хацеў, ды перадумаў: а раптам давядаюцца як-небудзь! Скажуць — пакажы, а ў мяне яго няма. Значыць — канспірацыя, змова.

Г у д о в і ч. А вы... нясіце яго ў гестапа.

Ш к у р а н к о ў. А што, гэта, бадай, самае разумнае. Ёй ніякай шкоды не будзе, і я невінаваты.

Г у д о в і ч. Нясіце... Толькі рукі больш я вам не падам.

Ш к у р а н к о ў. Што зробіш. Мне шкада траціць прыяцеля, але жыццё мне даражэй вашай рукі.

Г у д о в і ч *(абураны ходзіць па пакоі)*. І вось прыйдзе час, святы час вызвалення, якога чакаюць усе сумленныя людзі. Як вы тады народу ў вочы глянеце?

Ш к у р а н к о ў. А мне і глядзець не прыйдзецца. Я ўжо вам казаў: пакуль гэты час прыйдзе, дык нас з вамі чэрві з'ядуць.

Г у д о в і ч *(спыняецца)*. А ведаеце, што, Антон Еўдакімавіч... Мне здаецца, што вас ужо чэрві з'елі. Яны растачылі ваша сумленне, усё лепшае, што ў вас было, і ў вас засталося толькі самае паганае, што і чэрві есці не будуць — подласць.

Ш к у р а н к о ў *(абураны)*. Як вы смееце! Ды я вас!.. Ды я вас знаць больш не хачу. *(Выходзіць, стукнуўшы дзвярыма. Гудовіч абураны ходзіць па пакоі.)*

Б р о н я *(уваходзіць і нейкі час моўчкі наглядае за Гудовічам)*. Павел Андрэевіч! Малю вас, адумайцеся! Не ідзіце насустрач сваёй пагібелі!

Г у д о в і ч. Дарэмна просіш. Я ўжо гэта цвёрда вырашыў. *(Паліць пісьмо, потым апранаецца.)*

Б р о н я *(кідаецца да яго)*. Куды вы?

Г у д о в і ч. Не бойся, не ў партызаны. Хачу прайсціся па вуліцы, разабрацца з думкамі. *(Броня садзіцца і пачынае плакаць. Гудовіч падыходзіць і кладзе ёй рукі на плечы.)* А гэта ты дарэмна. Радавацца трэба, а не плакаць. Усё складаецца як не трэба лепш. Я зараз прыйду, і ўсё спакойна абдумаем. *(Выходзіць.)*

Броня, апёршыся на стол, моцна ўсхліпвае. У пакой заглядвае М а р ф а П я т р о ў н а.

М а р ф а П я т р о ў н а. Што гэта ў вас тут нарабілася? Ён пайшоў, а ты плачаш. Ці не пасварыліся?

Б р о н я. Пакіньце мяне, Марфа Пятроўна!

М а р ф а П я т р о ў н а. А што гэта за яна прыходзіла?

Б р о н я. А вам нашто?

Марфа Пятроўна. Як гэта нашто? Мне цікава ведаць, хто каля майго парога швэндаецца.

Броня. Знаёмая Паўла Андрэевіча.

Марфа Пятроўна. Што гэта за знаёмая? Чаго ёй тут трэба?

Броня. Не ведаю.

Марфа Пятроўна. Не ведаеш. А чаго ж ты плачаш?

Броня. Мусіць, па ноты прыходзіла.

Марфа Пятроўна. Глядзі, мілая, каб па гэтых нотах табе пець не давялося.

Броня. Што гэта значыць?

Марфа Пятроўна. Звядуць яны яго з пуці. Гэта ўжо як піць даць.

Броня. Вы так гаворыце, нібы нешта ведаеце пра яе.

Марфа Пятроўна. Можа, і ведаю.

Броня *(зацікаўлена)*. Што ж вы ведаеце, Марфа Пятроўна?

Марфа Пятроўна А тое, што я гэту тваю знаёмую з нямецкім афіцэрам бачыла.

Броня *(моцна занепакоеная)*. А вы не памыляецеся?

Марфа Пятроўна. Не памыляюся. Ты маё вока ведаеш.

Броня. Гэта вельмі небяспечна, калі так.

Марфа Пятроўна. Дык вось глядзі, мілая, і цябе папярэдзіла. *(Выходзіць.)*

Карціна пятая

Пакой у гестапа. За сталом лейтэнант Людвіг Шуфт. Перад ім у крэсле Мігуцкі. Абодва кураць.

Шуфт *(гаворыць з моцным акцэнтам)*. Хутка тут будзе ваш падшэфны — кампазітар Гудовіч. Перад гэтым я хацеў бы мець ад вас інфармацыю.

Мігуцкі. Вы яго арыштавалі?

Шуфт. Не, запрасіў на гутарку. Вы з ім гаварылі?

Мігуцкі. Гаварыў, пане Шуфт.

Шуфт. І што ж?

Мігуцкі. Упарты стары.

Шуфт. Грошы?

Мігуцкі. Не бярэ.

Шуфт. Ідэя? Служэнне народу? Гаварылі з ім на гэту тэму?

Мігуцкі. Гаварыў. У яго наконт гэтага свой погляд.

Шуфт. Савецкая закваска!

Мігуцкі. Так, яшчэ трымаецца.

Шуфт. Значыць, гаворка з ім скончана?

Мігуцкі. У мяне, пакуль што, скончана. Можа, у вас знойдуцца іншыя сродкі, каб пераканаць яго.

Шуфт. У нас сродкі вельмі радыкальныя. Вы іх ведаеце.

Мігуцкі. Для такіх няма яшчэ падстаў, пане Шуфт.

Шуфт. А гэта дзяўчына з пісьмом? Змест пісьма вам вядомы?

Мігуцкі. Не. Гэта дурная баба — яго суседка — нічога пэўнага не высветліла.

Шуфт *(паказвае Мігуцкаму пісьмо)*. Можа, такое пісьмо? Гэта мне прынёс Шкуранкоў.

Мігуцкі *(разглядае пісьмо)*. Магчыма, што і такое. Вельмі магчыма.

Шуфт. Вось вам і падставы.

Мігуцкі. Калі і такое, дык роля Гудовіча тут, відаць, пасіўная.

Шуфт. Усё ў нашых руках. Мы зробім яе актыўнай.

Мігуцкі. І што ж вы яго... павесіце?

Шуфт *(зацягваецца)*. А вы як бы зрабілі на нашым месцы, пане Мігуцкі?

Мігуцкі. Я б на вашым месцы не спяшаўся, пане Шуфт.

Шуфт. Вы шкадуеце яго?

Мігуцкі. Не шкадую, а ранавата.

Шуфт. Вашы довады?

Мігуцкі. Улічваючы яго папулярнасць, нам выгадней было б мець яго жывым... на нашым баку. За ім пайшлі б другія.

Шуфт. Ёсць яшчэ шансы?

Мігуцкі. Я думаю, што ў яго гэтай закваскі ненадоўга хопіць. Асабліва, калі вы намалюеце яму перспектыву ў выглядзе перакладзіны з пятлёй. *(Зацягваецца.)* А пасля я з ім яшчэ пагавару.

Шуфт *(кладзе акурак у попельніцу)*. Добра. Мы над

вашай прапановай падумаем. *(Устае.)* Заходзьце, пане Мігуцкі.

Мігуцкі *(устае).* З прыемнасцю, пане Шуфт. *(Кланяецца.)* Бывайце здаровы! *(Выходзіць.)*

Шуфт націскае кнопку. Уваходзіць яфрэйтар-гестапавец.

Шуфт. Іст Гудовіч берайтс гекоммен?

Яфрэйтар. Яволь, гер лёйтнант.

Шуфт. Голен зі ін гер.

Яфрэйтар выходзіць. Шуфт вымае з шуфляды пісталет і кладзе на стол. Праз хвіліну ўваходзіць Гудовіч і спыняецца ў парозе.

Шуфт. Добры дзень, пан Гудовіч! Падыходзьце сюды. *(Гудовіч падыходзіць.)* Сядайце.

Гудовіч. Пастаю. Відаць, не ў госці запрасілі.

Шуфт *(настойліва паказваючы рукой на крэсла).* Зэцэн зі зіх. *(Гудовіч павольна садзіцца ў крэсла.)* Гаворыце па-нямецку?

Гудовіч. Не.

Шуфт *(націскае кнопку. Уваходзіць яфрэйтар).* Іх браўхэ дэн долмэчэр! *(Яфрэйтар выходзіць. Шуфт прапануе Гудовічу папяросу.)* Курыце?

Гудовіч. Не куру.

Уваходзіць перакладчык Стракач.

Шуфт *(Гудовічу).* Прабачце, што я вас патурбаваў.

Гудовіч. Гэта ваша справа — людзей турбаваць.

Шуфт. Як вы сябе адчуваеце?

Гудовіч. Як у гестапа.

Шуфт. Што вы цяпер робіце?

Гудовіч. З ласкі пана лейтэнанта і яго фюрэра я цяпер адпачываю.

Шуфт *(да Стракача).* Вас?

Стракач. Эргольт эр зіх ецт.

Шуфт. Чаму вы адмаўляецца працаваць?

Гудовіч. Я страціў здольнасць да творчай працы.

Шуфт. Як гэта?

Гудовіч. Стаў круглым ідыётам.

Шуфт. Я не веру гэтаму.

Гудовіч. Мне нязручна вам даводзіць, што я — ідыёт.

Шуфт. Вы ўсё ж сёе-тое робіце.

Гудовіч. Напрыклад?

Шуфт. Напрыклад — граеце песні на вуліцы.

Гудовіч. Для гэтага не трэба вялікага таленту.

Шуфт. Для гэтага патрэбна... фрэхгайт.

Стракач. Дзёрзкасць патрэбна.

Гудовіч. Песні самыя нявінныя, народныя.

Шуфт. Гэтыя песні мне не падабаюцца.

Гудовіч. Народ наш не ведаў мастацкага густу пана лейтэнанта, калі складаў гэтыя песні.

Шуфт. Гэта ёсць пратэст. Вы айнэн дорнэнкранц на галаву палажылі і выйшлі на вуліцу, ві ауф гольгота.

Стракач. Вы ўсклалі на галаву цярновы вянок і выйшлі на вуліцу, як на галгофу.

Гудовіч. Я не Хрыстос: не магу сваімі пакутамі вызваліць ад іх свой народ.

Шуфт *(гарачліва)*. Так, вы ніякі не Хрыстос, і калі з вамі здарыцца такая непрыемнасць, як з ім, дык васкрэснуць вам не ўдасца. Для вас лепш было б знайсці з намі агульную мову. Мы гарантырэн вам добрыя ўмовы.

Гудовіч. Калі я не Хрыстос, дык гэта не значыць што я Іуда.

Шуфт. Вы прапануеце нейтралітэт? Вы свой нейтралітэт парушылі ўжо.

Гудовіч. Якім чынам?

Шуфт. Вы падаліся ў партызаны.

Гудовіч. Новы анекдот.

Шуфт. Не будзем траціць лішніх слоў. *(Пакручвае ў руках пісталет.)* Да вас перад два дні прыходзіла дзяўчына?

Стракач *(паціху)*. Не прызнавайцеся.

Гудовіч. Два дні таму назад? *(Нібы ўспамінае.)* Не помню.

Шуфт. Успомніце, хто вам прынёс пісьмо.

Стракач *(паціху)*. Пісьма не было.

Гудовіч. Пісьмо было.

Шуфт. Ад каго?

Гудовіч. Ад народнай артысткі Гаеўскай.

Шуфт. Што яна піша?

Гудовіч. Яна просіць у мяне клавір оперы «Шчаслівая доля».

Ш у ф т. Вы паслалі ёй клавір?

Г у д о в і ч. Нават каб хацеў, дык я не мог бы гэтага зрабіць: праца мая згарэла.

Ш у ф т. Што яна піша яшчэ?

Г у д о в і ч. Нічога.

Ш у ф т. А не запрашае яна вас у Масква?

Г у д о в і ч. Запрашае.

Ш у ф т. Што ж, вы збіраецеся?

Г у д о в і ч. Калі вы падручыцеся мяне туды даставіць.

Ш у ф т. Вас туды той даставіць, хто адтуль даставіў пісьмо.

Г у д о в і ч. Пісьмо мне прынесла дзяўчынка. Мяне даставіць ёй не пад сілу.

Ш у ф т. Тая самая дзяўчынка, якой вы не маглі ўспомніць?

Г у д о в і ч. Я ўспомніў: пісьмо прынесла дзяўчынка.

Ш у ф т. Дзе гэта пісьмо?

Г у д о в і ч. Я яго спаліў.

Ш у ф т. Нашто вы гэта зрабілі?

Г у д о в і ч. Я палічыў, што яго лепш спаліць: пісьмо ўсё ж маскоўскае.

Ш у ф т. Такім чынам, мы ўстанавілі, што вы мелі сувязь з партызанамі.

Г у д о в і ч. Партызан я і ў вочы не бачыў.

Ш у ф т. А дзяўчына хто ж, па-вашаму? Анёлак божы?

Г у д о в і ч. Не ведаю. Я не паспеў у яе запытацца, хто яна.

Ш у ф т. Вы помніце яе ў твар?

Г у д о в і ч. Не, не помню.

Ш у ф т. А калі мы яе вам пакажам? Пазнаеце?

Г у д о в і ч. Не пазнаю. Гэта было на змярканні, і твару яе я не разгледзеў. Я яшчэ не паспеў распячатаць пісьмо, як яна пайшла.

Я ф р э й т а р *(уваходзіць)*. Гер лейтнант! Гер обэрст руфт зі.

Ш у ф т *(кіўнуў Гудовічу галавой)*. Прабачце.

Ш у ф т выходзіць.

С т р а к а ч *(мяняе тон)*. У непрыемную гісторыю трапілі вы, Павел Андрэевіч. Я вам шчыра спачуваю. Вы, вядома, маеце падставы мне не давяраць. Вы не ведаеце, хто я, чаго тут і хто мяне сюды паставіў.

Гудовіч. А вы мяне адкуль ведаеце, што так са мной размаўляеце?

Стракач. Божа мой! Хто ж вас не ведае? Я помню яшчэ прэм'еру вашай першай оперы. Гэта быў трыумф. Бура авацый. І сёння бачыць вас у такім становішчы — душа баліць.

Гудовіч. Я ніякага злачынства не зрабіў. Мне няма чаго баяцца.

Стракач. Яны на гэта іначай глядзяць. Дарэмна вы так шчыра з ім размаўляеце. Трэба было ўсё адмаўляць: дзяўчына не прыходзіла, пісьма не было, з партызанамі ніякай сувязі не маеце. Да іх дайшлі нейкія чуткі, вось яны і бяруць вас на бога.

Гудовіч. Я не лічыў патрэбным што-небудзь скрываць.

Стракач. Не, гэта небяспечна. Яны могуць вас заблытаць. Я вам вось што параю. *(Аглядаецца на дзверы, таямніча.)* Да вас прыйдзе жанчына.

Гудовіч *(зацікаўлена)*. Так?

Стракач. Дык вы заявіце сюды.

Гудовіч. А хто яна такая?

Стракач. Тсс...

Уваходзіць Шуфт. Стракач зразу надае твару службовы выраз.

Шуфт. Такім чынам, мы ўстанавілі, што вы наладзілі сувязь з партызанамі.

Гудовіч. Я не наладжваў ніякай сувязі.

Шуфт. Партызаны наладжвалі, а вы не заявілі. Гэта дапамога партызанам. Вы ведаеце, што мы робім у такіх выпадках?

Гудовіч. Ведаю.

Шуфт. Але мы з вамі не спяшаемся. Мы даём вам час абдумаць становішча. Спадзяёмся, што мы з вамі знойдзем агульную мову. А павесіць вас, пане Гудовіч, мы заўсёды паспеем. *(Хлопае па плячы.)*

Гудовіч. Дзякую за прыемную перспектыву.

Шуфт. Будзем лічыць, што ўмова паміж намі заключана: мы вас не вешаем, а вы абяцаеце трымацца лаяльна і падумаць аб перспектыва. Ауфвідэрзээн. *(Падае Гудовічу руку. Той яе «не заўважае» і цяжкаю ступою накіроўваецца да дзвярэй.)*

Шуфт *(Стракачу)*. Гаварылі яму пра жанчыну?

Стракач. Гаварыў. Здаецца, клюнула.

Шуфт (*падморгвае Стракачу*). А вешаць яго ўсё-такі прыйдзецца. Як вы думаеце?

Стракач. Думаю, што прыйдзецца. І неўзабаве.

Карціна шостая

Дэкарацыя другой карціны

Гудовіч адзін у пакоі. Ён піша музыку на словы Янкі Купалы. Бярэ скрыпку, грае і падпявае: «Партызаны, партызаны...» Уваходзіць Броня. Яна, апраненая, спыняецца ў дзвярах. Закусвае губы, выходзіць. Праз хвіліну ўваходзіць распранеаная, і цяпер Гудовіч яе заўважае. Ён адкладвае скрыпку ўбок.

Броня. Ніхто не прыходзіў?

Гудовіч. Не. Мне страшна думаць пра гэта. І не думаць таксама не магу.

Броня. Хоць бы ён намякнуў, хто яна.

Гудовіч. Хто яна, хто ён сам — нічога не ведаю.

Броня. Давайце возьмем сябе ў рукі і спакойна абдумаем усё па парадку. Перш за ўсё — хто ён? Гэты, што намякнуў пра жанчыну? Прыяцель ці вораг?

Гудовіч. Што прыяцелю рабіць у гестапа?

Броня. Можа, яго туды нашы паслалі... каб людзей перасцерагаў? Фашысты пастку строяць, а ён ратуе вас, папярэджвае, што да вас падашлюць правакатара.

Гудовіч. А я думаю, што ён сам правакатар. Хоча, каб я выдаў ім партызанку, калі яна прыйдзе. Тады мне адна дарога — да іх. Сярод сумленных людзей месца мне не было б.

Броня. Вось тут і ўгадай, хто прыйдзе: партызанка ці правакатар.

Гудовіч. А не ўгадаеш — смерць.

Броня. Няўжо смерць?

Гудовіч. Калі прыйдзе правакатар, ды я не заяўлю — мне смерць, а калі партызанка прыйдзе, а я заяўлю — ёй смерць.

Броня. Калі прыйдзе незнаёмая жанчына, тады ясна: падаслалі.

Гудовіч. Нічога не ясна, і хутчэй за ўсё, што прыйдзе іменна незнаёмая. Я баюся, што Юлю яны схапілі.

Броня. Чаму вы так думаеце?

Гудовіч. Немец пытаўся, ці пазнаў бы я тую дзяўчынку, што пісьмо прыносіла.

Броня. Вочнай стаўкі ўсё ж не было.

Гудовіч. Можа, яна ў такім стане, што гэтага нельга было зрабіць.

Броня. Можа, яна і сапраўды там, але...

Гудовіч. Што але? Дагаворвай, чаго ж ты маўчыш?

Броня. Але не ў ролі палоннай.

Гудовіч. Што ты гэтым хочаш сказаць?

Броня. Я вам казала, што Марфа Пятроўна бачыла яе з нямецкім афіцэрам.

Гудовіч. Брахня, гэтага не магло быць.

Броня. А калі не брахня?

Гудовіч. Гэта подласць думаць так пра чалавека, які, можа, канае цяпер у фашысцкім засценку.

Броня. Дык гэта не брахня, Павел Андрэевіч. Я сама сёння бачыла яе з нямецкім афіцэрам.

Гудовіч. Гэта ты толькі што выдумала.

Броня. Не выдумала, а бачыла на свае вочы.

Гудовіч. Тады табе проста здалося

Броня. Я не магла памыліцца — гэта была яна. Выйшлі з машыны ўдваіх і зайшлі ў адзін дом.

Гудовіч. Не веру, не веру і не веру. Гэтага не магло быць.

Броня. А чаму вы ў яе так уверылі?

Гудовіч. Я яе ведаю: гэта мая вучаніца, сумленная дзяўчына, камсамолка.

Броня. Хіба няма такіх, што былі нібы харошымі дзяўчатамі, а цяпер з нямецкімі афіцэрамі круцяцца?

Гудовіч. Ты не смееш так думаць пра яе!

Броня. Я ўпэўнена, што яна — правакатар.

Гудовіч. Ты падбіваеш мяне на подласць.

Броня. Я вас ад смерці ратую.

Гудовіч. Чуў ужо. Шкура табе даражэй за ўсё.

Броня *(моцна абражаная)*. Мне цяжка чуць гэта ад вас, Павел Андрэевіч. *(Усхліпвае.)* Каб яны згадзіліся ўзяць маю шкуру... за ваша жыццё... я з радасцю дала б яе садраць.

Гудовіч. Ну, не твая, мая шкура табе даражэй за ўсё. Гэта ўсё роўна.

Броня. Ваша будучыня мне даражэй за ўсё.

Гудовіч. У здрадніка няма будучыні. Праз яе мне Радзіма руку падае, каб выратаваць, а я яе пад вісельню.

Б р о н я. Глядзіце, каб яна сама не падвяла вас пад вісельню.

Г у д о в і ч *(страшна абураны).* Не смей!

Броня ціха плача. Гудовіч падыходзіць да яе.

Г у д о в і ч. Прабач. Я змучаны, хворы чалавек.

Б р о н я *(абнімае яго за плячо).* Родны мой! Голуб вы мой сівы! Я ж бы хацела параіць вам, як найлепш. Калі я і глупства скажу, дык не гневайцеся. Ад вялікай любасці да вас і дурнею. Загінеце ж вы! І я загіну. За што? За правакатарку. Калі ўжо так суджана, дык лепш няхай яна адна. Яна ж здрадніца, а вы... Вы тварыць павінны.

Г у д о в і ч. Каму патрэбна творчасць, на якой ляжыць каінава пячаць? Хіба я магу апяваць гераізм людзей, якіх сам паставіў пад вісельню?

Б р о н я. Значыць — смерць?

Г у д о в і ч. Геройская смерць — гэта не смерць. Жыццё, купленае подласцю,— вось гэта смерць.

Б р о н я *(з адчаем).* Я не хачу! Вы жыць павінны. Я не дапушчу!

Г у д о в і ч. Ты, неразумная, хочаш стаць мне на дарозе ў самы адказны момант майго жыцця?

Б р о н я. Я не толькі стану — трупам лягу, а выратую вас.

Г у д о в і ч. У мяне хопіць сілы пераступіць і цераз твой труп, і я пайду туды, куды кліча мяне мой народ і маё сумленне.

Б р о н я. Вы не дойдзеце, смерць пяройме вас на дарозе. Але я перайму яе.

У пярэдняй чуцца бразгат конаўкі аб бітон.

Г о л а с з п я р э д н я й. Малачка не будзеце браць?

Г у д о в і ч. Хто там?

Г о л а с. Малачка, пытаюся, не будзеце браць?

Б р о н я. Не, мілая, грошай няма.

Ю л я *(уваходзіць з бітонам у руках).* А я пачакаю на грошы.

Г у д о в і ч *(углядаецца).* Юлінька! Дарагая мая! *(Ідзе ёй насустрач.)* Я тут душою збалеў па вас. *(Цалуе ў лоб. Да Броні.)* Ну, глянь жа ты на яе. Чый яна пасланец? *(Броня панура і нязветліва глянула на Юлю.)* А мы тут чорт ведае якіх страхаў сабе навыдумлялі. Распранайцеся, Юлінька.

Ю л я. Дзякую, Павел Андрэевіч, няма часу. Я прыйшла па вас.

Г у д о в і ч *(збянтэжаны нечаканасцю)*. Ужо?

Ю л я. Усё падрыхтавана, Павел Андрэевіч.

Г у д о в і ч. Ну вось! А я і не сабраўся. А ўсё ты, Бронечка, вінавата.

Ю л я. Ніякіх збораў не трэба. Апранайцеся і пойдзем.

Г у д о в і ч. А клавір?

Ю л я. Клавір вазьміце абавязкова.

Г у д о в і ч. А ён у мяне схаваны. *(Выходзіць.)*

Б р о н я. Дзяўчына мілая! Я не ведаю, хто вы, але хоць якое-небудзь сэрца ёсць жа ў вашых грудзях. Я вас малю — не чапайце гэтага чалавека.

Ю л я. Не разумею, чаго вы хочаце.

Б р о н я. Не чапайце, не губіце старога. У імя вашага бацькі, калі ён у вас ёсць.

Ю л я. Мяне паслалі ратаваць яго, а не губіць.

Б р о н я. Не, вы прыйшлі, каб загубіць яго. А ён нявінны, як голуб, даверлівы, як дзіця. Вы клічаце яго ў пятлю, і ён паслушна ідзе за вамі.

Ю л я. Вы перавялічваеце небяспеку. Паверце, што гэта не так страшна.

Б р о н я. Прашу вас, змілуйцеся, адкасніцеся ад яго. Скажыце таму, хто вас паслаў, што ён прагнаў вас, што ён і слухаць не хоча аб партызанах.

Ю л я. Я гэтым вельмі засмуціла б таго, хто мяне паслаў. Не магу я гэтага зрабіць.

Б р о н я. Малю вас, не адбірайце яго ў мяне.

Ю л я. Прызнайцеся: вы вельмі яго любіце?

Б р о н я. Вы гэта бачыце.

Ю л я. Я вас разумею: вы хочаце захаваць яго для сябе. А я прыйшла, каб захаваць яго для Радзімы. Мая мэта — вышэйшая, і я вам не ўступлю.

Б р о н я *(устае)*. Вы абавязкова хочаце бачыць яго на шыбеніцы?

Ю л я. Адкуль вы гэта ўзялі?

Б р о н я. Я ведаю, хто вас паслаў.

Ю л я. Хто, па-вашаму?

Б р о н я. Гестапа.

Ю л я. Ха-ха-ха! Вы, мабыць, звар'яцелі.

Б р о н я. Так, не прыкідвайцеся. Я бачыла вас з ня-

мецкім афіцэрам. Я не памылілася — гэта былі вы. Толькі, вядома, не ў гэтым убранні.

Ю л я. Я не прыкідваюся — вы маглі мяне бачыць з чалавекам у афіцэрскай форме. Я лёгка магла б развеяць ваша падазрэнне, але я не маю права гаварыць, што гэта за чалавек і чаго я з ім была.

Б р о н я. Вядома, што ж вам яшчэ гаварыць. Пры вашай прафесіі праўды гаварыць не паложана.

Г у д о в і ч *(уваходзіць з папкай у руках)*. А мяне ж тут, Юлінька, у гестапа выклікалі.

Ю л я *(устрывожана)*. У гестапа? Чаго?

Г у д о в і ч. Пра пісьмо даведаліся.

Ю л я. Як жа яны маглі даведацца?

Г у д о в і ч. Я думаў, што вас яны сцапалі. А Броня дык чорт ведае што пра вас падумала.

Ю л я. Я ведаю: яна мяне правакатарам лічыць.

Г у д о в і ч. Вы прабачце ёй, Юлінька. Гэта яна так за мяне баіцца, дык ёй невядома што здаецца.

Ю л я. Ды гэта што, сцярплю як-небудзь. З нашай сястрой і не тое бывае. Пазаўчора маю падругу гестапаўцы схапілі. Ёсць падазрэнне, што яе выдаў Шкуранкоў.

Г у д о в і ч. Ах, які падлюга! Ён гэта мог зрабіць. Помніш, Броня, я табе гаварыў.

Ю л я. Ён, вядома, не прызнаецца.

Г у д о в і ч. Калі яго, паскудніка, некалі будуць судзіць, я б хацеў быць за сведку.

Ю л я. Гэта будзе тады, калі мы ўсіх здраднікаў паклічам на суд, а цяпер...

Г у д о в і ч. Я гатоў, Юлінька. Толькі апрануся.

Ю л я. Я пайду раней, а вы назіркам за мной.

Г у д о в і ч. Добра. *(Прыслухоўваецца.)* Там, здаецца, нехта ўвайшоў. Я дзвярэй не замкнуў.

Б р о н я выходзіць у пярэднюю і зараз жа ў дзвярах з'яўляецца М і г у ц к і.

М і г у ц к і *(стаўшы ў дзвярах)*. Добры дзень, Павел Андрэевіч! Зайшоў вас наведаць. Кажуць, з вамі маленькая непрыемнасць здарылася? *(Сочыць вокам за Юляй.)*

Г у д о в і ч. Якая непрыемнасць?

М і г у ц к і. Кажуць, выклікалі вас некуды.

Г у д о в і ч. З кім цяпер гэтага не бывае.

Мігуцкі. І мяне праз вас турбавалі. «Гэта,— кажуць,— вашы кадры». *(Раптам да Юлі.)* Пачом малачко?

Юля. Па дваццаць рублёў.

Мігуцкі. Дорага, дорага.

Юля *(хоча прайсці ў дзверы)*. Дазвольце!

Мігуцкі *(заступае ёй дарогу)*. Можа, для знаёмага ўступіце крыху?

Юля. Я вас не ведаю.

Мігуцкі *(напявае песню, якую пела Юля ў першай карціне)*. Помніце?

Юля. А што гэта такое? Вы, мусіць, мяне палічылі за некага другога. *(Хоча прайсці.)*

Мігуцкі *(настаўляе пісталет)*. Хвіліначку. *(Юля падаецца назад.)* Адыдзіцеся ў куток. Яшчэ далей!.. Вось так. *(Да Гудовіча.)* А я яшчэ заступаўся за вас! З пятлі выратаваў.

Гудовіч. Нешта я не помню.

Мігуцкі. Ну як жа! Вас жа павесіць хацелі.

Гудовіч. Дык гэтым я вам абавязаны?

Мігуцкі. Толькі мне.

Гудовіч *(іранічна)*. Шчыра дзякую. Але прычым тут малочніца?

Мігуцкі. А вось мы зараз даведаемся, прычым яна тут. *(Гукае.)* Марфа Пятроўна! *(Уваходзіць Марфа Пятроўна.)* Гэта прыходзіла з пісьмом?

Марфа Пятроўна. Гэта, гэта самая.

Мігуцкі. Збегайце ў паліцыю, скажыце, што я яе затрымаў. Няхай прыйдуць, забяруць.

Марфа Пятроўна *(разявіла рот ад здзіўлення)*. У нямецкую паліцыю?

Мігуцкі. А ў якую ж яшчэ?

Марфа Пятроўна. Ну, добра... Я зараз збегаю. *(Выходзіць.)*

Мігуцкі. Што ж нам рабіць, Павел Андрэевіч?

Гудовіч. Вы ведаеце, што вам рабіць.

Броня. Павел Андрэевіч яе не клікаў. Яна сама прывязалася.

Мігуцкі. У такіх выпадках трэба заяўляць. Вунь аб'явы вывешаны.

Броня. Ды яна толькі што прыйшла.

Мігуцкі. Шкада мне вас, Павел Андрэевіч. Улезлі вы ў непрыемную гісторыю.

Гудовіч. Не трэба мне вашага шкадавання.

Мігуцкі. Мне шкада, што прападае творчы работнік. Звязаўшыся з агентамі Масквы, вы здрадзілі беларускай справе. *(Паказвае на Юлю.)* Яны — прычына ўсіх няшчасцяў. Каб не такія, беларускі народ спакойна жыў бы пад аховай вялікай Германіі.

Гудовіч. Ваша «вялікая Германія» ахоўвае толькі такіх вялікіх падлюгаў, як вы, якія гатовы прадаць ёй свой народ.

Мігуцкі. Дарэмна, дарэмна вы так, каб не прыйшлося вам раскаяцца.

Броня. Даруйце старому, Анатоль Захаравіч. Ён упарты і наравісты, але дрэннага нічога не робіць.

Мігуцкі. Як я магу дараваць? Не я буду яго справу разбіраць.

Броня. Вы можаце, калі захочаце, выратаваць яго.

Мігуцкі. Вядома, я мог бы сказаць, напрыклад, што гэта не я паслаў па паліцыю, а ён сам — і ўсё. Больш нічога не трэба. Але мне прыйшлося б пакрывіць душою. А дзеля чаго? Гэта я мог бы зрабіць толькі дзеля беларускай справы: калі б, скажам, Павел Андрэевіч даў слова, што ён будзе з намі супрацоўнічаць.

Гудовіч. Якое вы маеце права называць подлае здрадніцтва беларускай справай? Беларуская справа — гэта тое, што робіць беларускі народ, а не яго каты.

Мігуцкі. Вось, чуеце! Як ты яго выратуеш, калі ён сам у пятлю лезе?

Броня. Гэта ён з гарачкі не ведае, што гаворыць. Дайце яму адумацца, узважыць усё, і ён будзе з вамі. Ды вы прысядзьце, Анатоль Захаравіч.

Мігуцкі. Не турбуйцеся. *(Глядзіць на гадзіннік.)* Зараз павінны прыйсці.

Броня *(падносіць крэсла)*. Сядайце. Што ж вам стаяць, як на пасту. Нікуды яна не дзенецца.

Мігуцкі. Дзякую.

Не зводзячы вачэй і пісталета з Юлі, Мігуцкі павольна апускаецца ў крэсла. Броня рыўком падхоплівае крэсла і штурхае Мігуцкага ў грудзі. Мігуцкі падае. Броня навальваецца на яго. Яна абедзвюма рукамі ўхапіла правую руку Мігуцкага і прыціснула яе да падлогі.

Броня *(крычыць)*. Уцякайце праз акно! *(Але Юля, якая зразу кінулася Броні на дапамогу, ужо ўзмахнула фінкай. Рука Мігуцкага абвяла і выпусціла пісталет. Бро-*

ня і Юля адначасова ўсталі і апынуліся адна супраць другой.)

Юля. Дзякую.

Броня. Прабач за абразу.

Адчыняюцца дзверы, і на парозе паказваецца Марфа Пятроўна. Юля хапае пісталет Мігуцкага і настаўляе на дзверы, чакаючы паліцыі.

Марфа Пятроўна. Не бойцеся! Я не хадзіла ў паліцыю. Уцякайце хутчэй!

Юля. Пайшлі, Павел Андрэевіч!

Марфа Пятроўна. А я нічога знаць не знаю, ведаць не ведаю.

Юля, Гудовіч і Броня выходзяць.

Марфа Пятроўна *(праходзячы міма трупа Мігуцкага)*. О, ірад! Абдурыць хацеў. Прыяцелем прыкідваўся! *(Выходзіць.)*

Карціна сёмая

Позняя восень. Адвячорак. Лясная палянка. Недзе побач то пачынае гусці, то зноў змаўкае матор самалёта. Цераз палянку праносяць раненых, відаць, для пагрузкі на самалёт. На ўскраіне лесу відны капітальна пабудаваныя партызанскія зямлянкі. З лесу даносіцца песня многіх галасоў. Песня набліжаецца. На палянку выходзяць: Гудовіч — у кажуху, у валёнках, шапцы-вушанцы, з чамаданчыкам у руках; камісар атрада, група партызан і партызанак, сярод іх Юля і Максіменя.

Партызаны *(пяюць)*.

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

Камісар атрада *(становіцца на пянёк)*. Таварышы! Сёння ад нас на Вялікую зямлю, у родную Маскву, адлятае наш друг, наш лепшы партызан Павел Андрэевіч Гудовіч.

Гудовіч *(круціць галавой).* Ну і жартаўнік.

Камісар. Так, наш лепшы партызан. Праўда, ён не страляе з кулямёта, але ў яго ёсць свая моцная зброя, з якою ён стаў на абарону Радзімы. Мы ганарымся, што вырвалі такога чалавека з фашысцкіх кіпцюроў. Сёння мы перадаём яго з рук на рукі нашым баявым сябрам — савецкім сокалам, якія даставяць яго жывым і здаровым у родную Маскву. Давайце прызнаемся, таварышы: шкада нам адпускаць Паўла Андрэевіча. Мы ўсе яго моцна палюбілі за тое, што ён сапраўдны савецкі чалавек. Наш, родны. Але мы не павінны быць эгаістамі. Наш атрад — вельмі вузкае поле для дзейнасці такога таленту. Там, на Вялікай зямлі, яго оперы будуць слухаць тысячы, дзесяткі тысяч савецкіх людзей. Яго творы будуць натхняць іх на гераічныя подзвігі. Пажадаем жа яму далейшых творчых поспехаў. Спадзяёмся, Павел Андрэевіч, хутка сустрэцца з вамі на вызваленай беларускай зямлі, пры шчаслівай долі. *(Доўгія апладысменты.)*

Гудовіч *(усхваляваны).* Дзякую, сябры мае... Баявыя мае сябры. Я ганаруся тым, што вы называеце мяне партызанам. Гэта значыць, што, як савецкі грамадзянін, як савецкі мастак, я трапіў на правільную дарогу. Шчыра дзякую вам, дарагія сябры, за паратунак. Кажуць, што я таксама валодаю зброяй, якою можна біць ворага. Абяцаю вам, што я выкарыстаю гэтую зброю на ўсю яе магутнасць, наколькі хопіць маіх сіл. А наконт сустрэчы мы ўжо ўмовіліся: на вызваленай роднай беларускай зямлі. І хутка. Жадаю вам, сябры мае, баявых поспехаў і ўсяго найлепшага. *(Ён цалуецца з камісарам, падыходзіць да Юлі.)* Ну, Юлінька! Дзякую табе, галубка, за ўсё. *(Юля абхапіла яго за шыю і моцна пацалавала. Гудовіч падыходзіць да Максімені.)* Ну, суседзе, дзякую і табе. *(Яны абнімаюцца і тройчы цалуюцца.)*

Гудовіч *(да Броні, якая падышла да яго з санітарнай сумкай цераз плячо).* Вось бачыш, Бронечка. Ты баялася за мяне. Адна хацела мяне ўберагчы. А Радзіма ўсіх нас беражэ... І мяне, і цябе. І мы павінны ёй паслужыць. Вось і ты партызанкай стала. Спадзеюся, што ты будзеш баявой партызанкай. Не плач, чаго ж ты?

Броня. Гэта я з радасці, Павел Андрэевіч.

Гудовіч. Ну, з радасці можна. Бывай! Не сумуй, хутка ўбачымся. *(Цалуюцца.)*

Максіменя. Прывітанне Маскве...

Гудовіч (*кланяецца, расчулены, усім у пояс*). Дзякую ўсім вам, слаўныя людзі.

Ён шукае на зямлі чамаданчык, але яго ўжо ўзяў камісар. Гудовіч і камісар накіроўваюцца да самалёта. Партызаны праводзяць іх да краю палянкі. Пяюць зноў: «Партызаны, партызаны...» Зараўлі маторы. Партызаны сочаць за стартам. Хутка на фоне вячэрняга неба паказваецца сілуэт самалёта. Партызаны махаюць яму рукамі.

Максіменя. Шчаслівага падарожжа, сусед!

Партызаны пяюць «Широка страна моя родная».

Канец

1948

ПЯЮЦЬ ЖАВАРАНКІ

П'ЕСА Ў ЧАТЫРОХ АКТАХ,
ШАСЦІ КАРЦІНАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Насця Вярбіцкая — перадавая калгасніца, агратэхнік.
Аўдоцця Захараўна Вярбіцкая — яе маці.
Іван Міхайлавіч Туміловіч — старшыня калгаса.
Макар Піліпавіч Пытляваны — старшыня другога калгаса.
Мікола Верас — брыгадзір.
Сымон Максімавіч Верас — яго бацька.
Паўліна Бохан — калгасніца, удава гадоў пад сорак.
Цімох Пятровіч Паланевіч — другі сакратар абкома.
Круглік — намеснік старшыні аблвыканкома.
Вера Паўлаўна Марозава — начальнік абласнога кіраўніцтва сельскай гаспадаркі.
Здравеня — калгасны бухгалтар.
Бандарчык — рахункавод.
Маша — тэхсакратар абласнога кіраўніцтва сельскай гаспадаркі.
Ліда, Каця — калгасніцы, Насціны сяброўкі.
Раман — шафёр.
Валодзя — шафёр.
Афіцыянтка ў сталоўцы.
Вясельныя госці.

Акт першы

Карціна першая

Хата Аўдоцці Вярбіцкай. Злева — уваходныя дзверы. Улева ад дзвярэй — руская печ. Ад печы праз усю хату дашчаная перагародка з дзвярамі ў бакоўку. У правай сцяне — акно на вуліцу. На авансцэне з правага боку — стол, засланы абрусам. На двары сакавік. Праз акно льюцца праменні яркага вясновага сонца. Аўдоцця ўвіхаецца каля печы. Насця збіраецца на работу: апранае ватоўку, бярэ ў рукі сякеру, прабуе пальцам лязо.

Насця. Мама, дзе гэта наш брусок?

Аўдоцця. Глядзі за комінам.

Насця. Я ж цябе прасіла, каб ты майго струманту за комін не закідала. Вунь яму месца, на паліцы. *(Бярэ за комінам брусок.)*

Аўдоцця. Цябе ж у балаторыю прызначалі, а ты зноў за сякеру бярэшся.

Насця. Лабараторыя яшчэ не абсталявана, а хмызняку шмат церабіць. Нязручна ж мне адной гуляць, калі ўсе дзяўчаты на работу ідуць. І працадзень будзе запісаны.

Аўдоцця. Каб жыў быў Міша, не даў бы ён табе гэтага струманту. Як ён, мой сынок, цешыўся, што ў яго такая сястрычка расце! *(Яна гатова заплакаць.)*

Насця. Не трэба, мама.

Аўдоцця. Восем дзянёчкаў не дацягнуў да канца вайны.

Насця. Ты зноў разжаліш сябе на цэлы дзень. Ён не любіў слёз.

Аўдоцця, перамагаючы жаль, выцірае слёзы. Насця пачынае вастрыць сякеру.

Аўдоцця *(пасля паўзы)*. Няхай жа ж бы ты яшчэ блінец з'ела.

Насця. Не хачу, пад'ела ўжо.

А ў д о ц ц я. Мо скварку возьмеш з сабой?

Н а с ц я. Не, дадому прыйду абедаць.

А ў д о ц ц я. Прыйдзеш, як сцямнее. Я цябе ведаю.

Н а с ц я. Сёння раней прыйду.

А ў д о ц ц я. Можа, вам не канечне ў нядзелю і на работу ісці? Такі ж савецкая ўлада нездарма ўстанавіла выходны дзень... Мусіць жа, для таго, каб людзі адпачывалі.

Н а с ц я. Шкада дзень такі ўтраціць. Хутка зямлю пусціць.

А ў д о ц ц я. Ды хутка ўжо. Жаваранкі пачынаюць пець. Я чула сёння, пойла несучы. Нясмела так, як быццам вучацца.

Н а с ц я. Вось і трэба спяшацца. Лагчына ж там. Заллье вадой і не падступішся.

А ў д о ц ц я. Я гэта разумею, але ж і цябе мне шкада. Дзяўчына ж ты: і пагуляць і павесяліцца трэба.

Н а с ц я. Папрацую, а тады і пагуляю ў ахвоту.

А ў д о ц ц я. Замуж пойдзеш, тады ўжо так не пагуляеш.

Н а с ц я. Дзе той яшчэ замуж.

А ў д о ц ц я. І матцы не прызнаешся.

Н а с ц я. Няма ў чым.

А ў д о ц ц я. А я ўсё ведаю.

Н а с ц я. Што ты ведаеш?

А ў д о ц ц я. Старшыня мне казаў, што да цябе дабіваецца нейкі брыгадзір, аж з другога раёна.

Н а с ц я. Дабіваецца, ды ніяк не даб'ецца.

А ў д о ц ц я. Распытваў пра цябе ў старшыні. Казаў — у сваты прыедзе.

Н а с ц я. Тады тое будзе.

А ў д о ц ц я. А ты нібыта нічога не ведаеш?

Н а с ц я. Крыху ведаю. Яшчэ зімой была з ім у нас гаворка.

А ў д о ц ц я. Чакаеш, значыцца? Дай божа табе шчасця. Хаця каб чалавек добры трапіўся.

Уваходзяць з сякерамі П а ў л і н а, К а ц я і Л і д а.

П а ў л і н а. Дзень добры ў хату.

А ў д о ц ц я. Дзень добры.

П а ў л і н а. Але ж якраз на бліны паспелі.

Л і д а *(дэкламуе)*.

Дзень быў святы. Яшчэ ад рання
Бліны пякліся на снядане...

Кандрат Крапіва на адпачынку ў Доме творчасці Каралішчавічы. Справа ад яго — Васіль Вітка, злева — Яўген Рамановіч. 1957.

Кандрат Крапіва (у другім радзе трэці злева)
і рэжысёр Канстанцін Саннікаў (у другім радзе другі справа)
пасля сустрэчы з моладдзю Пухавіцкага раёна. 1958.

Аўдоцця. А вы такі сядзьце ды з'ешце па блінцу. Дужэйшыя будзеце з хмызняком змагацца.

Каця. Дзякуем, цётачка. Мы дома паснедалі.

Паўліна. Вы, дзяўчаткі, як сабе хочаце. Вам-то яно і не варта шмат есці — фігуру сапсуяце. А я такі з'ем гарачы.

Аўдоцця *(кладзе на талерку гарачы блін і падае Паўліне)*. Пасілкуйся крыху.

Паўліна *(бярэ блін)*. Дзякую, матачка. Я сваіх сёння не пякла.

Насця *(жартаўліва.)* На чужыя спадзявалася?

Паўліна. Не аб'ем вас бедненькіх. Пшанічкі ж пудоў дваццаць, здаецца, атрымалі.

Аўдоцця. А можа б, з'елі, дзяўчаткі, і вы? За фігуру я ўжо буду адказваць, калі што якое. Ліда, няўжо і ты саромеешся?

Ліда. Не саромеюся, але папраўды ж не хачу, цётачка. Мы ж не на пагулянку ідзём, дык запраўляліся як мае быць.

Аўдоцця. Не хочаце — як хочаце.

За акном чуваць песня. Гэта хлопцы, ідучы на работу, пяюць частушкі, прысвечаныя дзяўчатам.

У Настулі поўна хата:
Дзеўкам гулі, дзеўкам свята,
А хмызняк сабе расце,
А брыгадка у хвасце.

Дзяўчаты кідаюцца да акна. Адказваюць хлопцам частушкай.

Ах, які там абібок
Словы кідае ў наш бок?
Сам ваюе з хмызняком
Толькі доўгім языком.

Аўдоцця. Я ўжо Насці казала: можа, не канечне вам сёння ісці на работу. Такі ж нядзелька. Бог і той, як вас некалі вучылі, шэсць дзён працаваў, и на сёмы ўсё-такі мусіў адпачыць.

Ліда. Яму не было з кім спаборнічаць, а нас вунь Марцінава брыгада абганяе.

Паўліна *(канчаючы есці блін)*. Сёння, дзяўчаткі, нам трэба паднацісnуць, каб работу зрабіць ды яшчэ і па-

гуляць. Вечарам кіно, хлопцы зарачанскія прыйдуць, так што трымай фасон. Я ўдава і то думаю не падкачаць. *(Ставіць талерку на лаву.)* Дзякую, матачка. Цяпер хоць дубы варочаць.

Ліда ўключае рэпрадуктар. Чуецца песня на словы Янкі Купалы «Вечарынка ў калгасе...». Каця і Ліда падпяваюць.

Насця *(устае з сякерай у руках).* Ну, дзевачкі, канчайце песні.

Паўліна. Канчайце, дзяўчаты, на гэта вечар будзе. Каця, выключай!

Каця хоча даслухаць песню. Паўліна падыходзіць і выключае рэпрадуктар. Глянула ў акно.

Паўліна. А вой-вой-вой! Што ж гэта за важныя госці завіталі ў наш калгас!

Каця. Дзе?

Паўліна. Ды вунь ідуць па вуліцы з нашым старшынёй.

Аўдоцця. Можа, з раёна хто?

Ліда *(глядзіць у акно.)* Не, у раёне такіх, здаецца, няма.

Паўліна. А хлопец які фартовы! У паліто, у капелюшы. Налятай, каму замуж пара, а я пачакаю.

Каця. Фартовы, ды ў наш бок глядзець не хоча.

Насця. Можа, які карэспандэнт... *(Падышоўшы да акна, глянула і крыху сумелася.)* А, гэты...

Усе паварочваюцца да яе і падазрона глядзяць у твар.

Паўліна. Ты хіба яго ведаеш?

Насця *(нехаця).* Крыху ведаю... Гэта брыгадзір з калгаса «Новая ніва». А той, старэйшы, мусіць, іх старшыня.

Каця. Брыгадзір? А я думала, прафесар які.

Ліда. Замалады на прафесара.

Паўліна. Адкуль жа ты яго ведаеш?

Насця. Разам на агратэхнічных курсах былі.

Паўліна *(падазрона).* Нешта ты, дзяўчына, паружавела. Якія вы там курсы праходзілі — бог вас ведае.

Насця *(жартаўліва-начальніцкім тонам).* Загадваю спыніць недарэчную балбатню! Слухай маю каманду. У руж'ё! За мной — шагам марш! *(Накіроўваецца да дзвярэй. Ліда і Каця ідуць за ёю.)*

Паўліна *(глянуўшы ў акно)*. Чакай, чакай! Далібог жа ў двор завярнулі.

Аўдоцця. А дай ты рады. *(Выцірае аб фартух рукі, папраўляе хустку. Дзяўчаты топчуцца ля дзвярэй.)*

Паўліна. Ну, Насця, трымай фасон! Глядзі, каб ты гэтыя курсы скончыла на круглыя пяцёркі.

Ліда *(разгублена глядзіць на сваю рабочую вопратку)*. Фасон — няма чаго сказаць!

Паўліна. А вас, дзевачкі, тут ніхто на выстаўку не выстаўляе. Пайшлі ў катух!

Паўліна з сякерай, за ёй Ліда і Каця, спяшаючыся, ідуць у бакоўку. Насця таксама памкнулася за імі.

Аўдоцця. Ты ж не хавайся. Можа, сапраўды, да цябе інтэрас маюць.

Уваходзяць Тумілові́ч, Пытляваны, Мікола і застаюць Насцю сярод хаты з сякерай у руках.

Тумілові́ч. Добры дзень.

Мікола. Добрай раніцы.

Пытляваны. Дзень добры.

Аўдоцця. Дзень добры.

Усе вітаюцца за рукі.

Тумілові́ч *(падыходзіць да Насці)*. Вось як у нас! Няхай паспрабуе падступіцца які-небудзь агрэсар. *(Ківае на Міколу.)*

Мікола. А мы з мірнымі намерамі. *(Вітаецца з Насцяй, як з добра знаёмай.)* Як жывём-маемся, Настасся Рыгораўна?

Тумілові́ч. А калі з мірнымі, тады прапаную раззброіцца *(бярэ з рук Насці сякеру)* і сесці за круглы стол.

Аўдоцця. Стол хоць і не круглы, але добрыя людзі за ім яшчэ не былі пакрыўджаны.

Тумілові́ч. Дазвольце нам ужо і распрануцца, Аўдоцця Захараўна, бо нашы госці маюць намер пасядзець ды пагутарыць.

Аўдоцця. А калі ласка — распранайцеся. Мы самі рады пагутарыць з добрымі людзьмі. Насця, вазьмі вопратку!

Насця бярэ бякешу Пытляванага і вешае на вешалку. Туміловіч і Мікола вешаюць сваю вопратку самі. Мікола застаецца ў добрым, акуратна пашытым касцюме. Туміловіч у кіцелі ваеннага крою.

Аўдоцця *(змахвае фартухом пыл з зэдліка, падсоўвае крэслы)*. Сядайце, калі ласка.

Туміловіч. Сядзелі на гэтай нядзелі. *(Садзіцца першы, за ім — Пытляваны. Мікола падае крэсла Насці, якая стаіць, прыпёршыся плячамі да печы, і сам садзіцца побач з ёю. Яны пачынаюць паціху размаўляць паміж сабой.)*

Пытляваны. Аўдоцця Захараўна, мусіць, не ведае, што мы за людзі. То ўжо ты, Іван Міхайлавіч, адрэкамендуй нас.

Туміловіч. Гэта такія людзі, Аўдоцця Захараўна, што з імі трэба трымаць вуха востра. Чулі, можа,— ёсць такі калгас багаты — «Новая ніва»?

Аўдоцця. Чулі, чаму ж не. Добрае далёка чуваць.

Туміловіч. Дык вось гэта — старшыня таго калгаса, Макар Піліпавіч Пытляваны. А гэта — яго лепшы брыгадзір. Мікола Верас.

Аўдоцця. І прозвішчы гэтыя нам вядомы.

Туміловіч. А ведаеце, чаму гэты калгас багаты?

Аўдоцця. Мусіць, добра робяць, дык і багаты.

Туміловіч. Для сябе-то яны добра робяць. Ездзяць па калгасах, выглядаюць, дзе ёсць што самае лепшае, і забіраюць. Вось чаму яны багатыя.

Аўдоцця. То, мусіць, яны варгы таго, калі ім даюць. Для добрых людзей і найлепшага не шкада.

Туміловіч. Добра вам так гаварыць, калі вас не абыходзіць. А што мне рабіць, калі яны хочуць забраць у мяне майго агратэхніка — Настассю Рыгораўну Вярбіцкую?

Аўдоцця *(глядзіць на дачку)*. То яна ж і мне нейкай крыху раднёй прыходзіцца.

Туміловіч. Вось як! Тады мы з вамі саюзнікі. Які ж у нас будзе план?

Аўдоцця. Паспрабуем супраціўляцца.

Мікола. Вось нас і адрэкамендавалі, Макар Піліпавіч! Выходзіць, што мы нейкія грабежнікі: толькі тым і жывём, што ў людзей адбяром. А мы тым часам і сваё сёетое маем.

Пытляваны. А калі ўжо бяром у людзей, дык і іх

не крыўдзім. Супроць чужога добрага сваё не горшае выстаўляем. А добрае да добрага, дык выйдзе найлепшае.

Туміловіч. А каму яно дастанецца, гэта найлепшае?

Пытляваны. А гэта паводле закону ўжо... Як у людзей, так і ў нас. Звычай ламаць мы не збіраемся.

Насця. Гледзячы які звычай. Мы шмат што зламалі. І звычай, калі ўстарэлы, таксама можна зламаць.

Пытляваны *(падморгвае Міколу)*. Працаўнік аказвае моцнае супрацiўленне.

Аўдоцця. У нас пазіцыя моцная — на печ апіраемся.

Туміловіч. І зброі хапае ў качарэжніку.

Пытляваны. Жарты жартамі, Аўдоцця Захараўна, а калі гаварыць насур'ёз, дык мы прыехалі не грабіць вас, а прасіць вашай ласкі, каб вы аддалі нам сваю дачку. Харошая яна ў вас, і праўду ваш старшыня сказаў, што мы на яе вока маем.

Аўдоцця. Харошую ж і аддаваць шкада.

Пытляваны. Што зробіш. Такая ўжо доля матчына: чым лепшая дачка, тым хутчэй яе забіраюць. Гэты мой хлопец быту мне не даў. «Можа, кажу, на май адкладзём?» Дзе там! «Нам з ёю, кажа, і ў сакавіку будзе май». А хлопец — я вам не хвалячы скажу — не благі. Лепшы брыгадзір у маім калгасе. А калгас наш, вы ж самі чулі, не апошні ў вобласці. Да ўзнагароды прадставілі. Хлопец павінен немалы ордэн атрымаць.

Мікола. Ой, дзядзька Макар! Я аж пачырванеў ад сораму. Расхвальваеце вы мяне, як на кірмашы.

Пытляваны. То, можа, табе яшчэ і жаніцца рана, калі ты такі сарамлівы? Трэба ж людзям ведаць, з кім яны справу маюць. А можа, я лайдака якога прывёз. *(Да Аўдоцці.)* Дык што вы нам на гэта скажаце, Аўдоцця Захараўна?

Аўдоцця. Што ж я магу сказаць... Добраму чалавеку я рада, а там ужо іх справа. Аддаць сілаю я не аддам і ўтрымаць не ўтрымаю. Яе доля, яе і воля.

Пытляваны. Дзякуем вам і за тое, што не пярэчыце. А іх мы спытаемся само сабою. *(Глядзіць на Міколу і Насцю.)* Пакуль мы тут сёе ды тое, дык яны, можа, ужо і зладзілі. Маладыя больш здатныя на ўгаворы, чым стары.

Мікола. Па аднаму пытанню ніяк да згоды не прыйдзем.

Пытляваны. Што, ганьбу табе даюць?

Насця. Ганьбы я не даю. Мы з Мікалаем Сымонавічам не першы раз сустракаемся. І ўжо гаварылі пра гэта.

Мікола. І згода ў нас была.

Насця. Была згода, але ж мы тады аб усім не дамаўляліся.

Мікола. Я мяркую, што Настасся Рыгораўна павінна ў наш калгас пераехаць.

Пытляваны. А як жа? Абавязкова.

Насця. Чаму абавязкова?

Пытляваны. А што, вам наш калгас не падабаецца?

Насця. Я вашага калгаса яшчэ не бачыла.

Пытляваны. Мусіць, маму шкадуеце пакідаць? Дык мы і маму забяром.

Туміловіч. Сват ласы на чужыя прыпасы. Мала таго, што агратэхніка ў мяне забірае, дык яшчэ хоча і лепшую цялятніцу забраць.

Аўдоцця. У дачкі хоць згоды пытаюцца, а мяне дык не пытаючыся забіраюць, ласку робячы. А я яшчэ, можа, і не прыму такой ласкі.

Мікола. Прабачце, Аўдоцця Захараўна. Мы думалі, што вам прыемна будзе жыць разам з Насцяй.

Аўдоцця. Мяне тут людзі паважаюць за маю працу, а на якім я становішчы ў вас буду, гэтага я не ведаю. Можа, я ў вас на апошнім месцы буду.

Пытляваны. Ды вам у нас зусім працаваць не прыйдзецца. Вы ўжо і адпачыць маеце права. Будзеце ўнукаў няньчыць. А цялятніц у нас хопіць.

Аўдоцця. Вось бачыце! У вас ужо і работы для мяне не знаходзіцца.

Пытляваны. Зноў не патрапіў сказаць!

Аўдоцця. Урэшце, тут мая справа дзесятая. Дачку сватайце, не мяне. А я памяркую ўжо, як мне зручней.

Насця. Ад мамы мне, вядома, не хочацца адыходзіць, але справа тут не ў гэтым. Я пытаюся: чаму я абавязкова павінна ісці да яго, а не ён да мяне?

Пытляваны *(здзіўлены такім запытаннем)*. Смешна вы пытаецеся — чаму!

Насця. Ну так — чаму?

Пытляваны. Ды так яно вядзецца спрадвеку.

Насця. Ці мала што было спрадвеку. Спрадвеку сацыялізма не было, а мы яго збудавалі.

Пытляваны. Разумніца мая, дык пры чым жа тут сацыялізм?

Насця. Вельмі пры чым. Спрадвеку жанчына нявольніцай была ў сям'і, а я свабодная савецкая жанчына.

Мікола. Дык вы ж і будзеце свабоднай.

Пытляваны. Мы вас за краты не пасадзім і на паншчыну не пагонім.

Насця. А скакаць пад сваю дудку прымусіце. Гэтага ад вас можна чакаць.

Мікола. Чаму вам так здаецца, Настасся Рыгораўна?

Насця. Настрой у вас вельмі ўжо такі *(падбірае слова)*... мужчынскі.

Пытляваны. Каб у нас бабскі настрой быў, то мы б і ў сваты не паехалі.

Насця. І на спрадвечнае нешта вельмі напіраеце. Можа, вы ва ўсім адсталых поглядаў трымаецеся.

Пытляваны. Няхай сабе мы людзі і адсталыя, абы калгас наш быў перадавы. А што да вашых жаночых правоў, дык ніхто іх у вас не адбірае.

Насця. А я ўсё ж думаю не ісці ў ваш калгас.

Пытляваны са здзіўленнем глядзіць на Міколу. Той паціскае плячамі.

Мікола. Каму-небудзь усё ж такі прыйдзецца ісці: ці вам да мяне, ці мне да вас. А іначай як жа мы пажэнімся?

Насця. Вось вы і пераходзьце.

Туміловіч. Правільна, Насця! Няхай лепш нам у калгас прыбытак будзе.

Пытляваны *(з іроніяй)*. А можа, мы так зробім: адмераем ад кожнага калгаса па пятнаццаць кіламетраў ды збудуем на сярэдзіне вам дом, каб, значыцца, вашага жаночага раўнапраўя не парушаць.

Насця. Вы сабе кпіце, а я вось не пайду да вас, і што вы мне зробіце?

Пытляваны. Дык гэта вы такі сур'ёзна?

Насця. Прынцыпова.

Пытляваны. Век, можна сказаць, пражыў, такой упартай дзяўчыны не сустракаў.

Аўдоцця. Яно і некалі часамі бывала, што хлопец ішоў да дзяўчыны.

Пытляваны. Калі дома яму не было на чым жыць,

тады ён ішоў у прымы. Гэта бывала. З бяднейшай гаспадаркі ў багацейшую. А каб з багатай ды ў бедную — гэтага ніколі не бывала.

М і к о л а. Што ж, калі на тое пайшло, дык я гатоў і ў прымы...

П ы т л я в а н ы. Што? Ты ў прымы? Тады ты не паважаеш ні сябе, ні свайго калгаса.

Т у м і л о в і ч. Няўжо гэта такая ганьба — перайсці да нас у калгас?

М і к о л а. Чакайце, я не скончыў. Я гатоў у прымы, але ў лепшую гаспадарку, як кажа Макар Піліпавіч.

П ы т л я в а н ы. Ну, гэта іншая справа. Гэта прынцып правільны: рыба шукае, дзе глыбей, а чалавек — дзе лепей. Калі ўжо вам абавязкова прынцып патрэбен, дык лепшага не прыдумаеш. *(Да Насці.)* Што вы цяпер скажаце, прынцыповая дзяўчына?

А ў д о ц ц я. Што ж, дачушка, мусіць, з гэтым трэба згадзіцца. Як ты думаеш, Ваня?

Т у м і л о в і ч. Не ведаю, можа мы тут і прайграем, але прапанова, па-мойму, справядлівая.

Усе глядзяць на Насцю, чакаючы, што яна скажа. Напружанае маўчанне.

Н а с ц я *(хвалюючыся)*. Я... Я згодна.

М і к о л а *(узрадаваны)*. Вось так яно лепш будзе.

П ы т л я в а н ы *(уздыхае з палёгкай)*. Ну, дзякуй богу, як той казаў, зрушылася з месца.

П а ў л і н а *(высунула галаву з бакоўкі, каб сваты не заўважылі)*. Эх ты!.. Не вытрымала. Толькі для фасону казырылася.

П ы т л я в а н ы. Такі суджана жыць вам у нашым калгасе.

Н а с ц я. Чаму ў вашым?

П ы т л я в а н ы. Вы ж далі згоду.

Н а с ц я. Не ў вашым, а ў лепшым.

П ы т л я в а н ы. Дык гэта ж і ёсць у нашым.

Н а с ц я. Гэта яшчэ невядома.

П ы т л я в а н ы *(да Міколы з іранічнай усмешкай)*. Чуў! Яны яшчэ сумняваюцца.

А ў д о ц ц я. Ну, тут жа спрачацца няма чаго...

П ы т л я в а н ы *(перабіваючы)*. Правільна, усё ясна.

А ў д о ц ц я. Вы паглядзіце наш калгас, а мы ваш, і будзе ясна.

П ы т л я в а н ы. А я лічу, Аўдоцця Захараўна, што гэтыя розгляды зусім лішнія. Мы гэту справу можам вырашыць тут жа, не сыходзячы з месца. Выкладвайце вы свае казыры на стол, а мы свае. Чые паб'юць, таго і верх.

Т у м і л о в і ч. Пачынайце, ваш ход.

П ы т л я в а н ы. Як, Мікола,— з туза лупянём?

М і к о л а. Не праказырайцеся, Макар Піліпавіч.

П ы т л я в а н ы *(не дапускаючы такой думкі)*. Ну! *(Стукае далонню па стале.)* Чатыры кілаграмы збожжа на працадзень і восем рублёў грашыма! *(З выглядам пераможцы абводзіць усіх вачамі. У лагеры праціўніка некаторае замяшанне.)*

Т у м і л о в і ч *(пасля паўзы)*. У нас менш... Тры кілаграмы і чатыры рублі.

П ы т л я в а н ы. Вось то-та ж! Ходзім далей. *(Стукае па стале.)* Дваццаць цэнтнераў азімых з гектара ўкругавую!

Т у м і л о в і ч. Мала не дацягнулі: васемнаццаць і дзве дзесятыя.

П ы т л я в а н ы. То, можа, больш і хадзіць не варта?

Т у м і л о в і ч. Не, мы яшчэ не здаліся.

П ы т л я в а н ы. Не здаліся? Дык мы вас зараз дакапаем. *(Стукае па стале з асаблівым азартам.)* Герой Сацыялістычнай Працы!

Н а с ц я. Гэта хто ж такі?

П ы т л я в а н ы. Вось гэты малады чалавек, ваш жаніх.

Насця дапытліва, з цікавасцю глядзіць на Міколу.

Т у м і л о в і ч. Калі прысвоілі званне?

П ы т л я в а н ы. Прысвояць. Спісы ў раёне ўжо зацверджаны.

Т у м і л о в і ч. Гэта яшчэ мала. У нас вось Насця таксама да ордэна прадстаўлена, але мы не хвалімся. Вазьміце ход назад.

П ы т л я в а н ы. Гэта вам не козыр? Тады хадзіце вы.

Т у м і л о в і ч. Сто дваццаць новых дамоў на папялішчы — гэта козыр?

П ы т л я в а н ы. Сякі-такі козыр.

Т у м і л о в і ч. Канюшня, два кароўнікі, свінарнік, птушнік.

П ы т л я в а н ы. У нас жывёла таксама на двара не стаіць, так што гэта козыр слабы.

Т у м і л о в і ч. Школа, медпункт, клуб...

П ы т л я в а н ы. Клуб — гэта нам без патрэбы. Горад пад бокам. Захацеў у кіно ці ў тэатр — на машыну, і праз паўгадзіны там. *(Не сцярпеўшы, з бакоўкі з сякерай у руках імкліва выходзіць Паўліна. За ёю — Ліда і Каця. Сваты аж сумеліся ад нечаканасці.)*

П а ў л і н а *(да Туміловіча)*. Дазволь мне, старшыня! Не ўсе казыры выстаўляеш. *(Да Пытляванага.)* А гэта ў вас ёсць? *(Уключае электрычную лямпачку.)*

П ы т л я в а н ы. Ого! Тут цэлая засада на нас.

Л і д а. А гэта ёсць? *(Уключае рэпрадуктар. Чуецца песня «І хто яго знае, чаго ён маргае»...)*

П ы т л я в а н ы *(з прыкрасцю)*. Кінь балавацца! *(Вырывае з разеткі штэпсельную вілку.)* Дай пагаварыць з людзьмі.

Т у м і л о в і ч. І яшчэ ў нас адзін сур'ёзны козыр ёсць, Макар Піліпавіч.

П ы т л я в а н ы. Які ж гэта, цікава?

Т у м і л о в і ч. Гэта наш трохгадовы план.

П ы т л я в а н ы. Ого! Проста не калгас, а дзяржава.

Н а с ц я. Дзяржава не дзяржава, а сацыялістычная гаспадарка. А яна, як вам вядома, планавая.

П ы т л я в а н ы *(іранічна)*. Вось як! Што ж у вас там за планы такія?

Т у м і л о в і ч. Такія планы, што калі праз тры гады прыедзеце да нас па другую дзяўчыну...

К а ц я. Па Ліду ўжо, мусіць...

Л і д а *(засаромеўшыся)*. Па цябе, можа.

П а ў л і н а. Па мяне. І я падрасту ўжо да таго часу.

Т у м і л о в і ч. Прыедзеце, дык не пазнаеце нас.

К а ц я. Падумаеце, што заблудзілі ды ў горад трапілі.

Т у м і л о в і ч. Будынкі будуць у нас цагляныя. Праўленне, свірны, школа. Сёлета цагляны завод канчаем. Клуб гэты таксама да часу ў нас. Новы пабудуем. З добрай сцэнай, каб і гарадскі тэатр мог да нас прыехаць.

П ы т л я в а н ы. А хлеб ці будзе?

Т у м і л о в і ч. Ёсць і будзе.

Л і д а. Вы пра сад забыліся, Іван Міхайлавіч.

Т у м і л о в і ч. І сад. Дваццаць гектараў засадзім. Пчолкі — само сабою.

П ы т л я в а н ы. Прыгожы план. Хто ж гэта яго выдумаў?

Т у м і л о в і ч. Калектыўна склалі. Настасся Рыгораў-

на дапамагла праўленню. А потым па агульным сходзе абмеркавалі, дапоўнілі.

Пытляваны. Та-ак. Прыгожая паперка, што і казаць.

Тумілові ч. Чаму — паперка?

Пытляваны. А план — што ж гэта такое? Пакуль што паперка. Гэта яшчэ — альбо дожджык, альбо снег, альбо будзе, альбо і не.

Тумілові ч. Мы ўжо яго ў жыццё пачалі праводзіць.

Пытляваны. Вы нешта такое яшчэ толькі пачалі, а ў нас яно ўжо ў руках. Возьмеш у рукі чатыры кілаграмы ды наверх восем рублёў, дык гэта ж вагу мае. *(Нібы ўзважвае на руках.)* Не тое, што ваш план.

Паўліна. Чулі мы ўжо гэтыя чатыры кілаграмы. Больш, мусіць, і пахваліцца няма чым. Што ў вас яшчэ добрае ёсць, апрача чатырох кілаграмаў?

Пытляваны *(раззлаваны, што яго прыпіраюць да сцяны)*. Усё ў нас ёсць, маладзіца.

Паўліна. Так ужо і ўсё? Ну і хвалько сват!

Пытляваны. Усё як мае быць. Вось толькі пудзіла няма добрага ў гарод паставіць. *(Усім крыху няёмка, што размова пачынае пераходзіць у сварку.)*

Насця. Дык вы за гэтай патрэбай і прыехалі да нас?

Мікола. Што вы, Настасся Рыгораўна! Барані вас божа прыняць гэта на свой кошт.

Паўліна. Гэта сват у мяне цаляе, гледзячы на маю вопратку. Не, сваток, нас такім козырам не заб'еш. Мы крыху дужэйшыя, чым ты думаеш.

Мікола. Макар Піліпавіч пагарачыўся, просім не крыўдзіцца.

Пытляваны *(апраўдваючыся)*. Ды як жа! Тут сур'ёзная размова, а яны мяне электрычнасцю торкаюць, цацкамі здзівіць хочуць.

Насця. Гэта не цацкі, а культурнае калгаснае жыццё.

Тумілові ч. Гэта цацка нам работу робіць.

Пытляваны. Электрычнасць — гэта не факт. Працадзень — вось факт. Калі чалавек атрымаў *(паказвае на Міколу)* сто дваццаць пудоў збожжа, ды на кніжцы ляжыць тысяч дзесяць, дык тут адразу відаць, які калгас і які калгаснік. Так што сумнявацца пра наш калгас няма чаго. Вы, мусіць, газет не чытаеце. *(Вымае з кішэні газет-*

ную выразку.) Вось жа чорным па белым напісана: «Выдатныя дасягненні перадавога калгаса «Новая ніва».

Н а с ц я. Чыталі.

П ы т л я в а н ы. Дык чаго ж вам яшчэ?

Н а с ц я. Хочам самі пераканацца.

П ы т л я в а н ы. Ну што ж, пераконвайцеся, ваша справа. *(Устае ганарлівы і пакрыўджаны.)*

Т у м і л о в і ч. І я прыеду, калі дазволіш, Макар Пілілавіч. Хачу павучыцца ў перадавога калгаса.

П ы т л я в а н ы *(апранаецца).* А такі не пашкодзіла б. *(Не то жартуючы, не то сур'ёзна.)* А то не ўмеюць сабе хлеба нарабіць, а яшчэ задаюцца. Паехалі, Мікола!

П а ў л і н а. І я прыеду. Пагляджу хоць на той гарод, у якім мне стаяць давядзецца. Ці ёсць там што пільнаваць.

П ы т л я в а н ы. Бывайце здаровы! Прабачце, калі што не так.

Выходзіць. За ім з усмешкай, якая азначае — «Вось дзівак!», выходзіць Т у м і л о в і ч.

М і к о л а *(апранаецца).* Гарачы ён у нас — бяда! Асабліва калі пра калгас хто не так скажа.

П а ў л і н а. Бзікаваты стары.

А ў д о ц ц я. З гонарам чалавек.

М і к о л а. Прашу не крыўдзіцца. Старому можна і дараваць. *(Падыходзіць да Насці.)* Дык калі вас чакаць, Настасся Рыгораўна?

Н а с ц я. Чакаць не трэба. Мы як-небудзь знянацку.

М і к о л а. Можна і знянацку. Толькі каб хутчэй гэта было. Да сяўбы б і вяселле адгулялі. *(Адыходзіць з Насцяй на авансцэну.)* Што сталася, Насця? Якая цябе муха ўкусіла?

Н а с ц я. Тая, што вы з сабою прывезлі.

М і к о л а. Я чакаў, што ты ласкавей мяне сустрэнеш.

Н а с ц я. Ты чакаў, што я адразу на шыю табе кінуся. А як жа — герой прыехаў!

М і к о л а. Ну, а калі і герой, дык чаго табе крыўдна?

Н а с ц я. Занадта ўжо вы ўпэўнены ў сваёй перамозе. А ў мяне таксама крышку гонару ёсць. Ты не думаў, што, можа, мне крыўдна ад гэтага? І за сябе і за свой калгас.

М і к о л а. Не было ў мяне намеру крыўдзіць цябе. Не ведаю, чаму табе так здалося.

Н а с ц я. Калі хочаш ведаць, дык мяне і касцюм гэты твой крыўдзіць. І тут як быццам твой нейкі верх.

М і к о л а. Я ж не вінават, што застаў цябе ў рабочай вопратцы. Не ў латаным жа мне было ў сваты ехаць. Ды глупства ўсё гэта. Мне здаецца, што ты проста шукаеш нейкай прычыны. Можа, каешся ўжо, што слова дала?

Н а с ц я. Слова назад я не бяру, але хачу больш прыгледзецца да цябе. І на калгас хачу глянуць. Можа, у вас такія парадкі, што мне там моташна будзе.

М і к о л а. Што ж, прыязджай, паглядзі. Толькі дарэмна ты, Насця, лішнія перашкоды выдумляеш. Калі я незнарок чым-небудзь пакрыўдзіў цябе, прабач. *(Падыходзіць да Аўдоцці.)* Прабачце, Аўдоцця Захараўна. Можа, мы чаго лішняга тут нагаварылі.

А ў д о ц ц я. Здаецца, нічога лішняга не было.

М і к о л а. Можа, і вы да нас прыедзеце?

А ў д о ц ц я. Няхай ужо яна сама. Я толькі магу справу сапсаваць, бо мне здаецца, што такога хараства, як у нас, нідзе няма. Рэчка, лес...

М і к о л а. У нас таксама хораша. Ну, прабачце яшчэ раз. Бывайце здаровы. *(Цалуе руку.)* Бывайце здаровы, дзяўчаткі! *(Развітваецца. Насця праводзіць яго да дзвярэй. У дзвярах ён паціху гаворыць ёй нешта ласкавае. Яна з цёплай усмешкай ківае яму галавой. Мікола выходзіць.)*

П а ў л і н а. Ну, Насця, вось што я табе скажу... Муштраваць-то ты муштруй, а хлопца не ўтрачвай. Хлопец харошы.

А ў д о ц ц я. Мне ён таксама спадабаўся.

Н а с ц я. Вось навіну мне сказалі! Я даўно ведаю, што ён харошы. Але ж і сябе трэба тропікі паважаць. Няхай адразу адчуе, што я пад яго дудку скакаць не збіраюся. *(Задумалася. З лёгкім смуткам.)* І калгас мне не хочацца пакідаць. Толькі размахнуліся як мае быць... І планы нашы... Колькі я пра гэта марыла!.. А тут трэба ўсё гэта пакідаць... Проста аж злосць!

П а ў л і н а. Дзяўчыне злосць, што замуж трэба ісці.

А ў д о ц ц я. Глядзі, дачушка, разглядайся, каб пасля не каялася. Я цябе прымушаць не хачу. Як твая душа і розум табе кажуць, так і рабі.

Н а с ц я *(страпянуўшыся)*. Ну, добра! Яшчэ паглядзім ды падумаем. Пайшлі, дзяўчаткі! Замуж збірайся, а жыта сей. *(Бярэ сякеру. Паўліна і дзяўчаты выходзяць.)*

З а с л о н а

Акт другі

Карціна другая

Канцылярыя праўлення калгаса «Новая ніва». Бухгалтер З д а р а в е н я і рахункавод Б а н д а р ч ы к за працай: Здаравеня дыктуе з ведамасці лічбы. Бандарчык адкладвае на лічыльніках.

З д а р а в е н я. Дзве тысячы чатырыста трыццаць два... Тысяча шэсцьсот сорак... Дзве тысячы сто шэсцьдзесят восем... Дзве тысячы дзвесце дваццаць чатыры... Чатырыста пяцьдзесят шэсць.

Б а н д а р ч ы к. У каго ж гэта так мала?

З д а р а в е н я. У Тадоры Белакапыцкай. Хварэе ўсё.

Б а н д а р ч ы к. Хвароба — мігрэнь: жраць ахвота, а працаваць лень.

З д а р а в е н я. Ты, Бандарчык, мог бы добрым доктарам быць. Вельмі ж правільна дыягназ ставіш.

Б а н д а р ч ы к. Мне гэта не цяжка: яна паўз нашы вокны ледзь не штодзень у горад на рынак ходзіць.

З д а р а в е н я *(дыктуе)*. Дзве тысячы восемсот сорак... Тысяча семсот пяцьдзесят два... Колькі там усяго?

Б а н д а р ч ы к. Чатырыста дзевяноста дзевяць тысяч ноль дваццаць чатыры рублі.

З д а р а в е н я *(звярае з ведамасцю)*. Правільна. Паўмільёна без аднае тысячы нашы калгаскікі палажылі сабе ў кішэнь. А гэтыя прыезджыя не верылі.

Б а н д а р ч ы к. Чаго яны прыехалі аж з «Светлага шляху»?

З д а р а в е н я. Кажуць — вопыт пераймаць.

Б а н д а р ч ы к. Слава пра наш калгас грыміць на ўсю вобласць.

З д а р а в е н я. Грыміць, брат, грыміць... Толькі з вялікага грому часамі малы дождж бывае.

Б а н д а р ч ы к. Чатыры кілаграмы — гэта не мала.

З д а р а в е н я. Хіба справа ў адных кілаграмах? Ты чуў, што я на сходзе гаварыў?

Б а н д а р ч ы к. Чуў, Антон Лявонавіч, але ж з вамі не згадзіліся.

З д а р а в е н я. Хто назад глядзіць, а не наперад, той не згадзіўся.

Б а н д а р ч ы к. Чаго ім больш глядзець наперад, калі некаторыя па сто пудоў і больш атрымалі?

З д а р а в е н я. Ну і што з таго? Пад'еў, а далей што?

Б а н д а р ч ы к. Пад'еў, паспаў і зноў на тым месцы стаў.

З д а р а в е н я. Яно так і выходзіць. Вось прыехалі людзі вучыцца, а мне сорамна.

Б а н д а р ч ы к. А ў газетах жа хваляць.

З д а р а в е н я. Хваляць... Падсунулі карэспандэнту чатыры кілаграмы ды восем рублёў, дык у яго і вочы на лоб палезлі. А што да чаго — хіба ён разабраўся? Вось тут яно ўсё відаць, як на далоні. *(Паказвае на паперы.)*

Б а н д а р ч ы к. Таму яны адразу і пачалі пароцца ў паперах.

Уваходзіць П а ў л і н а. Яна ў іншай вопратцы, чым была ў першай карціне, і яе не адразу можна пазнаць.

П а ў л і н а. Дзень добры.

З д а р а в е н я. Дзень добры.

П а ў л і н а. Таварыша Пытляванага няма?

З д а р а в е н я. Няма.

Б а н д а р ч ы к. Пытляваны ўвесь выйшаў, адзін чорны застаўся.

З д а р а в е н я. А вам абавязкова старшыня патрэбен?

П а ў л і н а. Гэта я хацела кароўку прывесці.

З д а р а в е н я. Вы з горада?

П а ў л і н а. Ага.

З д а р а в е н я. Заўтра з ранку можаце прывесці.

П а ў л і н а. Але ж, кажуць, вы дорага бераце.

З д а р а в е н я. Сто пяцьдзесят рублёў.

П а ў л і н а *(жахнулася)*. Сто пяцьдзесят!

З д а р а в е н я. Такая ў нас расцэнка.

Б а н д а р ч ы к. Затое ўжо кароўка ваша...

З д а р а в е н я *(грозна)*. Таварыш Бандарчык!

Бандарчык прыкрывае рот рукою.

П а ў л і н а. Можа б, уступілі крыху?

З д а р а в е н я. Не маю права, такая пастанова праўлення.

П а ў л і н а. З рабочага чалавека так драць.

З д а р а в е н я. Хутка прыйдзе старшыня, пагаварыце з ім,— можа ўступіць. Толькі наўрад. Ён у нас гаспадарлівы.

П а ў л і н а. Скнара, відаць. І гэта вы з усіх так лупіце?

З д а р а в е н я. З усіх. Увесь горад да нас водзіць.

П а ў л і н а. Я бо гляджу, чаму ваш калгас багаты.

Уваходзіць П ы т л я в а н ы і, не звяртаючы ўвагі на Паўліну, накіроўваецца да стала.

П ы т л я в а н ы. Ну, што ў вас тут, таварыш Здаравеня?

З д а р а в е н я. Нічога асаблівага, Макар Піліпавіч.

П ы т л я в а н ы. Мікола паехаў на падкормку?

З д а р а в е н я. Паехаў. А больш угнаення не адпускаюць. Машына прыйшла парожняя.

П ы т л я в а н ы. Чаму?

З д а р а в е н я. Грошай не пераvялі.

П ы т л я в а н ы. Чаму ж вы не пераvялі?

З д а р а в е н я. Няма чаго пераводзіць, на рахунку нічога няма.

П ы т л я в а н ы. Як няма?

З д а р а в е н я. Няма. Усё на працадні раздалі.

П ы т л я в а н ы *(падумаўшы)*. Трэба будзе капец бульбы раскрыць ды на рынак вывезці.

С т а р ы В е р а с *(які ўвайшоў за хвіліну перад гэтым)*. На насенне не хопіць, Макар Піліпавіч. Там яе не так і многа.

П ы т л я в а н ы. Хопіць. А не хопіць, дастанем. Ты глядзі, каб коні былі ў парадку.

С т а р ы В е р а с. Коні ў парадку. Вось толькі Афрацi... Цьфу ты! Вось імя далі жывёліне! Ніяк выгаварыць не магу.

Б а н д а р ч ы к. Афрадзіта. Гэта я прыдумаў. Багіня такая была.

С т а р ы В е р а с. Вось багіню гэту самую... зноў брыгадзір пад гной узяў, а ёй зараз жарабіцца пара. Загадай, каб не чапалі.

П ы т л я в а н ы. Загадваю: калі хто захоча запрагаць, гані вон з канюшні.

Стары Верас. Ты брыгадзіру скажы.

Пытляваны. Добра, скажу.

Здаравеня. Макар Піліпавіч, да нас госці прыехалі. Вы, мусіць, не ведаеце?

Пытляваны. Каму гэта час ёсць па гасцях ездзіць у такую пару?

Здаравеня. З калгаса «Светлы шлях».

Пытляваны. А-а, гэтыя... Хто там прыехаў?

Здаравеня. Кажуць, іх трое прыехала, але сюды заходзілі двое... Старшыня і дзяўчына маладая — не ведаю, хто яна ў іх.

Стары Верас. Праўда, трое. Я сам-то не бачыў, але казалі, што трое. Адна недзе да сваякоў зайшла.

Пытляваны. Што яны тут рабілі?

Здаравеня. Знаёміліся са справамі.

Бандарчык. Усё перабралі, усё роўна як рэвізія якая.

Пытляваны. А чаго ж вы іх пусцілі ў паперы?

Здаравеня. Кажуць — прыехалі вопыт пераймаць, як жа іх не пусціць?

Пытляваны. Я ведаю, чаго яны прыехалі. Не абавязкова ім у справы лезці. Кожны дурань будзе тут капацца ў маіх паперах.

Паўліна пры гэтых словах аж падскочыла на лаўцы. Яна хацела нешта сказаць, але ў пару стрымалася.

Здаравеня *(успомніўшы аб ёй)*. Вось тут грамадзянка прыйшла наконт быка.

Пытляваны *(непрыемна ўражаны весткаю аб гасцях, амаль не слухае, што яму гаворыць Здаравеня)*. Наконт якога быка?

Паўліна. Звычайнага, якія бываюць быкі.

Пытляваны *(амаль не гледзячы на яе)*. У нас звычайнага няма, у нас толькі пародзістыя. Звычайныя гэта ў іншых калгасах.

Паўліна. Пародзісты яшчэ лепш. Толькі ж дарагі вельмі — сто пяцьдзесят рублёў.

Пытляваны. Колькі варт, столькі і бяром.

Паўліна. Гэта ж мне паўмесяца працаваць трэба.

Пытляваны. За малако ўтаргуеш і заплаціш.

Паўліна. Не так лёгка ўтаргаваць. Малако цяпер два рублі літр. Гэта семдзесят пяць літраў малака трэба.

Пытляваны. А без быка не будзе і малака.

Паўліна. Прафесар і той столькі не зарабляе, колькі ваш бык.

Пытляваны. Вашаму прафесару яечка разбіў на снеданне, дык ён і дабёр, а быку трэба паўпуда аўса даць, ды канюшыны, ды пойла.

Стары Верас. Яна думае — бык святым духам жыве.

Паўліна. Не, не магу я столькі плаціць.

Пытляваны. Не, дык не. Няхай карова ялаўкаю ходзіць.

Паўліна выходзіць.

Стары Верас. Яно такі і праўда, дарагавата, Макар Пілiпавіч. Мы ж гэту таксу ўстанавілі яшчэ ў сорак пятым годзе. З таго часу колькі разоў зніжэнне цэн было, а нашы быкі ўсё ў адной цане ходзяць.

Пытляваны. Прывядзе, не дзе дзенецца. У горадзе быкоў не трымаюць. *(Да Здаравені.)* Дык дзе яны цяпер?

Здаравеня. Хто?

Пытляваны. Госці гэтыя самыя.

Здаравеня. Пайшлі гаспадарку аглядаць.

Пытляваны. Самі?

Здаравеня. З загадчыкам фермы.

Пытляваны. Ну, гэты пакажа... тое, што не трэба. Чаму ж вы мяне не паклікалі?

Бандарчык. Я бегаў, вас дома не было.

Здаравеня. Што ж тут дрэннага, Макар Піліпавіч? Людзі хочуць добрае пераняць — няхай пераймаюць. Не першы ж раз да нас людзі прыязджаюць.

Пытляваны. Прыязджалі, ды не такія. Гэтыя ўбачаць тое, што другім і не відаць. Паказваць, дык трэба ведаць, што і як... Часамі і растлумачыць трэба.

Здаравеня. Яны людзі вопытныя, самі ва ўсім разбяруцца.

Пытляваны. Дзіва што разбяруцца! Аж занадта... Трэба самому ісці.

Накіроўваецца да дзвярэй. У гэты час уваходзяць Тумiловiч, Насця і Паўліна.

Тумiловiч. Добры дзень, Макар Піліпавіч. А мы ўжо ўсю тваю гаспадарку агледзелі. *(Вітаецца з Пытляваным за руку, за ім Насця.)*

Пытляваны. Добры дзень. На рэвізію прыехалі?

Туміловіч. А так, як было ўмоўлена: прыехалі пераканацца, што ваш калгас лепшы.

Пытляваны. Ну і што ж?

Паўліна *(падыходзіць да Пытляванага і таксама працягвае руку)*. Добры дзень!

Пытляваны *(не падаючы рукі.)* А як жа... Даўно бачыліся.

Паўліна. Не ласкава ж вы сватоў прымаеце.

Пытляваны. Чакай, маладзіца... *(Углядаецца.)* Гэта ж ты мне тут галаву дурыла з быком?

Паўліна. А гэта я хацела праверыць, ці праўда, што пра вашы даходы людзі гавораць.

Пытляваны. Вось з якімі хітрыкамі вы да мяне пад'язджаеце!

Туміловіч. Гэта яна па старой партызанскай прывычцы — у разведку хадзіла.

Пытляваны. Па твайму загаду?

Туміловіч. Не, па сваёй ініцыятыве.

Пытляваны. А цяпер пачнецца атака?

Туміловіч. Падобна на гэта.

Пытляваны. Што ж, пачынайце, будзем адбівацца.

Туміловіч. У нас такая думка, што вас крыху перахвалілі, Макар Піліпавіч.

Паўліна. Не крыху, а такі і добра перахвалілі.

Пытляваны. Вось як! Перахвалілі, значыцца? Хто ж гэта мяне перахваліў?

Туміловіч. І тое, што ты гаварыў, як прыязджаў да нас...

Пытляваны. Усё брахня?

Туміловіч. Ды як табе сказаць... Яно-то, можа, і праўда...

Насця. Але не ўся.

Туміловіч. Так, далёка не ўся.

Пытляваны. Выкладайце тады ўсю.

Туміловіч. Працадзень у вас не малы — гэта праўда.

Пытляваны *(падказвае)*. Калгаснікі жывуць заможна — гэта таксама праўда.

Туміловіч. А вось калгас ваш бедны.

Здаравеня падморгвае Бандарчыку: «Слухай!»

П ы т л я в а н ы. Вось табе і на! Як жа гэта так выходзіць: калгаснікі багатыя, а калгас бедны!

Т у м і л о в і ч. Так і выходзіць. Ва ўсякім раве бяднейшы за наш.

Н а с ц я. Мы тут з Іванам Міхайлавічам падлічвалі. Выходзіць, што наша грамадская гаспадарка перавышае вашу.

Т у м і л о в і ч. Так што працадзень вы ўзнялі, а грамадскую гаспадарку занядбалі.

Н а с ц я. Гэтак і ў нас бы выйшла каля чатырох кілаграмаў. Мы вунь колькі хлеба на будоўлю аддалі.

Т у м і л о в і ч. Ды ў МТС шэсцьдзесят сем тон, а вы ўсяго трыццаць.

П ы т л я в а н ы. Я дабром не раскідаюся. Вы хочаце, каб МТС за вас усю работу парабіла, а я стараюся сваёю сілаю ўпраўляцца.

Т у м і л о в і ч. Фермы мы глядзелі... Яны-то ўкамплектаваны, але ж гэта ўсё цяляткі ды парасяткі. Ім яшчэ расці ды расці.

П ы т л я в а н ы. Вырастуць. Мы шмат жывёлы прадалі летась.

П а ў л і н а. Я бо гляджу, што свінаферму можна ў прыпол забраць.

П ы т л я в а н ы. Шырокі ў цябе прыпол, маладзіца.

Т у м і л о в і ч. Цялят закупілі па кантрактацыі, а ставіць іх няма дзе. Так яны і засталіся зімаваць у хлявах калгаснікаў. Выгляд іх няважны.

Н а с ц я. Вядома, якая ж ім выгода ў халодным хляве.

П а ў л і н а. Затое ў іх бык — мільянер.

П ы т л я в а н ы. Прыстала ты да гэтага быка, як п'яны да плота.

Т у м і л о в і ч. Быкі важныя, нічога не скажаш. Бярэш ты за іх, Макар Піліпавіч, поўнай жменяй. Але ж і грошы ўсе па кішэнях размеркавалі.

П ы т л я в а н ы. А што? Маем права. З дзяржавай разлічыліся поўнасцю і ў тэрмін. Цяпер сваім дабром распараджаемся, як самі знаем.

Т у м і л о в і ч. Бухгалтар вунь скардзіцца, што няма за што ўгнаенне выкупіць.

П ы т л я в а н ы. Давай, давай, крытыкуй. Я ўжо разам на ўсё адкажу.

Н а с ц я. І жывяце некультурна. Клуба няма, радыё няма, электрычнасці — таксама.

П ы т л я в а н ы. Дарагія гэта ўсё цацкі.

П а ў л і н а. Расказваюць — некалі засцянковая шляхта так жыла: насыпле шляхціц жыта засек, напхае панчоху грошай, а дзеці непісьменныя, і сам мякіну есць.

П ы т л я в а н ы. Ты ж майго хлеба не каштавала, можа, ён і не з мякінай.

П а ў л і н а. Не вельмі тут і пакаштуеш.

П ы т л я в а н ы. Ну, вы ўсё выклалі?

Т у м і л о в і ч. Ды, бадай-што, і ўсё.

П ы т л я в а н ы. Выходзіць, мой калгас вам не падабаецца?

Т у м і л о в і ч. Ты ж чуў нашу крытыку.

П ы т л я в а н ы. Ваш лепшы?

П а ў л і н а. Ёсць пра што гаварыць!

Н а с ц я. Я-то не прамяняю свайго на ваш.

П ы т л я в а н ы. Ну, што ж, не мяняеце — і не трэба. Застанёмся пры сваіх. Лепш давайце пойдзем да мяне ды пакаштуем мае мякіны. А гэту дарэмную гаворку давайце скончым. Кожнаму свой лепшы.

Н а с ц я. Як гэта скончым! Я не згодна, Макар Піліпавіч. Не для таго мы гэту гаворку пачыналі, каб вось так нічым скончыць. Для мяне — гэта размова аб маім лёсе, аб тым, ці буду я жыць з любімым чалавекам. Ды і не толькі мяне кранае гэта размова. Яна адносіцца да ўсіх нас. Яна і да вас адносіцца, Макар Піліпавіч. Чалавеку патрэбны крыллі, каб ён мог узлятаць вышэй і вышэй. А вы са сваімі поглядамі і парадкамі абцінаеце яму гэтыя крыллі. План — гэта для вас паперка, клуб — цацка. Чалавек імкнецца да святла, а вы кажаце — сала еш. Вось прыехала я да вас і нібы ў глухую сцяну ўперлася. Няма тут прастору для мае мары. А без гэтага хіба можна быць шчаслівым?

Т у м і л о в і ч. Я таксама не збіраюся канчаць гэту гаворку.

П ы т л я в а н ы. А чаго ж ты яшчэ хочаш? Жаніха? Забірай. Толькі шчыра вам скажу: дурань будзе, калі пойдзе. Ад дабра дабра не шукаюць.

Т у м і л о в і ч. Жавіх мяне мала турбуе. Гэта іх мілая справа — дзе хочуць, там і жывуць. А спрэчку гэту мне з табой, Макар Піліпавіч *(з націскам)*, абавязкова трэба давесці да канца.

П ы т л я в а н ы. Абавязкова, кажаш? А нашто гэта табе патрэбна.

Тумілові ч. Вельмі патрэбна. Я павінен ведаць, хто з нас на правільнай дарозе і каму ў каго вучыцца трэба.

Пытляваны. Мы з табой усё роўна ні да чаго не дагаворымся. Ты мне будзеш казаць — грамадская гаспадарка, а я — працадзень, ты мне клуб будзеш выстаўляць, а я табе калгасніка, які атрымаў сто пудоў хлеба. Па-мойму, чалавеку трэба даць спачатку пад'есці ды апрануцца, а тады і пра клуб можна падумаць.

Тумілові ч. Вядома, клуб трэба будаваць на базе моцнай грамадскай гаспадаркі. Але ж ты гаворыш, што гаспадарка ў цябе моцная.

Пытляваны. Моцная, бо я не раскідаюся. Аддай хлеб на будаўніцтва клуба, а потым і сядзі галодны ў гэтым клубе.

Стары Верас. Ды вось у іх клуб, а не відаць па іх, каб яны галодныя былі.

Паўліна. Гэта я галодная. Высахла — скура ды косці.

Тумілові ч. Тры кілаграмы — гэта не голад, Макар Піліпавіч.

Стары Верас. А клуб яно сапраўды не шкодзіла б мець. Я стары, а таксама люблю і радыё паслухаць і газету пачытаць. Шмат цікавых навін на свеце.

Пытляваны. Ты, Сымон Максімавіч, таксама за сваю нявестку цягнеш.

Стары Верас. А гэта мая нявестка?

Пытляваны. Ага. Гэта ж да яе твой сын у сваты ездзіў.

Стары Верас. Дык вельмі ж баявая нешта.

Пытляваны. Пачакай, яна цябе возьме за бараду.

Стары Верас *(падыходзіць да Насці)*. Здарова была, нявестка! *(Падае руку.)*

Насця *(паціскае руку)*. Добры дзень, Сымон Максімавіч.

Стары Верас. Дык з клубам, кажаш, весялей на свеце жыць?

Пытляваны. Па-іхняму, хоць есці нечага, але жыць весела.

Паўліна. Усё толькі есці ды есці. Гэта жывёла пад'ела, дык нічога ёй больш і не трэба. І то цяперашняя жывёла любіць, каб у яе хляве і акно было, каб і электрычнасць гарэла ноччу. А чалавеку ж крыху больш святла патрэбна, чым карове.

Пытляваны. Гэта ўсё ў мой агарод? Ну і ўз'елася ты на мяне, маладзіца. Усё за тое пудзіла не можаш мне даравадь.

Паўліна. Я вось прыглядаюся, хто з нас больш падыходзіць да гэтай пасады.

Пытляваны. А мяне куды ні пастаў, дык я ўсюды харош. У гарод паставіш,— і там парадак будзе: ні адна варона ў мяне не пажывіцца.

Тумiловiч. Як я бачу, Макар Піліпавіч, дык ты ўжо і гаварыць сур'ёзна з намі не хочаш.

Пытляваны. А што толку з гэтага? Упромся, як два казлы, лоб у лоб і будзем стаяць кожны на сваім.

Насця. Тады няхай народ вырашыць нашу спрэчку. Склічце сход, мы скажам сваю думку пра ваш калгас, а вы пра наш.

Пытляваны. Маладая, а якая хітрая! Сабраць сход, каб вы падбухторвалі маіх калгаснікаў супроць мяне. Давайце ўжо лепш я сам буду гаварыць са сваімі калгаснікамі.

Тумiловiч. Што ж, раз мы не прыйшлі да згоды самі, дык няхай нас рассудзіць той, хто лепш за нас разбіраецца.

Пытляваны. Рассудзілі ўжо, ты крыху спазніўся, Іван Міхайлавіч. Каб калгас быў дрэнны, дык нас бы не прадставілі да такой высокай узнагароды.

Тумiловiч. У вас, відаць, сапраўды ёсць людзі, якія заслужылі ўзнагароду,— ураджай добры сабралі, але...

Пытляваны. Але старшыня няправільную лінію гне? Дагаворвай ужо, не саромейся.

Тумiловiч. Бадай-што і так.

Уваходзіць Мікола Верас. Ён толькі што з поля: на вопратцы пыл мінеральнага ўгнаення.

Мікола *(усхваляваны і крыху збянтэжаны ад нечаканасці)*. Дзень добры, дарагія госці!

Паўліна. Дзень добры, дарагі гаспадар.

Мікола. Дык вось хто да нас завітаў! А я гляджу, чыя гэта машына стаіць. Выбачайце, рукі ў мяне... і павітацца нельга. Толькі што з поля, жыта падкормлівалі.

Насця. Не цырымоньцеся, самі такімі бываем.

Мікола. Хоць бы папярэдзілі, мы б падрыхтаваліся ды сустрэлі як мае быць... А то... аж няёмка. *(Саромеецца свае вопраткі.)*

Насця. Вы як быццам і не рады, што мы прыехалі.

Мікола. Нашто гэта вы гаворыце, Настасся Рыгораўна! Вы ж ведаеце, што я заўсёды рад вас бачыць.

Пытляваны. Ты-то рад, ды яны не рады.

Мікола *(занепакоены)*. А што такое? Пакрыўдзіў іх хто-небудзь у нас?

Пытляваны. Парадкі нашы ім не падабаюцца. Збэсцілі наш калгас ушчэнт. Так што забірай, жаніх, манаткі ды адпраўляйся ў іх найлепшы калгас.

Мікола. Ну, не так жа раптоўна. Мы яшчэ пагаворым, можа і ў нас не так блага.

Пытляваны. Куды там! Пуд солі з'ясі, не дагаворышся.

Тумілові ч. Ну, тут не мы вінаваты. Бывайце здаровы.

Пытляваны. Дык вы ўжо і да мяне не хочаце зайсці?

Тумілові ч. Няма часу, Макар Піліпавіч. Нам яшчэ ў горад абавязкова трэба заехаць. Хіба назад едучы.

Пытляваны. Ну, як хочаце.

Мікола. Настасся Рыгораўна! Я вас так не адпушчу, вы павінны ў мяне ў хаце пабыць.

Насця. Я з прыемнасцю зайшла б, але ж ніяк не выпадае.

Стары Верас. Ганарлівая нявестка! І ў хату не хоча зайсці.

Насця. Не магу, Сымон Максімавіч. Я ж па справе ў горад еду.

Тумілові ч. А то заставайся. Мы па цябе заедзем.

Насця. Што вы, Іван Міхайлавіч! Мне ж хімікаты трэба атрымаць.

Мікола. Тады заязджайце назад едучы.

Насця. Добра, заедзем, калі ўправімся.

Пытляваны. Па ўсім відаць, што не ўправяцца.

Мікола. Абавязкова заязджайце, а то крыўдзіцца буду.

Тумілові ч. Ды ўжо ж заедзем. Бывайце здаровы пакуль што.

Выходзяць.

Пытляваны. Нарабіў ты мне чапухі з гэтым сватаннем.

Мікола. А што такое?

Пытляваны. Чорт мне даў згадзіцца на гэтыя розгляды. Прыехалі, аблазілі ўсё... Гэта ім не так, тое не гэтак.

Мікола. Ну, гэта не страшна.

Пытляваны. Страх невялікі, але і прыемнага мала.

Мікола. Вось бяда будзе, калі дзяўчына не захоча ісці да нас.

Пытляваны. Каб большага клопату не было. Гэта не пойдзе, другая пойдзе.

Мікола. Лёгка сказаць. Такую не вельмі знойдзеш.

Пытляваны. Хопіць гэтага насення. Горш вось, што яны цяпер раззвоняць на ўсю вобласць. Пытляваны няправільна гаспадарку вядзе.

Стары Верас. А яны шмат што да толку гаварылі.

Пытляваны. І ты туды ж.

Стары Верас. Я туды, дзе лепш.

Здаравеня. Можа, мне з імі пад'ехаць, Макар Піліпавіч? Трэба было б з сельгасснабам рахункі зверыць.

Пытляваны. Са мной паедзеш. *(Да Бандарчыка.)* Выскач паглядзі, дзе там Раман. Няхай сюды зойдзе.

Здаравеня. Я на хвіліну дадому заскочу.

Пытляваны. Давай, толькі не баўся.

Здаравеня *(апранаецца)*. А дзяўчына правільна гаварыла: варта было б аб усім гэтым на сходзе пагаварыць. Няхай бы і госці сказалі сваё слова, і гэта б не пашкодзіла.

Пытляваны. Быў жа нядаўна сход. Хто сказаў, што я няправільна кірую?

Здаравеня. Многія гаварылі. Я таксама казаў.

Пытляваны. Табе што! Ты чалавек прышлы: сёння тут, а заўтра ў другім месцы будзеш костачкамі ляпаць. А я колькі сілы палажыў, каб гэтыя чатыры кілаграмы людзям даць. Да ордэнаў давёў. Вось чалавек *(паказвае на Міколу)*, можа, ордэн Леніна атрымае. Ды і мне б не шкодзіла які-небудзь медаль мець за маю працу.

Здаравеня. Я не валацуга, Макар Піліпавіч, а член партыі, як вам вядома.

Пытляваны. А хто кажа, што ты валацуга?

Здаравеня. І дзе б я костачкамі ні ляпаў, я лічу, што там і ёсць мая кроўная справа. Вы тут змагаліся за калгас, а я змагаўся за яго яшчэ тады, калі партыя мяне на хлебанарыхтоўкі пасылала і ў мяне кулакі з абрэза стралялі.

Пытляваны. Ну, закіпеў...

Здаравеня. Я гэта пытанне буду на партарганізацыі ставіць.

Пытляваны. Стаў, калі ласка, толькі не крычы на ўвесь раён.

Здаравеня выходзіць.

Дома, самі сабой, мы хоць і пасварымся, дык бяды не будзе, а вось мне руціць: паехалі ў горад, наплятуць там чаго-небудзь непатрэбнага. Мяне больш за ўсё ўзнагародныя спісы турбуюць: зацвердзілі ўжо ці не. Калі адаслалі ў Маскву, то ўсё; назад варочаць не будуць.

Уваходзіць Раман.

Раман *(прыкладае запэцканую ў масла руку да казырка)*. Шафёр Раман па вашаму загаду тут як тут, таварыш старшыня.

Пытляваны. Кінь блазнаваць, заводзь машыну.

Раман. Куды ехаць?

Пытляваны. У горад.

Раман. Хіба гадзіны праз паўтары. Макар Піліпавіч. Я машыну разабраў.

Пытляваны. На чорта ты мне патрэбен праз паўтары гадзіны.

Стары Верас. Вось табе і тут як тут.

Мікола. Заўтра будзем у горадзе і даведаемся.

Пытляваны. Не, гэтак я ноч спаць не буду. Мне трэба сёння ведаць. *(Да старога Вераса.)* Запрагай, Сымон Максімавіч, Буланага.

Стары Верас. Добра.

Пытляваны. Толькі хутка.

Стары Верас. У момант. Я свае машыны не разбіраў.

Стары Верас і Раман выходзяць.

Пытляваны. Зусім не ў пару ўсхадзіўся ты з гэтым сватаннем. Не мог пачакаць, пакуль героем станеш.

Мікола. Якім героем?

Пытляваны. Ну, ордэн атрымаеш. Гэта таксама герой.

Мікола. Вы ў сватах як загнулі героя, дык мне чорт ведае што і казаць. Я ледзь не згарэў ад сораму.

Пытляваны. У сватах, як на таргу: кожны цыган сваю кабылу хваліць.

Мікола. І ордэн гэты... Яшчэ невядома, як яно будзе... Мяне нават крыху сумленне мучыць.

Пытляваны. Ну, не дуры. Сабраў жа ты жыта колькі трэба для ордэна? Сабраў.

Мікола. А іншыя культуры?

Пытляваны. Гэта дробязь.

Мікола. Гэта не дробязь, а невыкананне плана.

Пытляваны. Самае пусцяковае. Буяк абяцаў пагаварыць у раённым аддзеле.

Мікола. Я сваім сумленнем жыву, а не Буяковым.

Пытляваны. Дык што? Можа, ад ордэна адмовішся?

Мікола. Можа, і адмоўлюся.

Пытляваны. Ну, гэта ты хлусіш. Ніхто сабе не вораг.

Мікола. А вось мы з вамі самі сабе ворагі. Давялі калгас да таго, што нас людзі цураюцца.

Пытляваны *(з жалем глядзіць на Міколу)*. Такі праўду кажуць, што людзі ад кахання дурнеюць. *(Выходзіць.)*

Карціна трэцяя

Пакой абласнога кіраўніцтва сельскай гаспадаркі. Тэхсакратар Маша падшывае паперы і напявае сама сабе «Салаўі, салаўі...».

Вера Паўлаўна *(уваходзіць)*. У цябе, Маша, настрой сёння добры.

Маша. Добры, Вера Паўлаўна. Сёння жаваранка чула... Першы раз... І сонца так хораша свеціць.

Вера Паўлаўна *(крыху заклапочана)*. Вясна, Маша, зусім вясна. Зараз сяўба пачнецца. Прыйдзецца нам з табой зноў папрацаваць.

Маша. Мне што, Вера Паўлаўна! Крыху больш паперак будзе — і ўсяго толькі. А вось вам сапраўды... Дзе

толькі затрымка якая, у абласное кіраўніцтва звоняць. Званкі зверху, званкі знізу — аж галава разлягаецца — падаць Веру Паўлаўну! А дзе я яе вазьму, калі Вера Паўлаўна ўжо на раёне і невядома, калі вернецца? І ўсе таксама на раёне, і я адна на ўсю ўстанову. Ну, яшчэ звесткі аб ходзе сяўбы, дык гэта я сама магу націснуць ад вашага імя.

Вера Паўлаўна *(цешыцца з яе жыццярадаснасці)*. Маладзец, ты мяне выручаеш.

Маша. Калі мала работы, дык гэта дрэнна для чалавека. Разгультаіцца, і тае яму не хочацца рабіць, якая ёсць. Прызнаюся, Вера Паўлаўна, і я была крышку разгультаілася. Глянула сёння — а мамачкі! Папер повен стол. Не разнесеныя, не раскладзеныя. Ну, я ж ім і дала дыхту! Апошнія паперыны падшываю.

Вера Паўлаўна *(з хітраватай цёплай усмешкай)*. Кажаш — жаваранак?

Маша. Жаваранак, Вера Паўлаўна. Ды такі ж звонкі, нібы хто да неба званочак прычапіў.

Вера Паўлаўна. Відаць, у душы ў цябе жаваранак спявае.

Маша *(сарамліва)*. Там салавейка, Вера Паўлаўна.

Вера Паўлаўна. Чула, чула.

Маша. Няўжо аж вам чуваць?

Вера Паўлаўна. У мяне на гэта вуха чуткае.

Маша. Вам, мусіць, пагаварылі пра мяне больш, чым трэба.

Вера Паўлаўна. Гняздзечка віць збіраецеся?

Маша *(сарамліва)*. Плёткі, Вера Паўлаўна. Мы яшчэ і не думаем пра гэта. Я яшчэ ў інстытут збіраюся паступаць. Адпусціце?

Вера Паўлаўна. Там паглядзім, не тэрміновая справа... Вось што, салавейка... Выкліч мне Баравіцкі раён.

Маша. Каго прасіць? Сельгасаддзел?

Вера Паўлаўна. Ага, Сяменчыка.

Маша *(падыходзіць да тэлефона, круціць ручку)*. Надзюша! Дай мне, калі ласка, Баравіцкі райвыканком... сельгасаддзел... Таварыш Сяменчык? Добры дзень! Зараз з вамі будзе гаварыць Вера Паўлаўна. Ага, яна хоча ў вас нешта накопт жаваранкаў запытацца... Не замаразкаў, а жаваранкаў... Зараз яна сама вам растлумачыць. *(Перадае трубку Веры Паўлаўне.)*

Вера Паўлаўна. Добры дзень, таварыш Сямен-

чык! Так, я хачу запытацца, ці пяюць у вас жаваранкі... Чулі?.. Вельмі добра. А ці ведаеце вы, што гэта значыць?.. Гэта значыць, што прыйшла вясна. Ага... і што саннай дарогі чакаць не прыходзіцца. Мусіць, чакаеце, бо вашых 150 тон угнаення яшчэ на станцыі ляжыць... Так, вашых калгасаў... Высвятліце, у чым справа, і прыміце захады. Памятайце: калі ўгнаенне не будзе вывезена, у нас з вамі будзе сур'ёзная размова... Непакоюся, бо нешта мы на розных мовах гаворым... Я кажу — жаваранкі, а вы — замаразкі... Ну, ну, паглядзім... Чакаю вашага званка... Прыслухоўвайцеся да жаваранка, таварыш Сяменчык. *(Вешае трубку і збіраецца адыходзіць.)*

М а ш а. Вы далёка, Вера Паўлаўна?

В е р а П а ў л а ў н а. Недалёка. Сакратар абкома выклікае.

М а ш а. Другі?

В е р а П а ў л а ў н а. Так, Цімох Пятровіч. *(Выходзіць.)*

Маша бярэцца зноў за паперы, напяваючы «Салаўі, салаўі...».

П ы т л я в а н ы *(уваходзіць)*. Добры дзень!

М а ш а. Дзень добры. *(Садзіцца зноў за паперы і мурлыкае сама сабе пад нос. Да Пытляванага.)* Што вы нам добрае скажаце?

П ы т л я в а н ы. Сам зайшоў даведацца, што ў вас добрае чуваць.

М а ш а. Жаваранкі пяюць.

П ы т л я в а н ы. Пяюць, каб яны здаровы былі... Пяюць і нам спаць не даюць.

М а ш а. Выспаліся за зіму, хопіць.

П ы т л я в а н ы. Не вельмі выспішся... Зімою да лета рыхтуемся, а летам да зімы. Заўсёды клопату хапае.

М а ш а. А вы... з калгаса?

П ы т л я в а н ы. Ага, з «Новай нівы».

М а ш а. А-а... Ці не Пытляваны будзеце?

П ы т л я в а н ы. Ён самы. А вы хіба чулі што пра мяне?

М а ш а. Чаму ж не. Пра вас жа ў газеце пісалі.

П ы т л я в а н ы. Ды пісалі крыху.

М а ш а. А яно прыемна, калі ў газеце пішуць.

П ы т л я в а н ы. Гледзячы як пішуць. Другі раз так напішуць, што і рад не будзеш.

М а ш а. Калі так, як пра вас?

Пытляваны. Вядома, пашана і ўсё такое... Але я вам скажу — не лёгка гэта даецца. Трэба шмат працы палажыць.

Маша. Вядома, гэта трэба заслужыць, зрабіць нешта выдатнае. Пра мяне не напішуць, калі я вось сяджу ды паперкі падшываю.

Пытляваны. Пачакайце, напішуць. Вы яшчэ маладзенькая.

Маша. Я з вашага калгаса аднаго чалавека ведаю.

Пытляваны. Каго ж гэта?

Маша. Брыгадзіра. Ён тут на курсах быў.

Пытляваны. А-а, гэта Верас. Ну, вядома, каго ж вам ведаць? Маладога ды прыгожага.

Маша. А ён мне і пра вас расказваў.

Пытляваны. Што ж ён расказваў?

Маша. Казаў, што вы добры гаспадар.

Пытляваны. А, вось як...

Маша. Толькі вельмі ж цвёрды.

Пытляваны. Без гэтага нельга... дысцыпліна. Стань мяккім, дык тут табе ўсё і распаўзецца.

Маша. І, кажа, крышачку старасвецкі.

Пытляваны. Старасвецкі! Бачыш ты!.. Вось разбойнік! Але нічога, ён хлопец неблагі. Лепшы, можна сказаць, брыгадзір. А скажыце, грамадзяначка, Веру Паўлаўну я магу бачыць?

Маша. Чаму ж не, можаце. Толькі яна цяпер у сакратара абкома.

Пытляваны. То, можа, мне пачакаць?

Маша. Як сабе хочаце.

Пытляваны. Яна ж, мо, там доўга не будзе?

Маша. Хто ж яе ведае. А што вы хацелі?

Пытляваны. Ды вы, мусіць, не ведаеце... Бачыце, мы спісы прадстаўлялі на ўзнагароду... Вось і гэтага самага брыгадзіра нашага прадставілі. То я хацеў даведацца, як там... ці прайшлі. З раёна іх як быццам сюды, у вобласць, пераслалі.

Маша. Гэта я вам магу сказаць — прайшлі вашы спісы.

Пытляваны *(узрадаваны)*. Прайшлі, кажаце?

Маша. Ага, прайшлі.

Пытляваны. І вы гэта на свае вочы бачылі?

Маша. А як жа... Сама перапісвала за ўсю вобласць.

Пытляваны. І там ёсць наш калгас?

Маша. Ёсць, ёсць, не турбуйцеся. І вы і ваш брыгадзір. Так што шыйце новы касцюм і рыхтуйце тут сабе мясцінку. *(Паказвае на грудзі.)*

Пытляваны. За касцюмам справа не стане, абы ордэн... А скажыце, даражэнькая, дзе яны цяпер могуць быць?

Маша. Хто?

Пытляваны. Ну спісы гэтыя самыя?

Маша. Пайшлі ўжо.

Пытляваны. Вы гэта добра ведаеце?

Маша. Сама адсылала.

Пытляваны. Так што яны, можа, ужо і ў Маскве?

Маша. Можа, і не ў Маскве, але недалёка ад Масквы.

Пытляваны *(задаволена)*. Ну, вялікае вам дзякуй!

Маша. За што ж мне? Хіба я вас прадстаўляла?

Пытляваны. За добрыя весці. То я ўжо магу ісці. Калі дазволіце, магу перадаць ад вас паклон свайму брыгадзіру.

Маша. Калі ласка, перадайце... Скажыце — ад Машы.

Пытляваны. Жэніцца, разбойнік.

Маша *(не асабліва зацікаўлена)*. Ды ну? І каго ж ён бярэ?

Пытляваны. Там адну... з «Светлага шляху».

Маша. Харошая дзяўчына?

Пытляваны. Дзяўчына нішто, толькі з мухамі.

Маша. З якімі мухамі?

Пытляваны. Шмат аб сабе думае... Што б яму ўзяць такую мілую дзяўчыну, як вы.

Маша. А вы б мяне прынялі ў калгас?

Пытляваны. Чаму ж не! За мілую душу.

Маша. Я ж гарадская, калгаснай работы не ўмею.

Пытляваны. Нічога, навучыліся б. Ніхто ўмелым не родзіцца. Яшчэ якая б ударніца была!

Уваходзіць Вера Паўлаўна.

Пытляваны. Добры дзень, Вера Паўлаўна.

Вера Паўлаўна. Добры дзень, таварыш Пытляваны. Добра, што я вас убачыла. Дванаццатага адбудзецца нарада ў сакратара абкома таварыша Паланевіча. Там стаіць ваша справаздача.

Пытляваны *(крыху занепакоены)*. Аб чым?

В е р а П а ў л а ў н а. Аб падрыхтоўцы да сяўбы... І наогул аб становішчы калгаса. Падрыхтуйцеся, каб маглі даць адказ на ўсе запытанні.

П ы т л я в а н ы. А што б гэта магло азначаць, Вера Паўлаўна?

В е р а П а ў л а ў н а *(ухіляючыся)*. Не ведаю. Мусіць, хочуць вывучыць вопыт лепшага калгаса і пашырыць на іншыя.

П ы т л я в а н ы. А, гэта можна. Гэта мы зробім.

В е р а П а ў л а ў н а. Маша, дай мне спісы. Цімох Пятровіч патрабуе.

М а ш а. Ды ў мяне іх няма.

В е р а П а ў л а ў н а. Як няма?

М а ш а. Я ўжо аддала чалавеку, які павязе іх у Мінск.

В е р а П а ў л а ў н а. Вось табе і на!

М а ш а. Вы ж самі сказалі.

В е р а П а ў л а ў н а. Крыху паспяшыліся мы з табой.

М а ш а. Ды як жа марудзіць з такімі справамі? Вось чалавек ордэна чакае.

П ы т л я в а н ы *(сканфузіўся)*. Не так я ўжо і чакаю... Проста запытаўся.

В е р а П а ў л а ў н а. Калі поезд адыходзіць?

М а ш а. У пяць гадзін. Яшчэ ён дома. Можа, збегаць?

В е р а П а ў л а ў н а. Збегай, Машачка. Скажы што сёння ён не паедзе, і вазьмі спісы. *(Выходзіць.)*

П ы т л я в а н ы. Гэта тыя самыя спісы?

М а ш а *(апранаецца)*. Тыя самыя.

П ы т л я в а н ы. І нашто ж бы іх маглі варочаць?

М а ш а. Мусіць, яшчэ раз хочуць паглядзець, што-небудзь паправіць. Сем раз адмерай, а раз адрэж. Можа, каму яшчэ ўзнагароду падвысяць. Вось я не помню — вы да якога ордэна прадстаўлены?

П ы т л я в а н ы. Казалі — на ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга.

М а ш а. Вось возьмуць і дадуць вам героя.

П ы т л я в а н ы. Героя-то не... Не дацягнуў маласць. А ордэн не грэх было б. Папрацаваў-такі нямала. Прыклад, можна сказаць, на ўсю вобласць.

Выходзіць услед за М а ш а й.

З а с л о н а

Кандрат Крапіва (справа за круглым столікам) гутарыць з маладымі сатырыкамі на нарадзе ў Доме творчасці Каралішчавічы. 1962.

Кандрат Крапіва дае аўтографы сваім землякам
у гарадскім пасёлку Узда Мінскай вобласці. 1958.

Акт трэці

Карціна чацвёртая

Кабінет другога сакратара абкома партыі. Адбываецца нарада. Старшыня калгаса «Новая ніва» робіць справаздачу аб становішчы калгаса.

Паланевіч. Мы б хацелі больш грунтоўна пазнаёміцца з дасягненнямі вашага калгаса,— што ў яго можна пераняць іншым. А то хваляць вас, а мы нават добра не ведаем, за што. Можа, вас не хваліць, а лаяць трэба.

Пытляваны. Не ведаю, як хваліць, а лаяць нас, Цімох Пятровіч, здаецца, няма за што.

Паланевіч. Паглядзім... Як няма за што, то і не будзем.

Пытляваны. Што ж я магу дабавіць... Аб тым хіба, як мы ўраджаю дабіваліся. Пачну з зямелькі. Пустая засталася яна пасля гітлераўцаў. Глеба пясчаная,— ёй трэба кожны год чаго-небудзь падкінуць, а тут чатыры гады нічога ў вочы не бачыла. Першай нашай справай было зямлю направіць. А як ты яе направіш, калі жывёлы няма, гною няма... Ну, я цвёрды курс узяў: што б там ні было, а зямлю направіць трэба. Атрымалі мы васьмёра коней з воінскай часці, зрабілі некалькі бочак, і, шануючы вас, як тыя залатары, цэлую зіму і весну, дзень у дзень, цягалі з горада тое, што яму непатрэбна. Ну, яно для нас сапраўды золатам абярнулася. Адразу пазначылася на полі. Вось так мы пачалі на ногі станавіцца. Убачылі людзі карысць ад працы, і яшчэ ахватней рабіць пачалі. Яно ўжо тут адно за другое пайшло чапляцца: лепш робіш — больш атрымаеш, больш атрымаеш — яшчэ лепш рабіць хочацца. Ну, цяпер у нас не бяда: свой гной ёсць, і з горада прывезці ёсць на чым. Так што зямля цяпер у нас спраўная. Ураджай сёлета быў, як даўней казалі, дай божа кожнаму добраму. Убралі ў пару, змала-

цілі — таксама, з дзяржавай разлічыліся поўнасцю. І калгаснікі нашы не скардзяцца: па чатыры кілаграмы збожжа, па паўпуда бульбы ды па восем рублёў грашыма атрымалі...

П а л а н е в і ч. Сабраў па сто пудоў з гектара і зазнаўся. Думае, што ўжо ўсяго дасягнуў, больш і расці няма куды.

П ы т л я в а н ы. Я гэтага не думаю.

П а л а н е в і ч. Хто хоча выказацца?

В е р а П а ў л а ў н а. Таварыш Пытляваны ахвотна гаварыў пра дасягненні свайго калгаса, але калі гаворка пачалася аб недахопах, тут з яго кожнае слова трэба абцугамі выцягваць. Нябось не пахваліўся, што ў яго цяляты стаяць у халодных хлявах калгаснікаў. Бедненькі калгас, ніяк цялятніка не можа збудаваць. Наогул пастанову аб жывёлагадоўлі таварыш Пытляваны выконвае, я сказала б, фармальна. Абы лік хвастоў быў такі, як у плане запісана, а якая карысць ад гэтых хвастоў, гэта яго мала турбуе. Скажыце, таварыш Пытляваны, колькі ваша карова дала за год малака?

П ы т л я в а н ы *(крыху здзіўлены)*. Мая ўласная?

В е р а П а ў л а ў н а. Так, ваша ўласная.

П ы т л я в а н ы. Літраў тысячы тры з палавінай.

В е р а П а ў л а ў н а. А ваша, таварыш Верас?

М і к о л а. Таксама тысяч каля трох.

В е р а П а ў л а ў н а. А фермавыя?

П ы т л я в а н ы. Тысяч каля дзвюх... Гэта вось таварыш Здаравеня дакладна можа сказаць.

З д а р а в е н я *(разгортвае папку)*. На кожную фуражную карову прыходзіцца ў сярэднім адна тысяча пяцьсот дваццаць літраў.

В е р а П а ў л а ў н а. А чаму такая розніца?

П ы т л я в а н ы. Не ведаю.

В е р а П а ў л а ў н а. І вы не ведаеце, таварыш Верас?

М і к о л а *(у замяшанні)*. Не ведаю. Мусіць, каровы не такія.

В е р а П а ў л а ў н а. Наіўныя людзі — яны не ведаюць. Можа, вы ведаеце, таварыш Здаравеня?

З д а р а в е н я. Ведаю. Таму што старшынёва карова брагу есць ды бульбу, а фермавыя рэдка што бачаць, апрача сена. Ды і сена лепшае на працадні размеркавалі, а для фермы асаку пакінулі.

Вера Паўлаўна. Яшчэ адно запытанне, таварыш Пытляваны... Які ваш грашовы даход за прошлы год?

Пытляваны. Тысяч шэсцьсот.

Здаравеня *(разгортвае папку)*. Шэсцьсот трыццаць дзве тысячы сто восемдзесят пяць рублёў сорак шэсць капеек.

Вера Паўлаўна. А колькі вы на будаўніцтва вылучылі?

Пытляваны. Трыццаць тысяч.

Вера Паўлаўна. Гэта многа ці мала для вашага калгаса?

Пытляваны. У меру.

Здаравеня *(з іранічнай усмешкай)*. Гэта якраз столькі, колькі далі нам два нашы бычкі.

Паланевіч. Чулі мы пра гэтых бычкоў. Народ грабіце.

Здаравеня. Наш старшыня — чалавек гаспадарлівы. Дзе можна ўзяць, дык ён возьме, не пасаромеецца.

Паланевіч. Не толькі возьме, а і рване.

Вера Паўлаўна. А большую суму на будаўніцтва вы не маглі вылучыць?

Здаравеня. Маглі б, каб захацелі. Па рубліку з працадня зняць — вось і шэсцьдзесят дзве тысячы. За гэтыя грошы шмат што можна збудаваць. А на працадзень і сямі рублёў хапіла б. Гэта таксама не бедна. Мы гаварылі пра гэта свайму старшыні, але ж ён не вельмі любіць слухаць нашы парады. «Ты, кажа, мяне не вучы. Маю работу ў раёне хваляць, у вобласці ведаюць».

Паланевіч. Дрэнна ведалі. Цяпер будзем лепш ведаць.

Вера Паўлаўна. Усе гэтыя факты гавораць аб тым, што таварыш Пытляваны не клапоціцца аб умацаванні грамадскай гаспадаркі калгаса, няправільна разумее асабістыя інтарэсы калгасніка. У яго на кожным кроку праяўляюцца ўласніцкія настроі. Ён яшчэ не пазбыўся аднаасобніцкай псіхалогіі.

Пытляваны. Я ўжо дваццаць гадоў у калгасе.

Вера Паўлаўна. І, нягледзячы на гэта, факт застаецца фактам. Аказваецца, настроі гэтыя досыць жывучыя.

Паланевіч. А што вы, таварыш Тумiловіч, думаеце пра «Новую ніву»?

Тумiловiч. Пра «Новую ніву» я чуў шмат добрага. І ў газетах чытаў. А тут здарылася і самому пабыць. Ехаў я туды павучыцца, як правільна гаспадарку весці, а прыехаў і...

Паланевiч. Расчараваўся?

Тумiловiч. Не тое што расчараваўся, а, прызнацца, нават спалохаўся. Калі такі калгас хваляць, падумаў я, дык, значыць, адабраюць яго парадкі. А што ж мне рабіць, калі ў мяне парадкі зусім іншыя? Гэта ж мае калгаснікі паглядзяць, паглядзяць, а потым скажуць: пайшоў ты к чортавай мацеры са сваёй грамадскай гаспадаркай. Дзялі нам усё на працадні, як робіць лепшы калгас «Новая ніва».

Паланевiч. Вашы калгаснікі гэтага не скажуць.

Тумiловiч. Усе-то не скажуць, а каторыя адсталыя маглі б і сказаць. Паверце, Цімох Пятровіч, аж у пот мяне кінула ад гэтай думкі... Не можа быць, думаю! А што ж будзе, калі ўсе калгасы стануць на такі шлях? І я адразу паехаў сюды: прасіць, каб мне растлумачылі, што гэта такое робіцца. Ну, тут у мяне пачынае патроху праясняцца.

Паланевiч *(да Веры Паўлаўны)*. Мяне цікавіць вось што, таварыш Марозава... Прадстаўлялі калгас да ўзнагароды, а хто-небудзь з абласнога кіраўніцтва выязджаў на месца?

Вера Паўлаўна. Выязджаць-то выязджалі... Мы Буяка туды паслалі.

Паланевiч. Дык у чым жа справа?

Круглiк. Справа, відаць, у тым, што Буяк аднёсся да сваіх абавязкаў несур'ёзна.

Паланевiч. Я чуў, што ён на выпіўку скваппы.

Круглiк. Ды не адсуне, калі хто паставіць.

Паланевiч *(да Марозавай)*. Чаго ж вы пасылалі п'яніцу на такую справу?

Вера Паўлаўна. Колькі разоў мы яго бралі ў работу. Кляўся, што больш на гарэлку і глядзець не будзе.

Круглiк. Ён і не глядзіць. Як п'е, дык вочы заплюшчвае.

Паланевiч *(да Пытляванага)*. Частавалі Буяка гарэлкай?

Пытляваны. Паставіў чарку.

Паланевiч. Тады зразумела. У такіх выпадках усё

пачынае дваіцца. Вось і вашы дасягненні паказаліся яму ўдвайне большымі.

Пытляваны. У мяне ўжо так заведзена, што я госця не пачаставаўшы не адпускаю.

Паланевіч. Ён жа не ў госці да вас прыязджаў, а па справе. *(Пытляваны маўчыць.)* Туміловіча вы, мабыць, не пачаставалі гарэлкай?

Пытляваны. Прапанаваў, але яму часу не было: спяшаўся ў горад данос на мяне везці.

Паланевіч. Вось як! Па-вашаму, гэта данос?

Пытляваны. Дык іначай нельга назваць.

Паланевіч. Ну, гаварыце. Што вы яшчэ скажаце ў адказ на выступленні?

Пытляваны. Я не разумею, як гэта выходзіць, таварыш Паланевіч. Быў лепшы калгас траха што на ўсю вобласць, а цяпер, выходзіць, ужо ён і не лепшы і лінія яго няправільная? А чым я гэту лінію скрывіў? Тым, што ў мяне калгаснікі багаты працадзень атрымалі? Выйшла тут не скрыўленне лініі, а скрыўленне сумлення ў таварыша Туміловіча. З чаго гэта ўсё пачалося? З глупства пачалося. З таго, што мы з брыгадзірам паехалі ў сваты да Туміловічавай калгасніцы.

Круглік. Не такое гэта ўжо і глупства. Усе добрыя людзі ездзяць у сваты.

Пытляваны. З майго боку гэта было глупства. Не трэба было займацца з такімі людзьмі. Там у нас зайшла спрэчка — чый калгас лепшы. Ну, Туміловічу ж цяжка было даказаць, што яго лепшы, дык ён рашыў даказаць, што мой нікуды не варты. *(Да Туміловіча.)* Але дарэмна ты спадзяешся, Іван Міхайлавіч, што такім чынам табе ўдасца майго брыгадзіра перацягнуць. Цяпер ён твой калгас будзе навокал аб'язджаць.

Мікола. Гэта ўжо, Макар Піліпавіч, мая справа, як я яго буду аб'язджаць.

Пытляваны *(напаўголасу)*. Маўчаў бы ўжо нечага... жаніх няўдалы.

Паланевіч. Больш вы нічога не лічыце патрэбным сказаць?

Пытляваны. Тут жа, мусіць, трэба памылкі прызнаваць? Ну, наконт бычкоў гэта я прызнаю — дарагавата. Наконт цялятніка таксама... пабудуем у гэтым годзе. Наконт хвастоў тут гаварыла Вера Паўлаўна. Пастараемся, каб з гэтых хвастоў больш карысці было. А вось

наконт лініі — прабачце, Цімох Пятровіч. Цяжкое вельмі абвінавачанне. Не магу адразу згадзіцца, дайце падумаць.

Паланевіч. Падумаць вам ёсць аб чым, таварыш Пытляваны. Моцна трэба падумаць. *(Да астатніх.)* Сапраўды, таварышы, як гэта здарылася? Хвалілі калгас тры гады падрад, ставілі ў прыклад другім, прадстаўлялі да ўзнагароды, а цяпер агледзеліся, што ў яго няправільная лінія. А здарылася гэта таму, што самі мы, кіраўнікі калгаснай справай у вобласці, яшчэ адстаём ад жыцця. Мы часта не ведаем, што робіцца на месцах, і па інерцыі лічым лепшым тое, што перастала ўжо быць лепшым і стала тормазам для справы. Трэба рухацца далей, наперад, а вы не можаце. У вас няма для гэтага моцнай базы. Вы яе не стварылі, таварыш Пытляваны. Вы дабрабыт калгасніка будуеце не на базе грамадскай гаспадаркі, а за кошт яе. Вы супрацьстаўляеце асабістыя інтарэсы калгасніка грамадскім інтарэсам. Вы хваліліся тут багатым працаднём. Багаты працадзень і мы вітаем. Рады былі б, каб у кожным калгасе быў не меншы працадзень. Але ў вас ён багаты таму, што вы шмат уварвалі ад грамадскай гаспадаркі. Гэта шкодная практыка, і мы павінны яе асудзіць. Ёсць у нас іншыя калгасы, якім становіцца на ногі было куды цяжэй, бо яны пачалі аднаўляць гаспадарку на папялішчы. І яны вас ужо абагналі. Што вы круціце галавой? Вазьміце хоць бы калгас «Светлы шлях», з якім вы ведзяце спрэчку. Параўнайце сваю грамадскую гаспадарку з іхняй. Я ўжо не кажу пра планы на далейшае, якіх у вас зусім няма. Яны будуюць калгаснае заможнае жыццё правільна — на базе моцнай грамадскай гаспадаркі. Вы не глядзіце, што ў іх сёння працадзень меншы. Заўтра яны абгоняць вас і па ўраджайнасці і па працаднях. А па культурнасці вы далёка адсталі ад іх. А калі ўжо закранаць асабістыя справы, дык я павінен сказаць, што ваша няўдалае сватанне, пра якое мне расказвалі, гэта вам таксама ўрок. Прыехалі вы з пыхай, а паехалі з канфузам. Дзяўчына-то наша, савецкая. Сама актыўны будаўнік калгаснага жыцця. Яна адразу распазнала, што не з таго боку да яе сваты пад'язджаюць. І сапраўды — чаго ёй, перадавой калгасніцы, ісці ў ваш адсталы, некультурны калгас? Вось няхай цяпер жаніх з сватам і падумаюць, як ім да такой дзяўчыны падступіцца. Цяпер вам зразумела, таварыш Пытляваны, у чым ваша асноўная памылка?

П ы т л я в а н ы. Зразумела, таварыш Паланевіч.

П а л а н е в і ч. Ці яшчэ збіраецеся думаць?

П ы т л я в а н ы. Не.

П а л а н е в і ч. Дык што будзем рабіць?

П ы т л я в а н ы. Будзем выпраўляць.

П а л а н е в і ч. Чэсна?

П ы т л я в а н ы. Чэсна, таварыш Паланевіч.

М і к о л а. А калі чэсна, дык давайце, Макар Піліпавіч, пачнём тут жа, у абкоме партыі.

Пытляваны глядзіць на яго дапытліва і недаверліва. Паўза напружанага чакання.

П а л а н е в і ч. Мы вас слухаем, таварыш Верас.

М і к о л а *(хвалюючыся)*. Мне сорамна прызнавацца, але я... вінаваты перад партыяй. *(Паўза. Яму сапраўды цяжка гаварыць.)*

П а л а н е в і ч. Так. У чым жа справа?

М і к о л а. Мяне няправільна прадставілі да ўзнагароды, а я маўчаў.

П ы т л я в а н ы. Вар'ят!

К р у г л і к. Вы не сабралі дваццаць тры цэнтнеры з гектара?

М і к о л а. Жыта я сабраў, але не выканаў плана па іншых культурах. І мне было б сорамна насіць ордэн, якога я не заслужыў.

П а л а н е в і ч. Гэта добра, што вы, як камуніст, сказалі нам аб гэтым. Але не турбуйцеся — мы ўжо гэта выявілі і ўзнагародныя спісы пераглядзелі. З ордэнам прыйдзецца пачакаць, пакуль калгас стане сапраўды перадавым і будзе выконваць усе планы і ўзятыя абавязацельствы. Якія будуць прапановы па справаздачы таварыша Пытляванага?

К р у г л і к. Указаць таварышу Пытляванаму на шкоднасць яго практыкі і прапанаваць выправіць памылкі.

П а л а н е в і ч. Што да вас, таварыш Пытляваны, дык мы спадзяёмся, што вы зробіце правільны вывад з таго, што тут гаварылася. У вас ёсць здольнасць і ахвота да гаспадарчых спраў. Калі вы ўразумееце да канца вашы памылкі і навучыцеся на практыцы праводзіць палітыку партыі, дык з вас яшчэ можа выйсці нядрэнны старшыня калгаса. На гэтым нашу нараду аб'яўляю закрытай.

Развітваецца з П ы т л я в а н ы м, Т у м і л о в і ч а м і іншымі. Усе выходзяць.

П ы т л я в а н ы *(Туміловічу пры выхадзе).* Ну што, ябеда? Цяпер твая душа задаволена?

Т у м і л о в і ч. Задаволена, Макар Піліпавіч. Цяпер яно ўсё на месца стала. А пра ябеду гэта ты дарэмна. Пасля падзякуеш. *(Дастае партсігар, але ён пусты.)*

П ы т л я в а н ы. Ды яно як быццам і належыць дзякаваць. *(Прапануе папяросу.)* Толькі нешта язык не паварочваецца. Ты пацярпі ўжо, не патрабуй сёння.

Т у м і л о в і ч. Ды я не спяшаюся. Магу і пачакаць... *(прыкурвае ад запалкі Пытляванага)* год-два, пакуль ты ачухаешся.

П ы т л я в а н ы. Насміхайся, твая пара. *(Прыкурвае.)* Ведаеш, калі я табе падзякую?

Т у м і л о в і ч. Ну, калі?

П ы т л я в а н ы. Тады, калі ты зноў будзеш ззаду ў мяне плесціся.

Т у м і л о в і ч. Так я магу і памерці, не дачакаўшыся твае падзякі.

П ы т л я в а н ы *(хлопае Туміловіча па плячы).* Не бядуй, дачакаешся.

Выходзяць.

Карціна пятая

Сталовая ў абласным цэнтры. Злева ўваходныя дзверы. У задняй сцяне дзверы на кухню. У зале некалькі столікаў, накрытых цыратай. На пярэднім плане за столікам Н а с ц я, П а ў л і н а, шафёр В а л о д з я — п'юць чай.

П а ў л і н а. Дык нарада ўжо скончылася?

В а л о д з я. Скончылася... толькі што.

П а ў л і н а. А дзе ж наш старшыня?

В а л о д з я. Пайшоў у сельгасснаб. Сказаў, пасля сюды зойдзе.

П а ў л і н а. Як там на нарадзе — не пытаўся?

В а л о д з я. Пытаўся. Ну, ён жа мне ўсяго расказваць не будзе. Кажа: наша ўзяло.

П а ў л і н а. Наш калгас лепшы?

В а л о д з я. А ты хіба не ведала?

П а ў л і н а. Я-то ведала, але іншыя не ведалі.

Н а с ц я. Я вельмі рада.

П а ў л і н а. Чаго?

Н а с ц я. Што наша ўзяло.

П а ў л і н а. Наша ўзяло, а тваё-то яшчэ невядома.

Н а с ц я. Калі наша, то і маё.

П а ў л і н а. Можа, твой жаніх цяпер з табой і гаварыць не захоча.

Н а с ц я. Хіба ён такі дурны?

П а ў л і н а. Дурны не дурны, а крыўда вялікая. Мусіць жа, і яму там папала.

В а л о д з я. Ды, відаць, далі лазню і свату і жаніху.

П а ў л і н а. Героем жа меціўся быць, а тут на табе.

В а л о д з я. Які там герой! Я чуў, што «Новую ніву» са спісаў выкасавалі.

П а ў л і н а. Гэта ім не да спадобы.

В а л о д з я. Кажуць, сам Верас заявіў, што яго няправільна прадставілі.

Н а с ц я. Няправільна?

В а л о д з я. Ага. Плану недавыканаў.

П а ў л і н а. Значыць, пранялі да жывога, калі сам прызнаўся.

В а л о д з я. Бачыў я Пытляванага.

П а ў л і н а. Як ён выглядае? Нос такі самы задзёрты ці крыху апусціўся?

В а л о д з я. Выйшаў з абкома, як хмара.

П а ў л і н а. Шкада, што мяне не было, я яму яшчэ падсыпала б. Прыгадала б і бычкі, і цяляткі, і агароднае пудзіла.

Р а м а н *(уваходзіць. Падышоўшы да суседняга століка, ён кідае папяровы скрутак на стол)*. Эх-ма!

В а л о д з я. Што так, Раман Іванавіч!

Р а м а н. Ды, разумееш, дала жонка сала з сабою, а яно мне ў горла не лезе. Прыелася, разумееш: кожны дзень — то сала, то масла, то масла, то сала. Вось і зайшоў — дай, думаю, меню перамяню. *(Да афіцыянткі.)* Эй, золатца!

А ф і ц ы я н т к а *(з кухні)*. Зараз.

В а л о д з я. Як жа ты яго пераменіш?

Р а м а н. Вось як вазьму сто грам, дык гэта сала ў мяне аж закруціцца. *(Да афіцыянткі, якая падышла.)* Сто грам, золатца.

А ф і ц ы я н т к а. Закуска?

Р а м а н. Са сваёй вось не ведаю што рабіць.

В а л о д з я. Відаць, добра жывеш, калі без гарэлкі сала ў горла не лезе.

Р а м а н. А што мне... Жыву, не гарую.

П а ў л і н а. Ці гэта ў вашым калгасе ўсе задавакі?

Р а м а н. Не, толькі я адзін. Лепшы шафёр лепшага калгаса, вось і задаюся.

П а ў л і н а. Старшыня ваш таксама добры задавака.

Р а м а н. Лепшы старшыня лепшага калгаса. Пытляваны — гэта ж вам не абы-хто!

В а л о д з я. Усыпалі сёння твайму Пытляванаму.

Р а м а н. Ну, ну, ну, памаленьку. Хто гэта яму асмеліцца ўсыпаць?

В а л о д з я. Знайшліся добрыя людзі.

Р а м а н. Не гавары глупства, а то ўсе смяяцца будуць.

В а л о д з я. І так усе смяюцца. Выйшаў з абкома мокры, як пацук.

Р а м а н. Ты, брат, мяне не разыграеш. Я ведаю, чаго яго выклікалі.

В а л о д з я. Чаго?

Р а м а н. Вопыт пераймаць. Прыклад для ўсяе вобласці.

П а ў л і н а. Прыклад, як не трэба рабіць.

Р а м а н. Не, гэта вы сур'ёзна?

В а л о д з я. Вось дзівак! Спытайся ў яго самога.

Р а м а н *(да афіцыянткі, якая прынесла сто грам)*. Не трэба, золатца. Вазьміце назад.

Афіцыянтка паціснула плячамі і прыняла гарэлку.

В а л о д з я. Што так раптам перадумаў?

Р а м а н. Як заўважыць гаспадар, з трыбухамі з'есць. «Узрадаваўся, скажа, сукін сын, што мяне спляжылі».

Уваходзіць М і к о л а. Паўліна штурхае Насцю ў бок. Ні на кога не гледзячы, М і к о л а праходзіць у дальні правы куток і садзіцца за столік.

П а ў л і н а *(напаўголасу да Рамана)*. І гэты, мусіць, з вашага лепшага калгаса?

Р а м а н. Чаму?

П а ў л і н а. Таксама задаецца. Прасунуўся і не прывітаўся.

Н а с ц я *(напаўголасу да Паўліны.)* Нашто ты яго чапаеш?

М і к о л а *(да афіцыянткі, якая падышла да яго)*. Сто грам і бутэрброд.

Валодзя *(напаўголасу)*. Рашыў геройства сваё замачыць.

Насця *(з дакорам)*. Валодзя, як табе не сорам!

Паўліна. Шкадуеш? А ён і ў твой бок не глядзіць. Я табе казала, што пакрыўдзіцца.

Уваходзіць Пытляваны. Прайшоўшы ў дальні левы куток, ён садзіцца за столік насупраць Міколы.

Пытляваны *(да афіцыянткі)*. Дзвесце грам!

Афіцыянтка. Што закусіць?

Пытляваны. Не трэба.

Афіцыянтка налівае гарэлку Пытляванаму і Міколу.

Раман *(напаўголасу да Валодзі)*. Які ж ты казаў — пацук? Той самы чалавек.

Валодзя. Той ды не той. Хіба ён калі піў гарэлку не закусваючы?

Пытляваны *(падымае шклянку, да Міколы)*. Будзь здароў, герой! Віншую з узнагародаю!

Мікола *(падымае шклянку)*. Таксама і вас, Макар Піліпавіч!

Пытляваны. Ушанавалі нас з табой як мае быць.

Мікола. Якая заслуга, такая і пашана.

Пытляваны. Падзякуй сваёй нявесце *(ківае ў бок Насці)*. Яна ўсё гэта ўсчала.

Мікола. Перш за ўсё вам, Макар Піліпавіч. Вашых заслуг тут больш за ўсё.

Пытляваны *(залпам выпівае шклянку гарэлкі і выцірае губы адваротным бокам далоні)*. Нічога, не гаруй, мы сваё возьмем. Паглядзім яшчэ, ці ўгоняцца за намі гэтыя перадавыя. *(Кідае на стол грошы за гарэлку. Да Рамана.)* Раман! Заводзь машыну!

Раман *(усхопліваецца)*. Ёсць заводзіць машыну!

Пытляваны выходзіць. Раман дапытліва глядзіць на Міколу. Той махае яму рукой: «Едзьце». Раман выходзіць.

Паўліна. Ці не пара і нам, Валодзя?

Валодзя. Яшчэ ж Івана Міхайлавіча няма.

Паўліна *(ківае на Насцю і Міколу, даючы знак, што іх трэба пакінуць адных)*. Ты ж збіраўся машыну запраўляць.

Валодзя *(скеміўшы)*. Праўда ж, я і забыўся.

Паўліна. А мне яшчэ трэба ў магазін забегчы. *(Да Насці.)* Ты пасядзі тут, я зайду па цябе. *(На вуха.)* Падвесялі яго крыху. Зусім раскіс.

Валодзя і Паўліна выходзяць.

Насця памешвае лыжачкай у шклянцы і крадком паглядае на Міколу. Ён неахвотна жуе бутэрброд і ў сваю чаргу крадком паглядае на яе. Часамі позіркі іх вось-вось сустрэнуцца, тады яны хуценька адводзяць вочы ўбок. Мікола пахмурны і насцярожаны, у Насці ўвесь час на вуснах бегае ўсмешка. Нарэшце Насця не вытрымала і засмяялася ўголас.

Мікола. Няўжо я такі смешны, Настасся Рыгораўна.

Насця. Вельмі смешны.

Мікола. Вядома, цяпер вы з мяне можаце смяяцца. *(Насця рагоча.)* Гэта трэба нечалавечае сэрца мець: сама ўсю гэтую справу ўсчала, сама і здзекуецца.

Насця. І чаго чалавек надзьмуўся? Увайшоў — нават не прывітаўся.

Мікола. А я вас... і не заўважыў спачатку. І наогул думаў, што для вас гэта нецікава.

Насця. Наадварот, вельмі цікава.

Мікола. Цікава паздзекавацца?

Насця *(сур'ёзным тонам)*. Глупства ўсё гэта, Коля. Ніхто з цябе здзекавацца не збіраецца. Кінь свае крыўды і давай лепш пагаворым хораша, па-ранейшаму.

Мікола. Не ведаю, ці выйдзе ў нас па-ранейшаму.

Насця. У мяне выйдзе, а ў цябе... Я хацела б, каб і ў цябе таксама.

Мікола. Гэта шчыра?

Насця. Зусім шчыра, Коля.

Мікола *(падыходзіць да Насці)*. Прабач, Насцечка! Я гэта больш не ад крыўды, а ад сораму. І не прывітаўся па гэтай прычыне: цяжка мне было ў вочы глянуць, загаварыць.

Насця. Гонару шмат. Па гэтым балючым месцы цябе і стукнулі. Нічога, пакуль жаніцца, дык загаіцца.

Мікола. Я думаў, ты на мяне цяпер і глядзець не захочаш.

Насця *(з ласкавым дакорам)*. Ты думаў, я толькі на герояў гляджу, якія нос перада мной задзіраюць?

Мікола. Ніякі я не герой. Гэта ўсё Пытляваны выдумаў.

Н а с ц я. Каб мяне спакусіць.

М і к о л а. Ордэн меўся быць і таго не будзе.

Н а с ц я. Чула. Можа, цяпер задавацца не будзеш.

М і к о л а. А калі я задаваўся перад табой? Нешта я не помню.

Н а с ц я. А я помню... Прыехаў у сваты з такім гонарам, што куды там мне яшчэ трапятацца,— адразу лапкі ўгору. Чакай жа, думаю, Міколка, так лёгка ты мяне не возьмеш.

М і к о л а. Каб не гэты твой капрыз, то мы ўжо былі б жанатыя.

Н а с ц я. Не магла б я жыць у вашым калгасе. Нізашто не магла б. Я ж бы адчувала сябе, як у нялюбага свёкра. Прыйшлося ж бы рабіць тое, што мне не міла, чаго мая душа не прымае.

М і к о л а. Табе вельмі не спадабалася ў нас?

Н а с ц я. Вельмі. Аж не хацелася верыць, што там брыгадзірам той самы Мікола Верас, з якім мы столькі марылі, як былі на курсах. Помніш, як мы марылі? Якія мы планы складалі! І якія багатыя ўраджаі збіралі мы з табой. А якія сады мічурынскія цвілі ў нас! І як хараша пчолы ў іх гулі! А карпы ў сажалках якія плавалі! Помніш? А ў клубе ў нашым — кіно, спектаклі, лекцыі. І раптам прыязджаю і што ж бачу? Адзін здзек з усіх нашых планаў і мараў. Мне так крыўдна стала, што я ледзь не заплакала. За цябе крыўдна стала. Як жа гэта здарылася? Коля? Растлумач ты мне.

М і к о л а. Чорт яго ведае, як гэта здарылася. Спачатку я намагаўся павярнуць яго ў свой бок, але ж ён, чорт, такі напорысты... Працаднём гэтым мяне ашаламіў. І сапраўды — насыплеш засек збожжа, здаецца, і ўсё добра. А тут яшчэ ордэнам стаў спакушаць. Ці доўга з панталыку збіцца.

Н а с ц я. А я як глянула — не, думаю, завянуць тут мае мары.

М і к о л а. І махнула на мяне рукой?

Н а с ц я. Не, не махнула. Узялася ратаваць цябе. Бывае ж так, што і блізкага чалавека кладуць пад нож. Ды яшчэ просяць дактароў, каб хутчэй яго рэзалі. Вось і я... спадзявалася на аперацыю. Сёння яна адбылася.

М і к о л а. І ты старалася, каб мяне хутчэй пад нож?

Н а с ц я. Старалася, колькі магла. Падгаворвала Івана Міхайлавіча, каб ён хутчэй у абком ехаў.

Мікола. І цяпер рада?

Насця. Вядома.

Мікола. А што мне баліць — гэта табе дарма?

Насця. Пабаліць ды сціхне. Затое нашы мары... Яны ж здзейсняцца? Праўда, Коля?

Мікола. Цяпер, калі ты будзеш у нашым калгасе...

Насця. Я яшчэ не сказала, у якім калгасе.

Мікола. Дык калі ж ты ўжо скажаш?

Насця. Тады, як прыйдзе тая пара.

Мікола. Ты наконт вяселля? Я гатоў хоць заўтра.

Насця. Хто ж гэта жэніцца ў самую сяўбу? Хочаш план сарваць?

Мікола. Дык калі ж?

Насця. Пасеем, убяром — тады.

Мікола. Выпрабаванне? Хочаш паглядзець, што з нашым калгасам будзе цераз лета?

Насця. Які ты дагадлівы.

Мікола. Выпрабоўвай, Насцечка, як хочаш, толькі дай слова, што ты ад мяне не адрачэшся.

Насця. Я ўжо яго дала, а ты і не заўважыў.

Мікола. Цвёрда?

Насця. Цвёрда.

Мікола парывіста абнімае Насцю і цалуе ў вусны.

Насця *(папраўляе валасы)*. Даўно б так... А то надзьмуўся.

Афіцыянтка, якая выйшла з кухні, застыла ў нерухомасці.

Афіцыянтка *(перачакаўшы)*. Вам яшчэ што-небудзь падаць?

Мікола *(адмахваецца)*. Нічога не трэба.

Афіцыянтка *(сама сабе, з усмешкай)*. Яно і відаць, што вам больш нічога не трэба. *(Выходзіць.)*

Заслона

Акт чацвёрты

Карціна шостая

Хата Аўдоцці Вярбіцкай. Перагародка, што раней аддзяляла бакоўку, знята. Пасярэдзіне хаты — бяседны стол, устаўлены пітвом і ежай. За сталом — вясельныя госці: па адным баку стала сядзіць Насця і ўся яе дружына, па другім баку — Мікола са сваёю дружынаю. Насця ў белым плацці. На грудзях у яе ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга, з правага боку — букецік кветак. У Міколы ў пятліцы таксама букецік белых кветак. Госці ўжо крыху падпілі, і ў хаце стаіць невыразны вясёлы гул. Гарманіст грае вясельную песню на традыцыйны матыў. Паўліна, Ліда, Каця і іншыя жанчыны і дзяўчаты пяюць.

Ой, ляцелі гусачкі цераз сад,
Крыкнулі, гукнулі на ўвесь сад.
Крыкнулі, гукнулі на ўвесь сад:
Пара табе, Насцечка, на пасад.

Брат сястру на пасад вядзе,
Брат сястру на пасад вядзе,
А сястрыца ды пытаецца:
— Брацейка ты мой родненькі,
Брацейка ты мой родненькі,
Чым я табе надакучыла?
Ці хадою, ці сабою,
Ці хадою, ці сабою,
А ці русаю касою?

Ліда схіляе галаву на Насціна плячо, як бы развітваючыся. Яна цалуе Насцю ў шчаку і нешта шэпча ёй на вуха. Насця ласкава ўсміхаецца іківае Лідзе галавой.

Пытляваны *(перавязаны традыцыйным вышываным ручніком — устае).* Пачэсная бяседа! Родныя, крэўныя, сябры, прыяцелі і ўсе добрыя людзі! У нашай маладой ёсць багаты вясельны каравай. Што ў гэтым караваю, я ўжо і сам не знаю: сямі палёў пшанічка, сямі крыніц вадзічка, дзесяці кароў масла ды яец паўтараста.

Сама сеяла, сама веяла, сама выпякала, сама гасцей гукала, каб каравая паспыталі, шчасця-долі пажадалі. Просім дазволу каравай дзяліць!

Г а л а с ы. Дазваляем! Просім!

П а ў л і н а. Дзялі, сват, дзялі, толькі лініі не скрыві, а то мы цябе ведаем.

П ы т л я в а н ы. Мы сваю лінію выпраўляем, а ў старшай дружкі як матляўся язык ля вушэй, так і цяпер матляецца.

М і к о л а в а д р у ж ы н а *(пяе, адказваючы на рэпліку Паўліны).*

Кіньце свае жартачкі-нападкі,—
У нашага сватачкі — парадкі:
Ён жа гаспадарлівы і дбайны —
Гудуць на палетачку камбайны.
Ідзеш ты к нам, Насцечка, на часе,
Будзе табе хораша ў калгасе:
Не самлее спіначка за жнівом,
Не змахнеш ты слёзачкі рукавом.

П ы т л я в а н ы *(да спевакоў).* Дзякую, дружына, што не даяце ў крыўду мяне і наш калгас. З вашай падтрымкай мне лягчэй будзе рэй весці. *(Варочаючыся да ролі свата.)* Ёсць у гэтай хаце маладой нашай маці, што начэй не спала, дачку гадавала, дабру навучала — Аўдоцця Захараўна Вярбіцкая. Мы яе вітаем — караваем надзяляем.

Ставіць на талерку чарку зафарбаванай гарэлкі і кладзе кавалак каравая. Дружкі пяюць.

Выграбай, маці, жар, жар,
Будзе табе дачкі жаль, жаль,
Вымятай, маці, попел,
Мы тваю дачку ўхопім.

А ў д о ц ц я *(устае).* Вось тут бадай-што ўсе людзі маладыя. Шмат хто з вас і не помніць, які такі даўней каравай быў. Цяпер гэта, можна сказаць, забаўка, вясёлая завядзёнка, каб людзей добрым словам ушанаваць, бяседны стол аздобіць. А некалі ж такім спосабам маладой пасаг збіралі. Кожны клаў на талерку што-небудзь, а бацька маладой — колькі старгаваліся пры сватанні.

Вось і на маім вяселлі было: палажыў бацька на талерку трыццаць рублёў, а свёкар зараз жа пералічыў: «Э, кажа, сват, ты ж мне дзесяць рублёў скруціў. Трасі, кажа, кішэнь, бо нічога не будзе». А бацька ледзь і гэтыя сабраў. Дык што ж вы думаеце! Вяселле было раскідалася. Свёкрава радня з-за стала ўстала. Як мой нябожчык Рыгор ні прасіў свёкра, той ані блізка. Дык ужо дзядзька мой, каваль, збегаў дадому, залажыў за бацьку дзесяць рублёў. Тады толькі свёкар зноў за стол сеў. Добра, дзяўчаткі, што вам цяпер не трэба ніякага пасагу. Абы рукі залатыя ды сумленне чыстае. Прабач, дачушка, што і я табе пасагу на талерку не кладу. Вунь твой пасаг — на грудзях у цябе. Да яго ніякай прыплаты не трэба. Жыві, дачушка, красуйся. Няхай будзе слаўнай і шчаслівай твая доля жаночая, як была дзявочая. А я хачу толькі аднаго: каб мне яшчэ трошкі пажыць ды дзетак тваіх паняньчыць. *(Аўдоцця падыходзіць да Насці. Насця ўстае і цалуе маці ў руку, а маці яе ў лоб. Потым яны цалуюцца ў вусны і, расчуленыя, абедзве выціраюць вочы хусцінкамі. Маці бярэ ў рукі чарку з талеркі.)* За шчаслівую долю маладых! *(Выпівае, бярэ сваю дзялянку каравая і ідзе на месца.)*

Пытляваны. Ёсць у нашай маладой бацька пасаджоны...

Дружкі *(перабіваюць)*.

Заплакала Насцечка ў садочку:
Няма майго татачкі ў радочку.

(Іншым ладам.)

Узнімiцеся, буйныя ветры, на моры,
Разнясіце жоўты пясочак па полі,
Пакрышыце дубовы дошкі на крошкі
Ды падыміце майго татачку на ножкі!

Аўдоцця. Не трэба, дзяўчаткі, жаласных песень, не засмучайце вясёлай бяседы.

Пытляваны *(працягвае перапыненую рэпліку)*. Ёсць у нашай маладой бацька пасаджоны, чалавек заслужоны, з якім яна ўраджай гадавала, славу здабывала — старшыня лепшага ў раёне калгаса «Светлы шлях» Іван Міхайлавіч Туміловіч. Мы яго вітаем — караваем надзяляем.

Туміловіч *(падыходзіць да Пытляванага і бярэ ў рукі чарку)*. Я яшчэ не заслужыў таго, каб быць бацьь-

кам такой дачкі. Проста не дарос... гадамі не выйшаў. Але калі мне ўжо выпаў такі гонар, дык я ад усяго сэрца жадаю шчаслівай долі гэтай маёй дачцэ, як сваім родным дзецям. Дазволь, Насцечка, пацалаваць цябе, як родную сястру. Няхай ужо малады не крыўдзіцца. Калі не можа знесці, дык няхай хоць адвернецца на гэты час.

Мікола. А яно такі і крыўдна сядзець ды глядзець, як чужыя дзядзькі каля маладой увіхаюцца.

Госця. І праўда, хіба ж гэта не здзек! Напроціў пасадзілі і сталом адгарадзілі.

Паўліна. Блізка локаць, ды не ўкусіш.

Тумілавіч падыходзіць да Насці і цалуе яе ў вусны, потым выпівае чарку, бярэ сваю дзялянку каравая і ідзе на месца.

Пытляваны. Ёсць у нашай маладой свёкар з барадой, маладога бацька родны, конюх знатны — Сымон Максімавіч Верас. Мы яго вітаем — караваем надзяляем.

Стары Верас. Ну, што ж мне сказаць... Як я пагляджу, дык мой хлопец не промах: выбраў сабе дзяўчыну да пары. І прыгожая, і работніца, і славу займела з маладых год. Праўда, ганарыстая крыху, але ж і мы не апошнія людзі ў калгасе, у нас таксама сякія-такія заслугі ёсць,так што яно адно за другое сыдзе. Табе, можа, дачушка, нагаварылі пра мяне ўсякіх страхаў? Праўда, чалавек я сур'ёзны, любога стаенніка магу ўтаймаваць. Але з людзьмі я заўсёды па-людску, так што ты мяне не бойся. Абы ты мяне за бараду не брала, то я цябе не пакрыўджу. Я ўсёю душою рад такога сем'яніна ў свой дом прыняць.

Паўліна. Нашто ёй ваш дом? У яе свой нядрэнны.

Стары Верас. Не век жа ў сваім сядзець... Такая доля дзявочая. *(Да Аўдоцці.)* Дзякуй і табе, сваццця, што такую нявестку мне выгадавала! *(Выпівае сваю чарку, бярэ дзялянку каравая і садзіцца.)*

Пытляваны. Ёсць у нашай маладой старшая дружка — галава, як бручка, язык, як брытва,— матляецца спрытна, дзе трэба, дзе не, усюды яго ўваткне. Мы і яе не мінаем — караваем надзяляем.

Ліда і Каця *(пяюць)*.

Не лезь, сватка, у бітву,
Не чапай нашай брытвы,
Яна спрытна голіць,
Языком з хаты гоніць.

П ы т л я в а н ы *(з іроніяй).* Дзе яна голіць, калі вунь шчарбатая.

П а ў л і н а. Вышчарбілася аб сватаву бараду. Бо гэта ж не барада, а шчотка сталёвая. Мусіць, ёю дзядзька Верас калгасных жарабцоў чысціць.

Т у м і л о в і ч. Лепш не займайся, сват, з нашымі жанкамі, яны цябе абрамізяць.

П ы т л я в а н ы. Пайшоў у бойку, чупрыны не шкадуй.

П а ў л і н а. Хачу я табе, Насцечка, шчырае слова сказаць. Пераступаеш ты парог дзявочага жыцця свайго. Можа, каму і здаецца, што з дзеўкі на бабу перавярнуцца гэта так сабе, глупства. А яно зусім не глупства. Гэта чалавек свой лёс мяняе. Трэба з другім чалавекам жыццё наладжваць... па-харошаму, па-чалавечаму, каб і яго паважаць і сябе ў крыўду не даваць. Ты ў нас дзяўчына класная, гонар наш. Глядзі ж, каб і надалей мы табою ганарыліся; каб па-ранейшаму ты ўмела пастаяць і за справу, і за свой жаночы гонар. І калі часамі муж захоча над табой уладу ўзяць... *(Глядзіць на Міколу.)* Ты не глядзі, што ён цяпер такім ласкавым цяляткам выглядае, ён яшчэ паспрабуе і кіпцюры выпусціць... Дык калі ён што-небудзь такое,— не давайся! Трымай наш жаночы сцяг высока. Сама не ўправішся, мяне пакліч. Гэта табе мой баявы наказ. А цяпер жадаю табе, родная мая, шчасця, долі і доўгага веку! *(Цалуюцца. Паўліна падымае чарку.)* Дай табе божа столькі дзетачак, колькі тут капелек. *(Хвацка перакульвае чарку, бярэ дзялянку каравая і ідзе на месца.)*

П ы т л я в а н ы. Пачэсная бяседа! Родныя, крэўныя, сябры, прыяцелі і ўсе добрыя людзі! Благаславіце маладых пораўні сесці! Знудзіліся яны, паасобку седзячы, адно на другога гледзячы. Ці не пара ім разам пакрасавацца і нам на іх палюбавацца? Ці не папросім мы маладую перайсці да маладога? І месца ёй тут падрыхтавана.

Т у м і л о в і ч. Чакай, сват, чакай! Па-мойму, ты ўладу сваю перавышаеш. Хочаш жывасілам дзяўчыну ад нас забраць. Як пасаджоны бацька, я мушу заступіцца за яе, а як старшыня — за інтарэсы свайго калгаса. Што ім пара сесці пораўні, з гэтым я згодзен, толькі не ёй да яго, а яму да яе пераходзіць. Такая ў нас умова была.

П ы т л я в а н ы. Дык няўжо ж ты, сват, сур'ёзна наважыўся лепшага брыгадзіра ў мяне забраць?

Т у м і л о в і ч. А няўжо ж ты, сват, яшчэ і цяпер будзеш упірацца і даказваць, што твой калгас лепшы?

П ы т л я в а н ы. Не, не буду даказваць. Далі мне ў косці і хопіць. Сам бачу, што не туды заехаў. Цяпер пачынаю па-новаму гаспадарку ладзіць.

С т а р ы В е р а с. Цяпер, нявестачка, табе цурацца нас няма чаго. За гэта лета парадкі ў нас перамяніліся. Усё робіцца па-новаму, пад твой густ. Нават клуб пачалі будаваць.

П ы т л я в а н ы. Ты, Сымон Максімавіч, вельмі не хваліся. Каб не пачалі мы з табой зноў зазнавацца. Праўда, зрабілі мы сёе-тое, некультурнымі і адсталымі нас ужо нельга назваць. Выпраўляем памылкі, на якія нам партыя ўказала. Але ж мы хочам зноў у перадавыя выбіцца.

М і к о л а. Па-сапраўднаму ўжо.

П ы т л я в а н ы. Так, каб і героі ў нас былі сапраўдныя. А ў каго ж мне пераняць вопыт, як не ў лепшага калгаса «Светлы шлях»? Так што Настасся Рыгораўна была б у нашым калгасе самым дарагім для мяне чалавекам. Прастор мы ёй дадзім, разгарнуцца будзе дзе. І ты, Іван Міхайлавіч, не пярэч, калі хочаш па-суседску нам дапамагчы.

Г а л а с ы: — Вось пад'ехаў дык пад'ехаў!
— Хітра пад'ехаў!
— І скажы ты яму на гэта, што хочаш!

П а ў л і н а. Што вы таргуецеся, як на кірмашы? Можа б, не шкодзіла і ў іх саміх запытацца, дзе яны хочуць жыць...

П ы т л я в а н ы. Вось я і хачу запытацца ў маладога: ці гэта ён жэніцца, ці замуж ідзе?

М і к о л а. Для мяне ясна толькі тое, што мы будзем жыць разам. Праз гэту спрэчку наша вяселле не раскідаецца, як праз тыя дзесяць рублёў, што нам Аўдоцця Захараўна расказвала. А дзе жыць, гэтага я вырашыць не магу. Не маю на гэта права. Сам згаджаўся, што будзем жыць у лепшым калгасе. А раз наш калгас аказаўся горшым, дык выходзіць, што ў гэтай спрэчцы я сам сябе прайграў. Як прайграны жаніх, я здаюся на волю і на міласць нявесты: як Настасся Рыгораўна скажа, так і будзе.

Г а л а с ы: — Брава!
— Наша ўзяло!

— «Светлы шлях» перамог!

Бурныя воплескі Насцінай дружыны.

Пытляваны. Чакайце! Мы яшчэ не чулі слова маладой.

Насця. Дапамажы, мама! Не ведаю, што мне сказаць на гэта.

Туміловіч. Не аддавай, матка! Тваё права.

Усе глядзяць на Аўдоццю, чакаючы, што яна скажа.

Аўдоцця. Шкада мне, дачушка, расставацца з табою. Адна ты ў мяне засталася — уцеха мая, і тую трэба людзям аддаць. Але што ж зробіш? Не адной матцы патрэбны яе дзеці. Яны і людзям патрэбны, і Радзіме патрэбны. Для гэтага мы іх і гадуем. Часамі матцы і сэрца сваё трэба суняць. Хіба ж яно не балела ў мяне, калі я Міхаську, брата твайго, на вайну выпраўляла? А адпусціла, благаславіла. Радзіма большая маці, чым я. Ну, а цябе ж я, дачушка, не на вайну выпраўляю. Людзі да цябе з пашанай ставяцца, дапамагчы просяць, і адмаўляць тут ніяк не выпадае. *(Да Туміловіча.)* І ты, Ваня, не ўпірайся вельмі. Дапамаглі вы ім памылкі гэтыя ўразумець, то дапамажыце ўжо і выправіць. Гэта не толькі для іх, але і для справы таксама, для Радзімы.

Насця *(устае з-за стала і падыходзіць да маці)*. Дзякую табе, мамачка, за параду. *(Абнімае і цалуе яе.)* Сумленне мне тое самае кажа, ды баялася я цябе пакрыўдзіць. Цяпер я зраблю, як ты мне раіш. Калі мяне людзі паважаюць, дык яны і працаваць мне дапамогуць, каб я і ў іх не апошняй была. А як працаваць, пра гэта мы з Міколам Сымонавічам дагаварыліся. Ёсць у нас намеры харошыя і планы вялікія, якія мы разам выношвалі. Разам і ў жыццё іх праводзіць будзем.

Насця выйшла і села побач з Міколам.

Міколава дружына. Ура! Брава! Наша ўзяло!
Галасы. Горка! Маладым горка!

Насця і Мікола цалуюцца. Усе ім горача апладзіруюць.

Пытляваны *(радасна ўзбуджаны)*. І старым таксама горка. *(Падбягае і цалуе Аўдоццю.)* Дзякую, свацей-

ка! Выручыла ты нас. Сэрца ў цябе залатое. А галава дык я ўжо і не ведаю, як сказаць... міністэрская, не іначай.

Туміловіч. Вось і прайграны жаніх! Выйгрышны пройгрыш у цябе, Мікола Сымонавіч. Ад такога ніхто б не адмовіўся. Ну, што ж, запамагайцеся з нашай дабраты, жывіце на здароўе. А мы сабе яшчэ такіх дзяўчат выгадуем.

Насця. Дзякую, Іван Міхайлавіч, табе за навуку, за ўсё добрае, што ты для мяне зрабіў. Дзякую ўсім, хто прывітаў мяне шчырым словам і пажадаў шчасця-долі на новай дарозе. Няхай прабачаць мне мае сяброўкі і ўсе калгаснікі «Светлага шляху», што я іх пакідаю, а наваніўцаў прашу прыняць мяне, як родную, у сваю калгасную сям'ю. *(Апладысменты.)*

Аўдоцця. Падзякуйце, дзеткі мае, за сваю шчаслівую долю нашай роднай Камуністычнай партыі.

Канец

1950

ЗАЦІКАЎЛЕНАЯ АСОБА

П'ЕСА Ў ЧАТЫРОХ АКТАХ,
ДЗЕВЯЦІ КАРЦІНАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Сухадольскі Павел Міхайлавіч — галоўны інжынер аўтазавода.
Антаніна Пятроўна — яго жонка.
Генадзій — іх сын.
Русаковіч Андрэй Данілавіч — галоўны канструктар.
Марыя Васільеўна — яго жонка.
Шугаеў Барыс Пятровіч — дырэктар аўтазавода.
Страмілін Антон Ільіч — парторг.
Зоя Кірылаўна — яго жонка.
Фёдар Мікалаевіч — міністр аўтамабільнай і трактарнай прамысловасці.
Надзя Засецкая — хатняя работніца Сухадольскіх, потым свідравальшчыца.
Валя Жукавец — Надзіна сяброўка, работніца цэха нармалей.
Валодзя Стальмашонак — каваль-штампоўшчык.
Курыльчык — майстар.
Патапаў — майстар.
Падабед Раман Пракопавіч — стары рабочы.
Паўтарак — шафёр.
Целеш — начальнік вытворчасці.
Угараў — начальнік аддзела тэхнічнага кантролю.
Вера Халімончык — навенькая на заводзе.
Шылаў — дырэктар трактарнага завода.
Сазонаў — сакратар партарганізацыі будаўнічага ўчастка.
Рэферэнт міністра.
Дзяўчына — сакратар у прыёмнай Шугаева.
Рабочыя і работніцы.

Акт першы

Карціна першая

Вясна ўбіраецца ў сілу. Чыгуначная платформа. На пуцях састаў, гружаны самазваламі. На пярэдняй аўтамашыне транспарант: «Будаўнікам Волга-Дона ад беларускага народа». Паступова на платформе збіраецца народ. На пярэднім плане маладая дзяўчына ў спяцоўцы. Гэта лепшая работніца цэха нармалей Валя Жукавец. Яна падыходзіць да высокага плячыстага хлопца, які, прыжмурыўшыся ад сонца, углядаецца ў вышыню.

Валя. Добры дзень, Валодзя!

Валодзя *(не перастаючы глядзець угору, працягвае ёй руку).* Добры дзень, Валёк!

Валя. Што ты там цікавае ўбачыў?

Валодзя. Ніяк не разбяру — самалёт ці птушка?

Валя *(таксама задзірае галаву).* Дзе?

Валодзя. Вунь там, правей белай хмаркі.

Валя *(углядаецца).* Дык ты ж сляпы, Валодзечка: гэта бусел.

Валодзя *(углядаецца).* Не, зрок у мяне нармальны.

Валя. Значыць, у мяне ненармальны.

Валодзя. Я ў цэху добра бачу.

Валя. Якую ты дэталь штампуеш?

Валодзя. Паваротны кулак.

Валя. Ну, гэта дэталь сама з бусла велічынёй, дзіва, што ты яе бачыш.

Валодзя. Бусел прыляцеў, значыць, вясна.

Валя. Вясна, брат. Можна на курорт ехаць.

Валодзя. Пачакай — на курорт, мне яшчэ экзамены трэба здаваць.

Валя. Праўда ж, ты вячэрнюю школу канчаеш. *(Да Надзі, якая праходзіць міма.)* Надзюша!

Надзя *(абарочваецца).* Валя! Здарова! А я цябе і не пазнала ў гэтым убранні. *(Вітаюцца за рукі.)*

В а л я *(глядзіць у кашолку).* Салацік, радысачка. *(Бярэ ў рукі пучок салаты. Да Валодзі.)* Вось дзе вясна! Не тое што твой бусел.

В а л о д з я. Гэта з парніка, а мой бусел не парніковы.

В а л я *(да Надзі).* Ну, як ты жывеш?

Н а д з я. Ты ж ведаеш.

В а л я. Усё на тым жа месцы?

Н а д з я. На тым самым.

В а л я. А сюды як заблудзіла?

Н а д з я. Бачу — плакаты, народ збіраецца, дай, думаю, гляну, што тут такое.

В а л я. Свята ў нас сёння.

Н а д з я. Зайздрошчу я табе, Валя.

В а л я. Чаго?

Н а д з я. Дурная была, што не пайшла з табой у рамеснае.

В а л я. Гэта яшчэ можна паправіць.

Н а д з я. Позна.

В а л я. У рамеснае позна, а на завод не позна. Валодзя, знаёмся. Гэта мая зямлячка і сяброўка. Разам з калгаса ў горад падаліся. *(Надзі.)* А гэта наш лепшы кавальштампоўшчык.

В а л о д з я *(падае руку).* Стальмашонак.

Н а д з я. Засецкая.

В а л я. Ты бедаваў, што білет прападзе. Вось запрасі Надзю.

В а л о д з я. З прыемнасцю. *(Да Надзі.)* Хочаце сёння на спектакль?

Н а д з я. На які?

В а л о д з я. «Рамэо і Джульета». З горада тэатр прыязджае.

Н а д з я *(у нерашучасці).* Не ведаю...

В а л я. Гэта я павінна была з ім ісці, але сёння на другой змене.

Н а д з я. Мы ж і не знаёмыя як мае быць.

В а л я. Не бойся, я за яго ручаюся. Толькі май на ўвазе, што ў тэатры ён мне заўсёды купляе апельсіны або шакалад. Калі забудзе, дык ты яму напомні.

В а л о д з я. Добра. Я буду чакаць вас пры ўваходзе ў клуб.

Н а д з я. Калі гаспадыня пусціць...

В а л о д з я. А хто ваша гаспадыня?

В а л я. Яна ў галоўнага інжынера... хатняй работніцай.

С т р а м і л і н *(падыходзіць).* Валянціна, скажаш некалькі слоў?

В а л я. Я?

С т р а м і л і н. Ну, так, ты. Як будзеш пісьмо падпісваць.

В а л я. Антон Ільіч, ды я ж не ўмею!

С т р а м і л і н. Пару слоў. Аб тым, як будзеш працаваць. *(Да Валодзі.)* І ты, каваль, таксама.

В а л о д з я. Можа, я лепш молатам скажу сваё слова?

С т р а м і л і н. Молатам ты выказваешся нядрэнна, але ж і языком трэба крыху ўмець. Нябось з дзяўчатамі дык ты ўмееш: зразу дзвюх прыгаварыў. *(Адыходзіць.)*

В а л о д з я *(Да Валі).* Вось і ўліплі мы з табой.

В а л я. Хоць бы падумаць трошкі.

В а л о д з я *(да Русаковіча, які праходзіць міма).* Са святам вас, Андрэй Данілавіч!

Р у с а к о в і ч *(спыняецца і вітаецца).* З якім?

В а л о д з я. Ну як жа, вы ж сёння імяніннік, можна сказаць. *(Ківае ў бок эшалона.)*

Р у с а к о в і ч. Мы ўсе патрошку імяніннікі. *(Ідзе насустрач Сухадольскаму.)* Прывітанне, Павел Міхайлавіч!

С у х а д о л ь с к і. Добры дзень, Андрэй Данілавіч.

Р у с а к о в і ч. Ёсць што-небудзь новае?

С у х а д о л ь с к і. Ёсць добрыя водзывы... І дзве скаргі.

Р у с а к о в і ч. Зноў падрамнік?

С у х а д о л ь с к і. Так.

Р у с а к о в і ч. Відаць, прыйдзецца мяняць канструкцыю.

С у х а д о л ь с к і. Не спяшайцеся. Яшчэ невядома, чаму яны даюць трэшчыну.

Р у с а к о в і ч. У мяне ёсць некаторыя меркаванні. Калі можна будзе з вамі падзяліцца?

С у х а д о л ь с к і. Чаго вы не ўпыніцеся? Я ж, як галоўны інжынер, адказваю за прадукцыю ў першую чаргу.

Р у с а к о в і ч. Мяне непакоіць лёс машыны. Калі яна зразу дрэнна сябе пакажа, то потым падымаць яе рэпутацыю цяжка будзе. Я не хачу правальвацца на першай сваёй самастойнай рабоце.

С у х а д о л ь с к і. Непакоіцца пакуль што няма чаго.

Вось папрацуюць на Волга-Доне, тады будзе аддаць. *(Праходзіць.)*

Валодзя. Не любіць лішняга клопату Павел Міхайлавіч.

Русаковіч. Хоча пачакаць, пакуль карціна праясніцца. А мяне трывога бярэ.

Валодзя. Вядома, гэта ж ваша дзіця роднае.

Русаковіч. Так. І рад, што хадзіць пачало, і баюся, каб нос не разбіла.

Паўтарак *(уваходзіць з чамаданчыкам у руках)*. Добры дзень, Андрэй Данілавіч!

Русаковіч. Добры дзень, таварыш Паўтарак!

Паўтарак. І бывайце здаровы!

Русаковіч. Шчаслівага падарожжа. Не забудзьцеся на маю просьбу. Калі паломка якая — пішыце падрабязна: па якой прычыне, пры якіх абставінах.

Паўтарак. Добра, Андрэй Данілавіч.

Валодзя. Што, Міша, едзеш?

Паўтарак. Еду, брат.

Валодзя. Глядзі ж, не падкачай.

Паўтарак. Пастараюся.

Валодзя. Шчаслівага табе падарожжа!

Паўтарак. Бывай, браток! Давай пацалуемся на развітанне. Сябры ўсё-такі. *(Цалуюцца. Да Валі.)* Цябе таксама ведаю. *(Цалуецца з Валяй. Спыняецца ў нерашучасці перад Надзяй.)* А гэта як быццам не наша.

Валя. Цалуй, будзе наша.

Паўтарак. Ну, давай і з табой, так і быць. *(Цалуе Надзю і, радасна ўсхваляваны, адыходзіць.)*

Страмілін *(становіцца на падножку платформы)*. Таварышы аўтазаводцы! Сёння ў нас выдатны дзень. Мы адпраўляем першы эшалон нашых самазвалаў на Волга-Дон. У пісьме мы ад усяго калектыву запэўняем будаўнікоў Волга-Дона, што апраўдаем іх высокае давер'е. *(Апладысменты.)* Слова мае дырэктар завода Барыс Пятровіч Шугаеў.

Шугаеў. Таварышы! Гэты адказны дакумент павінны падпісаць лепшыя людзі нашага калектыву. Папросім паставіць першым свой подпіс аўтара гэтай выдатнай машыны — галоўнага канструктара завода таварыша Русаковіча. *(Апладысменты.)*

Русаковіч. Таварышы! Я стаўлю тут свой подпіс з вялікім хваляваннем. Машына наша пасылаецца туды,

дзе ёй прыйдзецца працаваць у незвычайных умовах. Можа здарыцца, што якія-небудзь яе часткі і не вытрымаюць выпрабавання. Не вытрымаюць па маёй віне, а цень ляжа на ўвесь наш калектыў. І ўсім нам будзе балюча, бо ўсе мы ўлажылі ў яе сваю долю працы, сваё сэрца.

Я абяцаю сачыць за кожным крокам нашага самазвала і, калі выявяцца якія-небудзь непаладкі, адразу ж іх выпраўляць.

Апладысменты. Русаковіч падпісвае пісьмо.

Ш у г а е ў. Майстар цэха нармалей таварыш Патапаў.

П а т а п а ў. Я, таварышы, не беларус. Я гаркаўчанін. Мяне і маіх сяброў паслала сюды партыя, каб мы перадалі маладым беларускім кадрам свой вопыт. Мы гэта і робім па меры нашых сіл. Дваццаць чатыры стаханаўцы майго ўчастка — гэта маладыя беларускія рабочыя, якія выраслі на маіх вачах. Абяцаю і надалей любоўна расціць маладыя кадры. *(Падпісвае пісьмо.)*

Ш у г а е ў. Лепшы стаханавец кавальскага цэха Уладзімір Стальмашонак.

В а л о д з я. Куючы дэталі для самазвала, мы, кавалі, разам з усім савецкім народам куём шчасце нашай Радзімы. Мая брыгада будзе і далей даваць толькі выдатную прадукцыю. *(Падпісвае пісьмо.)*

Ш у г а е ў. Стаханаўка цэха нармалей Валянціна Жукавец.

В а л я. Таварышы! Я чалавек невялікі на заводзе. І дэталі мае маленькія — шрубкі, гайкі, болцікі. Але я разумею, што мае малыя дэталі патрэбны для вялікай справы. Таму ўсе яны сагрэты цяплом маіх рук і майго сэрца. Бяруся выконваць месячнае заданне на дзвесце дваццаць працэнтаў. *(Апладысменты. Валя падпісвае пісьмо.)*

Ш у г а е ў. Стаханавец зборачнага цэха Раман Пракопавіч Падабед.

П а д а б е д *(надзявае акуляры і старанна выводзіць подпіс. Разглядае)*. Здаецца, не сапсаваў. У рабоце таксама не падгаджу.

Ш у г а е ў. Уручаем вам, таварыш Паўтарак, гэты дарагі дакумент. Кланяйцеся ад нас валгадонцам.

П а ў т а р а к. Таварышы! Я перадам гэта пісьмо і ваша гарачае прывітанне будаўнікам Волга-Дона. Што да мае працы, дык пастараюся, каб вам сорамна за мяне не было. Думаю, што і мне там не прыйдзецца чырванець за

марку нашага завода. Бывайце здаровы, жывіце багата! *(Кланяецца. Апладысменты. Падыходзіць да Падабеда.)* Бывай, дзядзька Раман! *(Цалуюцца.)*

П а д а б е д. Глядзі ж, пляменнічак! Калі што якое — прыеду, дык мала не будзе.

В а л о д з я *(падыходзіць)*. Ну, падпісалі, цяпер трымайся!

Свісток. Аркестр іграе марш. Састаў павольна кратаецца. Народ апладзіруе. У кузаве пярэдняй машыны з папкай пад пахай стаіць П а ў т а р а к. Ён на развітанне махае шапкай. У адказ яму махаюць рукамі, касынкамі, насавымі хусцінкамі.

Н а д з я. Паехалі тваі болцікі.

В а л о д з я. Пайшлі нашы самазвалы бушаваць.

В а л я. Хоць бы ўсё добра было.

Карціна другая

Вясновы адвячорак. Кухня ў Сухадольскіх. На стале бутэлькі, бакалы, чаркі, талеркі з нарэзанай закускай. Н а д з я пераціраe пасуду, не адрываючы вачэй ад кніжкі, якая ляжыць на падаконніку. Захапіўшыся, яна на момант застывае з прыціснутай да грудзей талеркай.

А н т а н і н а П я т р о ў н а *(уваходзіць)*. Так мая душа і чула.

Н а д з я *(спалохана)*. Што, Антаніна Пятроўна?

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Тое, што ты работы не робіш, а глупствам займаешся.

Н а д з я. Я толькі адным вокам. Кніжка вельмі цікавая.

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Ты вось хутчэй пасуду пераціpай. Трэба стол рыхтаваць, зараз госці прыйдуць. *(Выходзіць.)*

Надзіны рукі захадзілі жвавей, а вочы па-ранейшаму прыкаваны да кніжкі. У дзвярах паказваецца галава В а л і.

В а л я. Надзюша!

Н а д з я. Тфу, тфу, тфу! Ледзь я талерку не ўпусціла. Заходзь.

В а л я *(уваходзіць у спартыўным касцюме)*. Як маешся? *(Цалуюцца.)*

Н а д з я. Ды вось бачыш — маюся. А ты адкуль гэта ўзялася?

В а л я. З тваім Валодзем на веласіпедах ганяліся. Забегла запытацца — можа, разам у кіно пойдзем?

Н а д з я. Табе ж ёсць з кім ісці ў кіно.

В а л я. Прыраўнавала. Не бойся, не перахаплю. Вунь тваё золата *(паказвае на акно)*, глядзіць і вачэй не спускае... Ды глянь жа ты хоць, адпусціся!

Надзя глядзіць у акно, махае рукой, усміхаецца. Адмоўна круціць галавой. Бярэ чарку і паказвае, што будуць піць.

В а л я. Не пойдзеш?

Н а д з я. Няма як. Госці ў нас сёння.

В а л я. Якія?

Н а д з я. Паўлу Міхайлавічу пяцьдзесят год.

В а л я. Каму пяцьдзесят год, няхай той і сядзіць дома.

Н а д з я. Дай ты рады.

В а л я. Кідай ты гэтыя чарапы ды прыходзь хутчэй да нас на завод.

Н а д з я. Я ўжо надумала.

В а л я. Дык чаго ж ты марудзіш?

Н а д з я. Антаніна Пятроўна просіць, каб пабыла, пакуль другую дзяўчыну знойдзе.

В а л я. Што табе за выйгрыш тут? Як шчыра ні служы, славы не заслужыш. А там перад табою — шырокая дарога.

Н а д з я. Я гэта ведаю, але страшнавата неяк.

В а л я. Чаго?

Н а д з я. А раптам не патраплю?

В а л я. А як жа я патрапляю?

Н а д з я. Дык ты ж рамеснае скончыла, а я, апрача мясарубкі, ніякага станка і ў вочы не бачыла.

В а л я. Да нас і такія паступаюць. Пройдзе месяц-два, глядзіш — ужо норму перавыконвае.

Н а д з я. Заўтра ж іду на завод. Чакай, пакуль яна адпусціць, дык яшчэ паўгода будзеш тут чарапамі бразгаць.

В а л я. Калі і сама памые пасуду, дык рукі не адваляцца. Вялікая сям'я ў іх?

Н а д з я. Трое. Самі ўдваіх і Генька пракляты.

В а л я. Сын?

Н а д з я. Ага. Ды такі ж разбалаваны. Проста ў косці ўеўся.

Валя. Малы?

Надзя. Добры малы... З тэлеграфны слуп. Вунь чуеш — раве, як бугай. *(Чуваць арыя, якую ў далёкім пакоі напявае Генадзій.)*

Валя. Дык што ты так на яго?

Надзя. Прыстае — рады няма. Думае, дурніцу знайшоў.

Валя. Пляснула б мокраю анучаю па зубах, і няхай бы аблізваўся.

Надзя. Ды я з ім не вельмі цырымонюся.

Арыя набліжаецца.

Валя. Мусіць, сюды ідзе. Ну, бывай! *(Цалуюцца.)* Што Валодзю перадаць?

Надзя. Каб не сумаваў без мяне.

Валя. Можа, пасля кіно сустрэнецеся?

Надзя. Не ўдасца, відаць.

Валя. Бедная Надзюшка!

Валя выходзіць. Надзя глядзіць у акно і махае Валодзю рукой. Пасылае пацалунак.

Генадзій *(за сцэнай)*. «Сатана там правит бал, там правит бал, там правит бал».

Надзя *(бярэцца зноў за талеркі)*. Сам ты сатана.

Генадзій *(уваходзіць і шырокім жэстам абводзіць закускі і бутэлькі)*. «Сатана там правит бал, там правит бал, там правит бал».

Надзя. Гэта ваш бацька правіць бал, а вы яго сатаной называеце.

Генадзій. Не размаўляць! Бацька мой, а не твой: як хачу, так і называю.

Надзя. Ды мне што...

Генадзій. Э, ды тут і каньячок! *(Бярэ ў рукі бутэльку.)* О, С.! Што гэта значыць — ты не ведаеш?

Надзя. Я наконт гэтага непісьменная.

Генадзій. А, разумею: он самый. *(Бярэ чарку і налівае.)*

Надзя. Што вы робіце!

Генадзій *(паказвае на горла)*. Перасохла, разумееш. Як толькі ўбачыў, адразу і перасохла. *(Куляе чарку.)* Вось і ўсё. І чаго было хвалявацца?

Надзя. Бутэлька ж няпоўная.

Генадзій. А гэта мы зараз... *(Бярэ графін з вадой і далівае бутэльку.)*

Надзя. А-я-яй! Вы ж пітво сапсавалі.

Генадзій. Не хвалюйся, вадзічка гатаваная.

Надзя. Скажу Паўлу Міхайлавічу, будзе вам!

Генадзій. Скажаш?

Надзя. А што ж, маўчаць буду? Яшчэ каб на мяне падумалі.

Генадзій *(з жартаўлівай пагрозай)*. Ага, дык ты скажаш. *(Наступае на Надзю, хоча яе абняць.)*

Надзя *(выкручваецца)*. Адстаньце, Генадзій Паўлавіч! Адстаньце, кажу, пасуду паб'яце.

Генадзій схапіў Надзю за плечы і намагаецца пацалаваць. Надзя кідае талерку аб падлогу. Генадзій выбягае з кухні. Надзя ціхенька рагоча.

Антаніна Пятроўна *(уваходзіць)*. Зноў талерку разбіла! Што гэта з табой робіцца? Ты мне так усю пасуду пераглушыш. *(Падымае чарапкі.)* І талерка сервізная, фарфоравая. Не, галубка, прыйдзецца вылічыць з цябе за гэту талерку.

Надзя. Гэта Генадзій Паўлавіч, з яго і вылічвайце.

Генадзій *(прасоўвае ў дзверы галаву)*. Няпраўда, мама, гэта яна. Рукі, як граблі: так усё і валіцца з іх.

Надзя. Генадзій Паўлавіч каньяк піў, а я не давала, вось ён мяне і штурхнуў.

Генадзій. Хлусіць, хлусіць! хлусіць! Ніякага каньяку я не піў. Глянь, усе бутэлькі поўныя.

Антаніна Пятроўна. Колькі ты мне ўжо талерак перабіла! Напэўна, штук пятнаццаць.

Надзя. Столькі, колькі разоў Генадзій Паўлавіч на кухню забягаў. Вось і палічыце. І наогул, Антаніна Пятроўна, сёння я ў вас апошні дзень. Пасуду памыю пасля гасцей — і бывайце здаровы. Вось вам хамут і дуга, і я вам больш не слуга.

Антаніна Пятроўна. Які хамут? Што ты такое гародзіш?

Надзя. А вось такі... Абрыдлі мне гэтыя чарапы. На завод пайду.

Антаніна Пятроўна. Славы захацела? Можа, стаханаўкай думаеш быць?

Надзя. А чаму б і не? Што я — горшая за людзей?

Антаніна Пятроўна. Не з тваім, мусіць, спры-

там. У цябе талеркі і то ляцяць з рук, а аўтамабільныя дэталі гэта табе не талеркі.

Н а д з я. Вядома, што не талеркі. Яны жалезныя; калі і ўпадзе, дык не разаб'ецца.

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Ну што ж, дай божа нашаму цяляці воўка спаймаці.

Н а д з я. Гэта я ў вас цяля, а там, можа, і чалавекам буду.

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Ладна, чалавек... Нясі пасуду расстаўляй. Пра гэта заўтра пагаворым.

Н а д з я бярэ стопку талерак і выходзіць. Антаніна Пятроўна раскладае на блюдзе нарэзаную цяляціну.

С у х а д о л ь с к і *(уваходзіць з брытвенным прыборам)*. Вадзічкі гарачай у цябе няма?

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Вунь, у чайніку.

С у х а д о л ь с к і *(налівае ваду)*. Ну як, закускі хопіць?

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Думаю, што хопіць. Не з галоднага краю прыехалі.

С у х а д о л ь с к і. А выпіўкі?

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Гэта не па маёй часці.

С у х а д о л ь с к і *(лічыць бутэлькі)*. Па паўлітра на брата. Хопіць.

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Гледзячы які брат. Другі літра паўтара выжлукціць.

С у х а д о л ь с к і. Такіх не будзе. Адзін Русаковіч можа крыху выпіць.

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Вось каго б я не хацела бачыць за сваім сталом.

С у х а д о л ь с к і. Нельга, разам працуем, сябрамі лічымся.

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Не мог ты на пасаду галоўнага канструктара лепшага чалавека знайсці.

С у х а д о л ь с к і. Ён нядрэнны хлопец. Лепшым маім вучнем быў некалі.

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Далёка вельмі глядзіць гэты твой вучань. Каб не падтаптаў ён пад ногі самога настаўніка.

С у х а д о л ь с к і. Ужо і падтаптаў... У мяне яшчэ хопіць аўтарытэту, каб паставіць на месца, калі што якое...

Уваходзіць Н а д з я, бярэ чарговую стопку талерак і моўчкі выходзіць.

С у х а д о л ь с к і. Што вы, пасварыліся?

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Закруціла дзяўчыне ў носе. На завод хоча ісці.

С у х а д о л ь с к і. То няхай ідзе, чаго ты яе трымаеш?

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Шкада адпускаць. Дзяўчына ўвішная, нічога не скажаш. І не злодзей. Прыйдзе з рынку, усё да капеечкі падлічыць і аддасць. Толькі пасуду б'е. Дня не пройдзе, каб чаго не разбіла, і ўсё на Геньку складвае.

С у х а д о л ь с к і. Можа, ён прыстае да яе?

А н т а н і н а П я т р о ў н а. Таксама скажаш! Ён жа яшчэ дзіця горкае.

С у х а д о л ь с к і. Ты глядзі. Я сёе-тое заўважаю. Каб гэта дзіця не нарабіла нам з табою сораму.

Уваходзіць Н а д з я, бярэ новую стопку талерак, А н т а н і н а П я т р о ў н а і С у х а д о л ь с к і выходзяць. Праз хвіліну ў дзвярах з'яўляецца Г е н а д з і й і заступае Надзі дарогу.

Г е н а д з і й. Ну што, паскардзілася? Думала, мяне павесяць за гэта?

Н а д з я. Дзе ж вас, такога пестуна, будзе хто ўшчуваць. Хоць на галаве хадзіце, дык вам ніхто слова не скажа.

Г е н а д з і й. Зараз мы паходзім крыху на галаве. *(Наступае на Надзю).*

Н а д з я *(адступаецца да пліты).* Генадзій Паўлавіч!

Г е н а д з і й. Ого, якія мы грозныя!

Н а д з я *(падымае ў руках талеркі).* Вось толькі краніце, дык так і плясну аб падлогу. Фарфоравыя! *(Генадзій адступае. Надзя з талеркамі выходзіць.)*

Г е н а д з і й *(круціць галавой).* Глядзі ты!

Карціна трэцяя

Заводскі пасёлак. Вуліца каля дома Сухадольскіх. Воддаль панарама аўтамабільнага завода. На ўзроўні другога паверха балкон. Шкляныя дзверы на балкон ярка асветлены, з пакоя чуюцца гукі раяля.

З пад'езда на вуліцу, распранены, выходзіць Р у с а к о в і ч. Ён на поўныя грудзі ўдыхае свежае паветра. За ім, з летнім паліто ў руках выходзіць М а р ы я В а с і л ь е ў н а.

М а р ы я В а с і л ь е ў н а. Чаго ты выбег распранены?

Русаковіч. Душна мне ад яго гаворкі.

Марыя Васільеўна *(накідвае на плечы Русаковіча паліто)*. Аж упацеў, бедны, спрачаючыся.

Русаковіч. Сама прастудзішся. *(Акрывае яе крысом паліто.)*

Марыя Васільеўна. І чаму ты ў мяне такі задзірысты?

Русаковіч. Такі ўдаўся.

Марыя Васільеўна. Бяда мне з табой. Так і боіся, што дзе-небудзь пасуду паб'еш.

Русаковіч. Цяжка табе?

Марыя Васільеўна. А то лёгка, думаеш, з такім сукаватым?

Русаковіч. А ты вазьмі сабе абцякаемага.

Марыя Васільеўна *(смяецца)*. Ну і выдумае! Абцякаемага.

Русаковіч. Будзеш жыць без ніякага клопату.

Марыя Васільеўна. Не ўжо, няхай лепш будзе задзірысты.

Русаковіч. Табе ж цяжка.

Марыя Васільеўна. Нічога, пацярплю... Эх ты, няўрымслівы. *(Цалуе яго ў шчаку.)*

З дома чуецца песня «Далеко, далеко...». Яны паціху падпяваюць.

Русаковіч *(ківае ў бок дома)*. А ён жа раней не такі быў. Помню, як выкладаў у інстытуце... Іскра божая была ў ім. А тут нейкі мех жыцейскай мудрасці. Нуднай, але ўтульнай. Дзе толькі трэба паварушыцца, загарэцца,— яна тут як тут: не трэба, небяспечна, планам не прадугледжана.

Марыя Васільеўна. Ты ж яго ўсё роўна не пераробіш, дык чаго ты гарачышся?

Русаковіч. Ён мне жыць замінае. Вунь, глядзі, які прастор! Зямля, неба, зоры — усё да нашых паслуг. Любуйся, пазнавай, перарабляй на радасць чалавеку. А тут мех мудрасці жыцейскай. Не магу!

З пакоя чуюцца гукі вальса.

Марыя Васільеўна. Ну, годзе ўжо... Мех дык мех. Хадзем лепш патанцуем. *(Цягне яго да дзвярэй.)*

Русаковіч *(упіраецца)*. Вось яшчэ выдумала!

Марыя Васільеўна. Я так даўно не танцавала.

Усё табе часу няма. Нябось, як кавалерам быў, дык і час знаходзіў.

Р у с а к о в і ч *(здаючыся)*. Цесна ж там.

М а р ы я В а с і л ь е ў н а. Дык давай тут.

Р у с а к о в і ч *(скідае паліто)*. Ну, трымайся, малая!

Яны кружацца ў вальсе. Марыя Васільеўна спатыкаецца. Русаковіч яе падхоплівае і цалуе ў вусны. Яна шчасліва смяецца.

Н а д з я *(выходзіць на балкон)*. Марыя Васільеўна-а! Вас да стала просяць.

Р у с а к о в і ч. А што там на стале?

Н а д з я. Парася.

Р у с а к о в і ч. Чуеш, Маша!

М а р ы я В а с і л ь е ў н а. Ідзём, Надзюша! *(Русаковічу.)* Ты ўжо не пі больш, а то яшчэ пасварыцеся.

Р у с а к о в і ч. Піць не буду, а сварыцца, мусіць, буду.

Ідуць у дом. Н а д з я застаецца на балконе. Па ўсім відаць, што яна некага чакае. Воддаль чуюцца галасы.

Н а д з я *(прыслухоўваецца)*. Ідуць. *(Чуваць смех Валі.)* Ім весела, чэрці. Цікава, пра што яны гавораць. *(Адыходзіць у цень, прыпіраецца да сцяны, прытойваецца.)*

Паказваецца В а л о д з я пад руку з В а л я й.

В а л я. Так яна цябе і чакае.

В а л о д з я. А што ты думаеш, можа, і чакае.

В а л я *(падражнівае)*. А як жа! Толькі ты ў яе і ў галаве.

В а л о д з я. А хто ж яшчэ?

В а л я. Ха-ха-ха! Наіўны хлопец.

В а л о д з я *(узрадаваны)*. А вось і ў галаве! А вось і ў галаве! Вунь яна, на балконе стаіць.

В а л я *(спыняецца, нібыта ўглядаецца)*. Дзе? Нічога не бачу.

Надзя павольна апускаецца і садзіцца на балконе за крэслам.

В а л я. Гэта яна табе ў вачах стаіць. Так набраў у галаву, што зданi здаюцца. Як гэта там па-вучонаму называецца?

В а л о д з я. Галюцынацыя, думаеш?

В а л я. Вядома.

Валодзя *(угледаючыся)*. Сапраўды... Гэта нейкая бочка стаіць на балконе. *(Валя рагоча.)* Дурны смех на цябе напаў.

Валя. Бочку палічыў за сваю каханую. *(Рагоча.)* Я ж казала, што ты сляпы.

Валодзя. Гэта ж табе, можа, не дзень. Вельмі тут разгледзіш.

Валя. А яна такі і праўда крыху на бочку падобна.

Валодзя. Сціхні, не пасыпай солі на раны. *(Адыходзіцца на сярэдзіну вуліцы, падымаецца на цыпачкі, стараецца заглянуць у пакой.)*

Валя. Што? Не дарос крышку да другога паверха?

Валодзя *(падае ціхі свіст)*.

Валя. Пасвішчы, пасвішчы. Вось зараз гаспадар выйдзе ды як свісне па патыліцы.

Валодзя. Ёй няма часу, вядома: гасцей трэба даглядаць. То падай, то прымі.

Валя *(іранічна)*. Ну, вядома.

Валодзя. Што ты гэтым хочаш сказаць?

Валя. А тое, што не адзін каваль мурзаты ў яе галаве. За ёю вунь студэнт прысмальвае.

Валодзя. Які студэнт?

Валя. З політэхнічнага інстытута.

Валодзя. Гэта ты хлусіш, мусіць.

Валя. Сама расказвала... Праходу, кажа, не дае.

Валодзя. Падумаеш, важнасць вялікая — студэнт!

Валя. Студэнт, брат, гэта ўсё-такі студэнт, як ты ні кажы.

Валодзя. Вось скончу вячэрнюю школу, паступлю восенню на завочны факультэт...

Валя. Што восень! Восень яшчэ далёка, а цяпер вясна, сама што кроў іграе.

Валодзя. Ды яно ўсё можа быць.

Валя *(бярэ Валодзю пад руку)*. Хадзем, Валодзечка. Мне цябе проста шкада. Ці варта праз нейкую легкадумную дзяўчынку так хвалявацца.

Засмучаны, Валодзя паслухмяна ідзе з ёю.

Надзя *(выйшаўшы са сховішча)*. Ну і свіння ж ты, Валька!

Валя *(рагоча)*. Што, не выцерпела?

Валодзя *(пакідае Валю і падбягае да балкона)*. Надзя!

В а л я. Вось дык кавалер! Кінуў дзяўчыну сярод ночы на вуліцы.

В а л о д з я. Прабач, Валёк! Надзюша, ты пачакай мінут пятнаццаць, я правяду Валю і зараз вярнуся.

Н а д з я. Можаш сабе і не варочацца.

Валодзя, разгублены, не ведае, што яму рабіць.

В а л я. Ну, ладна, чэрці паласатыя. Мілуйцеся сабе, я і адна зайду. Спакойнай ночы!

В а л о д з я. Спакойнай ночы, Валёк! Ты ўжо даруй мне...

Н а д з я. Пабяжы, на калені стань ды перапрасі.

В а л о д з я. А ты ўжо і прыраўнавала.

Н а д з я. Глядзі, брат, за двума зайцамі пагонішся, ніводнага не зловіш.

В а л о д з я. За гэтым зайцам я не ганяюся.

Н а д з я. Дык, можа, заяц за табой?

В а л о д з я. У нас з ёю старая дружба.

Н а д з я. Я чула, як яна тут міну падводзіла пад мяне.

В а л о д з я. Дражнілася. Ты ж яе ведаеш.

Н а д з я. А наконт студэнта ты так і паверыў?

В а л о д з я. У жыцці ўсяк здараецца. Чым чорт не жартуе, думаю сабе.

Н а д з я. За каго ж ты мяне лічыш?

В а л о д з я. За харошую дзяўчыну.

Н а д з я. Якая можа кахаць двух адразу?

В а л о д з я. Якую могуць кахаць два адразу. Адзін горача, ад шчырага сэрца, а другі так сабе, для забавы.

Н а д з я. Каторы ж гэта ад шчырага сэрца?

В а л о д з я. А вось гэты, што стаіць тут пад балконам і вачэй не зводзіць.

Н а д з я. Какие пёрышки, какой носок!

В а л о д з я. Не верыш! Здзекуешся з майго гарачага пачуцця.

Н а д з я. Я нешта не адчуваю гэтай гарачыні.

В а л о д з я. Спусціся сюды, дык адчуеш.

Н а д з я. Яшчэ спускацца трэба. Помніш, мы глядзелі спектакль «Рамэо і Джульета»? Той, брат, не чакаў, пакуль да яго спусцяцца.

В а л о д з я. Дык таму вераўчаную лесвіцу падрыхтавалі. Але і мы зараз што-небудзь прыдумаем. *(Аглядаецца навокал.)* Вунь, здаецца, вяроўка. *(Ідзе па вяроўку.)*

Н а д з я *(занепакоілася)*. Не чапай вяроўкі! Мне заўтра бялізну трэба вешаць. *(Ласкава)*. Ідзі сюды, дурненькі. *(Валодзя падыходзіць.)* Выдумаў! Яшчэ заб'ешся, лезучы!

В а л о д з я. А чаго ж ты...

Н а д з я. І пажартаваць ужо нельга.

В а л о д з я. А можа, усё-такі спусцішся на хвілінку?

Н а д з я. Не магу, Валодзечка, мяне ж кожную хвіліну могуць паклікаць.

В а л о д з я. І не надакучыла табе такая работа?

Н а д з я. Надакучыла. Заўтра іду на завод.

В а л о д з я. Вось гэта маладзец! Добра б было разам працаваць, толькі цэх у нас нязручны. Горача і сілы кавалак трэба мець. Ідзі хіба ў цэх нармалей. Дэталі там дробныя — якраз для дзяўчат.

Н а д з я. Вось я і думаю — да Валі. Яна мяне вучыць будзе.

В а л о д з я. Я буду заглядваць. Мне на работу якраз міма вашага цэха.

Н а д з я. Сюды ідуць. Бывай, Валодзечка!

В а л о д з я. Ох ты, гора маё! *(Адыходзіць.)*

Н а д з я. Бывай, золата маё! Заўтра ўбачымся. *(Адыходзіць у цень.)*

З папяросай у зубах уваходзіць С т р а м і л і н.

С т р а м і л і н *(угледаючыся)*. Хто тут?

Н а д з я *(нясмела)*. Гэта я.

С т р а м і л і н. Надзя?

Н а д з я. Ага.

С т р а м і л і н. Што ж ты тут робіш адна?

Н а д з я. Выйшла паветрам падыхаць. Месяц вельмі ж прыгожы сёння.

С т р а м і л і н. А дзе твой месяц ходзіць — па небе ці па зямлі?

Н а д з я. Дзе ж гэта бывае, каб месяц па зямлі хадзіў?

С т р а м і л і н. Бывае, ходзіць, разбойнік.

Н а д з я *(сканфузілася)*. Вы ўжо скажаце.

С т р а м і л і н. Ды гэта нічога. Не з табой адной такое здараецца.

Н а д з я. Я вось пра свой лёс думаю. Перамяніць збіраюся.

С т р а м і л і н. Ужо? Замуж?

Н а д з я. Ды не, на завод хачу ісці.

Страмілін. Гэта ты добра прыдумала.

Надзя. Страшнавата толькі. Не ўмею ж я нічога. Што я там рабіць буду?

Страмілін. Машыны будзеш рабіць. Бачыла нашы машыны?

Надзя. Ведаю — пяцітонныя самазвалы?

Страмілін. А дваццаціпяцітонныя бачыла?

Надзя. Бачыла.

Страмілін. Вось і гэтыя будзеш рабіць.

Надзя. Жартаўнік вы.

Страмілін. А я зусім не жартую. Хто ж, ты думала, іх робіць? Вось такія дзяўчаты, як ты. Ну, і хлопцы, вядома. Моладзь у асноўным. Завод малады, і калектыў малады. Вось так і расцём разам... Вунь паглядзі, які горад вырас! А ці даўно тут лес шумеў? І ведаеш, куды мы іх адпраўляем — нашы машыны?

Надзя. Ведаю. Я была на мітынгу, як вы выступалі.

Страмілін. Ну вось. І той, хто робіць гэтыя машыны сам з'яўляецца ўдзельнікам гэтых будоўляў. Так што ты, Надзюша, правільна надумала.

Надзя. Аж мне весялей стала ад вашых слоў.

Страмілін. А што не ўмееш, гэта не бяда; навучышся, абы ахвота.

Зоя Кірылаўна *(уваходзіць)*. Там Надзю шукаюць, а яна тут з маім мужам какетнічае...

Надзя. Ох, загаварылася я... *(Выбягае.)*

Зоя Кірылаўна. Э, галубок! Дык ты тут да дзяўчыны падлабуньваешся!

Страмілін. І, ведаеш, не без поспеху.

Зоя Кірылаўна. Ды ты майстар дзяўчат абдурваць.

Страмілін. А ўжо ж, калі цябе абдурыў, дык, мусіць, майстар.

Зоя Кірылаўна *(трасе яго за чупрыну)*. Ты, брат, глядзі ў мяне.

Страмілін. Ды я і так гляджу. Ніводнай харошай не прапускаю.

Зоя Кірылаўна. Спакусіў і гэту?

Страмілін. Яна ўжо і сама нарыхтавалася, я толькі падбадзёрыў.

Зоя Кірылаўна. Антаніна Пятроўна не падзякуе табе за гэта.

Страмілін. Затое Надзя некалі падзякуе.

Зоя Кірылаўна. А ведаеш, прыглядаюся я да гэтай Антаніны Пятроўны, і нешта мне ў ёй не падабаецца.

Страмілін. Я яе мала ведаю. Трымаецца як быццам прыстойна.

Зоя Кірылаўна. Яна не зычыць дабра людзям. Пра каго б ні загаварылі, абавязкова знойдзе ў ім нейкую плямінку. Вось і Русаковіча таксама не любіць. Выскачкай называе.

Страмілін. Гэта ад зайздрасці.

Зоя Кірылаўна. Чаго ж ёй зайздросціць? Яе ж муж большы начальнік — галоўны інжынер.

Страмілін. Большы то большы, але нічым асабліва не вызначыўся. А гэты вунь якую машыну сканструяваў. У славу ўваходзіць. Чаго добрага, прэмію атрымае.

Зоя Кірылаўна. Ну і на здароўе.

Страмілін. Не падабаецца гэта Паўлу Міхайлавічу.

Зоя Кірылаўна. Павел Міхайлавіч ганарыцца павінен бы. Гэта ж яго вучань.

Страмілін. Ганарыўся, пакуль той у вучнях хадзіў.

Шугаеў *(уваходзіць)*. Няўжо ён вам дома не абрыдаў, Зоя Кірылаўна?

Зоя Кірылаўна. А калі я яго бачу дома? У восем выходзіць, у адзінаццаць прыходзіць.

Шугаеў. Няўжо ў адзінаццаць?

Зоя Кірылаўна. А то і ў гадзіну ночы.

Шугаеў *(іранічна)*. Ах, праўда, у яго ж пасяджэнні парткома, сходы партактыву, вытворчыя нарады. Так?

Зоя Кірылаўна. Ён так гаворыць.

Шугаеў. Хоць бы яны што-небудзь новае прыдумалі — гэтыя здраднікі... У кожнага тая ж самая песня.

Страмілін. Не выйдзе, Барыс Пятровіч! Дарэмна турбуешся.

Шугаеў. Што, так здорава вочы затуманіў Зоі Кірылаўне?

Страмілін. Уяві сабе.

Шугаеў. Шчаслівы ты чалавек. У мяне дык бывае наадварот. Хоць і не было, дык кажа, што было.

Зоя Кірылаўна. А ці не пара нам, хлопцы, у люлю баі?

Шугаеў. Працоўны народ спіць ужо. Дзе-ні дзе толькі агні відаць.

Страмілін. А начальства гуляе.

Шугаеў. Ратуйся, хто можа! Яны сюды ідуць.

Уваходзяць Сухадольскі і Русаковіч.

Сухадольскі. Гэта не так проста, дарагі Андрэй Данілавіч. Вы думаеце — ваша справа начарціць, а наша выконваць па вашаму чарцяжу. Не, перш чым чарціць, вы, будзьце ласкавы, пацікаўцеся, у якіх умовах будзе ажыццяўляцца ваша канструкцыя.

Русаковіч. Нічога гэтага я ведаць не хачу, Павел Міхайлавіч.

Сухадольскі. Ага, вы не хочаце.

Русаковіч. Не хачу.

Сухадольскі. Вы хочаце лунаць у паднябессі і адтуль нам дыктаваць сваю волю.

Русаковіч. Я хачу кіравацца навейшымі дасягненнямі тэхнікі, толькі і ўсяго.

Сухадольскі. Не ўсякае дасягненне можна адразу ў вытворчасці выкарыстаць.

Русаковіч. Я гавару пра тыя дасягненні, якія ўжо выкарыстоўваюцца на перадавых заводах.

Сухадольскі. Вунь куды махнуў! Далёка нам да перадавых. Якія ў нас кадры? Гэта ж учарашнія пастушкі. Як ты ад яго патрэбуеш высокай тэхнікі?

Русаковіч. Дык што ж, загадаеце канструктару на пастушкоў раўняцца? Вучыце, падцягвайце кадры да перадавой тэхнікі, а не цягніце тэхніку назад.

Сухадольскі. Лёгка вам гаварыць. Не, галубок, пабылі б вы ў нашай скуры, тады б не тое запелі. Не разлічвалі б на ідэальныя ўмовы, якіх і ў прыродзе няма, а прыладжваліся б да тых, што ёсць.

Русаковіч. Ну, якія ж ідэальныя ўмовы, Павел Міхайлавіч? Вось жа вам прыклад. У мяне ў чарцяжы значыцца дэталь з коўкага чыгуну, а вы падсоўваеце мне стальное ліццё.

Сухадольскі. Дарагі мой! Мы ж таксама не прафаны ў тэхніцы. Я прывяду вам дзесяткі прыкладаў, калі падобныя дэталі робяцца іменна са стальнога ліцця. Вось Барыс Пятровіч гэта можа пацвердзіць.

Шугаеў. Я катэгарычна пратэстую!

Сухадольскі *(збянтэжаны)*. Супраць мяне?

Шугаеў. Так, супраць вас, Павел Міхайлавіч. Гэта проста бязбожна — запрасіць людзей у госці і цэлы вечар

частаваць іх чыгуннымі дэталямі. У гасцях я прызнаю толькі шкляныя дэталі. *(Зоі Кірылайне.)* Хадзем! Няхай яны даядаюць тут адзін другога. *(Бярэ яе пад руку і вядзе ў пакой.)*

Страмілін. Гэтай работы хопіць ім надоўга. *(Выходзіць.)*

Сухадольскі. Дык вось, дарагі Андрэй Данілавіч. Не разлічвайце толькі на ідэальныя ўмовы. Ідэал — гэта ідэал, гэта тое, да чаго мы павінны імкнуцца. А жыццё — гэта жыццё, гэта тое, з чым мы не можам не лічыцца. Дзеля яго часамі і сваімі ідэаламі прыходзіцца паступацца.

Русаковіч. А я не хачу паступацца сваімі ідэаламі.

Сухадольскі. Прыходзіцца, нічога не папішаш. Калі ўпрэшся носам у рэчаіснасць...

Русаковіч. У руціну? Дык яе трэба ламаць.

Сухадольскі. Ламайстар мой дарагі. Слухаць мне вас хораша.

Русаковіч *(з запалам)*. Так, бязлітасна ламаць!

Марыя Васільеўна *(уваходзіць, Русаковічу)*. Андруша! Як табе не сорамна! Ты проста замучыў Паўла Міхайлавіча. Антаніна Пятроўна нават крыўдзіцца на цябе.

Сухадольскі. Гарачы ён у вас. Ай, гарачы.

Марыя Васільеўна. Вось мы яму зараз халодны кампрэс паставім. *(Бярэ Русаковіча за рукаў.)* Хадзем! Усе ўжо апрануліся.

Русаковіч *(крыху астыўшы)*. Выбачайце, Павел Міхайлавіч, я вам тут непрыемнасцей нагаварыў.

Сухадольскі. Што за цырымоніі! Мы людзі свае: што думаем, тое і гаворым.

Русаковіч. Паверце, што ў мяне да вас самыя лепшыя пачуцці. Вы мне шмат дапамаглі сваімі парадамі, і я вам вельмі ўдзячны.

Сухадольскі. Дарагі Андрэй Данілавіч! *(Цалуюцца.)* Можаце заўсёды разлічваць на маю дапамогу. *(Цалуюцца.)*

У дзвярах кожны з дзвюма чаркамі ў руках з'яўляюцца Шугаеў і Страмілін. Яны даюць па чарцы ў рукі Сухадольскаму і Русаковічу.

Шугаеў. Якраз зручны момант, каб выпіць па апошняй. Вып'ем жа за тое, каб усе нашы спрэчкі канчаліся пацалункамі. *(Выпіваюць.)*

Страмілін. І бывайце здаровы, Павел Міхайлавіч.

Сухадольскі. Бывайце, Антон Ільіч, да заўтра.

Марыя Васільеўна. Праўдзівей, да сёння, бо ўжо днее.

Усе развітваюцца. Сухадольскі на момант выходзіць у пакой. Развітаўшыся з гасцямі, ён зноў варочаецца на балкон. Да яго падыходзіць Антаніна Пятроўна. Госці выходзяць на вуліцу. Страмілін пад руку з Зояй Кірылаўнай і Шугаеў накіроўваюцца налева, Русаковіч з Марыяй Васільеўнай — направа. Яны праходзяць пад балконам, не заўважаючы Сухадольскіх.

Марыя Васільеўна. Ты там глупства ніякага не нагаварыў?

Русаковіч. Чаму гэта я буду глупства гаварыць?

Марыя Васільеўна. Пад чаркай ты можаш.

Русаковіч. Я яму больш сказаў бы, ды нязручна ў яго доме.

Марыя Васільеўна. Ты вельмі не рвіся ў бойку. Ён можа табе такую ножку падставіць... Галоўны інжынер — як ні кажы.

Русаковіч. А мне напляваць, што ён галоўны інжынер.

Антаніна Пятроўна *(Сухадольскаму)*. Чуў?

Сухадольскі. А я вазьму ды не падстаўлю ножкі. Вось і не выйдзе па-іхняму.

Антаніна Пятроўна. Дзе ўжо нам ножку падстаўляць. Ён табе хутчэй падставіць.

Сухадольскі. Нічога ён мне не зробіць, і нікому я ў крыўду не дамся... У міністэрстве мяне крыху ведаюць. З самім міністрам некалі ў інстытуце на адной лаўцы сядзеў.

Антаніна Пятроўна. Памагаў, за вушы выцягваў... Вось табе падзяка за гэта...

Сухадольскі. Усіх нас хто-небудзь выцягваў.

Антаніна Пятроўна. А самаўпэўненасць якая! Вучыць пачынае!

Сухадольскі. Зазнаўся маласць, гэта праўда.

Антаніна Пятроўна. І няўжо ён прэмію атрымае?

Сухадольскі. Зусім магчыма.

Антаніна Пятроўна. Ну, я не ведаю... Я не перанясу гэтага.

Сухадольскі. Ты дарэмна хвалюешся. Да прэміі яшчэ далёка. Яшчэ невядома, як машына пакажа сябе на Волга-Доне. У ёй могуць і дэфекты выявіцца.

Антаніна Пятроўна. А хто павінен прадстаўляць?

Сухадольскі. Мы ды міністэрства.

Антаніна Пятроўна. І ты падпішаш яму водзыў?

Сухадольскі. І падпішаш, нікуды не дзенешся.

Антаніна Пятроўна *(кудлачыць яму валасы)*. Эх ты... дурань сівы! Хто толькі не захоча на табе выехаць, кожнаму ты свой хрыбет падстаўляеш.

Сухадольскі *(моцна пазяхнуўшы)*. Ведаеш, Тоня, я спаць хачу. *(Устае і накіроўваецца ў пакой.)*

Антаніна Пятроўна. Урадзіўся ты цялём, так цялём і памрэш. *(Выходзіць следам за ім.)*

Заслона

Акт другі

Карціна чацвёртая

На сцэне вялікі шчыт з паказчыкамі лепшых вынікаў працы. Партрэты стаханаўцаў. Над шчытом транспарант: «Выканаем месячны план па ўсіх паказчыках». Улева ад шчыта, на некаторай адлегласці, карыкатура: нехлямяжы чалавечак з усяе сілы цягне назад канвеер з напалову сабранай машынай. Пад карыкатурай подпіс: «Майстар Курыльчык дапамагае выконваць месячны план». Справа — заводская брама і прахадная будка. Ля шчыта група рабочых.

Валя *(да Надзі)*. А каваль твой, глядзі, як сігае!

Надзя *(напаўголасу)*. Твой, твой... Прысвоіла вельмі...

Рабочы. А ты, дзяўчына, дабром не кідайся. Даюць — бяры, пакуль другія не захапілі.

Надзя засаромелася, адвярнулася.

Патапаў *(падыходзіць)*. Добры дзень, дзяўчаты!

Валя. Добры дзень, Міхаіл Пятровіч!

Патапаў. Ну, як нашы справы? Ад каго мы адсталі?

Валя. Трошкі не дацягнулі да першага месца.

Патапаў. А хто ўперадзе нас?

Валя *(ківае на партрэт Валодзі)*. Вось гэты чарцяка са сваёй брыгадай.

Патапаў. Стальмашонак? Ну нічога. Яшчэ два дні да канца месяца. Націснем — і даганім. Праўда, Надзя?

Надзя. Дык і ў чарцякі ж таксама два дні.

Патапаў. Усё роўна даганім. І ты ж у нас ужо размахнулася як мае быць. Глядзі, Валя, абгоніць яна цябе.

Валя. Перацягнула на сваю галаву ў наш цэх. Спрабуе ўжо на пяты наступаць.

Надзя, усё яшчэ пасупіўшыся, паглядзела на Валю.

Патапаў. Ды яна нешта не ў настроі. Што такое, Надзя?

Валя. Гэта мы з ёю за хлопца пасварыліся.

Патапаў. І тут яна табе на пяты наступае?

Валя. Не, тут ужо я ёй.

Надзя. Ну і язычок у цябе, Валя. Ці не пара пласцінку перамяніць?

Убягае Курыльчык і падыходзіць да карыкатуры.

Патапаў *(да Курыльчыка)*. Што ж гэта цябе, Дзям'ян Трафімавіч, так размалявалі?

Курыльчык *(махае рукой)*. А ну іх!

Валя. Падкачаў, дзядзька Курыльчык.

Курыльчык. Дзіва што з вамі падкачаеш.

Валя. Чаму з намі? Мы ж наперад цягнем, а не назад.

Курыльчык. Языком-то вы ўпраўныя. Вунь яна — кадра... *(Ківае ў бок Веры.)* Пацягні з ёю, калі хочаш.

Вера засаромелася і адышла ўбок.

Патапаў. Нашто ж так дзяўчыну канфузіць?

Курыльчык. Цярпення майго няма. Дадуць недарэку, і цацкайся з ёю.

Валя. Яна ж у вас яшчэ новенькая. Чаго вы ад яе хочаце?

Курыльчык. Я хачу, каб яна работу рабіла.

Валя. Навучыце, дык і будзе рабіць.

Курыльчык. Ёсць мне час няньчыцца з вамі. Мне трэба план выконваць.

Валя. З такімі адносінамі да людзей вы ніколі не будзеце выконваць.

Курыльчык. Дай добрых работнікаў, дык выканаю.

Надзя. У вас усе дрэнныя, адзін вы добры.

Курыльчык. А ты адкуль ведаеш?

Надзя. Ведаю. Сама ў вас мучылася тыдні два.

Курыльчык. Нешта я не помню такой.

Надзя. Дзе ж вам помніць. Хіба вы цікавіцеся чалавекам?

Курыльчык. Гледзячы якім.

Надзя. За два тыдні добрага слова ад вас не пачула. І няўмека, і недарэка, і пралетарыят кухонны.

Курыльчык. Відаць, заслугоўвала.

Надзя. А вось трапіла да добрага чалавека, дык і я чаго-небудзь варта.

Курыльчык. Няхай ён і гэты скарб возьме ад мяне.

Ківае ў бок Веры.

Патапаў. А што ты думаеш, Дзям'ян Трафімавіч, я і не адмоўлюся.

Курыльчык. І калі ласка. Я яшчэ і паўлітра пастаўлю.

Вера плача.

Надзя. Няма, каб паспачуваць сіраце, паказаць ды расказаць, дык яшчэ здзекуецца.

Страмілін *(уваходзіць)*. А чаго дзяўчына плача?

Валя. Майстар яе пакрыўдзіў.

Страмілін. Што ж гэта ты, Дзям'ян Трафімавіч, сваіх рабочых крыўдзіш?

Курыльчык. Яна мяне больш пакрыўдзіла. Праз яе я прэміяльнай надбаўкі не атрымаю.

Страмілін. Як зваць дзяўчыну?

Валя. Вера Халімончык.

Страмілін *(падыходзіць да Веры)*. Чаго ж ты плачаш, Вера?

Валя. Ды як жа, Антон Ільіч. Дзяўчына-сірата. Сёлета рамеснае вучылішча скончыла... Ну слабенькая яна. Хваравітая дый ростам малая. А ён яе адразу на вялікі фрэзерны станок. Дэталь кілаграмаў дваццаць: ёй, беднай, як падняць. І замацаваць у станку як мае быць не хапае сілы. А ён толькі ходзіць ды ўсялякія словы на яе.

Курыльчык. Вы ўжо нагаворыце.

Страмілін. Цяжка табе на гэтым станку працаваць?

Вера. Я не магу ў цэху працаваць. Дайце мне другую работу.

Страмілін. Якую ж работу ты хочаш?

Вера. Хоць прыбіральшчыцай.

Страмілін. Ну, рамеснае скончыла ды прыбіральшчыцай! Ты ў нас яшчэ стаханаўкай будзеш. *(Да Курыльчыка.)* У цябе не знойдзецца другога, лягчэйшага станка?

Курыльчык. Няма. Яшчэ не зрабілі такога адмысловага для яе.

Надзя. Знарок ставіць на такі, каб не справілася, а потым выжывае з участка.

Страмілін. Нядобра так, таварыш Курыльчык.

Курыльчык. А мне з імі добра, думаеце, у хвасце плесціся? Выставілі вунь на пасмешышча.

Адыходзіць.

Валя. Антон Ільіч, перавядзіце яе ў наш цэх, да таварыша Патапава...

Страмілін. Возьмеш, Міхаіл Пятровіч?

Патапаў. А чаму ж не? Такую харошую дзяўчыну ды не ўзяць. *(Падыходзіць да Веры.)* Пойдзеш да мяне, Вера! У мяне, брат, ёсць для цябе станочак — любата. Маленькі, зграбненькі. І дэталькі лёганькія. Будзеш шрубы наразаць. Добра?

Страмілін. Дык вось так, Вера. Я пагавару з начальнікам цэха, цябе перавядуць да таварыша Патапава. Вось і Валя табе будзе памагаць.

Вера *(выціраючы слёзы)*. Добра.

Падыходзіць Валодзя і моўчкі паціскае Надзі руку.

Страмілін *(да Надзі)*. Ну, а ты, Надзя, як маешся?

Надзя. Нічога.

Страмілін. Прывыкла на заводзе?

Надзя. Пара. Ужо чатыры месяцы я тут. Спачатку вось так жа плакала ад Курыльчыка.

Патапаў. Яна ў мяне план перавыконвае.

Страмілін. Ну, вось бачыш, а ты баялася. Помніш, як мы з табой на балконе размаўлялі?

Надзя. Помню.

Страмілін. А на месяц глядзіш часамі?

Надзя *(сарамліва засмяяўшыся)*. Часамі пагладаю. *(Яна крадком перавяла вочы на Валодзю.)*

Валя. Гэты месяц і сам вачэй з яе не спускае.

Страмілін *(глянуўшы на Валодзю)*. Ага... Зразумела...

Валодзя *(з усмешкай)*. Што, Антон Ільіч?

Валя. Можна вас на хвілінку, Антон Ільіч? *(Адводзіць яго на авансцэну.)* Просьба да вас вялікая.

Страмілін. Слухаю. Што такое?

Валя. Разам ім ужо трэба было б жыць.

Страмілін. То няхай жывуць па здароўе.

Валя. Дык прытуліцца ж няма дзе. Пакутуюць, глядзець не магу на іх.

Страмілін. А ты што — балельшчыца?

Валя. Прыходзіцца. Сябры мае ўсё-такі.

Страмілін. Дык што ж ты ад мяне хочаш?

Валя. Пакойчык ім трэба які-небудзь... хоць невялічкі. А то адно ў адным інтэрнаце, а другое ў другім,— якое ж тут сямейнае жыццё можна наладзіць? Можа б, вы закінулі слова за іх дырэктару?

Надзя. Што ты там пляткарыш?

Валя. Гэта цябе не датычыцца.

Страмілін. Справа сур'ёзная...

Валя. А што, хіба нельга?

Страмілін. Усе жаніцца хочуць, а кватэр мы столькі яшчэ не набудавалі.

Валя. Ну, ім трэба як-небудзь.

Страмілін. Добра, паспрабую закінуць слова. Толькі пры адной умове...

Валя. Пры якой?

Страмілін. Што Надзя ў гэтым месяцы дасць сто пяцьдзесят працэнтаў нормы. Мне патрэбен моцны козыр. Разумееш? Для стаханаўцаў хутчэй пакой знойдзецца.

Валя. Надзя, згаджайся!

Надзя. Што такое?

Валя. Згаджайся на сто пяцьдзесят працэнтаў.

Надзя. Я ж не ведаю, у чым справа.

Страмілін. Заключаем з табой умову. Ты даеш сто пяцьдзесят працэнтаў плана...

Надзя. А вы што?

Страмілін. А я абяцаю закінуць за вас слова...

Валя. Наконт прытулку.

Надзя. Якога прытулку?

Валя *(зазлаваўшы, што Надзя такая някемлівая)*. Пакой які-небудзь трэба ж вам?

Надзя *(з дакорам)*. Валя, хто цябе прасіў?

Валя. Я сама ведаю, што вам трэба. Можа ж, я і камсорг цэха яшчэ... павінна клапаціцца.

Страмілін. Дык як, згодна?

Надзя сарамліва і дапытліва глянула на Валодзю: ці адабрае ён тое, што іх таямніца раскрыта.

Валодзя. Што ж, Надзюша, няма куды ўжо таіцца.

Надзя. Згодна, Антон Ільіч.

Страмілін. Ну, вось і добра. Дай руку!

Паціскае Надзі руку.

П а д а б е д *(уваходзіць з пісьмом у руках. З ім група рабочых. Да Страміліна)*. Хачу я вам, таварыш начальнік, адно пытанне задаць.

С т р а м і л і н. Калі ласка, я вас слухаю.

П а д а б е д. Ці чыталі вы, што тут напісана?

Паказвае на шчыт.

С т р а м і л і н *(чытае)*. «З гонарам выканаем заказ будаўнікоў Волга-Дона». Хораша напісана.

П а д а б е д. Напісана-то хораша, але робіцца яно не вельмі хораша.

С т р а м і л і н. Чаму?

П а д а б е д. Гонару гэтага нешта не відаць.

С т р а м і л і н. Чаму ж не? Глядзіце, якія паказчыкі. Хіба гэта не гонар?

П а д а б е д. Недалёкі гэта гонар. Толькі самі сабой ганарымся. Як за браму завода выехаў, дык і гонар скончыўся.

С т р а м і л і н. Хіба пра нас дрэнна гавораць?

П а д а б е д. А вы не чулі? На Волга-Доне вунь нашы самазвалы аскандаліліся.

С т р а м і л і н. Гэтага я не чуў.

В а л я. Чуеш, Валодзя?

Г а л а с ы. Адкуль гэта ты ўзяў? Вось дык сказануў! Сасніў, мабыць, стары.

Уваходзіць Р у с а к о в і ч і прыслухоўваецца.

П а д а б е д. Мусіць, ведаю, калі гавару. *(Да Страміліна.)* Пляменнік у мяне там. Можа, помніце — шафёрам тут працаваў. Паўтарак прозвішча. Дык вось піша, што слабаваты нашы машыны для такой работы. Падрамнікі, піша, не вытрымліваюць, рысоры лопаюць, ну і яшчэ там шмат чаго... А пісалі ж у пісьме: «Падарунак ад беларускага народа». Падарунак, выходзіць, непаўнацэнны. Народ, вядома, тут ніпрычым. Народ ад шчырага сэрца. А некаторыя халтуршчыкі гэтага не разумеюць. Ім абы з рук збыць.

Р а б о ч ы. Тут не рабочага віна. Інжынеры вінаваты. Рабочаму як сказалі, так ён і зрабіў.

П а д а б е д. Ну і інжынеры — халтуршчыкі. Ды і наш брат — майстры, рабочыя — таксама несвядомыя бываюць.

Вунь пятнаццаць машын па дэфектнай пляцоўцы стаяць — гэта што, інжынеры вінаваты? Спартачылі, прапхнулі ў сябе ў цэху праз кантроль, а на зборцы яно ўсё наверх і выходзіць. Гэта пятнаццаць такіх, што ўжо ніяк нельга прапусціць, а колькі выпускаецца з усякімі дробнымі недаробкамі? «Нічога, няхай ідзе». А гэта «нічога» — нам жа бокам вылазіць.

Рабочы. Правільна, давай ім дыхту.

Падабед. І вінаватага нікога няма. Вось тут адны стаханаўцы выстаўлены. Трэба гэтых халтуршчыкаў выставіць. Няхай на іх людзі паглядзяць.

Стрямілін. Добра, таварышы, што вас хвалююць гэтыя пытанні. Рыхтуйце прапановы, мы іх на сходзе абмяркуем.

Гудок. Рабочыя хутка накіроўваюцца да прахадной будкі.

Страмілін *(да Русаковіча)*. Чуў?

Русаковіч. Чуў... У халтуршчыкі залічылі.

Страмілін. Вось і зрабі вывад.

Русаковіч. Я-то зрабіў. Трэба, каб і другія зрабілі. А то мне аднаму прыходзіцца лбом сцяну прабіваць.

Страмілін. Гузоў на тваім ілбе я пакуль што не бачу.

Русаковіч. Табе жартачкі, а мне горка слухаць папрокі, якіх я не заслужыў.

Страмілін *(з іроніяй)*. Ну, паплач, а я табе слёзы вытру.

Русаковіч. Я не прашу, каб ты мне слёзы выціраў, а на дапамогу партарганізацыі маю права разлічваць.

Страмілін. А ў чым дапамагаць?

Русаковіч. Ты ведаеш, аб чым я гавару. Сам быў сведкам нашай спрэчкі.

Страмілін. Якая скончылася пацалункамі? Ты з ім цалуешся, а я павінен у бойку лезці. Наогул, мне здаецца, што ты тушуешся перад ім. Усё яшчэ вучнем адчуваеш сябе, а не галоўным канструктарам. За падтрымкай справа не стане, ты толькі сам змагайся за тое, у чым пераконаны. *(Адыходзіць.)*

Русаковіч *(адзін)*. Я яму, старому чорту, пакажу, які я вучань.

Карціна пятая

Кабінет Сухадольскага.
Справа, пры самым стале, селектар.

Сухадольскі *(націскае кнопку селектара)*. Канвеер!

Голас. Канвеер слухае, Павел Міхайлавіч.

Сухадольскі. Як у цябе там?

Голас. Зараз стану.

Сухадольскі. Я табе стану! Не забывай, што заўтра ў дванаццаць месячны план закрываем.

Голас. Задні мост канчаецца.

Сухадольскі. Зараз высветлю, у чым справа.

Голас. Правае крыло — таксама.

Сухадольскі. Правае крыло ў афарбоўцы, зараз пададуць.

Целеш *(прасоўвае ў дзверы галаву)*. Я вам патрэбен, Павел Міхайлавіч?

Сухадольскі. Вельмі. *(Целеш уваходзіць.)* Скажы, Іван Пятровіч, хто з нас начальнік вытворчасці — я ці ты?

Целеш. Дагэтуль быў я.

Сухадольскі. Дык чаму я павінен тваімі справамі займацца?

Целеш. А што такое?

Сухадольскі. Чаму няма задзелу задніх мастоў?

Целеш. Аварыя ў цэху шасі, Павел Міхайлавіч. Адзін электраматор выйшаў са строю, а ў рэзерве няма.

Сухадольскі. Дзе хочаш даставай, а каб заднія масты былі.

Целеш *(чухае патыліцу)*. Задача...

Сухадольскі. Колькі сёння сышло з канвеера?

Целеш. Колькі намечана, але з іх шэсць машын кантроль не прыняў.

Сухадольскі. Вялікія недаробкі?

Целеш. Дробязь, але ж вы ведаеце Угарава?

Сухадольскі *(націскае кнопку селектара)*. Угараў?

Голас. Я Угараў.

Сухадольскі. Размова ёсць.

Голас. Я вас слухаю.

Сухадольскі. Па апарату не магу, сакрэтная.

Г о л а с. Зараз іду.

Ц е л е ш. І калі мы ўжо будзем працаваць без аўралаў?

С у х а д о л ь с к і. Тады, калі ты вытворчасць наладзіш.

Ц е л е ш. Як тут яе наладзіш? Адзін цэх яшчэ не разгарнуўся, другі прадукцыі не можа асвоіць як мае быць. А план давай.

С у х а д о л ь с к і. Яшчэ, можа, прыйдзецца канструкцыю мяняць.

Ц е л е ш *(спужаны)*. Машыны?

С у х а д о л ь с к і. Асобных вузлоў.

Ц е л е ш. Ну, гэта магіла! На гэта ніяк нельга ісці, Павел Міхайлавіч.

С у х а д о л ь с к і. Русаковіч дамагаецца.

Ц е л е ш. І вы згадзіліся?

С у х а д о л ь с к і. Яшчэ не, але прыйдзецца падумаць. На Волга-Доне выявіліся некаторыя канструкцыйныя недаробкі.

Ц е л е ш. А дзе ж ён раней быў?

С у х а д о л ь с к і. Зразу, відаць, не мог усяго прадугледзець.

Ц е л е ш. Ды што ў нас — эксперыментальны цэх? Машына пайшла ў масавую вытворчасць, якія цяпер могуць быць эксперыменты?

С у х а д о л ь с к і. Ён хоча, каб машына была беззаганная.

Ц е л е ш. Мала чаго ён хоча. Яму можна хацець, за план жа ён не адказвае. Па ім няхай хоць увесь завод праваліцца, абы яму прыгожым выйсці.

У г а р а ў *(уваходзіць)*. Слухаю, Павел Міхайлавіч.

С у х а д о л ь с к і. Ты што ж гэта план зрываеш?

У г а р а ў. Не я, Павел Міхайлавіч.

С у х а д о л ь с к і. Як жа не ты? Шэсць машын хто затрымаў?

У г а р а ў. Зрывае той, хто брак робіць.

С у х а д о л ь с к і. Можа, ты занадта прыдзіраешся?

У г а р а ў. Паводле інструкцыі і вашага загаду дзейнічаю.

С у х а д о л ь с к і. Нам гэтыя шэсць машын усю музыку сапсуюць. Праз іх прыйдзецца дакументы пэцкаць... даваць звесткі, што месячны план не выкананы.

У г а р а ў. Значыць, не выкананы.

С у х а д о л ь с к і. Каб жа сапраўды не выканалі, а то ж машыны зроблены.

У г а р а ў. Зроблены, але недароблены.

С у х а д о л ь с к і. З гэтымі недаробкамі яны хадзіць будуць?

У г а р а ў. Будуць, вядома, але такую каравую прадукцыю сорамна пасылаць.

С у х а д о л ь с к і. Гэта ж не «Пабеда». Зямлю вазіць вялікага хараства не трэба.

У г а р а ў. Тут яўнае парушэнне тэхналогіі. Я не магу ўзяць адказнасць за іх выпуск.

С у х а д о л ь с к і *(падкрэслена)*. А калі я цябе папрашу?

У г а р а ў. Вы патрабуеце?

С у х а д о л ь с к і. Пасля аўралу ты ўжо будзеш па ўсёй строгасці.

У г а р а ў. Ну што ж... Разам будзем адказваць.

С у х а д о л ь с к і. Ёсць, дагаварыліся. *(Угараў выходзіць. Да Целеша.)* Дык ты лічыш, што за палепшанне канструкцыі не варта брацца?

Ц е л е ш. Злачынна, Павел Міхайлавіч! Гэта пэўны правал плана. *(Сухадольскі маўчыць.)* Вы як сабе хочаце, а я свой чэрап пад абух не збіраюся падстаўляць дзеля яго.

Тэлефонны званок.

С у х а д о л ь с к і *(бярэ трубку)*. Добра, улічым тваё меркаванні. *(Целеш выходзіць.)* Слухаю... Тоня? Што такое? Спакайней гавары, нічога не разбяру... Непрыемнасць? З Генькам?.. Чаго нарубіў?.. Ах, нагрубіў! Ну, гэта не навіна... Двойку паставіў?.. Дык няхай папросіць прабачэння... Не выкладчык, а Генька... Ну, не, прабач, нікому я званіць не буду... Сказаў — не буду... І табе не раю. Ты абавязкова нагаворыш якога-небудзь глупства... *(Уваходзіць Русаковіч.)* Прабач, Тоня, у мяне людзі. *(Кладзе трубку.)* Сямейная размова. Генька, разбойнік, наскандаліў у школе. Разбалавала маці, а мне самому няма часу займацца ім. Сядайце.

Р у с а к о в і ч. Я хацеў бы, Павел Міхайлавіч, закончыць нарэшце нашу размову.

С у х а д о л ь с к і. Пачатую ў мяне на кватэры?

Р у с а к о в і ч. Нават яшчэ раней. Што гаварылася на кватэры, я, прызнацца, добра і не помню.

Сухадольскі. А я помню... Вы абвінавачвалі мяне ў руцінёрстве.

Русаковіч. Самі вінаваты: не трэба было каньяком паіць.

Сухадольскі. Ну што ж, слухаю вас, Андрэй Данілавіч.

Русаковіч. Вы раілі мне не спяшацца з палепшаннем, а пачакаць водзываў з Волга-Дона.

Сухадольскі. Гэта вам і дырэктар раіў.

Русаковіч. Цяпер у нас матэрыялу хапае. Для мяне — аж занадта.

Сухадольскі. Гэты матэрыял яшчэ не вывучаны.

Русаковіч. Я яго вывучыў.

Сухадольскі. Спакойнае ў вас жыццё. Аўрал, усе ў мыле, а вы сабе займаецеся вывучэннем матэрыялу.

Русаковіч. Не такое спакойнае, як вам здаецца. Я сёння ноч не спаў, думаў, як лепш скамбінаваць.

Сухадольскі. І што ж вы скамбінавалі... у цішы начной?

Русаковіч. Вы іранізуеце? Гэта не абяцае мне нічога добрага.

Сухадольскі. Не звяртайце ўвагі, я вас слухаю.

Русаковіч. Для мяне цяпер карціна ясная, Павел Міхайлавіч. Трэба ўмацоўваць падрамнік, рысоры, перакантруяваць радыятар.

Сухадольскі. Усё?

Русаковіч. Гэта ў першую чаргу.

Сухадольскі. Фантазёр вы, Андрэй Данілавіч. Такія рэчы вам толькі ў цішы начной і маглі прыйсці ў галаву.

Русаковіч. Чаму — фантазёр? Я прапаную зусім рэальныя рэчы.

Сухадольскі. Таму фантазёр, што вы кіруецеся толькі адным сваім жаданнем.

Русаковіч. А вы хіба не лічыце, што гэтыя палепшанні трэба зрабіць?

Сухадольскі. Пажадана... Але не абавязкова... І нерэальна ў нашых умовах. Вы цікавіліся, пры якіх умовах адбываюцца паломкі?

Русаковіч. Так. Я вяду перапіску з вадзіцелямі. Умовы цяжкія, што і казаць. Замест пяці тон грузяць па шэсць і па сем,— гледзячы, які грунт. І такі груз экскаватар апускае ў кузаў зразу, у адзін прыём.

Сухадольскі. І яшчэ скардзяцца на паломку рысор і падрамніка.

Русаковіч. А з радыятарам яшчэ цікавей атрымалася.

Сухадольскі. Чуў. Соль раз'ядае.

Русаковіч. Аказваецца, на некаторых участках вада салёная.

Сухадольскі. І яны яе ў радыятар залівають.

Русаковіч. А што ж ім рабіць, калі другой няма?

Сухадольскі. Яшчэ б яны дагадаліся серную кіслату заліваць.

Русаковіч. Соль асядае ў загібах, таму і раз'ядае.

Сухадольскі. І што ж вы супраць гэтага можаце зрабіць?

Русаковіч. Ужо зрабілі. *(Падае чарцёж.)* Надалі загібам больш тупы вугал.

Сухадольскі *(разглядае чарцёж)*. І гэта памагае?

Русаковіч. Соль больш не асядае. Праверана на стэндзе.

Сухадольскі *(любуецца)*. Добра прыдумана, нічога не скажаш. *(Адкладвае чарцёж убок.)* І ўсё ж мяне не пераканалі.

Русаковіч. Мяне гэта здзіўляе.

Сухадольскі. Справа ў тым, што гэта ўсё не дэфекты канструкцыі, а вынікі варварскай эксплуатацыі. Ёсць інструкцыя. Там не сказана, што на машыну можна валіць па сем тон і заліваць у радыятар салёную ваду. Машына разлічана на пяць тон. Канструкцыя зацверджана міністэрствам, і мы не абавязаны што-небудзь мяняць.

Русаковіч. Фармальна вы маеце рацыю.

Сухадольскі. І фармальна і па сутнасці. Умацоўваць часці — значыць, расходаваць лішні метал. А хто нам гэта дазволіць, калі мы павінны сэканоміць дзвесце кілаграмаў на кожнай машыне?

Русаковіч. Я прапаную канструкцыю падрамніка, якая не патрабуе лішняга металу.

Падае чарцёж.

Сухадольскі *(разглядае чарцёж)*. Гэта ўсё вельмі пахвальна, але нашто гэта нам патрэбна? Тым больш, што з рысорай жа вы такой камбінацыі не зробіце?

Р у с а к о в і ч. На жаль, не. Там прыйдзецца павялічваць таўшчыню ліста.

С у х а д о л ь с к і. Вось і эканомце метал пасля гэтага. Апрача таго, прыйдзецца рабіць новыя штампы, нанава распрацоўваць тэхналогію. Усё гэта павялічыць сабекошт і прывядзе да зрыву плана. Вы, праўда, ад гэтага выйгралі б, але толькі вы адзін.

Р у с а к о в і ч. Ці не занадта змрочную карціну вы намалявалі?

С у х а д о л ь с к і. Я стаю на грэшнай зямлі, а не лунаю ў надхмар'і.

Р у с а к о в і ч. Усе гэтыя цяжкасці можна было б перамагчы, калі б па-сапраўднаму захацець і добра арганізаваць справу.

С у х а д о л ь с к і. Можа б, вы і лепш арганізавалі. У мяне не выходзіць.

Р у с а к о в і ч. Я думаў, што вы больш прыхільна паставіцеся да маіх прапаноў. Крыўдна проста.

С у х а д о л ь с к і. Я вас разумею. Машына, напэўна, будзе прадстаўлена на прэмію, і добра было б, каб яна паказала сябе як найлепш. Але я нічога зрабіць не магу.

Р у с а к о в і ч. Праўдзівей, не хочаце.

С у х а д о л ь с к і. Дарэмна вы так думаеце.

Р у с а к о в і ч. Мне здаецца, вы нават рады будзеце, калі машына будзе скампраметавана.

С у х а д о л ь с к і. Як вы смееце так гаварыць! Вы ж самі дзякавалі за дапамогу. Я ж, можна сказаць, за вушы вас выцягнуў.

Р у с а к о в і ч. А цяпер спужаліся, ці не зашмат выцягнулі.

С у х а д о л ь с к і. Чаго мне пужацца? Каб вы не засланілі мяне? Не такая вы яшчэ фігура, каб мяне засланіць.

Р у с а к о в і ч. Затое вы... якраз такая фігура, каб засланіць шлях да добрай справы.

С у х а д о л ь с к і. Я прашу вас трымацца ў рамках дзелавой размовы.

Р у с а к о в і ч. Душаць мяне вашы рамкі. Ламаць іх трэба. І я знайду людзей, якія мяне падтрымаюць.

Ідзе да дзвярэй.

С у х а д о л ь с к і *(услед яму)*. А я вам заяўляю, што ніякая сіла не прымусіць мяне прыняць вашы бязглуздыя

прапановы. *(Стукнуўшы дзвярыма, Русаковіч выходзіць.)* Бач ты яго! Хлапчук!

Расхваляваны ходзіць па пакоі.

Ц е л е ш *(уваходзіць)*. Ну і шуганулі вы яго! Выскачыў як апараны. Чуць мяне з ног не збіў.

С у х а д о л ь с к і. Эгаіст, сукін сын.

Ц е л е ш. Шкурнік. Прэмію яму давай, а завод — чорт яго бяры.

С у х а д о л ь с к і. Відаць, да Страміліна пабег.

Ц е л е ш. Калі людзі даведаюцца, што ён хоча план сарваць, што праз яго яны самі прэміі не атрымаюць, дык тут ніякі Страмілін не паможа... Кішэнь — гэта месца кволае, закрані толькі.

С у х а д о л ь с к і. Людзі нічога не ведаюць.

Ц е л е ш. Уведаюць. Увесці ў вушы якому-небудзь Курыльчыку, дык ён такі гармідар падніме...

С у х а д о л ь с к і. Без схваткі тут не абыдзецца.

Ц е л е ш. Ну што ж, паваюем. Войска ў нас знойдзецца. *(Паўза. Кожны ў думках падлічвае свае рэзервы.)* Разявіў рот на прэмію... Чакай, галубок!.. Тут ёсць людзі больш дастойныя, ды яшчэ без прэміі ходзяць.

З а с л о н а

Акт трэці

Карціна шостая

Кабінет дырэктара завода Шугаева.

Шугаеў *(выходзіць з-за стала і ідзе насустрач Шылаву, які ўвайшоў у кабінет).* Добрага здароўя, сусед! Даўненька я цябе не бачыў.

Шылаў. А мы, як у той загадцы: цераз дарогу жывём, адзін аднаго не бачым.

Шугаеў. Але ведаем адзін пра аднаго.

Шылаў *(насцярожана).* Ведаем, кажаш?

Шугаеў. Усё ведаем. І колькі ты трактараў выпусціў і колькі качак забіў у нядзелю.

Шылаў. Добра ў цябе разведка працуе.

Шугаеў. Трэба ж мне ведаць, чым дыша праціўнік.

Шылаў. Значыць, я табе праціўнік? Добра ж, улічым.

Шугаеў. Я цвёрда вырашыў пабіць цябе сёлета.

Шылаў. Ёсць у цябе на гэта шансы?

Шугаеў. Бясспрэчна. Ужо я на паўгалавы ўперадзе за цябе.

Шылаў. Цяпер я ведаю, чаму ты заказ мой марынуеш.

Шугаеў. Калі ж было? У мяне ў самога з ліццём яшчэ затрымка.

Шылаў. У самога — гэта мяне не датычыцца. Дома ўпраўляйся як хочаш, а мне давай што належыць, інакш я з табой кааперавацца не буду.

Шугаеў. Сур'ёзны таварыш! Чакай, зараз даведаюся. *(Націскае кнопку селектара.)* Ліцейны!

Голас. Ліцейны слухае.

Шугаеў. Як там заказ трактарнага?

Голас. Яшчэ не пачыналі.

Ш у г а е ў. Пытаюцца ўжо.

Г о л а с. Пачакаюць. У саміх яшчэ няўпраўка.

Ш у г а е ў *(падморгвае Шылаву)*. Яны пагражаюць, што не будуць кааперавацца з намі.

Г о л а с. Пашліце іх к чорту, Барыс Пятровіч. Самі яны не лепшыя.

Ш ы л а ў. Но, но! Цішэй там!

Ш у г а е ў. Пазнаеш голас?

Г о л а с. Прабачце, таварыш Шылаў. Незнарок вырвалася.

Ш ы л а ў. Калі заказ будзе?

Г о л а с. Праз тыдзень.

Ш у г а е ў. Шылаў кажа, што ты знарок ножку яму падстаўляеш.

Г о л а с. Што ж мы — шкоднікі якія?

Ш у г а е ў. Дык вось і давай. *(Да Шылава.)* Колькі табе на першы час?

Ш ы л а ў. Дай хаця восемдзесят пакуль што.

Ш у г а е ў. Восемдзесят заўтра можаш даць?

Г о л а с. Паслязаўтра.

Ш ы л а ў. Толькі з раніцы, а то ты мне канвеер спыніш.

Ш у г а е ў. Паслязаўтра к дванаццаці гадзінам. І ні на хвіліну не пазней. *(Выключае селектар.)* Не бойся, не падвяду. Мне нявыгадна табе козыр у рукі даваць.

Ш ы л а ў. Вось наладжу сваё ліццё, тады пазмагаемся.

Ш у г а е ў. Ты наладзіш, і я што-небудзь наладжу.

Ш ы л а ў. На лёгкую перамогу не спадзявайся. Паўгалавы ці паўхваста цяпер яшчэ справы не вырашае. Паглядзім у канцы года.

Ш у г а е ў. Ды ўжо абганю, раз надумаў... Калі не перашкодзяць.

Ш ы л а ў. А хто табе збіраецца перашкодзіць?

Ш у г а е ў. Не хто чужы, свае работнічкі. Падсоўваюць тут адну справу.

Ш ы л а ў. Ну, з сваімі ты зможаш управіцца... сам гаспадар. Бывай здароў.

Ш у г а е ў. Усяго добрага. Як Галіна Карпаўна маецца?

Ш ы л а ў. А ты прыйдзі даведайся. Друг называецца — паўгода носа не паказвае.

Ш у г а е ў. Загляну як-небудзь. Прывітанне перадай.

Шылаў. Дзякую. Пакоит заказу не падвядзі. *(Выходзіць.)*

Шугаеў. Ёсць там яшчэ хто-небудзь?

Сакратарка. Ёсць. Двое.

Шугаеў. Па якой справе?

Сакратарка. Па асабістай.

Шугаеў. Для гэтага ёсць пэўны дзень. У пятніцу, у шэсць гадзін.

Сакратарка. Просяцца, кажуць — тэрміновая справа.

Шугаеў *(глядзіць на гадзіннік)*. Няхай заходзяць.

Сакратарка выходзіць. Уваходзяць па-святочнаму апраненыя Валодзя і Надзя.

Шугаеў *(у прытворным жаху)*. Ой, мамачкі мае! *(Зняможаны апускаецца ў крэсла. Валодзя і Надзя спыніліся збянтэжаныя.)* Жаніцца?

Валодзя. Так, Барыс Пятровіч... Мы б хацелі...

Шугаеў. Ведаю я, чаго б вы хацелі... А мне што рабіць?

Валодзя. Можа б, знайшоўся пакойчык?

Шугаеў *(з дакорам ківае галавой)*. Эх, каваль, каваль! Як табе не сорам ставіць мяне ў такое бязвыхаднае становішча! А яшчэ стаханавец, свядомы чалавек!

Валодзя. Вы так мяне дакараеце, што хоць і не жаніся.

Шугаеў. Харошыя мае, а ці не маглі б вы крышку пацярпець?

Валодзя. Колькі гэта крышку?

Шугаеў. Вось скончым стокватэрны дом на Савецкай ды ў заводскім пасёлку шэсць дамоў будуюцца. Годзік, паўтара — не больш.

Надзя. Вось дык крышку!

Шугаеў. Што, не згодна?

Надзя. Так і састарэешся, пакуль той дом.

Шугаеў. Чакай.. чакай... Ды гэта ж Надзя! *(Да Валодзі.)* Ты гэта ведаеш?

Валодзя. Я-то гэта ведаю, Барыс Пятровіч.

Шугаеў. Нічога ты не ведаеш. Ёсць выхад. Разумееш? Ідзі да яе пакуль што. У галоўнага інжынера кватэра вялікая, пажывеш годзік.

Надзя. А я ўжо не ў галоўнага інжынера, Барыс Пятровіч.

Шугаеў. А ў каго ж ты?

Надзя. У вас.

Валодзя. Яна ўжо чатыры месяцы на заводзе працуе.

Шугааеў. Гм... І тут не пашанцавала. Як з планам?

Надзя. Перавыконваю...

Шугаеў. Засецкая?

Надзя. Так.

Шугаеў. У цэху нармалей?

Надзя. Так.

Шугаеў. Чуў, ёсць такая... *(Падумаўшы.)* Ніяк ад вас не выкруцішся. *(У тэлефонную трубку.)* Галахвостаў? Вось мне цябе і трэба. Патрэбна, разумееш, кватэра... Ды не палохайся, адзін пакой... Не пакой нават, а пакойчык... Маладажоны, разумееш, народ непераборлівы... Пацерпяць? Ты сам угавары іх на гэта. Стаханаўцы абое, разумееш?.. Не, ты ўжо, будзь ласкаў, зрабі... Скамбінуй як-небудзь... Страмілін таксама прасіў за іх... Я табе загадваю... Падасі заяву?.. Што ж, мы цябе з работы знімем, а яны нежанатымі застануцца?.. Так не выйдзе. Ты спачатку пакой знойдзеш, а потым мы цябе з работы знімем. Вось так. *(Кладзе трубку.)*

Надзя. Шчырае вам дзякуй, Барыс Пятровіч.

Шугаеў. Уселіцеся, тады падзякуеце. У загсе былі ўжо?

Валодзя. Не, мы раней да вас. Хацелі б, каб з загса ды адразу ў сваю хату.

Шугаеў. Жаданне законнае, ды не ведаю, як там Галахвостаў. *(Да Страміліна, які ўваходзіць.)* Прывітанне, Антон Ільіч! Я ўжо да цябе збіраўся, ды вось тут у маладых людзей тэрміновая справа.

Страмілін *(да Валодзі)*. Ну што? Усё ў парадку?

Валодзя. Не зусім яшчэ.

Шугаеў. Напусціў ты іх на мяне.

Страмілін. А ты дапамажы, яны гэта заслужылі.

Шугаеў. І што гэта за пошасць такая! Усе жэняцца. Дай кватэры, дык заўтра ж палавіна завода ажэніцца.

Страмілін. А другая замуж пойдзе. *(Да Валодзі і Надзі.)* Ну, жадаю вам жыць у згодзе і любві ды збудаваць моцную савецкую сям'ю. *(Паціскае ім рукі.)*

Надзя. Дзякую, Антон Ільіч.

Страмілін. А пакой Барыс Пятровіч як-небудзь выкраіць.

Шугаеў. З мілым, кажуць, і ў шалашы рай, але я ўсё-такі пастараюся.

Валодзя. Дзякуем, Барыс Пятровіч. Бывайце здаровы!

Шугаеў. Жывіце багата! *(Страміліну.)* Сядай, Антон Ільіч. Ты мне хацеў нешта сказаць?

Стр106мілін. Як там нашы інжынеры? Не памірыў ты іх?

Шугаеў. Не, разумееш. Заеліся так, што куды там.

Стрáмілін. А ты як думаеш, каго з іх трэба падтрымаць?

Шугаеў. Вось хацеў з табой параіцца. Цяжкасць заключаецца ў тым, што абодва маюць рацыю.

Стрáмілін. А прапановы процілеглыя.

Шугаеў. Так, прапановы процілеглыя. Я разумею Русаковіча: ён хоча, каб машына была без сучка, без задзірынкі.

Стрáмілін. А ты гэтага не хочаш?

Шугаеў. Але калі Сухадольскі прыходзіць да мяне з фактамі ў руках...

Стрáмілін. Сухадольскі гэта адно, а ты паслухай, што рабочыя гавораць.

Шугаеў. Што б ні гаварылі, нам з горкі ўсё-такі відней. Паставілі мы сабе мэту, і трэба ісці да яе, не адхіляючыся ўбок.

Стрáмілін. У чым жа ты бачыш мэту?

Шугаеў. Я думаю, у тым, у чым і ты: выканаць план па ўсіх паказчыках і заняць пачэснае месца ў спаборніцтве. Кожнага, хто дапамагае ў гэтым, я гатоў расцалаваць а хто перашкаджае... ты сам разумееш.

Стрáмілін. Русаковіч, па-твойму, перашкаджае?

Шугаеў. Калі мы прымем яго прапанову, усе нашы разлікі паляцяць к чорту.

Стрáмілін. Баязлівы ты, аднак, Барыс Пятровіч.

Шугаеў. Крыўдна, што ты не разумееш мяне, Антон Ільіч! Не разумееш, чаго я хачу, чаго прападаю на заводзе дзень і ноч. Ты тут навічок, а я ўжо тры гады паруся ва ўсякіх непаладках пускавога перыяду. Хочацца хутчэй выцягнуць завод з гэтай паласы, зажыць сапраўдным вытворчым жыццём. Хочацца даць людзям выпрастаць спіну, уздыхнуць на поўныя грудзі і сказаць: «Вось зрабілі! І мы не горшыя за людзей!»

Страмілін. Мне здаецца, што ты крыху аднабока разумееш інтарэсы завода.

Шугаеў. А ты, Антон Ільіч, прабач за шчырасць, і зусім не хочаш іх зразумець.

Страмілін. Вось як!

Шугаеў. Ну, сапраўды... Хто ад нас патрабуе гэтых палепшанняў? Ніхто. Дык нашто ж нам шукаць сабе пятлі на шыю? Нам жа з табой не паздаровіцца, калі план не будзе выкананы. Можа, цябе гэта і не турбуе, а для мяне — гэта справа мае рэпутацыі!

Страмілін. Дык ты думаеш падняць сваю рэпутацыю, выпускаючы непаўнацэнную прадукцыю?

Шугаеў. Мы даём прадукцыю такой якасці, якая ўстаноўлена дзяржаўнай камісіяй.

Страмілін. І такой не даём. Машыны сыходзяць з канвеера з недаробкамі.

Шугаеў. Завод толькі яшчэ ўступіў у строй, дзе ж тут даб'ешся, каб усё было на выдатна.

Страмілін. Дык ты прапануеш халтурыць? Арыгінальны спосаб падтрымання рэпутацыі.

Шугаеў. Завастраеш, Антон Ільіч.

Страмілін. Так, завастраю. І палепшанне і план — вось як я стаўлю пытанне.

Шугаеў. Ставіць-то ты майстар, а вырашаць хто будзе?

Страмілін. Людзі, шматтысячны калектыў.

Шугаеў. Гэта толькі словы. Ты ж не вывучаў гэтага пытання, а я вывучаў.

Страмілін. Наўрад ці ты сам. Сухадольскі табе вывучаў.

Шугаеў. А што, Сухадольскі вопытны інжынер.

Страмілін. Гэта падазрона, што ён так заўзята змагаецца супраць палепшання канструкцыі.

Шугаеў. У чым жа ты яго падазраеш?

Страмілін. Мне здаецца, што ён не зацікаўлены, каб машына была ў лепшым выглядзе. Хутчэй наадварот.

Шугаеў. Нават так?

Страмілін. Іменна так.

Шугаеў. Табе гэта сапраўды здаецца. Я яго ведаю як сумленнага чалавека.

Страмілін. Я думаю паставіць даклад галоўнага інжынера на парткоме.

Шугаеў. Што ж, стаў... Толькі калі мы паміж сабой

не маглі дагаварыцца, дык наўрад ці партком тут паможа. А шкада.

Страмілін. Так, вельмі шкада. *(Выходзіць.)*

Шугаеў *(набірае нумар тэлефона. У трубку).* Угараў? Ты там што брак прапускаеш? Страмілін мне толькі што гаварыў... Праз гэтыя дробныя недахопы могуць быць буйныя непрыемнасці... Няма чаго хавацца за галоўнага інжынера... За гэта ты адказваеш... Так што глядзі, не вельмі размахвайся. *(Да Сухадольскага, які ўвайшоў.)* Ну, трымайся, Павел Міхайлавіч!

Сухадольскі. Што такое?

Шугаеў. Твой даклад на парткоме.

Сухадольскі. Мне Страмілін нічога не казаў.

Шугаеў. Скажа яшчэ. Толькі што быў у мяне.

Сухадольскі. Гэта ўжо Русаковіч настроіў яго.

Шугаеў. Відаць.

Сухадольскі. Сарве ён нам план.

Шугаеў. Прывядзі такія аргументы, каб не сарваў.

Сухадольскі. Аргументы ёсць. Ты іх ведаеш.

Шугаеў. Не пашанцавала нам з парторгам.

Сухадольскі. Прывык мітынгаваць, дык думае і тут таксама: паагітаваў — яно ўсё само і зробіцца.

Шугаеў. Няма ў яго сапраўднай любві да свайго завода — вось што дрэнна.

Сухадольскі. А што яму завод? Гэта для нас завод — дом родны, а ён — сёння на заводзе, заўтра ў райкоме, паслязаўтра яшчэ дзе-небудзь.

Шугаеў. Значыць — бой?

Сухадольскі. Так. І кровапралітны.

Шугаеў. Ну глядзі ж, ты на пярэдняй лініі.

Сухадольскі. Нічога, у мяне надзейны рэзерв. *(Ляпае Шугаева па плячы.)* У асобе самога дырэктара.

Карціна сёмая

Кабінет сакратара парткома на заводзе. Прысутнічаюць: Страмілін, Русаковіч, Шугаеў, Сухадольскі, Патапаў, Курыльчык, Падабед, Валодзя, Валя, Паўтарак і іншыя.

Сухадольскі *(канчае даклад).* Такім чынам, я лічу, што прапанову таварыша Русаковіча мы не можам прыняць.

Па-першае, паломкі здараюцца не па нашай віне.

Па-другое, канструкцыя зацверджана міністэрствам, і мы не маем права самавольна яе мяняць.

Па-трэцяе, змена канструкцыі на хаду, калі машына знаходзіцца ў масавай вытворчасці, справа вельмі складаная. Яна патрабуе дадатковага часу, дадатковых сродкаў, дадатковага металу, дадатковай рабочай сілы. Нічога гэтага ў нас няма. Узяўшыся за палепшанне канструкцыі, мы не выканаем плана.

Па-чацвёртае, не выканаўшы плана, нашы людзі не атрымаюць прэміі, якую заслужылі сваёй сумленнай працай.

І, нарэшце, пятае, усё гэта калектыў павінен прынесці ў ахвяру адной асобе — таварышу Русаковічу, які дзеля сваіх асабістых інтарэсаў хоча падвесці пад удар увесь завод.

Падабед. Дык вы лічыце, што мы выпускаем добрыя машыны? Ніякіх палепшанняў не трэба?

Сухадольскі. Я лічу, што мы выпускаем зусім добрыя машыны. Якраз такія, якія нам зацвердзіла дзяржаўная камісія.

Страмілін. Па-вашаму, Павел Міхайлавіч, Русаковіч праследуе тут свае шкурныя інтарэсы?

Сухадольскі. Я не казаў — шкурныя, я кажу — асабістыя.

Страмілін. Якія, напрыклад?

Сухадольскі. Ён баіцца, што праз гэтыя паломкі машына будзе скампраметавана і яе не прадставяць на прэмію.

Страмілін. Слова мае таварыш Паўтарак.

Паўтарак. Таварышы аўтазаводцы! Шафёры нашай аўтабазы шлюць вам нізкі паклон і вялікае дзякуй за выдатную машыну. Палюбілі мы ваш самазвал. Але, таварышы... З тэхнікі мы павінны выціснуць усё. На вашу машыну можна грузіць не пяць, а сем тон. Падумайце толькі — лішнія дзве тоны! Гэта за адзін рэйс. А колькі рэйсаў зробіць машына за год? А колькі вашых машын працуе на вялікіх будоўлях? Памножце адно на другое. Гэта ж горы зямлі! Гэтыя горы вы можаце зрушыць, калі трошкі пашавеліцеся. А пашавяліцца ёсць дзеля чаго. Камунізм жа будуем, таварышы! Вы, Андрэй Данілавіч, абяцалі надрамнік патаўсціць на два міліметры. Прайшло ўжо некалькі месяцаў, а справа на гэтыя два міліметры

не пасунулася. Я сам наварваю сталёвыя палосы на падрамнік, сам стаўлю таўсцейшыя лісты ў рысорах. І еду, і план перавыконваю і зарабляю па чатыры тысячы ў месяц. А вы ж можаце гэта лепш зрабіць. Быў і ў нас такі работнік... галоўны інжынер аўтабазы, які... адным словам, стаяў напоперак стаханаўскаму руху. Ну, яго ўжо ў нас няма... Бо вы самі разумееце... Нельга нам без стаханаўскага руху... Дык вось я і прашу... *(Садзіцца.)*

Р у с а к о в і ч. Вось ён — свежы волжскі вецер! Можа, ён праветрыць мазгі тым, у каго яны забраснелі. Прызнаю, і я вінават перад валгадонцамі. Вінават у тым, што не быў досыць напорыстым. Трэба зрушыць гэту сцяну коснасці і руціны. Трэба даць прастор творчай ініцыятыве. Трэба, нарэшце, палажыць канец халтуры.

С у х а д о л ь с к і. А хто ж за халтуру?

Р у с а к о в і ч. Вы.

С у х а д о л ь с к і. Мы гэту халтуру выпускаем па вашых чарцяжах.

Р у с а к о в і ч. Чарцяжоў вы не прытрымліваецеся. Апрача таго, я вам прадставіў новыя чарцяжы. Вы іх не прынялі. Яшчэ шкурнікам выстаўляеце мяне перад людзьмі. Праз сваіх падхалімаў распускаеце чуткі сярод рабочых, што я хачу ўвесь завод пад удар падставіць. Сорамна вам, старому чалавеку, займацца такімі справамі. Калі не шануеце сябе, дык пашанавалі б хоць пасаду, якую вы займаеце.

С у х а д о л ь с к і. Што вы мне мараль чытаеце? Хлапчук!

Р у с а к о в і ч. Гэта вельмі сумна, што хлапчук вымушан чытаць мараль сіваму чалавеку, але не я ў гэтым вінават. Сёння мы гаворым аб важнай справе, аб гонары нашым. І не да твару вам прыкрываць сівізной свае недастойныя паводзіны. Вы тут налічылі кучу ўсякіх цяжкасцей і перашкод, але і пальцам не кранулі, каб пераадолець хоць адну з іх. Вашу заскарузлую душу не кратаюць ніякія довады.

В а л я. Таварышы, што ж мы сабе думаем! Пакуль мы тут гаворым, там, можа, дзесяткі нашых машын стаяць з паломкамі.

Ц е л е ш. Мы не вінаваты, няхай не ломяць.

В а л я. Чакайце, таварыш Целеш, не забівайце мне дух. Вось я даведалася, што дэталь, якую я апрацоўваю, не вытрымлівае. Не мая гэта віна. Але дэталь гэта ў мяне

вось тут сядзіць. *(Стукае ў грудзі.)* Я прашу вас, таварышы інжынеры, зрабіце так, каб будаўнікі Волга-Дона не паміналі нас нядобрым словам...

В а л о д з я. Праца ў нашай краіне стала справай гонару. Але ёсць людзі, якім напляваць на наш рабочы гонар. Яны думаюць толькі аб сваёй выгадзе: дабіваюцца прэміі, якой не заслужылі. А я не хачу прэміі за дрэнную прадукцыю. Я хачу, каб яна была паўнацэннай, тады і мой стаханаўскі гонар будзе паўнацэнным. Я за тое, каб прыняць прапанову галоўнага канструктара.

К у р ы л ь ч ы к. Ты не хочаш прэміі, то і не бяры. Ты яшчэ чалавек малады, несямейны, можаш і без прэміі пражыць. А мне прэмія вельмі патрэбна, і я ад яе не адмоўлюся.

П а д а б е д. Любіш прэмію, Дзям'ян Трафімавіч?

К у р ы л ь ч ы к. А чаму ж не? Раз я выканаў план, дык давай мне тое, што належыць.

П а д а б е д. А работы шмат не любіш?

К у р ы л ь ч ы к. Хто яе любіць — лішнюю? Цераз сілу і конь не цягне. Выдумаў нехта гэта палепшанне, каб яму дабра не было. Хіба тут выцягнеш на прэмію? *(Да Паўтарака.)* Ездзіў ты з латаным падрамнікам дагэтуль, то паездзіш і яшчэ крыху. З кім гэта мы будзем гэтыя палепшанні рабіць? З дзецьмі? З невукамі?

П а т а п а ў. Старая песня, Дзям'ян Трафімавіч, ды яшчэ і фальшывая. Кадры маладыя — гэта праўда. Дык хіба ж гэта загана? Маладыя, значыць, ёсць куды расці. А народ харошы, сумленны. Семнаццацігадовая дзяўчына — яна ўжо клапоціцца аб інтарэсах дзяржавы. Чуў вось — Валянціна выступала. Там недзе на Волга-Доне самазвал стаў, а ёй тут сэрца баліць. За справу хварэе... Так што на нашы кадры няма чаго katpaць. Скажы, што рабіць, пакажы як, а дзеля чаго — гэта яны самі ведаюць. І зробяць. І якасць дадуць. І няма чаго баяцца гэтых палепшанняў. І палепшанні зробім, і план выканаем.

Ц е л е ш. Я, таварыш, не лірык.

С т р а м і л і н. Мы вас у гэтым не абвінавачваем.

Ц е л е ш. І, прызнаюся, не люблю лірыкі, бо гэта ўся лірыка кладзецца на мой горб. *(Ляпае рукой сабе па карку.)* Я ў першую чаргу адказваю за вытворчасць. Тут прыходзіцца справу мець з тэхнікай, а яе ты лірыкай не возьмеш. Калі штамп прыстасаваны для аднае дэталі, дык ты хоць тры дні яму прамовы гавары, ён табе другой не

адцісне... Яго трэба мяняць, рабіць новы. А для гэтага патрэбны сродкі, людзі, час. Так што гэта лірыка не выклікае ў мяне ніякага энтузіязму.

Русаковіч. З энтузіязмам у вас сапраўды дрэнна.

Целеш. Калі мы прымем гэту авантурную прапанову, то я ручаюся, што правалімся з трэскам.

Русаковіч. Пры вашай актыўнай дапамозе.

Целеш. Загадзя заяўляю, што я казлом адпушчэння быць не хачу і знімаю з сябе ўсякую адказнасць.

Шугаеў. Добра мы паспрачаліся сёння, таварышы. І памарылі, і аб справе пагаварылі. Давайце ж мы спалучым добрыя мары з добрымі справамі. Тое, што можна сёння выканаць, выканаем сёння. Чаго нельга, паставім у парадак дня, каб выканаць заўтра. А аб чым жа марыць дырэктар? — можаце вы запытацца. Перш за ўсё я мару аб тым, каб вывесці завод на пачэснае месца. Выканаць і перавыканаць план па ўсіх паказчыках, знізіць сабекошт, сэканоміць дзяржаве мільёнаў дзесяць сродкаў. Каб я, як дырэктар, меў свой дырэктарскі фонд. Каб мог і на курорт паслаць рабочага за выдатную працу, і дапамогу аказаць у патрэбны момант. Вось, напрыклад, жэніцца таварыш Стальмашонак. Абое стаханаўцы. Чаму б не даць ім на абзавядзенне якую-небудзь тысячу рублёў? А вось не магу. Няма ў мяне такой магчымасці.

Страмілін. Спрытна падладжваешся, Барыс Пятровіч.

Шугаеў. І я вам шчыра скажу, таварышы, калі мы возьмемся за паляпшанне канструкцыі, гэтага ў нас і ў наступным годзе не будзе. Таму давайце нашы добрыя і законныя пажаданні аб паляпшанні канструкцыі адложым да наступнага года, а цяпер дружна возьмемся за выкананне плана па ўсіх паказчыках.

Страмілін. Больш ніхто не хоча выказацца? Тады дазвольце мне некалькі слоў... Вось тут казалі, што Русаковіч праследуе асабістыя мэты: хоча ўдасканаліць машыну, каб прэмію атрымаць. Але ж дзяржава таксама зацікаўлена, каб машына была лепшая. А калі так, дык мы павінны падтрымаць Русаковіча, а не называць яго шкурнікам. А вось галоўны інжынер, начальнік вытворчасці ды і дырэктар таксама — не шкурнікі. Яны думаюць толькі аб інтарэсах завода: аб тым, каб план перавыканаць, дабрабыт рабочых палепшыць. Мэта высакародная, але якім спосабам вы хочаце яе дасягнуць? Любым. Дзеля гэтага

можна заплюшчыць вочы на тое, якія машыны сыходзяць з канвеера, можна не палічыцца з просьбай будаўнікоў Волга-Дона. Ну і дапусцім, што мы такім чынам перавыканалі план. А што ад гэтага атрымала дзяржава? Мы ёй прычынілі страту: тым, што не палепшылі канструкцыі, хоць маглі гэта зрабіць; тым, што падсунулі непаўнацэнную прадукцыю; ды яшчэ і тым, што патрацілі сродкі на прэмію, якой не заслужылі. Нам прэміі, нам гонар, а дзяржава ад гэтага траціць. Хіба гэта гонар? Не, гэта не той гонар, які нам патрэбен.

Я прапаную падтрымаць таварыша Русаковіча і ўзяцца за палепшанне канструкцыі.

Сухадольскі. А з планам як жа быць?

Страмілін. Выканаць.

Сухадольскі. Я ўжо сказаў, што гэта немагчыма.

Страмілін. А вось таварыш Патапаў кажа, што магчыма.

Сухадольскі. Дык няхай Патапаў і выконвае.

Страмілін. Я прапаную абавязаць галоўнага інжынера прыняць усе захады, каб канструкцыя была палепшана як мага хутчэй.

Сухадольскі. Прашу вызваліць мяне ад абавязкаў галоўнага інжынера.

Страмілін. Ультыматум?

Сухадольскі. Лічыце, як хочаце.

Страмілін. А можа, вы яшчэ падумаеце, Павел Міхайлавіч? Справа сур'ёзная.

Сухадольскі. Я не падумаўшы нічога не раблю.

Страмілін. Што ж будзем рабіць, таварышы члены парткома? Можа, адмовімся ад свае пастановы? Ці станем на калені ды будзем умаляць таварыша Сухадольскага?

Напружаная паўза.

Падабед. Я думаю, не будзем станавіцца на калені.

Страмілін. Значыць, падтрымаем просьбу таварыша Сухадольскага? Хто за гэта, прашу галасаваць. Большасць.

Шугаеў. Вялікімі кускамі кідаешся, Антон Ільіч. Я хачу табе напомніць, што галоўнага інжынера назначае і знімае міністр.

Страмілін. Я гэта ведаю, але партком таксама можа сваю думку выказаць. Можа, з ім і міністр палічыц-

ца. Я прапаную персанальную адказнасць за палепшанне канструкцыі ўскласці на таварыша Шугаева.

Шугаеў. Вось гэта дарэмна.

Страмілін. Што — дарэмна?

Шугаеў. Дарэмна партком ставіць мяне ў такое становішча. Ты ж сам ведаеш, што гэтай пастановы я выканаць не магу.

Страмілін. Чаму?

Шугаеў. Справа, па сутнасці, ідзе аб стварэнні новай машыны — сямітоннай.

Страмілін. Якой сямітоннай? Што вы прычапіліся да слова? Справа ідзе аб палепшанні пяцітоннай машыны, каб яна з поспехам магла працаваць у новых умовах эксплуатацыі.

Шугаеў. І на тое, і на другое патрэбен дазвол вышэйшых інстанцый.

Страмілін. А я што ж — прапаную самавольнічаць? Паставім пытанне перад вышэйшымі інстанцыямі. На тое мы і кіраўнікі, каб падхопліваць ініцыятыву мас.

Шугаеў. Паставім, толькі не ў тваім асвятленні.

Страмілін. Там будзе відаць, чыё асвятленне акажацца больш правільным. Пасяджэнне парткома аб'яўляю закрытым.

Народ разыходзіцца. Шугаеў, Сухадольскі і Целеш застаюцца ў пакоі.

Сухадольскі. Разумнікі знайшліся! Хочуць на чужым карку ў рай уехаць. Яму што! Закаціў прамову — вось ён і ўнёс уклад у вялікія будоўлі. А ты выкручвайся, як хочаш.

Целеш. Тут і так вочы на лоб лезуць.

Сухадольскі. А шкада, маглі б добра год закончыць.

Шугаеў. І трэба закончыць.

Сухадольскі. Цяпер ужо цяжка... калі дырэкцыя сабе, партком сабе.

Шугаеў. Ты таксама нечага варт. У бутэльку палез. Пойдзеш у адстаўку, а я з кім буду?

Сухадольскі. Няхай адчуюць, што я жартаваць не збіраюся.

Шугаеў. А яны не вельмі і спужаліся.

Сухадольскі. Ну і я іх таксама.

Шугаеў. А прапанову нам усё-такі прыйдзецца ўносіць.

Сухадольскі. І што — прасіць, каб дазволілі палепшыць канструкцыю?

Шугаеў. Так. Рыхтуй матэрыял.

Сухадольскі. А раптам дазволяць?

Целеш. Дык трэба ж умець прасіць.

Шугаеў. Пастанову партыйнай арганізацыі мы павінны выканаць, а там няхай міністэрства глядзіць. *(Выходзіць.)*

Сухадольскі. Ды я ўжо абгрунтую.

Целеш. Што гэта ён? Спужаўся?

Сухадольскі. Дыпламат. Не хоча ў адкрытую з Страміліным сварыцца. А нас ён падтрымае.

Целеш. А я ўжо думаў, што поле бою за працаўнікам застаецца.

Сухадольскі. Няхай яны яшчэ не радуюцца. Мне толькі ў міністэрства з'ездзіць, з Фёдарам Мікалаевічам пагаварыць.

Уваходзяць Стramілін і Русаковіч.

Стramілін. Што, Барыс Пятровіч пайшоў?

Целеш. Пайшоў.

Русаковіч. Зусім?

Целеш. Зусім.

Сухадольскі і Целеш выходзяць.

Русаковіч *(ківае ў бок дзвярэй)*. Будуць валаводзіць.

Стramілін. Відаць, што так.

Русаковіч. Яны ўжо дадуць асвятленне... Такое, што маім прапановам не паздаровіцца.

Стramілін. А ты дабівайся свайго. Падтрымку парткома маеш і дзейнічай.

Русаковіч. У Маскву ехаць?

Стramілін. А чаму б і не?

Русаковіч. Кажуць, у яго там прыяцелі... ледзь не сам міністр.

Стramілін. Што ж прыяцелі... Праўда на нашым баку. Бяры факты ў рукі і едзь.

Русаковіч *(рашуча)*. Паеду!

Заслона

Акт чацвёрты

Карціна восьмая

Кабінет міністра аўтамабільнай і трактарнай прамысловасці.

Рэферэнт *(уваходзіць)*. Фёдар Мікалаевіч! Па вашаму вызаву прыехаў Сухадольскі.

Фёдар Мікалаевіч. Няхай заходзіць.

Рэферэнт. Зараз?

Фёдар Мікалаевіч. Так, зараз. Учора яшчэ прасіўся на прыём іх галоўны канструктар Русаковіч. Як прыйдзе, далажыце.

Рэферэнт. Добра. *(Выходзіць.)*

Сухадольскі *(уваходзіць)*. Добрага здароўя, Фёдар Мікалаевіч!

Фёдар Мікалаевіч *(устае насустрач Сухадольскаму)*. Добры дзень, Павел Міхайлавіч! Сядай.

Сухадольскі *(садзіцца ў крэсла)*. Як жывёммаемся?

Фёдар Мікалаевіч. Памаленечку.

Сухадольскі. Выглядаеш нядрэнна. Камплекцыя толькі не па пасадзе. Ніякага гаспадарчага абрастання. Як здароўе?

Фёдар Мікалаевіч. Не скарджуся.

Сухадольскі. Працуеш, мабыць, шмат?

Фёдар Мікалаевіч. Прыходзіцца.

Сухадольскі. Вядома, гаспадарка вялікая. Як жонка, дзеткі?

Фёдар Мікалаевіч. Дзякую, здаровы.

Сухадольскі. Таня, мусіць, ужо нявеста?

Фёдар Мікалаевіч. Нават больш... Яна ўжо замуж выйшла.

Сухадольскі. Таня! Замуж!

Фёдар Мікалаевіч. На Кастрычніцкія святы вяселле гулялі.

Сухадольскі. Дзівосы проста! Ці даўно я яе на руках насіў! Помніш, Фёдар Мікалаевіч, як мы ложачак ёй куплялі?

Фёдар Мікалаевіч. На Цішынскім рынку? Помню.

Сухадольскі. Яшчэ ў нас грошай не хапіла на рамізніка, і мы аж на Трубную на сабе неслі.

Фёдар Мікалаевіч. Відаць, тады я і пераканаўся, што трэба развіваць аўтамабільную прамысловасць.

Сухадольскі. Перадай ёй ад дзядзі Павы самае шчырае прывітанне.

Фёдар Мікалаевіч. Дзякую. Ды ты сам бы лепш гэта зрабіў. Прыходзь да мяне, а я ёй пазваню. Яна ж тут, у Маскве.

Сухадольскі. Выходзіць, сам напрасіўся.

Фёдар Мікалаевіч. Ну, вось яшчэ! Што за цырымоніі!

Сухадольскі. Веры Сцяпанаўне лішні клопат.

Фёдар Мікалаевіч. Яна рада будзе. Прыходзь у пяць гадзін, паабедаем разам.

Сухадольскі. Ну, дзякую. Вельмі цікава мне пабачыць усіх тваіх. Малодшага я ж і не бачыў ні разу.

Фёдар Мікалаевіч. А ён таксама ўжо ў пятым класе.

Сухадольскі. Ляціць час, ляціць... Здаецца, учора яшчэ мы з табой у інстытуце на адной лаўцы сядзелі. Цікавы час быў. Самы разгар барацьбы са шкодніцтвам у прамысловасці... Якія мітынгі былі!

Фёдар Мікалаевіч. Добра ты тады выступаў... з агнём.

Сухадольскі. Мы ж былі першым атрадам чырвоных спецаў, выгадаваных савецкай уладай.

Фёдар Мікалаевіч. Так і рваліся ў бой. Патрабавалі датэрміновага выпуску. Дапусціце, казалі, нас, мы ўжо завернем як мае быць.

Сухадольскі. А што ж, і завярнулі. Папрацавалі нядрэнна. А якія цяжкасці перамаглі! Хіба цяперашнія маладыя ведаюць што-небудзь падобнае? Што ім! Прыйшоў на гатовенькае — працуй, разгортвайся, праяўляй свае таленты.

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч. Папрацавалі, праўда, нядрэнна, ды ўжо старэць пачынаем — вось што дрэнна.

С у х а д о л ь с к і. Гады бяруць сваё, але я б не сказаў... На табе, па крайняй меры, я гэтага не заўважаю...

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч. А вось ты пачаў здаваць.

С у х а д о л ь с к і. Клопату шмат... Ды і здароўе няважнае... Печань ці якое ліха... Ну нічога, яшчэ пацягнем.

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч *(глядзіць ва ўпор на Сухадольскага)*. Пацягнуць-то мы пацягнем...

С у х а д о л ь с к і *(адчуваючы сябе няёмка пад позіркам Фёдара Мікалаевіча)*. Што ты мне скажаш добрае? Я толькі быў у адпачынак сабраўся, а тут тэлеграма...

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч. Ды вось аб гэтым і хацеў пагаварыць.

С у х а д о л ь с к і *(насцярожана)*. Аб чым?

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч. Аб тым, што ты пачаў здаваць.

С у х а д о л ь с к і. Гэта як жа разумець?

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч. Старэеш, Павел Міхайлавіч... Духам старэеш.

С у х а д о л ь с к і. Што ты кажаш, Фёдар Мікалаевіч! Хіба ёсць якія-небудзь адзнакі?

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч. Адзнакі ёсць. *(Дастае з шуфляды паперу.)* Вось яны!

С у х а д о л ь с к і *(занепакоены)*. Што гэта такое?

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч. Акт камісіі дзяржаўнага кантролю... Захацела яна праверыць, якую ты прадукцыю пасылаеш на Волга-Дон,— узяла ды зняла адзін самазвал з платформы, як толькі яны прыбылі. І вось палюбуйся. *(Перадае акт Сухадольскаму.)* Сорак шэсць дэфектаў.

С у х а д о л ь с к і *(бярэ акт)*. Не можа гэтага быць! *(Праглядае акт.)* Мы ўжо і самі бачым, што канструкцыя недасканалая.

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч. Не ў канструкцыі справа... Парушэнне тэхналогіі. Поўная адсутнасць вытворчай дысцыпліны.

С у х а д о л ь с к і *(праглядаючы акт)*. Не ведаю, як гэта магло здарыцца.

Ф ё д а р М і к а л а е в і ч. Пускавы перыяд, трэба магутнасці нарошчваць, план выконваць, а якасць пасля... Вось адкуль гэта ідзе.

С у х а д о л ь с к і *(збянтэжаны)*. І трэба ж якраз натрапіць на такі самазвал.

Фёдар Мікалаевіч. Падлажыў ты мне свінню, Павел Міхайлавіч. Прыйшлося чырванець у Савеце Міністраў.

Сухадольскі. Вялікія непрыемнасці былі?

Фёдар Мікалаевіч. Халтуршчыкам назвалі. Так што дазволь падзяліцца з табой гэтым «ганаровым» званнем.

Сухадольскі. Прабач, Фёдар Мікалаевіч, паправім.

Фёдар Мікалаевіч. Між іншым, што ж Шугаеў не прыехаў?

Сухадольскі. Хварэе.

Фёдар Мікалаевіч. Думаю, не за якасць прадукцыі?

Сухадольскі *(у замяшанні)*. Не... Грып у яго.

Фёдар Мікалаевіч. Ну, я яму асобна выкажу падзяку.

Судахольскі. Даруй, калі ласка. Я ўжо сам прасачу за якасцю. І канструкцыю мы вырашылі палепшыць. Чытаў нашу дакладную?

Фёдар Мікалаевіч. Знаёміўся, як жа...

Сухадольскі. Адабраеш?

Фёдар Мікалаевіч. Выходзіць, трэба амаль што завод спыніць, каб гэтыя паляпшанні ажыццявіць.

Сухадольскі. Дык ты лічыш, што не трэба?

Фёдар Мікалаевіч. Гэта ты так лічыш. Так і дакладная напісана, каб мяне напужаць. Але ты пужаеш, а мне не страшна. У мяне ёсць іншыя разлікі. І людзі ёсць, якія не запрошваюць столькі з дзяржавы...

Сухадольскі *(убок)*. Паспеў-такі наперад забегчы.

Фёдар Мікалаевіч. Здаў ты, Павел, зусім здаў. Тлушчам аброс, цяжкасцей стаў баяцца. Хочаш харошым быць без лішніх клопатаў, без рызыкі. Там людзі гараць энтузіязмам. Вадзіцелі з экскаватаршчыкамі змагаюцца за перавыкананне тэхнічных норм. Тут бы ім і дапамагчы. А ты ў кусты. Сам не робіш і маладым ходу не даеш. Мабыць, тут і зайздрасці старэчай крыху ёсць.

Сухадольскі. Зусім ты ўжо мяне нізашто лічыш, Фёдар Мікалаевіч.

Фёдар Мікалаевіч. Горкая, але праўда.

Сухадольскі. Прабач, не хацеў я табе непрыемнасць зрабіць. Незнарок выйшла. Ты ўжо мне даруй... па старой дружбе.

Фёдар Мікалаевіч. Каб гэта датычылася толькі

нас з табой, дык сказаў бы я табе, як бывала: «Свіння ты, Пашка! Такую пакасць мне зрабіў» — ды на гэтым бы і справа скончылася. Але ёсць трэцяя зацікаўленая асоба. Яна не паглядзіць на нашы прыяцельскія адносіны.

Сухадольскі. Вера Сцяпанаўна?

Фёдар Мікалаевіч. Тая, якой мы з табой кляліся некалі аддаць усе нашы сілы.

Сухадольскі (*прыгнечаны, пасля доўгай паўзы*). Якая ж кара мяне чакае?

Фёдар Мікалаевіч. Праветрыцца табе трэба, Павел Міхайлавіч.

Сухадольскі. Куды ж ты мяне? На Калыму ці што?

Фёдар Мікалаевіч. Нашто на Калыму? На Волгу. Самы свежы вецер там. Прасілі ў мяне чалавека на пасаду галоўнага інжынера аўтабазы. Вось і едзь. Там на практыцы і ўбачыш, як працуюць машыны, якія ты выпускаў.

Сухадольскі. Значыць, гоніш з завода?

Фёдар Мікалаевіч. Думаю, што табе перамена клімату будзе карысна... Ты ж і сам прасіў, каб цябе вызвалілі.

Сухадольскі (*прыгнечаны і пакрыўджаны*). Так, я прасіў. Гэта праўда... (*Устае.*) Ну, усяго добрага, Фёдар Мікалаевіч. Дзякуй за твае клопаты аба мне.

Фёдар Мікалаевіч. Ды мы яшчэ ўбачымся. У пяць гадзін я цябе чакаю.

Сухадольскі. Дзякую, думаю сёння ехаць. Я абяцаў Антаніне Пятроўне не затрымлівацца. Яна ў мяне нездарова нешта... Усяго добрага!

Фёдар Мікалаевіч (*паціскае руку*). Дарэмна крыўдзішся. Падумай, можа і не варта.

Сухадольскі. Ды я падумаю... (*Выходзіць.*)

Фёдар Мікалаевіч. Прывітанне Антаніне Пятроўне! Скажы, няхай не хварэе.

Рэферэнт (*уваходзіць і спыняецца ля дзвярэй*). Фёдар Мікалаевіч, Шугаеў звоніць. Просіць падняць трубку. (*Выходзіць.*)

Фёдар Мікалаевіч (*бярэ трубку*). Слухаю. Так, я... Добры дзень, таварыш Шугаеў! Дакладную? Чытаў... Цікавае сачыненне... Што, сумленне загаварыла?.. А раней вы гэтага не бачылі?.. Дырэктару не шкодзіла б і свой розум мець... Не ўжо, няхай тут застаецца. Гістарычны

дакумент усё-такі... Сухадольскі быў... Забіраю я яго ад вас... Каштоўнага берагчы трэба, а вы не ўмееце. Знойдзем... Як ваш грып?.. Дзякуй богу! Ваша хвароба паставіла мяне ў цяжкае становішча... Ды як жа,— чалавеку трэба вымову аб'яўляць, а ён хворы ляжыць... У загадзе ўсё будзе напісана... Хутка сам буду ў вас... пагаворым... Дапамагу, як жа... Усяго добрага. *(Кладзе трубку.)*

Рэферэнт *(з'яўляецца ў дзвярах)*. Русаковіч прыйшоў, Фёдар Мікалаевіч.

Фёдар Мікалаевіч. Прасіце.

Рэферэнт выходзіць.

Русаковіч *(уваходзіць)*. Добры дзень, Фёдар Мікалаевіч.

Фёдар Мікалаевіч *(вітаецца)*. Добры дзень. Сядайце. *(Русаковіч садзіцца.)* Што ж гэта вы скандаліце на заводзе, таварыш Русаковіч?

Русаковіч. Я не скандалю, Фёдар Мікалаевіч. Вас няправільна інфармавалі. Я толькі змагаюся за тое, у чым цвёрда пераконаны.

Фёдар Мікалаевіч. Аўтарытэтаў не прызнаяце.

Русаковіч. Аўтарытэт я паважаю, калі ён сапраўдны. Але другі аўтарытэт так заваліць дарогу да добрай справы, што цераз яго і не пералезеш.

Фёдар Мікалаевіч. З міністэрствам не лічыцеся. Мы ж гэту канструкцыю зацвердзілі як добрую, а вы кажаце, што яна дрэнная. Выходзіць, што мы нічога не разумеем у сваёй справе.

Русаковіч. Яна нядрэнная, але яе можна зрабіць яшчэ лепшай. Пры малой затраце можна дабіцца вялікага эфекту.

Фёдар Мікалаевіч. Які ж эфект, калі сабекошт машыны павысіцца, плана завод не выканае...

Русаковіч. Калі ўмела і з душой узяцца за справу, дык і план будзе выкананы, і сабекошт не павысіцца.

Фёдар Мікалаевіч. Сухадольскі з вамі не згодзен. І што ж будзе, калі яму прыйдзецца праводзіць у жыццё вашу прапанову?

Русаковіч. Ён пастараецца даказаць, што я памыляюся.

Фёдар Мікалаевіч. Дык што ж нам тады рабіць? Вас ці што назначыць галоўным інжынерам?

Русаковіч. Я на гэта не прэтэндую, Фёдар Мікалаевіч.

Фёдар Мікалаевіч. Відаць, так і прыйдзецца зрабіць. Самі заварылі гэту кашу, самі і расхлёбвайце.

Русаковіч. Вы, вядома, жартуеце.

Фёдар Мікалаевіч. І не думаю жартаваць.

Русаковіч *(спалоханы)*. Гэта немагчыма, Фёдар Мікалаевіч.

Фёдар Мікалаевіч. Чаму ж не? Мы лічым, што гэта зусім магчыма. Вы ж возьмецеся з душой.

Русаковіч. Аднае душы мала. Вопыт кіраўніцтва патрэбен.

Фёдар Мікалаевіч. Вопыт набываецца на рабоце.

Русаковіч. Ёсць яшчэ адна акалічнасць, якая не дазваляе мне прыняць гэту прапанову.

Фёдар Мікалаевіч. Што гэта за акалічнасць?

Русаковіч. Этыка. Выходзіць, што я спіхнуў Сухадольскага, каб самому сесці на яго месца.

Фёдар Мікалаевіч. Ён павінен быць задаволены. Сам жа прасіў, каб яго вызвалілі.

Русаковіч. Не думаю, што шчыра. Стратэгічны ход.

Фёдар Мікалаевіч. Калі ён стане ахвярай свае стратэгіі, дык і крыўдзіцца няма на каго.

Русаковіч. Я яму шмат чым абавязан, і нядобра было б з майго боку...

Фёдар Мікалаевіч. Апрача вас двух, ёсць яшчэ трэцяя зацікаўленая асоба — дзяржава. Вы пра яе не забывайце. Яна не згодна, каб вы праяўлялі такую велікадушнасць... за яе кошт.

Русаковіч *(збянтэжаны)*. Не ўяўляю, як я прыйду да яго справу прымаць.

Фёдар Мікалаевіч. Мы аблегчым вам гэту задачу. *(Русаковіч сядзіць у роздуме.)* Ну дык як?

Русаковіч. Што ж, калі трэцяя зацікаўленая асоба сапраўды ў гэтым зацікаўлена...

Фёдар Мікалаевіч. Безумоўна.

Русаковіч. Тады...

Фёдар Мікалаевіч. Тады я даю ўказанне аб вашым назначэнні. Ну, у добры час! *(Паціскае Русаковічу руку.)*

Карціна дзевятая

Веранда дома Сухадольскага на Волга-Доне. Шырокая панарама вялікай будоўлі. На верандзе — стол і некалькі плецених крэслаў. За сталом з газетай у руках Сухадольскі. Дапіваючы шклянку кавы, ён праглядае газету.

Антаніна Пятроўна (*уваходзіць*). Наліць яшчэ?

Сухадольскі (*не адрываючыся ад газеты*). Не, дзякую.

Антаніна Пятроўна. Што там такое цікавае?

Сухадольскі. Пра нас сёе-тое.

Антаніна Пятроўна. Лаюць, вядома.

Сухадольскі. На гэты раз ты не ўгадала.

Антаніна Пятроўна. Няўжо хваляць?

Сухадольскі. Паўтарака хваляць за стаханаўскую працу. Адзначаюць добры стан аўтамабільнага парка. Успамінаюць і маё прозвішча.

Антаніна Пятроўна. Дзякуй і за гэта.

Сухадольскі. Нашто ж такая іронія? Усё ж такі гэта прыемна, калі хваляць.

Антаніна Пятроўна. Калі генерала хваляць за тое, што ён добра ўзводам камандуе, гэта яшчэ не вялікі гонар.

Сухадольскі. Ты ўсё-такі наважыла сапсаваць мне настрой.

Антаніна Пятроўна. Прабач, я не думала, што для цябе гэта так важна...

Сухадольскі. Дзіўны талент — знаходзіць ва ўсім толькі адмоўнае.

Антаніна Пятроўна. Добра, што хоць які-небудзь талент ты нарэшце ў мяне выявіў.

Сухадольскі. На жаль, не ўпершыню.

Антаніна Пятроўна. Спадзяюся, што шкоды табе не было ад майго таленту?

Сухадольскі. Як сказаць. Можа, і я часамі глядзеў на рэчы тваімі вачамі.

Антаніна Пятроўна. Злы геній твой.

Сухадольскі. Ты ніколі не думала, чаму гэта ў нас блізкіх сяброў няма?

Антаніна Пятроўна. Якіх сяброў?

Сухадольскі. Звычайных, якія ў людзей бываюць.

Антаніна Пятроўна. Дык ты лічыш, што гэта праз мяне?

Сухадольскі. Мы добрыя, а ўсе дрэнныя, вось нам і няма з кім сябраваць.

Антаніна Пятроўна. Валі ўсё на мяне. З завода цябе прагналі, і тут я вінавата.

Сухадольскі. Недаацэньвалі людзей, не верылі ў іх сілы. А вось яны зрабілі. Яшчэ і мяне хваляць за іх работу.

Антаніна Пятроўна. Табе застаецца толькі падзякаваць Русаковічу, што ён цябе вытурыў.

Сухадольскі. Ведаеш што... Ты ўжо дасягнула свайго — сапсавала мне настрой. Давай лепш пакінем гэту гаворку.

Антаніна Пятроўна *(збіраючы са стала пасуду)*. Дурны ты, вось я табе што скажу.

Сухадольскі. Дурны, дурны, не пярэчу, толькі сціхні. Вунь людзі ідуць.

Антаніна Пятроўна выходзіць. Уваходзіць парторг будаўнічага ўчастка Сазонаў.

Сазонаў. Добрай раніцы, Павел Міхайлавіч!

Сухадольскі *(устае насустрач)*. Добры дзень, Мікалай Спірыдонавіч. Сядайце, калі ласка.

Сазонаў. Дзякую. Я на хвілінку. Спецыяльна зайшоў, каб дамовіцца. Прыйдзецца вам выступіць, Павел Міхайлавіч.

Сухадольскі. Дзе?

Сазонаў. На мітынгу. Гадавіна камсамола. Госці прыехалі. З Беларусі, між іншым, таксама.

Сухадольскі. З аўтазавода?

Сазонаў. Так.

Сухадольскі. А да мяне не зайшлі.

Сазонаў. Пыталіся пра ваша здароўе. Я даў ім ваш адрас.

Сухадольскі *(да Антаніны Пятроўны, якая ўвайшла)*. Знаёмся, Тоня. Гэта сакратар партарганізацыі будаўнічага ўчастка — Мікалай Спірыдонавіч Сазонаў.

Антаніна Пятроўна *(вітаецца)*. Ведаю, як жа... Нагрузачку прынеслі майму мужу?

Сазонаў. Невялічкую, Антаніна Пятроўна.

Антаніна Пятроўна. Чула. Я думала, што ён ужо выйшаў з камсамольскага ўзросту.

Сазонаў. Трэба моладзь прывітаць ад аўтабазы *(да Сухадольскага)*. Партбюро лічыць, што гэта найлепш вам зрабіць. Былы камсамолец, і ўсё такое...

Сухадольскі. Трэба яшчэ падумаць, што гаварыць.

Сазонаў. Прывітаеце моладзь, гасцей, падзякуеце аўтазаводцам за добрыя машыны.

Антаніна Пятроўна. Самому сабе і дзякаваць няёмка. Сам жа гэтыя машыны рабіў.

Сухадольскі. Гэта не зусім так.

Антаніна Пятроўна. Як жа не так? Ты ж сам пісаў міністру дакладную аб палепшанні канструкцыі.

Сазонаў. Мы ведаем, якую ролю адыграў на заводзе Павел Міхайлавіч, але каля года ўжо ён працуе ў нас, і поўнай падставай можа лічыць сябе прадстаўніком Волга-Дона.

Сухадольскі. Ну што ж, раз трэба дык трэба.

Сазонаў. Значыць, дагаварыліся. Ну, добра. Бывайце здаровы. *(Развітваецца і выходзіць.)*

Сухадольскі. І нашто ты ставіш мяне ў няёмкае становішча?

Антаніна Пятроўна. А што ж, няпраўда, што Русаковіч пажынае плады тваё працы?

Сухадольскі. Ты сама ведаеш, якая гэта праўда.

Антаніна Пятроўна. Скромнасць заела таварыша.

Сухадольскі. Ведае ж ён. З завода дэлегацыя прыехала — напэўна, была гаворка пра мяне. Ты заўважыла, як ён сказаў: «Мы ведаем, якую ролю адыграў на заводзе Павел Міхайлавіч»?

Антаніна Пятроўна. Я заўважыла, што ты размазня. Больш я нічога не заўважыла. *(Выходзіць.)*

Сухадольскі. Зусім ашалела баба.

Генадзій *(уваходзіць)*. «Сатана там правит бал, там правит бал...»

Сухадольскі. Перастань гарлапаніць!

Генадзій. Нешта ты не ў гуморы. Ці не дала табе зноў дыхту мая дарагая матуля?

Сухадольскі. Аб справе падумаў бы. Паступаць куды будзеш?

Генадзій. У кансерваторыю, Рэйзену змена патрэбна.

Сухадольскі. Я ў цябе сур'ёзна пытаюся.

Генадзій. А гэта хіба не сур'ёзна? *(Пракашліваецца. На ўвесь голас.)* «Сатана там правит бал, там правит бал, там правит бал».

Сухадольскі *(крычыць)*. Перастань, кажу! Асталоп!

Генадзій. Таленавітае выкананне выклікала бурную рэакцыю ўсяе залы. *(Тэатральна раскланьваецца і выходзіць.)*

Сухадольскі. Вось яшчэ ўцеху бог даў. *(Збіраецца выходзіць з дому.)*

Уваходзяць Русаковіч з лаўрэацкім значком на грудзях, Валя, Валодзя, Надзя.

Русаковіч. Добры дзень, Павел Міхайлавіч!

Сухадольскі. Добры дзень, добры дзень. *(Вітаецца з усімі за руку.)* А я ўжо хацеў крыўдзіцца.

Валя. За што ж так адразу?

Сухадольскі. Ды як жа... Чую, што прыехалі, а да мяне не заходзяць.

Русаковіч. Ды мы яшчэ не паспелі агледзецца.

Сухадольскі *(прыглядаецца да Надзі)*. А гэта ж... Надзежда... Прабачце, забыўся, як вас па бацьку.

Надзя *(дабратліва)*. Ды вы, мусіць, і не ведалі ніколі. Завіце, як некалі,— Надзя.

Сухадольскі *(няёмка)*. Вунь вы якая сталая... дзяўчына.

Надзя. Дама, Павел Міхайлавіч.

Сухадольскі. Ну, вось бачыце, тым больш.

Надзя. Вось гэты каваль мурзаты — мой муж.

Сухадольскі. Таварыш Стальмашонак. Помню, як жа... Ды ён і не мурзаты зусім. Віншую вас.

Надзя. Дзякую.

Сухадольскі *(да Валі)*. І вас помню. Лепшая стаханаўка цэха нармалей...

Русаковіч *(падказвае)*. Валянціна Жукавец.

Валя. Ужо не стаханаўка. Сакратар камсамольскай арганізацыі.

Сухадольскі. Гэта таксама пачэсна.

Валя *(паказвае на Надзю)*. Вось яна — лепшая стаханаўка.

Сухадольскі. Вельмі рад гэта чуць.

Надзя. Гэта я на злосць Антаніне Пятроўне. Яна казала, што з мяне стаханаўка не выйдзе.

Сухадольскі. Антаніна Пятроўна шмат у чым памылялася. Аднак жа яна рада будзе вас бачыць. Пайду скажу ёй. *(Выходзіць.)*

Валодзя. Памякчэў Павел Міхайлавіч.

Надзя. Здаецца, сапраўды рад нас бачыць.

Валодзя. Відаць, пераканаўся.

Русаковіч. Каб не пераканаўся, мы б да яго і не заходзілі. Я за ім увесь гэты час сачыў здалёк. У Маскве даведваўся. Кажуць, пайшло на карысць.

Валодзя. Свежы волжскі вецер, як вы казалі.

Валя. Тут не цяжка пераканацца. *(Глядзіць удаль).* Вунь яны — нашы палепшаныя. Як мурашкі, працуюць.

Надзя. Вадзіцелі не нахваляцца імі.

Валодзя. Гэта разумна нехта прыдумаў, што яго сюды паслалі. Наглядны ўрок.

Валя *(гледзячы ўдаль).* Як паглядзіш на гэтую веліч працы, на гэтыя горы перавернутай зямлі, дык нібы крылы вырастаюць. І нашай жа капля працы ёсць тут.

Валодзя. Прамовы на мітынгу, Валя.

Валя. Не, ты паглядзі! Гэта велічныя крокі да камунізма.

Русаковіч. Гэта ранне камунізма. А дзень наперадзе. Ясны, сонечны і... працавіты. Ах, як мы з вамі папрацуем, таварышы! Якіх машын яшчэ наробім на радасць людзям!

Генадзій *(за сцэнай).* «Жил-был король когда-то, при нем блоха жила...»

Надзя. Во, Генька пракляты!

Валодзя. Вось вам і ўчарашні дзень.

Генадзій *(уваходзіць і тэатральна раскланьваецца. Рэчытатывам).* Прывітанне дарагім гасцям!

Надзя. Добры дзень, Генадзій Паўлавіч! Як маецеся?

Генадзій. Цудоўна.

Надзя. А талеркі вашы як маюцца?

Генадзій. Таксама нядрэнна... з таго часу, як іх няма каму біць.

Надзя. Вас, здаецца, можна павіншаваць з атэстатам сталасці?

Генадзій. Калі ласка. Атэстат магу прадставіць, а наконт сталасці мяркуйце самі.

Надзя. І што ж вы цяпер парабляеце?

Генадзій *(пяе).* Жил-был король когда-то. *(Паказ-*

вае на бацьку, які ўваходзіць.) При нем блоха жила. *(Паказвае на сябе.)* Ха-ха! Блоха!

Сухадольскі. Перастань блазна строіць!

Генадзій *(выходзіць)*. Ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха!

Сухадольскі *(ставіць на стол бутэльку віна і закуску)*. Антаніна Пятроўна прасіла прабачыць. Ёй нешта нездаровіцца.

Валя і Надзя пераглянуліся.

Валя. Мы не ў пару вас патурбавалі.

Русаковіч. А што такое з Антанінай Пятроўнай?

Сухадольскі. Нічога сур'ёзнага. З ёю гэта бывае.

Русаковіч. Нічога гэтага не трэба было, Павел Міхайлавіч. Мы толькі што паснедалі.

Сухадольскі. Не бойцеся, не абкармлю... Сядайце, калі ласка. Андрэй Данілавіч, сюды! Моладзь, бліжэй да стала падсоўвайцеся! *(Налліваючы чаркі.)* Рассталіся мы нядобра... Давайце хоць сустрэнемся па-людску. Вы ж, напэўна, думаеце, што я вас ворагамі лічу.

Валя.
Русаковіч. } Што вы, Павел Міхайлавіч!
Валодзя.

Сухадольскі. Ды чаго ўжо там... Так яно фактычна і было.

Няёмкае маўчанне.

Русаковіч. Калі вы гаворыце пра гэта ў мінулым часе, дык ужо добрая адзнака.

Валя. Давайце больш не будзем пра гэта.

Надзя. А то, чаго добрага, зноў пасварымся.

Сухадольскі. Крыўдна, таварышы... Крыўдна і горка, калі той, каго ты за вушы выцягваў, лічыў малакасосам, раптам апынаецца ўперадзе цябе — усімі прызнанага майстра сваёй справы.

Надзя *(да Валі)*. Пачынаецца.

Сухадольскі. Цяжка памірыцца з тым, што цябе адціскаюць на задні план. Табе ўсё здаюцца падвохі ды падкопы. Крыўда засціае вочы і перашкаджае бачыць рэчы ў іх сапраўдным святле. І нават калі розум твой пачынае пасягаць ісціну, пачуццё гаркоты яшчэ надоўга застаецца ў душы.

Русаковіч. Магчыма, Павел Міхайлавіч...

Сухадольскі. Магчыма, што мы з вамі так бы і засталіся ворагамі на ўсё жыццё, каб не ўмяшалася

ў справу трэцяя зацікаўленая асоба. Перад яе веліччу нашы асабістыя крыўды здаюцца дробнымі і нікчэмнымі. Давайце ж вып'ем за яе шчасце і росквіт!

Р у с а к о в і ч. Дазвольце мне прадоўжыць гэты тост. Цяжка, таварышы, прычыняць боль блізкаму чалавеку. Асабліва, калі ты яму многім абавязан. Да таго цяжка, што ты гатоў адмовіцца ад сваіх самых лепшых намераў. Але тут умешваецца ў справу, як вы правільна сказалі, Павел Міхайлавіч, трэцяя зацікаўленая асоба. «А ці маеш ты права?» — пытаецца яна. І тады...

С у х а д о л ь с к і. Тады блізкія людзі становяцца часамі ворагамі.

Р у с а к о в і ч. Для таго каб потым стаць яшчэ больш блізкімі сябрамі. Давайце ж вып'ем за яе... За тое, што яна ачышчае нашы душы ад усякага смецця.

В а л о д з я. І адкрывае ў іх сапраўднае золата.

Чокаюцца і выпіваюць.

С у х а д о л ь с к і. Вось вы пра сяброў сказалі... Няма ў мяне блізкіх сяброў. Нават у сям'і, як ні цяжка ў гэтым прызнацца. І таму гэты другі бакал я падымаю за маіх так званых ворагаў, якія, можа, і ёсць самыя блізкія мне людзі. Вось ён — мой вораг нумар першы. *(Чокаецца з Русаковічам.)* А за ім усе па парадку. *(Чокаецца з астатнімі).*

Здалёк даносіцца песня многіх маладых галасоў.

В а л я *(падыходзіць да акна)*. Камсамольцы на мітынг збіраюцца.

С у х а д о л ь с к і *(з вінаватым выглядам)*. Мне выступаць, а я і не рыхтаваўся.

Усе ўстаюць, каб ісці на мітынг.

Р у с а к о в і ч. Мы вам перашкодзілі.

С у х а д о л ь с к і. Нічога, скажу... Цяпер я скажу.

Песня набліжаецца. Усе накіроўваюцца да дзвярэй.

К а н е ц

1952—1953

ЛЮДЗІ І Д'ЯБЛЫ

ДРАМА У ТРОХ АКТАХ,
ДЗЕСЯЦІ КАРЦІНАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Прымаковіч Алена Сцяпанаўна.
Барута Андрэй Пятровіч — яе муж.
Віцкя — іх дачка, гадоў 25.
Таня — другая іх дачка, гадоў 12.
Суседка.
Даніловіч («Шаўцоў»).
Рунец Рыгор Тарасавіч («Вусаты»).
«Цётка».
«Страказа».
«Братка» — камандзір партызанскага атрада.
Канцавы — камандзір узвода.
Кузьмін Аляксандр Ільіч.
Міхаіл Фёдаравіч — урач.
Чэпік — партызан.
Акуліч — партызан.
Радыст.
Скробат Антон Іванавіч («Нёманскі»).
Жэня — яго жонка.
Валерык — іх сын, гадоў 12.
Марына — агент гестапа.
Кунц — палкоўнік, начальнік СД.
Нагель — маёр, начальнік следчага аддзела.
Мюлер — лейтэнант, яго намеснік.
Пельцэр — капітан, камандзір роты СС.
1-ы салдат-эсэсавец.
2-і салдат-эсэсавец.
Паліцэйскі.
Партызаны, нямецкія салдаты.

Дзея адбываецца ў канцы 1941 і пачатку 1942 года ў адным з гарадоў, часова акупіраваных нямецка-фашысцкімі захопнікамі.

Акт першы

Карціна першая

Кватэра Алены Прымаковіч. Невялікі пакой. У правай сцяне — дзверы ў суседні пакой. У левай сцяне — акно. У задняй сцяне — дзверы ў пярэднюю, завешаныя таннай парцьерай. За парцьерай злева ўгадваюцца дзверы ў суседні пакой, справа — на кухню, прама дзверы на двор, якія відаць, калі адхінаецца парцьера. На левай сцяне — ходзікі. Пад ходзікамі сямейныя фатаграфіі. Пры сцяне засланы ложак. Управа ад ложка, пры задняй сцяне,— шафа для адзення. Пасярэдзіне пакоя стол.

Таня высоўвае з-пад ложка куфэрак, адчыняе, дастае піянерскі гальштук. Завешвае фіранкай акно. Глядзіць на гадзіннік. Завязвае гальштук і глядзіцца ў люстэрка, якое стаіць на акне. Расправўляе гальштук.

Уваходзіць Алена. Таня аглядаецца, але не пакідае свае работы.

Алена. Што гэта ты надумала?

Таня. Гальштук завязваю.

Алена. Не трэба гэтага рабіць.

Таня. Трэба. Каб заўсёды помніць, што я піянерка.

Алена. Бачыла, як на рынку людзей вешалі?

Таня. А я не баюся.

Алена. Храбрая вельмі. А чаго ж ты плакала?

Таня. Мне іх шкада было. І злосць на фашыстаў. Тады мы з Надзяй Андруковіч і пакляліся завязваць гальштук кожны дзень на пяць мінут, аж пакуль нашы не вернуцца.

Алена. Знімі ды схавай, я табе кажу.

Таня. Яшчэ... *(Глядзіць на гадзіннік.)* дзве мінуты.

Алена. А як прыйдзе немец?

Таня. А я яму ў рыла.

Алена *(смяецца)*. Якая ж ты яшчэ дурная!

Бразнулі дзверы. Таня бяжыць у бакоўку. Праз хвіліну з дзвярэй вытыркаецца яе галава.

А л е н а *(расхінае парцьеру)*. Гэта ты?

Б а р у т а *(уваходзіць і аддае ёй гавяджую нагу з капытом)*. На, халоднае зварыш.

Т а н я. Халоднае! Халоднае! *(Плешча ў далоні).*

А л е н а. Беднае дзяўчо. Як быццам і ў вочы ніколі не бачыла.

Т а н я. Яно смачненькае.

А л е н а. Цяпер і бульба з мундзірамі смачненькая. *(Да мужа.)* Зарабіў, мусіць, нешта?

Б а р у т а. Вагон дроў разгрузілі ўтрох.

В і к ц я *(уваходзіць)*. Што тут за радасць такая?

Б а р у т а. Радасць вялікая. Гавяджы капыт дастаў.

А л е н а. А гавядзіну фашысты жаруць.

Б а р у т а. Цэлымі эшалонамі вывозяць. Бачыў сёння.

А л е н а. Хіба мы думалі калі, што дабро, набытае нашым мазалём, будуць спажываць злыдні? Што савецкую зямлю будуць таптаць гэтыя фашысцкія вырадкі?

Б а р у т а. Крыўда. Вялікая крыўда. Ну, але прыйдзе на іх пагібель.

Т а н я. А Вікця...

В і к ц я. Што — Вікця?

Т а н я. Ты ж ім служыш.

В і к ц я. Што б ты ела, каб я не служыла?

Т а н я. Мама, ты не давай мне таго пайка, што яна прыносіць. Я есці не буду.

А л е н а. Таня! Што гэта ты гаворыш!

Т а н я *(да Вікці)*. Камсамолка, як табе не сорам!

В і к ц я *(пакрыўджаная да слёз)*. Тата, растлумач ты гэтай дурніцы.

А л е н а. А як Вікцю ў Германію хацелі пагнаць, дык, нябось, плакала.

Б а р у т а. Ты, Танюша, дарэмна Вікцю пакрыўдзіла. Яна не фашыстам служыць, а людзям. Хворых лечыць. Гэта ж нашы людзі, нашто ж каб яны паміралі?

Т а н я. Паліцаяў яна лечыць.

Б а р у т а. Тут яна нічога зрабіць не можа. Калі адмовіцца, дык яе арыштуюць. Але ж паліцаяў там адзінкі, а больш такія людзі, як я ды твая мама.

В і к ц я. Тата, можа, і для цябе нядобра, што я там працую?

Б а р у т а. Я б табе сказаў.

В і к ц я. Твае таварышы могуць пра цябе дрэннае падумаць. Лепш, калі я не буду лічыцца тваёю дачкою.

Алена. Як гэта так?

Вікця. Я ваша кватарантка. Так лепш будзе.

Алена. Невядома, што ты выдумала.

Барута *(задумаўся)*. Можа, і лепш. І не ў табе тут справа. Я таксама злажыўшы рукі сядзець не буду, і ўсяк можа быць. А раптам мяне схопяць. Тады і вас пацягнуць як радню. А так я — чужы чалавек. Кватарант, як ты кажаш. А гаспадыня кватэры — вось яна — Алена Сцяпанаўна Прымаковіч. І прозвішчы ў нас розныя.

Таня. А я хто?

Алена. А ты мая дачка.

Таня *(да Баруты)*. А цябе як я буду зваць?

Барута. Ну як ты будзеш зваць... Заві, напрыклад, дзядзька Мікіта.

Таня. Мікіта! Як смешна!

Барута. Пры людзях. Гэта будзе мая мянушка.

Алена *(нявесела)*. Вось мы і чужыя сталі. Хадзем, Танюша, паможаш мне бульбы начысціць. *(Алена і Таня выходзяць.)*

Вікця *(падыходзіць да Баруты і абнімае яго за плечы)*. Татачка мой! Ты не крыўдзішся, што я ад цябе адраклася?

Барута. Не ты ў гэтым вінавата. Ды яно і лепш так. Мы ж дамовіліся.

Вікця. Не сумуй, татачка. Ты мне яшчэ раднейшы цяпер. *(Цалуе бацьку і выходзіць.)*

Голас за акном. Пілы наразаць! Брытвы, нажніцы тачыць! Пілы наразаць! Брытвы, нажніцы тачыць! *(Адчыняюцца дзверы. Голас у пярэдняй.)* Можа, нажы павастрыць трэба?

Барута *(расхінае парцьеру)*. Заходзьце сюды,

Уваходзіць Рунец з тачылам.

Нож зусім вытупіўся. *(Дае Рунцу нож. Рунец круціць тачыла. Яны неўзаметку прыглядаюцца адзін да аднаго.)* Гэта вам не ўдалося выехаць? Ці вы наўмысля засталіся?

Рунец. Так прыйшлося. *(Вострыць. Прабуе пальцам лязо.)* А сам працуеш дзе?

Барута. Нідзе.

Рунец. Так мы тваю заяву і не паспелі разгледзець.

Б а р у т а. Яшчэ разгледзіце.

Р у н е ц. Можа, ты і назад хацеў бы забраць, дык яна вывезена з партыйным архівам.

Б а р у т а. А нашто яе забіраць?

Р у н е ц. Усяк бывае. Улада перамянілася.

Б а р у т а. Сумленне маё не перамянілася.

Р у н е ц. Добра і гэта.

Б а р у т а. А што нядобра?

Р у н е ц. Нядобра тое, што некаторыя хочуць у зацішку перасядзець.

Б а р у т а. Гэта ты пра мяне?

Р у н е ц. Пра некаторых.

Б а р у т а. То ты некаторым і кажы.

Р у н е ц. Пакрыўдзіўся? Гэта крыўда мне падабаецца.

Б а р у т а. Я камуніст малады. Чакаю, што мне старэйшыя скажуць. У іх, напэўна, указанні ёсць.

Р у н е ц. Ёсць такія ўказанні. Цэнтральны Камітэт даваў іх тым камуністам, якіх пакідаў у нямецкім тыле. Мы ведаем таксама выступленні кіраўнікоў нашай партыі. Асноўнае ўказанне — знішчаць ворага. Ёсць чуткі, што ў нашай вобласці нават дзейнічае абком, які пераварыўся ў падпольны. Дзей-ні-чае, разумееш? Нам, можа, не скора ўдасца звязацца з абкомам і ЦК, але гэта не значыць, што мы павінны сядзець склаўшы рукі.

Б а р у т а. Я гатоў рабіць тое, што мне скажуць. Скажуць страляць — буду страляць. Патраплю. У імперыялістычную вайну аддзяленнем камандаваў.

Р у н е ц. Дзейнічаць трэба арганізавана.

Б а р у т а. А гэта вядома. Дык, напэўна ж, ёсць ужо якая-небудзь арганізацыя ў горадзе.

Р у н е ц. Ёсць такая арганізацыя. Яна і ўзнімае на барацьбу ўсіх, каму нямецкае ярмо муляе карак, каму нязносна бачыць народ свой у фашысцкай няволі. Тут першая скрыпка належыць нам, камуністам. Нам жа і першая пятля, калі што якое. Хто гэтага баіцца, няхай лепш не блытаецца пад нагамі.

Б а р у т а. Якое заданне ты мне дасі?

Р у н е ц. Вось хата твая мне падабаецца.

Б а р у т а. Хата нішто, толькі яна не мая. Я ў гаспадыні пакой наймаю.

Р у н е ц. У зацішным месцы, падход зручны. Але калі не твая, то няма чаго і гаварыць.

Б а р у т а. А ты ўсё-такі пагавары з гаспадыняй.

Рунец. Ці варта?

Барута. Калі я кажу, дык ведаю.

Рунец. Хто тут яшчэ жыве?

Барута. У тым пакоі, супраць кухні, кабеціна маладая. Муж яшчэ перад вайной на граніцы загінуў.

Рунец. І як яна?

Барута. Можна не сумнявацца. Ды яна і дома рэдка бывае. У бальніцы працуе.

Рунец. Ручаешся?

Барута. Ручаюся.

Рунец. Пакліч гаспадыню.

Барута. Алена Сцяпанаўна! Зайдзіце сюды на хвілінку.

Алена ўваходзіць.

Рунец. Можа, нажы павастрыць трэба?

Алена. Не, не трэба. У мяне вось кватарант майстар на гэта.

Барута. У гэтага чалавека ёсць другая справа да вас. А чалавек гэты — наш.

Алена. Якая ж у вас справа да мяне?

Барута. Кватэра ваша яму падабаецца.

Рунец. Зацішная. Тут бы добра і сабрацца добрым людзям.

Алена. Добрым — чаму ж не сабрацца. Гэта як дзядзька Мікіта скажа. Пакойчык яго.

Рунец. З дзядзькам *(падкрэслена)* Мікітам мы дамовіліся, але я хачу папярэдзіць, што і для вас тут вялікая небяспека. Калі немцы даведаюцца...

Алена. А вы ж не зважаеце на гэта...

Рунец. Мая справа такая.

Алена. Дык, можа, і мая такая самая. Ва ўсіх савецкіх людзей цяпер адна справа.

Рунец. Можа, калі і прыхаваць што прыйдзецца, дык, думаю, не адмовіце?

Алена. Што, напрыклад?

Рунец. Коўдру, ватоўку якую-небудзь. У лесе ж нашы людзі ёсць... А часамі і стрэльбу.

Алена. Людзей хаваем, дык і гэта можна. Надоечы з гета адзін знаёмы ўцёк, дык тры дні ў нас у склепе сядзеў, пакуль у лес не пераправілі.

Рунец. Дзякуй, Алена Сцяпанаўна. То я і пайду ўжо.

Алена. Пачакайце. Вунь валакуцца ірады. Як у вас з дакументамі?

Рунец. Дакументы ёсць, але лепш не сустракацца.

Алена. То лезьце на вышкі.

Алена і Рунец выходзяць. Барута бярэ нож і пачынае вастрыць.

Уваходзяць немец і паліцэйскі.

Паліцэйскі. Дома сядзіш, лынды б'еш.

Барута. Не сяджу, а стаю, і не лынды б'ю, а нож вастру.

Паліцэйскі. Чаму на работу не ідзеш?

Барута. А гэта хіба не работа?

Немец. На завод. На чыгунка.

Барута. Гэта ён няхай ідзе *(паказвае на паліцэйскага)*, а я стары.

Паліцэйскі. Пагавары ў мяне.

Барута *(немцу)*. Альтэ. Альтэ. *(Торкае сабе пальцам у грудзі.)*

Немец. Пас!

Барута. Пашпарт? Калі ласка! *(Дастае пашпарт.)* Во! Год нараджэння — тысяча восемсот восемдзесят.

Немец *(уважліва разглядае пашпарт і аддае Баруту. Да паліцэйскага)*. Форт!

Немец і паліцэйскі выходзяць.

Барута. Здохне ваш фюрер, пакуль я на яго буду працаваць. *(За парцьеру.)* Злазь, пайшлі ўжо!

Рунец *(уваходзіць)*. Чаго ім трэба?

Барута. Дурняў шукаюць. Ідзі на завод працаваць. А я ім пашпарт тыц у зубы. *(Паказвае Рунцу пашпарт.)*

Рунец. Гэта ты такі стары?

Барута. Для іх — стары. З дзевяткі зрабіў васьмёрку і зразу пастарэў на дзесяць гадоў.

Рунец. Мастак. Будзем гэта мець на ўвазе. Яны ў які бок пайшлі?

Барута. У той.

Рунец. То я ў гэты. Бывай. *(Мнагазначна.)* Хутка спаткаемся. А пакуль што — вось, пачытай. *(Вымае з кішэні некалькі зялёных лістовак і дае Баруту.)* І таварышам дай, каго добра ведаеш. *(Выходзіць.)*

Карціна другая

Бальніца. Палата на тры ложкі. На адным ляжыць хворы ў непрытомнасці. Дыханне з хрыпам вырываецца з яго грудзей. На другім — Кузьмін. Адзін ложак пусты. Кузьмін, прыўзняўшыся на локаць, нецярпліва паглядае на дзверы. Уваходзіць Вікця ў бальнічным халаце.

Кузьмін *(адкінуўся на падушку)*. Ну, нарэшце!

Вікця. Цярплівасці больш, малады чалавек! *(Падыходзіць да ложка.)* Як тэмпература?

Кузьмін *(ківае галавой на столік)*. Нармальная.

Вікця *(бярэ са століка тэрмометр, глядзіць)*. Усё ж такі... Трэба было б яшчэ паляжаць.

Кузьмін. Адзін такі паляжаў ужо.

Вікця *(з апаскай паглядзела на суседні ложак)*. Не прыходзіў да памяці?

Кузьмін. Не.

Вікця. Сяргеева выдаў наш загадчык гаспадаркі.

Кузьмін. О гадзіна! Я яго прыкончу.

Вікця. Не дурыцеся!

Кузьмін. Чалавека якога загубіў!

Вікця. Вам раней трэба на ногі стаць.

Кузьмін. Гэта я магу. *(Становіцца на ногі.)* Вось ужо стаю.

Вікця. Трымаючыся за ложак.

Кузьмін. Калі ласка! *(Накульгваючы, робіць некалькі крокаў.)*

Вікця. Поўзаць можаце сяк-так.

Кузьмін. Ці хутка вы мяне выпусціце?

Вікця. Відаць, хутка.

Кузьмін. Ад каго гэта залежыць?

Вікця. Больш за ўсё ад яго. *(Ківае галавой на цяжка хворага.)*

Кузьмін *(здзіўлены)*. Ад яго? Ён жа пры смерці.

Вікця. У гэтым і ўся справа.

Кузьмін. Не разумею.

Вікця. Хутка зразумееце. Кладзіцеся ў пасцель. Зараз сюды зойдзе Міхаіл Фёдаравіч, а з ім немец, капітан Пельцэр. Што я буду гаварыць, вы не пярэчце.

Кузьмін кладзецца ў пасцель.

Кузьмін. У вас ёсць які-небудзь план?

Вікця. Вы прозвішча суседа ведаеце? *(Ківае на цяжкахворага.)*

Кузьмін. Ведаю. Шуляк.

Вікця. Хто ён такі і адкуль?..

Кузьмін. Вы мне гаварылі пра яго.

Вікця *(садзіцца на край яго ложка)*. Можа, вам прыйдзецца ім пабыць.

Кузьмін. Паліцаем?

Вікця. Нібыта.

Кузьмін. А вам гэта не пагражае?

Вікця. Вайна ўсім пагражае.

Кузьмін. Я не хачу, каб праз мяне вы на шыбеніцу трапілі.

Вікця. Я гэта раблю не толькі дзеля вас.

Кузьмін бярэ яе руку, гладзіць, падносіць да губ.

Не трэба.

Кузьмін. Чаму? Вам непрыемна?

Вікця. Не час цяпер.

Кузьмін. Таго часу можна і не дачакацца.

Вікця. У мяне такое адчуванне, як быццам я злачынства раблю.

Кузьмін. Страшэннае злачынства.

Вікця. Ну як жа! Бяда такая, людзі гінуць, а нам глупства на ўме.

Кузьмін. Гэта глупства апета паэтамі ўсіх часоў.

Вікця. Я не так сказала. Не глупства, вядома. Я яшчэ не ведаю, наколькі гэта сур'ёзна... для нас з вамі. Толькі для нас з вамі. Дык хіба ж мы можам са сваімі пачуццямі адгарадзіцца ад усяго? Вы там як сабе хочаце — хоць жывіце, хоць памірайце,— а нам не да гэтага: у нас каханне.

Кузьмін задумаўся.

Што ж вы маўчыце?

Кузьмін. А я вось... не адчуваю сябе злачынцам.

Вікця. Вы — справа іншая. Вы ваявалі, смерці ў вочы не раз глядзелі, кроў пралілі. Вы — паўнацэнны савецкі чалавек. А я вось пад нямецкай уладай працую. Прыйдуць нашы, спытаюцца: «А ты што рабіла ў гэты цяжкі час?» — «А я лётчыка савецкага кахала». Добра хоць, што не нямецкага, але наўрад ці палічаць мне гэта за подзвіг.

Кузьмін. Калі чалавек жыццём рызыкуе за добрую справу, дык гэта, напэўна, подзвіг?

Віцця *(пачуўшы на калідоры галасы)*. Ідуць. *(Устае і папраўляе пасцель.)*

Уваходзяць Міхаіл Федаравіч і Пельцэр, у якога з-пад халата відаць нямецкая уніформа.

Пельцэр *(глядзіць у паперку)*. Кузьмін Аляксандр Ільіч — каторы?

Віцця. Вось гэты. *(Паказвае на Шуляка.)*

Міхаіл Фёдаравіч здзіўлена глядзіць на яе з-за Пельцэра і паціскае плячамі.

Пельцэр. Я хацеў бы з ім пагаварыць.

Віцця. На жаль, гэта немагчыма, пан капітан. Ён у непрытомнасці.

Пельцэр *(раскрывае хворага, заглядае яму ў твар)*. Як ён да вас трапіў?

Віцця. На вуліцы падабралі... цяжкараненага.

Пельцэр *(да Міхаіла Фёдаравіча)*. Гэта праўда?

Міхаіл Фёдаравіч. Гэта было так. І дакумент адзін пры ім быў.

Пельцэр. Калі ён будзе магчы гаварыць, вы мне паведаміце.

Віцця. Ён у безнадзейным стане.

Міхаіл Фёдаравіч *(падыходзіць да хворага, мацае пульс)*. Да вечара наўрад ці дацягне.

Пельцэр. У той дзень, як вы яго палажылі, недалёка ад горада быў збіты савецкі самалёт. Два лётчыкі выкінуліся з парашутамі. Вельмі магчыма, што гэта адзін з іх. Вы яго прытулілі. *(Да Віцці.)* Вось вы.

Віцця. Што за прыемнасць прытульваць мерцвяка?

Пельцэр. А каго б вы прытулілі?

Віцця. Ва ўсякім разе не труп.

Пельцэр. А наогул вы гэта можаце?

Віцця. Калі хто таго заслугоўвае.

Пельцэр. А я магу заслужыць?

Віцця. Паспрабуйце.

Міхаіл Фёдаравіч дзівіцца з такіх яе паводзін, дакорліва ківае галавой.

Пельцэр. Як вас зваць?

Віцця. Вікторыя.

Пельцэр. Вікторыя! Перамога, значыць. Такую перамогу я хацеў бы атрымаць.

Вікця. Гэта перамога не так лёгка даецца.

Пельцэр. Скажыце, мілая перамога, вы не хочаце сёння са мной на танцы?

Вікця. А хворыя *(ківае на Шуляка)* няхай паміраюць?

Міхаіл Фёдаравіч. Сёння ніяк нельга.

Пельцэр *(да Вікці)*. А калі-небудзь?

Вікця. Калі-небудзь — паглядзім.

Пельцэр. Буду спадзявацца. *(Да Міхаіла Фёдаравіча.)* А наконт хворага папярэджваю: вы за яго галавой адказваеце.

Міхаіл Фёдаравіч. Ён у вашым распараджэнні, пан капітан. Рабіце з ім, што хочаце.

Пельцэр. Дзякую. Мёртвы ён мне не патрэбен.

Міхаіл Фёдаравіч. На жаль, мы не ў сілах вярнуць яму жыццё.

Пельцэр *(глядзіць у паперку)*. А ваша прозвішча?

Кузьмін. Шуляк, пан капітан.

Пельцэр. У паліцыі служыце?

Кузьмін. У паліцыі.

Пельцэр. Як жа гэта вас падстрэлілі?

Кузьмін. Ноччу, у часе аднае аперацыі.

Пельцэр. І як здароўе?

Кузьмін. Добра, пан капітан. Рана, можна сказаць, зажыла.

Вікця. Мы яго выпісваць збіраемся.

Пельцэр. А партызан вы цяпер не будзеце баяцца?

Кузьмін. Партызан! Мне б толькі дарвацца да іх.

Пельцэр *(задаволена ківае галавой)*. Я далажу пра вас каму належыць.

Кузьмін. Дзякую, пан капітан.

Пельцэр накіроўваецца да дзвярэй. У дзвярах ён паварочваецца, галантна кланяецца Вікці і выходзіць. За ім — Міхаіл Фёдаравіч.

Вікця *(уздыхае з палёгкай)*. Фу!

Кузьмін. Ну і ну!

Вікця! А пра лётчыка яны не забыліся. Майце на ўвазе.

Кузьмін. Няўжо вы сапраўды на танцы з ім пойдзеце?

Віцця. Яшчэ чаго не хапала.

Кузьмін. Вы так какетнічалі.

Віцця. Гора плача, гора скача, гора песенькі пяе.

Міхаіл Фёдаравіч *(уваходзіць усхваляваны).* А-я-яй, Вікторыя Андрэеўна! Як жа вы так адважыліся?

Віцця. А што ж было рабіць, Міхаіл Фёдаравіч?

Міхаіл Фёдаравіч. А каб я не пацвердзіў вашай маны?

Віцця. Вы б загубілі чалавека.

Кузьмін. І не аднаго.

Міхаіл Фёдаравіч. Чаму ж вы рашылі, што я буду рызыкаваць жыццём?

Віцця. Бо я вас ведаю.

Міхаіл Фёдаравіч *(злосна).* Ні чорта вы мяне не ведаеце. І я прашу без майго ведама маім жыццём не распараджацца.

Віцця *(весела падморгвае Кузьміну).* Але ж цяпер позна ўжо пра гэта гаварыць.

Міхаіл Фёдаравіч. І трымалі вы сябе з ім вельмі вольна. Ён можа чорт ведае што падумаць.

Віцця. Няхай думае.

Міхаіл Фёдаравіч. Глядзіце, дагуляецеся. А гэтага *(паказвае на Кузьміна)* выпісаць! Зараз жа!

Віцця. Вядома. Праўда, ён яшчэ слаба ходзіць.

Міхаіл Фёдаравіч. Няхай хоць ракам поўзае. Аддаць яму дакументы Шуляка. А гэты... *(Ківае на Шуляка.)* Тут справа ясная... *(Выходзіць.)*

Віцця. І куды ж вы пойдзеце? Ні кутка ў вас няма, ні знаёмых. Пагавару я са сваёй гаспадыняй. Можа, яна прытуліць, пакуль паправіцеся.

Карціна трэцяя

Кабінет начальніка следчага аддзела Нагеля.

Кунц. Чым вы можаце мяне парадаваць, пан маёр?

Нагель. Навін, якія б маглі вас парадаваць, пан палкоўнік, у мяне няма.

Кунц. А ў мяне ёсць для вас навіны. *(Вымае з папкі зялёную лістоўку.)* Вось! Палюбуйцеся!

Нагель. Гэта ў мяне ўжо ёсць, пан палкоўнік.

(Вымае такую ж лістоўку з верхняй шуфляды свайго стала.)

Кунц. Не высветлілі, дзе надрукавана?

Нагель. Яшчэ не ўдалося. Я ўстанавіў нагляд за гарадской друкарняй.

Кунц. А гэта вы бачылі? *(Вымае аб'яву акупантаў і разгортвае перад Нагелем.)* Вы ж па-руску чытаеце?

Нагель *(чытае)*. Брах-ня.

Кунц. Так па ўсім горадзе на аб'явах нямецкай улады. Штамп спецыяльны выразалі. А ёсць і горшыя рэчы. *(Вымае з папкі наступную паперу.)* Гэта загад камандавання, дзе ўпамінаецца імя фюрера. Вы па-беларуску, здаецца, таксама чытаеце?

Нагель *(чытае па складах)*. Па-ца-луй-це свай-му фю-р-эру...

Кунц. Як вам гэта падабаецца?

Нагель. Мне гэта зусім не падабаецца, пан палкоўнік.

Кунц. На шашы, на трыццаць сёмым кіламетры, абстралялі грузавую машыну. Трох нашых салдат забілі, зброю і прадукты забралі.

Нагель. Я магу прадоўжыць гэты спіс, пан палкоўнік. З лагера знікла група палонных. З паліцэйскай казармы прапалі аўтамат і чатыры вінтоўкі.

Кунц. Як вы ўсё гэта расцэньваеце?

Нагель *(вымае з шуфляды і падае Кунцу паперку)*. Гэта вам сёе-тое растлумачыць.

Кунц. Партызанская прысяга. *(Чытае.)* «...і не палажу зброі да таго часу, пакуль родная беларуская зямля не будзе ачышчана ад нямецка-фашысцкай пагані». Якое нахабства!

Нагель. Горш за ўсё, што гэта нахабства з кожным днём расце.

Кунц. Прыгледзеліся да вашай работы і рашылі, што не такі чорт страшны, як яго малююць.

Нагель. Нашу работу яны бачылі на рыначнай плошчы, калі іх прыяцелі матляліся на вяроўках. Яна не дае ім падставы так думаць.

Кунц. Усе гэтыя факты зараз жа будуць вядомы ў Берліне.

Нагель. Не абавязкова пра кожную дробязь у Берлін паведамляць.

Кунц. Без вас паведамяць. Ёсць прыяцелі, якія ра-

ды выслужыцца за наш кошт. І калі мы не прыдумаем чаго-небудзь незвычайнага, дык на ласку фюрэра нам няма чаго спадзявацца.

Нагель. Гэта ўсё гучыць як дакор у мой адрас, пан палкоўнік. Але ж вы помніце фразу з данясення гаўляйтэра фюрэру: «У Беларусі няма матэрыяльных і персанальных прадпасылак для стварэння мясцовага самакіравання». Гэта значыць, што тут вельмі цяжка знайсці людзей, якія б захацелі з намі працаваць.

Кунц. Калі мы будзем спадзявацца толькі на тых, хто захоча, дык лепш кінуць гэту работу.

Нагель. Вы мне прапануеце адстаўку?

Кунц. Я вам прапаную сур'ёзна займацца справай, маёр Нагель. Апрача добрай волі, ёсць яшчэ прымус, тэрор, жах, якія могуць працаваць на нас.

Нагель. Я раблю ўсё, што ў маіх сілах, пан палкоўнік.

Кунц. А вынікі? Дзе рука, якая накіроўвае ўсю гэту падрыўную работу? У вас пад носам, можа, падпольны гарком дзейнічае, а вы ўсё будзеце пра цяжкасці размаўляць.

Нагель. Што ў горадзе дзейнічае падпольная камуністычная арганізацыя, у гэтым я не сумняваюся.

Кунц. Дык што вы думаеце рабіць?

Нагель. Ёсць адна ідэя, пан палкоўнік.

Кунц. Што за ідэя?

Нагель. Пралезці ў гэту арганізацыю.

Кунц. Гэта хто ж пралезе? Вы, ці што?

Нагель. Мы.

Кунц. Паспрабуйце, а я пагляджу.

Нагель. Як вы ведаеце, у падвале гэтага дома сядзяць, праўдзівей, ляжаць некалькі камуністаў. Гэта тыя, што не паспелі ўцячы, а можа, наўмысна пакінуты для падрыўной работы. Усе яны адмаўляюцца, што ведаюць што-небудзь пра падпольную работу. На вочных стаўках адзін аднаго не прызнаюць.

Кунц. Білі?

Нагель. Трох забілі да смерці.

Кунц. Грубая работа. Трэба так біць, каб што-небудзь выбіць.

Нагель. Можа, вы, пан палкоўнік, хочаце глянуць на аднаго з іх? Вельмі цікавы экземпляр. Жывы яшчэ. Спецыяльна для вас пакінуў.

Кунц. Цікава.

Нагель (*націскае кнопку*).

Уваходзіць салдат.

Прывесці сюды Шаўцова!

Салдат казырае і выходзіць.

Вось гэтага б нам уламаць. Але... А ўрэшце, ёсць некаторыя нечаканыя для яго акалічнасці... (*Вымае са стала танюсенькую шаўковую стужачку.*) у выглядзе вось гэтага дакумента.

Кунц (*разглядае дакумент*). Гм... Вось якая штучка! Гэта яго сапраўднае прозвішча?

Нагель. Так. І подпісы на дакуменце таксама сапраўдныя.

Два салдаты ўводзяць пад рукі скатаванага Даніловіча.

Нагель. Падыходзьце бліжэй.

Даніловіч зрабіў некалькі крокаў і пахіснуўся.

Кунц (*падтрымаў яго пад локаць*). Вось да якога стану вы сябе давялі, пан Шаўцоў.

Даніловіч рыўком адняў сваю руку і апусціўся ў крэсла.

Нагель. Вы ведаеце, хто перад вамі?

Даніловіч (*гаворыць з цяжкасцю, з доўгімі паўзамі*). Мне... ўсё роўна.

Нагель. Гэта — шэф нашай установы, палкоўнік Кунц. Спадзяюся, чулі?

Даніловіч маўчыць.

Пан палкоўнік хоча з вамі гаварыць.

Даніловіч. Але... я з ім... не хачу.

Нагель. У яго ёсць некалькі пытанняў да вас.

Даніловіч. Перадайце яму... тое... што я вам сказаў.

Кунц. Вы рашылі абвастрыць нашы адносіны? Гэта не ў вашых інтарэсах.

Даніловіч. Аб маіх інтарэсах... не вам... меркаваць.

Кунц. Я мяркую, што ў вашых інтарэсах падумаць аб тым, ці варта аддаваць жыццё за безнадзейную справу.

Д а н і л о в і ч. Усё абдумана... без вашай... дапамогі.

К у н ц. Хутка будзе ўзята Масква.

Д а н і л о в і ч. Не веру.

К у н ц. Чаму? Гляньце, дзе фронт. *(Паказвае на карту.)*

Д а н і л о в і ч *(не глядзіць на карту)*. Таму што... веру... у сілу савецкага народа.

К у н ц. Незалежна ад вашай веры, Маскву мы ўсё-такі хутка возьмем. І тады ўся справа, за якую вы змагаецеся, не варта будзе і ломанага гроша.

Д а н і л о в і ч. Не лічу патрэбным... дыскусіраваць... на гэту тэму.

Н а г е л ь. Дарэмна, пан Даніловіч. *(Падкрэслена.)* Даніловіч, а не Шаўцоў, як вы сябе называеце. Вось! *(Расцягвае перад вачамі стужачку.)* Пазнаяце? З гэтым вас паслалі сюды. *(Чытае.)* «...Выполняет поручение ЦК КП(б) Белоруссии». Так што мы цяпер ведаем, хто вас паслаў, для чаго і хто вы такі.

Д а н і л о в і ч. Тым... лепш. Значыць... ведаеце... з кім маеце справу.

К у н ц. І гаварыць нам з вамі неабходна.

Д а н і л о в і ч. Я ўсё... сказаў.

К у н ц. Вы так па-дурному хочаце памерці?

Д а н і л о в і ч. Вы... не можаце мяне... умярцвіць.

К у н ц *(здзіўлена)*. Чаму?

Д а н і л о в і ч. Я... бессмяротны.

К у н ц *(яшчэ больш здзіўлены)*. Вось як! *(Жэстам паказвае Нагелю, што гэта вар'ят. Нагель адмоўна ківае галавой.)* Я вельмі лёгка мог бы даказаць, што вы памыляецеся. *(Бярэ ў рукі пісталет, які ляжыць на стале.)* Варта толькі націснуць.

Д а н і л о в і ч. Справа... за якую мы... змагаемся... не памрэ. Значыць... і я... *(Ён траціць прытомнасць і падае з крэсла.)*

Н а г е л ь. Вынесці!

С а л д а т ы выносяць Д а н і л о в і ч а.

К у н ц. Фанатык.

Н а г е л ь. Вы цяпер бачыце, пан палкоўнік, як мне лёгка з імі.

К у н ц. Гэтага павесіць. Але не ўсе ж такія?

Н а г е л ь. Ёсць адзін, з якога можа выйсці толк. Праўда, без такіх паўнамоцтваў.

К у н ц. Чаму вы думаеце, што з яго выйдзе толк?

Н а г е л ь. Заплакаў.

К у н ц. Вы дабіліся ад яго чаго-небудзь?

Н а г е л ь. Не паспеў. Ён прытомнасць страціў. Цяпер ужо, напэўна, ачухаўся.

К у н ц. Дык, можа, мы зараз і зоймемся ім?

Н а г е л ь. Можна. *(Націскае кнопку.)*

Уваходзіць с а л д а т.

Прывесці сюды Скробата!

С а л д а т казырае і выходзіць.

Цяпер вам зразумела мая задума, пан палкоўнік?

К у н ц. Яе яшчэ трэба ажыццявіць.

Д в а с а л д а т ы ўводзяць пад рукі скатаванага С к р о б а т а.

Н а г е л ь. Сядайце, пан Скробат.

Салдаты апускаюць Скробата ў крэсла.

Мы ў мінулы раз не скончылі нашай гутаркі.

С к р о б а т. Я нічога гаварыць не буду.

Н а г е л ь. А мы будзем прасіць, каб вы гаварылі. Вы ведаеце, як мы ўмеем прасіць.

С к р о б а т. Зноў катаваць! Забіце лепш адразу. Застрэльце або павесьце!

Нагель крадком падмаргнуў Кунцу.

К у н ц. Бач, чаго захацеў! Можа, яшчэ пад наркозам вас на той свет адправіць, каб вы болю не адчулі?

Н а г е л ь. Дазвольце мне, пан палкоўнік.

Кунцківае галавой.

Мы ведаем стойкасць камуністаў, пан Скробат. Што яны гатовы памерці за сваю справу, мы ў гэтым не раз пераконваліся. Але ці варта сама справа такой ахвяры? Можа, яна безнадзейная? Вы чалавек інтэлектуальна развіты, і я раіў бы вам падумаць пра гэта. Як вы думаеце, хто пераможа ў вайне?

С к р о б а т. Не ведаю.

К у н ц. А вы гляньце сюды. *(Паказвае на карту, на якой абазначана лінія фронту.)*

Н а г е л ь. Дзе была лінія фронту, калі мы вас злавілі?

Скробат маўчыць.

Я вам напомню — на Дняпры. А сёння? Вунь дзе: пад самай Масквой.

С к р о б а т. Напалеон нават у Маскве быў.

Н а г е л ь. Прыклад няўдалы. У Напалеона не было танкаў і самалётаў.

К у н ц. Вам Сталін гаворыць, што справядлівасць на вашым баку і вы пераможаце. Але ж не заклінанне вырашае справу, а рэальная сіла, баявая тэхніка. Успомніце, што вашы кіраўнікі гаварылі перад вайной: «Ніводнага вяршка свае зямлі мы не аддадзім». І што ж, спраўдзілася гэта заклінанне? Палічыце, колькі вяршкоў ад Брэста да Масквы.

Н а г е л ь. Няўжо ў вас і пасля гэтага засталася яшчэ якая надзея на перамогу?

К у н ц. Ён не такі наіўны. Адказнасць перад партыяй — вось што яго пужае. Але ж хутка не будзе ні вашай партыі, ні самога Сталіна. Можаце лічыць, што іх ужо няма. Вы вольны распараджацца сваім лёсам, не баючыся ніякай адказнасці.

С к р о б а т. Чаго вы ад мяне хочаце?

Н а г е л ь. Вельмі нямнога.

К у н ц. Вы будзеце весці падрыўную работу супраць нямецкіх захопнікаў.

Н а г е л ь. Магчыма, што існуе падпольны гарком ці іншая камуністычная арганізацыя. Вам трэба туды ўвайсці.

К у н ц. Не выклікаючы падазрэння.

Н а г е л ь. Возьмеце на ўлік усіх камуністаў горада.

С к р о б а т. Я не магу гэтага зрабіць.

К у н ц. Чаму?

С к р о б а т. Я беспартыйны.

К у н ц *(да Нагеля)*. Як беспартыйны?

Н а г е л ь. Мы пра гэта ведаем. Але выключылі вас з партыі пасля таго ўжо, як пачалася вайна.

К у н ц. За што выключылі?

Н а г е л ь. Не выканаў партыйнага задання. Яму даручылі эвакуіраваць завод, а ён збег. Але адбылося гэта не тут. Тут пра гэта ніхто не ведае.

К у н ц. А калі б і сустрэўся хто, можна сказаць, што выключэнне было памылковым. Памылка выпраўлена.

Н а г е л ь *(паказвае Скробату дакумент Даніловіча).* З такім дакументам давер'е вам забяспечана.

К у н ц. Нашы спецыялісты зробяць якраз такі.

С к р о б а т. Я не даваў вам згоды.

К у н ц. Я ж казаў, што ён баіцца адказнасці.

С к р о б а т. Апрача адказнасці ёсць яшчэ сумленне. Звычайнае чалавечае сумленне.

Н а г е л ь. Сумленне — гэта нешта вельмі неакрэсленае. Логіка, дарагі мой, логіка! Вось чым трэба кіравацца ў жыцці.

К у н ц. У вас ёсць сям'я?

С к р о б а т. Была.

Н а г е л ь. Ваша сям'я жывая.

С к р о б а т. Цешыце, каб я больш згаворчывы быў.

Н а г е л ь. Жонка ваша завецца Жэня, сын — Валерык, дачка — Надзя. Жывуць у вёсцы, у сястры вашай жонкі.

С к р о б а т *(усхваляваны)*. Сапраўды жывыя!

Н а г е л ь. І здаровыя. Не турбуйцеся, мы іх без увагі не пакінем.

С к р о б а т. І іх таксама... будзеце катаваць?

К у н ц. Іх лёс залежыць ад вас.

Скробат сядзіць прыгнечаны.

Н а г е л ь. Выгляд у вас няважны. Мы дадзім вам адпачыць, каб гэта ўсё зажыло. Ногці чорныя. Гэта вынік...

С к р о б а т. Вашай шчырай размовы са мной.

Н а г е л ь. Мае хлопцы незнарок дзвярамі прыціснулі? Глупства, новыя нарастуць. Жыць будзеце ў аднае цікавай жанчыны. Яна піражкамі гандлюе і вас падкормліваць будзе. Часамі будзеце ездзіць з намі да знаёмых у госці. А каб вас не пазналі, будзеце надзяваць вось гэту штуку. *(Дастае з шафы чорны плашч з капюшонам, у якім прарэзаны дзіркі для вачэй.)* Гэта вельмі зручна. *(Надзявае на сябе плашч.)* Вы яго бачыце, а ён вас не.

С к р о б а т *(з жахам.)* Я не хачу быць здраднікам!

К у н ц *(раззлаваны)*. Асёл.

Н а г е л ь. Вам жа пан палкоўнік растлумачыў, што здраджваць няма каму.

С к р о б а т. Я не магу! Не патрабуйце ад мяне гэтага!

Кунц і Нагель пераглянуліся.

Кунц. Чорт з ім, няхай здыхае.

Нагель. Мае хлопцы яшчэ пагаварыць з ім. *(Звоніць.)*

Скробат. Забіце мяне тут! Я не пайду адгэтуль.

Нагель. Выведуць.

Скробат. Вырадкі фашысцкія! Сабакі шалёныя. І Гітлер ваш — сабака. Паздыхайце вы ўсе разам з ім.

Кунц хапае са стала пісталет. Нагель падае яму знак.

Кунц *(апускае пісталет і, усміхаючыся, ківае Скробату пальцам)*. Не выйдзе.

Нагель. Правакацыя не ўдалася.

Кунц. Лёгкай смерцю ты не памрэш.

Уваходзяць два салдаты.

Нагель. Паўтарыць!

Салдаты хапаюць Скробата пад рукі.

Скробат *(супраціўляючыся, хапаецца за стол, за крэслы)*. Забіце мяне! Я не пайду. Забіце мяне!

Кунц *(Нагелю)*. І наконт сям'і... таксама паклапаціцеся.

Салдаты цягнуць Скробата да дзвярэй.

Скробат *(з адчаем)*. Чакайце! пусціце, я нешта хачу сказаць.

Нагель дае знак, салдаты адпускаюць Скробата, і ён, знясілены, асядае на падлогу.

Нагель. Я вас слухаю.

Скробат. Дайце мне падумаць.

Нагель дапытліва глядзіць на Кунца.

Кунц. Няхай падумае.

Нагель *(салдатам)*. Завядзіце ў камеру. Не чапаць пакуль што.

Заслона

Акт другі

Карціна чацвёртая

Кватэра Алены Прымаковіч. Дэкарацыя першай карціны. Алена сядзіць ля стала, папраўляе Таніна асенняе паліто. З суседняга пакоя ўваходзяць Барута і Кузьмін.

Барута *(Кузьміну)*. Зараз праверым. *(Да Алены.)* Пазнайце, Алена Сцяпанаўна, дзе тут падробка.

Алена. А нашто было яго падрабляць?

Кузьмін. Я не хачу насіць гэта паганае імя.

Барута. Як прачытаў у газеце, што Шуляка немцы ўзнагародзілі за верную службу...

Кузьмін. Мне той пашпарт цяпер і паказваць нельга было б.

Барута. Гэты смела можаш паказваць. *(Да Алены.)* А вось два аўсвайсы. Пазнайце, каторы з іх падроблены.

Алена. Што вы ўсё мяне экзаменуеце!

Барута. Гэта я сябе экзаменую.

Алена *(разглядае пропускі)*. Дайце самому таму, што падпісваў, дык і ён не распазнае.

Барута. То-та ж. Тут тонкасць патрэбна. Пазнаюць, што падроблены, і прапаў чалавек. А так патрэбуюць: «Форцайген зі!» — «Бітэ. Калі ласка». Подпіс, пячатка, усё як мае быць! Пяць дзён сядзеў, пакуль выразаў. Вось яна. *(Вымае з кішэні пячатку.)*

Кузьмін. А бланкі ж вы не самі робіце?

Барута. На гэта ёсць у мяне прыяцель адзін у гарадской управе. Паўкіло сала за кожны бланк дзярэ, сукін сын. *(Чуваць стук у дзверы. Барута прахінае трошкі парцьеру. Алене.)* Да цябе, відаць.

Кузьмін выходзіць за парцьеру. Барута ў суседні пакой.

Чэпік *(уваходзіць)*. Добры дзень.

А л е н а. Добры дзень. Што добрае скажаце?

Ч э п і к. Я чуў, што вы нажную машыну прадаяце.

А л е н а. Нажной няма. У нас толькі ручная.

Ч э п і к. Я рад, што трапіў куды трэба. Мне сказалі, што вы можаце дапамагчы.

А л е н а. Якая ж дапамога вам патрэбна?

Ч э п і к. Ёсць такі таварыш Братка. Мне б да яго. Тут мяне шукаюць.

А л е н а *(уважліва паглядзеўшы на Чэпіка)*. Калі шукаюць, то трэба дапамагчы. *(Гукае.)* Танюша!

Уваходзіць Т а н я.

Завядзі гэтага чалавека на рынак. Да тае цёткі, што гузікі прадае.

Т а н я *(Чэпіку)*. Добры дзень.

Ч э п і к. Добры дзень.

Т а н я *(аглядае Чэпіка з галавы да ног)*. Шэрая кепка, чорная ватоўка, зашмальцаваныя штаны, падраныя чаравікі... Пайшлі!

Ч э п і к *(усміхаецца)*. Баявая яна ў вас.

Т а н я. Як толькі адыдуся ад століка з гузікамі, вы зараз жа падыходзьце. Па вуліцы ідзіце за мной на дваццаць крокаў.

Ч э п і к *(да Алены)*. Дзякую. Бывайце здаровы.

А л е н а. Шчасліва дайсці.

Т а н я і Ч э п і к выходзяць.

Б а р у т а *(уваходзіць)*. Папаўненне?

А л е н а. Прыбывае патроху.

Б а р у т а. Пачакай, хутка вясна, яшчэ не тое будзе.

Р у н е ц *(уваходзіць)*. Добры дзень.

Б а р у т а. Добры дзень.

Рунец вітаецца за руку з Барутам і Аленай.

А л е н а. Сядайце, таварыш Вусаты.

Р у н е ц. А такі не пашкодзіць. На чатырох кватэрах быў, а яны ў розных канцах горада.

А л е н а. Можа, што добрае чуваць?

Р у н е ц. Чуваць, Алена Сцяпанаўна. Такія гучныя навіны, што іх пачуе ўвесь горад і яго наваколле. Але...

больш не пытайцеся, нічога не скажу. Вось яшчэ Цётка нешта важнае мае сказаць. Таварышы прыйдуць. Вунь і лесавік наш, Братка, прыехаў ужо. Сапраўдны шляхціц. Бурку аднекуль выкапаў.

Б р а т к а *(уваходзіць з торбай у руках)*. Добры дзень у хату.

Р у н е ц. Здароў, ваша мосць.

Б р а т к а. Што, пазайздросціў? *(Ляпае рукой па бурцы.)* Гэта вам, гаспадынька. *(Дае Алене торбу.)*

А л е н а. Што ж гэта такое?

Б р а т к а. Я чуў, што ваш кватарант без скаромнага вас пакінуў.

А л е н а. Я не вазьму. Самім есці нечага. Вы ж там у лесе парсюкоў не корміце.

Б а р у т а. Бярыце, Алена Сцяпанаўна. *(Бярэ ў рукі торбу і перадае Алене.)* Гэта ж колькі бланкаў можна выменяць на гэта сала.

Б р а т к а. Добрых хлопцаў вы нам прысылаеце.

А л е н а. Хіба ж гэта я? Да мяне іх таксама нехта прысылае.

Б р а т к а. Добрыя хлопцы, толькі без зброі некаторыя прыходзяць. А без зброі хто ён у нас? Дармаед.

А л е н а. Ёсць трошкі і зброі.

Б р а т к а. Дык трэба даставаць ды ў ход пускаць.

А л е н а. А як пераправіць? Пад паху ж не возьмеш. Фурманка патрэбна.

Б р а т к а. Фурманка — вунь яна. Фурман патрэбен. Я для такога грузу не падыходжу. І так тры разы запынялі, пакуль сюды прыехаў.

Р у н е ц. Тут бы жанчыну, ды пажылую.

А л е н а *(зразумеўшы гэта як просьбу)*. Калі трэба дык трэба.

Б р а т к а. Вельмі трэба, Алена Сцяпанаўна.

А л е н а *(да Баруты)*. Пішыце аўсвайс, таварыш Мікіта. Еду на вёску барахло мяняць.

Б а р у т а выходзіць.

Б р а т к а. Куды везці, я потым скажу.

А л е н а. Вікця пыталася, што ёй з медыкаментамі рабіць.

Б р а т к а. А ёсць?

А л е н а. Збірае патроху. Кожны раз, як прыйдзе з бальніцы, дык і прынясе што-небудзь. Гляджу раз, нешта

як быццам папаўнела дзяўчына. Пачала раздзявацца, а на ёй метраў дваццаць марлі накручана.

Б р а т к а. Гэта ўсё нам патрэбна, гаспадынька.

Б а р у т а *(уваходзіць)*. Калі ласка. *(Дае Алене пропуск.)*

Р у н е ц. Пакажыце. *(Разглядае дакумент.)* Не падкапаешся. *(Аддае Алене.)*

Т а н я *(уваходзіць)*. Добры дзень.

Р у н е ц. Добры дзень, Танюша.

Т а н я. Мама, я гузікі купіла.

А л е н а. Добра, дачушка. Пайдзі цяпер пагуляй ля варот. Калі што якое...

Т а н я. Дык я буду гукаць: «Мама, парсючок есці хоча». *(Выходзіць.)*

А л е н а. Дык, можа, укладваць мне паможаце?

Б р а т к а. Камандуйце.

А л е н а. Вы, таварыш Мікіта, лезьце на вышкі, знімайце, што там ёсць. А вам *(звяртаецца да Браткі і Рунца)* я таксама дам работу.

Накульгваючы, уваходзіць К у з ь м і н.

Б р а т к а. Вось і яшчэ памочнік з'явіўся.

А л е н а. Мы без яго ўправімся.

Б р а т к а. Як ногі, салдат?

К у з ь м і н. Ногі зажываюць. З рукамі дрэнная справа.

Б р а т к а. А што такое?

К у з ь м і н *(паказвае рукі)*. Пустыя яны ў мяне. А з пустымі рукамі які ж я салдат?

Б р а т к а. Ах, вось што. Ідзі на склад і атрымай «ТТ». Можа, табе трэбаванне выпісаць?

К у з ь м і н. Сам здабуду. Пакуль што мне хоць бы фінку якую. Поскудзь адна тут поўзае. Друга майго выдаў фашыстам. Я пакляўся адпомсціць.

Б р а т к а. Святая клятва. Магу табе пазычыць для такой справы. *(Дае Кузьміну фінку.)*

К у з ь м і н. Дзякую.

А л е н а. Выходзьце ў двор, я зараз. *(Усе выходзяць. Алена зараз жа варочаецца з Вікцяй.)* Апаражняй свае сховішчы. Пакуй у кошыкі, павязём у лес.

В і к ц я. Ты сама павязеш?

А л е н а. Мне гэта зручней, як каму другому.

В і к ц я *(абняла маці)*. Мамачка!

А л е н а. Трэба, дачушка. Дыхаць жа нельга, а не тое

што жыць. *(Нейкі час яны стаяць моўчкі.)* Калі што якое, глядзі бацькі і Тані. Глядзіце адно аднаго. Саша нешта задумаў. Братка яму фінку даў. Хлопец ён гарачы, каб у бяду не трапіў. *(Выходзіць.)*

Віцця вымае са сховішчаў і складае ў кошык вату, марлю, бінты, бутэлькі, бутэлечкі.

Кузьмін *(уваходзіць)*. Ты мяне клікала?

Віцця. Скажы, што ты надумаў?

Кузьмін. Я пакляўся знішчыць здрадніка. Ты гэта ведаеш.

Віцця. Баюся я за цябе.

Кузьмін *(абнімае яе за плечы)*. Шкадуеш трошкі?

Віцця. І шкадую. Ты ж мне не чужы.

Кузьмін. Харошая мая. *(Цалуе ў шчаку.)* За ўсіх ты баішся, толькі за сябе не баішся.

Віцця. Я здаровы чалавек, спрытней магу павярнуцца, а ты вось... кульгаеш яшчэ.

Кузьмін. А калі я не перастану кульгаць, дык гэты падлюга так і застанецца жыць?

Віцця. Цябе і прыкмеціць лёгка, і бегчы ты не можаш, калі што.

Кузьмін. А ты мне дапаможаш, дык усё добра будзе.

Віцця. Як жа я табе дапамагу?

Кузьмін. У цябе ёсць на гэта хуткая дапамога. Шафёр, ты казала, свой хлопец. Я прыеду на тэрыторыю бальніцы як санітар. Хуткая дапамога будзе напагатове.

Віцця. Ты, здаецца, нядрэнна прыдумаў.

Кузьмін. Сумленне мучыць, вось і думаю. Сяргеева сёння сніў.

Рунец *(уваходзіць)*. Дазволь, салдат, мне крыху пасакрэтнічаць.

Кузьмін выходзіць.

Як у цябе справы з фрыцам, пра якога ты мне расказвала?

Віцця. Ніякіх спраў у мяне з ім няма.

Рунец. Дарэмна. Трэба, каб былі.

Віцця. Што ж я павінна рабіць?

Рунец. Язык яму развязаць. Чары, чары трэба ў ход пускаць. Супраць жаночых чар і фашыст не ўстаіць. Дражніся, падбівай, каб больш балбатаў. Што-небудзь прабалбочацца, а ты на вус матай.

Віцця. Паспрабую.

Рунец. Абавязкова паспрабуй. *(Выходзіць.)*

Вікця ўкладвае медыкаменты і выходзіць з кошыкам у двор. Праз хвіліну ўваходзіць Цётка.

Цётка. Няма нікога. Але ж Таня на варце, значыць, яны недзе тут.

Уваходзіць Страказа.

Страказа прыляцела, навіны прынесла. *(Вітаецца са Страказой.)*

Страказа. Свежая зводка Саўінфармбюро.

Цётка. Ёсць чым людзей парадаваць?

Страказа. Ёсць. Пра нашы трафеі на Калінінскім фронце.

Цётка. О! Гэта трэба зараз жа ў газету. Давай сюды.

Страказа. Пакуль тая газета выйдзе. *(Аддае Цётцы матэрыял.)*

Цётка. Цяпер хутчэй пойдзе справа. *(Таямніча.)* Сваю друкарню маем. *(Дастае з-за пазухі газету.)* Бачыла?

Страказа *(у яе загарэліся вочы)*. Якая вы маладзец, цётачка Нюра! *(Цалуе.)*

Цётка. Не я адна.

Уваходзяць Рунец, Братка, Барута.

Рунец. Пакажы, пакажы! *(Усе разглядаюць газету.)* «Вынікі разгрому немцаў пад Масквой».

Братка. Шкада, што пазнавата. Каб гэтыя весткі месяцы на два раней.

Цётка. Затое грунтоўна. Не тое, што лістоўкі.

Рунец. Сам факт, што ў нямецкім тыле выходзіць савецкая газета, многа значыць.

Цётка. А яшчэ дакладваю: падрыўная група заданне выконвае. Узрыўчатка дастаўлена на месца. Пачуць павінны ў дзве пятнаццаць.

Рунец. Маладзец, Цётка. Цябе сёння гушкаць трэба.

Цётка. Пасля пагушкаеце, калі я вам яшчэ навіну скажу.

Рунец. Ну, ну!

Цётка. Да нас з Вялікай зямлі прыслалі адказнага работніка.

Рунец. Няўжо?

Цётка. Сама гаварыла з ім.

Б р а т к а. Трымайся, фашысцкая навалач!

Р у н е ц. Як жа ты яго знайшла?

Ц ё т к а. Ён сам мяне знайшоў. Да вайны разы два начаваў у нас. Муж яго добра ведаў.

Р у н е ц. Як яго прозвішча?

Ц ё т к а. Гэта ён сам вам скажа, калі палічыць патрэбным.

Т а н я *(стукае ў акно)*. Мама, парсючок есці хоча.

Усе занепакоіліся. Рунец і Братка вымаюць пісталеты.

Ц ё т к а. Гэта, мусіць, ён. Я сказала яму, як нас знайсці.

М у ж ч ы н ы і С т р а к а з а выходзяць у суседні пакой. Цётка з-за парцьеры глядзіць у пярэднюю.

С к р о б а т *(у пярэдняй)*. Ці ёсць хто ў хаце?

Ц ё т к а *(шырока расхінае парцьеру)*. Ёсць, ёсць. Міласці прашу к нашаму шалашу. *(Да астатніх.)* Выходзьце, таварышы! Гэта той, каго мы чакаем.

Р у н е ц, Б р а т к а і С т р а к а з а выходзяць з суседняга пакоя.

С к р о б а т. Гэта, наколькі я разумею, члены гаркома?

Р у н е ц. Падпольнай арганізацыі.

С к р о б а т. Вельмі прыемна. Давайце знаёміцца.

Прысутныя падыходзяць да Скробата і па чарзе паціскаюць руку.

Р у н е ц. Вусаты.

С к р о б а т. А сам бязвусы. Для кіраўніка яно б і не шкодзіла вусы загадаваць.

Р у н е ц. Мы тут калектыўна кіруем, так што ўсе самі з вусамі.

Б а р у т а. Мікіта.

Б р а т к а. Братка.

С т р а к а з а. Страказа.

С к р о б а т. А па-сапраўднаму?

Усе паглядзелі на Рунца.

Р у н е ц. Мы ўмовіліся карыстацца мянушкамі.

С к р о б а т. Гэта разумна. Тым больш што вы яшчэ не ведаеце, з кім маеце справу.

Р у н е ц. Я вас ведаю.

С к р о б а т. Адкуль?

Р у н е ц. Бачыў на адной нарадзе, як вы выступалі.

С к р о б а т. Была такая справа. Вось мой пашпарт.

Р у н е ц *(чытае)*. «Нёманскі Антон Гаўрылавіч». Добрая ліпа.

С к р о б а т. Але вы можаце запытацца, чаго гэтаму Нёманскаму тут трэба. Дайце ножык.

Братка дастае з кішэні складаны ножык і дае Скробату. Скробат адпорвае падкладку пінжака і дастае танюсенькую шаўковую стужачку.

Калі ласка!

Р у н е ц *(бярэ ў рукі дакумент)*. Вось гэта ўжо не ліпа. *(Чытае.)* «Скробат Антон Іванавіч... Выконвае даручэнне ЦК КП(б) Беларусі». *(Перадае дакумент Братку.)*

Б р а т к а. Подпіс знаёмы. І пячатка, усё як мае быць. *(Перадае Баруту.)*

Б а р у т а. Важны дакумент. *(З пашанай аддае Скробату.)*

С к р о б а т. Як у вас тут справы?

Уваходзіць Т а н я.

Б а р у т а. Што ж ты пост пакінула?

Т а н я. Я на хвілінку, дзядзя Мікіта. На гадзіннік паглядзець.

Р у н е ц. Ведаем мы твае хітрыкі. Прыйшла пагля дзець, які гэта чужы дзядзька прыйшоў. *(Да Скробата.)* Гэта наша варта.

Ц ё т к а. Гэты дзядзька наш, Танюша, ты яго не бойся.

С к р о б а т. Колькі ж табе гадоў, варта?

Т а н я. Дванаццаць.

С к р о б а т. У школу ходзіш?

Т а н я. Не. Там трэба гаварыць «хайль Гітлер», а я піянерка.

С к р о б а т. Ах ты разумніца якая! *(Прыцягвае Таню да сябе.)*

Т а н я. А чаму ў вас ногці чорныя?

С к р о б а т. Прыбіў мне адзін дурань. Дзвярамі.

Т а н я. Вось, мусіць, балела?

С к р о б а т. Балела.

Т а н я. Чорны манікюр вам зрабілі. Я раз цвік забівала ды як стукнула малатком па пальцы, дык погаць і счарнеў увесь. Больш за паўгода прайшло, пакуль новы вырас.

С к р о б а т. Ну, ідзі ўжо на пост.

Т а н я выходзіць.

Р у н е ц. Справы ў нас ідуць угору, таварыш Нёманскі. Народ заварушыўся.

Ц ё т к а. Асабліва пасля таго, як пад Масквой фашыстам далі па зубах.

Р у н е ц. Вось і газету сваю выпусцілі.

С к р о б а т *(бярэ ў рукі газету)*. Малайцы. *(Углыбляецца.)* Здорава.

Р у н е ц. Хіба вы пра гэта не ведалі?

С к р о б а т. Адкуль жа? Я вымушан быў па вёсках туляцца, пакуль вас знайшоў. *(Углыбляецца ў газету.)* Як жа цяпер...

Р у н е ц. Што?

С к р о б а т *(нарэшце авалодаўшы сабой)*. Як жа цяпер з бліцкрыгам будзе? Хваліліся, што вось-вось Маскву возьмуць.

Б р а т к а. Выходзіць, не хваліся, ідучы на раць.

С к р о б а т *(адсоўвае газету)*. А што значыць «заварушыўся народ»?

Р у н е ц. Бярэцца за зброю, патрабуе кіраўніцтва.

Б р а т к а. З таго часу, як пачала дзейнічаць падпольная арганізацыя, іначай справа пайшла. Людзі адчулі, што і тут жыве партыя, жыве савецкая ўлада.

С к р о б а т. У горадзе ёсць якія-небудзь баявыя атрады?

Р у н е ц. У горадзе няма, а вакол горада фарміруюцца шэсць атрадаў. Дзвесце пяцьдзесят чалавек толькі з горада паслалі мы туды за апошні час.

С к р о б а т. Якая сувязь у нас з атрадамі?

Р у н е ц. Праз сувязных. Яны і весткі дастаўляюць, і людзей выводзяць у лес.

С к р о б а т. І ўдачна праходзяць такія аперацыі?

Р у н е ц. Правалаў не было пакуль што.

А л е н а *(уваходзіць)*. Выбачайце, я на хвілінку. *(Праходзіць у суседні пакой.)*

Ц ё т к а. Гэта гаспадыня хаты.

С к р о б а т. Член партыі?

Р у н е ц. Каб яна захацела ўступіць у партыю, я б за яе паручыўся.

Алена выходзіць з клункам у руках, павязаная цёплай хусткай. Братка непрыкметна махае ёй рукой: «Можаце ехаць».

С к р о б а т. Куды ж гэта вы?

А л е н а *(паказвае клунак)*. Паеду барахло мяняць. *(Выходзіць.)*

С к р о б а т. Шмат камуністаў у горадзе?

Р у н е ц. Шмат, а колькі, цяжка сказаць. Кожны з нас мае сувязь з групай таварышаў. Каля кожнага з гэтай групы свая група.

С к р о б а т. Актыў свой трэба ведаць. Ёсць заданне лепшых людзей да ўзнагароды прадставіць. Прыйдзецца спісы пасылаць у адпаведныя органы. Цяпер адносна явачных кватэр. Вы многія з іх ведаеце, а я чалавек новы: магу сунуцца не туды, куды трэба.

Р у н е ц. Явачныя кватэры мы вам пакажам.

Ц ё т к а. Прабачце, таварыш Нёманскі. Можа, вам што і крыўдным паказалася, але абставіны прывучылі нас да асцярожнасці.

С к р о б а т. Я разумею. Вайна ў тыле ворага — справа небяспечная. За кожную памылку людзі жыццём расплачваюцца. Таму тут патрэбна ва ўсім дакладнасць, жалезная дысцыпліна і ніякай партызаншчыны, хоць мы і партызаны. Што да баявых аперацый, дык трэба перадаць камандзірам атрадаў, каб людзей дарэмна не губілі. Трэба сабрацца з сіламі, узброіцца, моцныя камандныя кадры падабраць, тады і эфект будзе. Кожную сур'ёзную аперацыю трэба ўзгадняць.

Б р а т к а. З кім?

С к р о б а т. Ды вось з намі. *(Жэст у бок Рунца.)* Разам будзем абмяркоўваць.

Б р а т к а. Людзі рвуцца ў бой. Калі не даваць ім дзейнічаць, яны разыдуцца.

С к р о б а т. А вы растлумачце, у чым справа.

Р у н е ц *(глядзіць на гадзіннік)*. Хвіліначку, таварышы! *(З хваляваннем.)* У каго колькі часу?

Ц ё т к а. Я ўжо таксама непакоюся. У мяне дзевятнаццаць па трэцюю.

С т р а к а з а. Хлусіць ваш гадзіннік. Цяпер чатырнаццаць мінут.

Р у н е ц. Гэта дакладна?

С т р а к а з а. Абсалютна дакладна. Сёння па маскоўскім радыё правярала.

Рунец, Цётка і Братка да нечага прыслухоўваюцца.

Р у н е ц. Зараз павінны пачуць навіну.

Напружанае чаканне.

Ц ё т к а. Няўжо асечка?

Чуецца далёкі выбух.

Р у н е ц. Ёсць! Віншую, таварышы!

Б р а т к а. Малайцы хлопцы.

С к р о б а т *(няўцямна глядзіць на радасныя твары падпольшчыкаў).* Гэта што? Дыверсія?

Р у н е ц. На заводзе кацельня ўзляцела.

Б р а т к а. Выбачайце, не паспелі ўзгадніць.

С к р о б а т. Дарэмна іранізуеце. Я выказаў не сваю асабістую думку.

Р у н е ц. Нам цяпер лепш за ўсё разысціся.

С к р о б а т. Ну, я рад, таварышы, што буду з вамі працаваць. Наступны раз пагаворым больш грунтоўна.

Карціна пятая

Пакой у кватэры М а р ы н ы. У пакоі стол, ложак, туалетны столік, крэслы.

С к р о б а т *(адзін, ходзіць па пакоі.)* Вось і балансіруй, таварыш... Ды ўжо, мабыць, і не таварыш, а грамадзянін Скробат. І ці будзеш ты калі зноў таварышам? Хоць бы мне хто сказаў, што будзе далей... З краінай, з усім светам... І нікому душы не раскрыеш, не параішся. І тых страшна, і гэтых ужо страшна. Яшчэ і шкоды ніякай не зрабіў, а страшна. Цяжка гаварыць з імі, у вочы глядзець... Вось і круціся паміж нашымі і вашымі, пакуль галаву не скруціш.

М а р ы н а *(уваходзіць).* Што ж ты піражкоў не ясі?

С к р о б а т. Дзякую.

М а р ы н а. Не рыначныя. Для цябе спецыяльна пякла.

С к р о б а т. Не хочацца.

М а р ы н а. Апетыт прапаў?

Скробат. І ў цябе прапаў бы на маім месцы.

Марына *(здзекліва)*. Цяжка табе, небарака. Хіба жонка развяселіць, як прыедзе.

Скробат. Я павінен убачыць яе сваімі вачамі. Пераканацца, што яна і дзеці жывыя. Я Нагелю паставіў такую ўмову.

Марына. Убачыш, а потым што?

Скробат. Не ведаю.

Марына. Думаеш, лягчэй табе стане ад гэтага?

Скробат. Наўрад.

Марына. Разамлееш пры жонцы, яшчэ горш будзе. Які ты слуга тады фюрэру?

Скробат. Я цябе аб адным прашу: ёй ні гуку пра гэта.

Марына. Разумею. Няхай яна думае, што ты цацахлопчык.

Скробат. Я хачу застацца ў яе вачах такім, якім яна ведала мяне дагэтуль.

Марына. Якая чулая душа ў здрадніка радзімы!

Скробат. Перастань, прашу цябе!

Марына. Калі ты д'ябал, дык анёльскае апярэнне табе не паможа.

Скробат. А ты?

Марына. Што — я?

Скробат. Служыш ім у сілу сваіх перакананняў?

Марына. У мяне няма перакананняў.

Скробат. За страх працуеш?

Марына. За грошы. Плацяць, дык і працую!

Скробат. А сумленне не мучыць?

Марына. Не адчуваю.

Скробат. Зайздрошчу. У мяне так не выходзіць.

Марына. І не выйдзе. Ідэйнасць... Будаўнік самага перадавога ў свеце грамадства, і раптам — такая службіца.

Скробат. Не здзекуйся.

Паўза.

Прасвету ніякага няма — вось што горш за ўсё.

Марына. Фюрэр цябе не забудзе. Купіш за яго срэбранікі маёнтак і будзеш жыць прыпяваючы.

Скробат. З такім мінулым?

Марына. Тады павесся.

Скробат. Думаў пра гэта. Волі не хапае.

Марына. Магу табе дапамагчы. Напішы запіску,

што ў смерці сваёй прасіш нікога не вінаваціць, а я цябе прыстрэлю. *(Бярэ ў рукі пісталет, які ляжыць на стале.)*

С к р о б а т. Не дурыся, ён зараджаны.

М а р ы н а. Магу ноччу, калі спаць будзеш, каб не страшна было.

С к р о б а т. Не разумею, адкуль у цябе такая ўраўнаважанасць. У цябе што — мэта якая-небудзь ёсць у жыцці? Чаго ты прыехала сюды ўслед за немцамі?

М а р ы н а. Збяру грошай, адкрыю камерцыю. Вось і ўся мая мэта.

С к р о б а т. Чым гандляваць будзеш?

М а р ы н а. Падумаю. Можа, вясёлы дом адкрыю.

С к р о б а т. А ты можаш.

М а р ы н а. Магу, абы выгадна было.

С к р о б а т. І сама, напэўна, будзеш гасцей прымаць.

М а р ы н а. Буду. За павышаную плату.

С к р о б а т. Там жа маладзейшыя будуць.

М а р ы н а. Затое ў мяне вопыт. Май на ўвазе. Жонка ж не кожны тыдзень будзе прыязджаць да цябе.

С к р о б а т. Да чаго ж ты цынічная асоба!

М а р ы н а. Нават цябе гэта шакіруе?

С к р о б а т. Я не прывык чуць такое ад жанчыны.

М а р ы н а. А чаго мне цябе саромецца? Чым маё рамяство горшае за тваё?

С к р о б а т. Гэта жахліва!

М а р ы н а. Прывыкай. Ці тое яшчэ сустрэнеш на сваім шляху. Не раз у чалавечую кроў рукі запэцкаеш.

С к р о б а т. Я не кат.

М а р ы н а. А толькі здраднік. Цябе чаго паслалі ў іх арганізацыю?

С к р о б а т. Каб я не даваў разгортвацца падпольнай барацьбе.

М а р ы н а. І табе гэта ўдаецца?

С к р о б а т. Не заўсёды. Вось на заўтра назначан вывад у партызанскі атрад чатырнаццаці чалавек. І я не ведаю, як гэтаму перашкодзіць.

М а р ы н а. Вельмі проста: ты павінен іх выдаць.

С к р о б а т. Іх усіх расстраляюць.

М а р ы н а. Не расстраляюць іх, дык расстраляюць цябе.

С к р о б а т. Немцы пра гэта не будуць ведаць.

М а р ы н а. Дарэмна ты мне сказаў пра гэта.

С к р о б а т. Чаму?

М а р ы н а. Я табе казала, што мне патрэбны грошы. Я тут магу зарабіць сёе-тое.

С к р о б а т. Ты ж не ведаеш, калі і куды іх будуць выводзіць.

М а р ы н а. Ты мне скажаш пра гэта.

С к р о б а т. Не скажу.

М а р ы н а. Калі я разам з імі і цябе выдам, дык мне яшчэ прыбавяць сёе-тое.

С к р о б а т. Ты сапраўдная фашыстка. Усе іх метады пераняла.

М а р ы н а. Не лічу патрэбным абвяргаць.

С к р о б а т. Кроў гэтых людзей будзе на тваім сумленні.

М а р ы н а. Калі табе ад гэтага лягчэй — калі ласка. Маё сумленне вытрымае. *(Бярэ ў рукі карандаш і паперу.)* На якую дарогу будуць выходзіць? Ну! Не ўздумай упірацца.

С к р о б а т. На паўднёвы тракт.

М а р ы н а. Дзе зборны пункт?

С к р о б а т. У вёсцы Мацеевічы.

М а р ы н а. Калі павінны там сабрацца?

С к р о б а т. У чатыры гадзіны дня.

М а р ы н а. Гэта я цябе ратую ад расстрэлу.

С к р о б а т. Гаспадары ведалі, куды паставіць мяне на кватэру.

М а р ы н а. Яны ведаюць, што я дапамагу табе ў цяжкую хвіліну. Сёння я ўжо дзве разумныя парады табе дала. Адзін раз, як расстацца з жыццём, а другі раз, як яго захаваць, паколькі ты за яго чапляешся.

С к р о б а т. Дарэмна, відаць, чапляюся.

М а р ы н а. Прадчуваеш нядобрае?

С к р о б а т *(з болем)*. Нашто яны мяне ў СД выклікаюць? Могуць жа свае ўбачыць.

М а р ы н а *(з іроніяй)*. Свае! Камуністы, ты хочаш сказаць.

С к р о б а т. Ну, камуністы.

М а р ы н а. Чаго ж ты баішся, калі яны свае?

С к р о б а т. Прыкончаць.

М а р ы н а. Гэта яны могуць. Утопяць у прыбіральні — і шыта-крыта.

С к р о б а т. Брр!

М а р ы н а. Але калі ты ўжо закончаны д'ябал, дык выхад знойдзеш.

Скробат. Баюся, што адзін з іх бачыў ужо мяне, як я выходзіў з СД.

Марына. Між іншым, дзіўна, што табе не прыходзіць у галаву яшчэ адзін выхад.

Скробат. Які?

Марына. Перакінуцца на іх бок.

Скробат. Ты не ад шчырага сэрца наводзіш мяне на гэту думку.

Марына. Тады, ведаеш, што было б? У газетах з'явіўся б некралог, што такі-та, які верна служыў вялікай Германіі і новаму парадку, трапіў у рукі бандытаў. Побач — сапраўдныя твае дакументы і здымак, дзе ты мірна гутарыш з самім начальнікам СД. Ты, відаць, і не заўважыў, як цябе шчоўкнулі. Не, брат, раз ты стаў на гэты шлях, дык назад дарогі няма.

Скробат. У мяне ёсць да цябе адна просьба.

Марына. Слухаю.

Скробат. Мне патрэбна пісьмо з турмы, напісанае жаночым почыркам. На выпадак, калі ён мяне пазнаў...

Марына. Паслуга невялікая, магу зрабіць. *(Глядзіць у акно.)* Вунь, мусіць, твая ненаглядная ідзе. Яна ўзліе бальзам на тваю пакутную душу. З клункам. Задзірае галаву, нумар дома разглядае. Пацан у цябе ёсць?

Скробат. Ёсць.

Марына. І ён з ёю.

Скробат падыходзіць да акна.

У двор ужо зайшлі.

Скробат *(апранае пінжак, глядзіцца ў люстэрка)*. Ты, можа, выйшла б куды-небудзь на гэты час?

Марына. Іду. Мне загадана стварыць спрыяльныя ўмовы для спаткання. *(Апранаецца, бярэ кошык з піражкамі.)* Мілуйцеся. *(Выходзіць.)*

Скробат, усхваляваны, прыслухоўваецца да крокаў за дзвярамі. Адчыняе дзверы. На парозе з'яўляюцца Жэня з клункам і Валерык.

Жэня. Антоша! *(Павісла ў мужа на шыі.)*

Скробат *(цалуе жонку ў вусны і ў лоб)*. Вось і ўбачыліся. Зніmi. *(Знімае ў яе з плеч клунак і кладзе на канапу.)*

Валерык. Здароў, тата!

С к р о б а т. Здароў, сынок! *(Цалуе сына.)* А худзюшчы ж ты які!

Ж э н я. Добра што жывы, скажы.

С к р о б а т. Распранайся. *(Знімае з жонкі паліто.)* Дай хоць паглядзець на цябе.

Ж э н я. Пачакай, прычашуся трохі. *(Падыходзіць да люстэрка, прычэсваецца.)*

С к р о б а т. Як жа вы дабіраліся?

Ж э н я. Ехалі трохі на фурманцы, потым пяшком ішлі.

С к р о б а т. Здарожыліся.

Ж э н я. Цяпер можаш глядзець.

С к р о б а т. Сядай. *(Углядаецца ёй у твар.)*

Ж э н я. Што, перамянілася?

С к р о б а т. Пахудзела трошкі.

Ж э н я. А ў цябе вусы. Нек смешна.

С к р о б а т. Тут рогі адгадуеш, не тое што вусы.

В а л е р ы к *(убачыў на стале пісталет)*. Ого! Вось бы мне такую штуку!

С к р о б а т. Дай сюды, а то яшчэ стрэліш. *(Бярэ пісталет, ставіць на засцерагальнік.)* Вось гэтай штучкі не чапай.

В а л е р ы к. Ведаю. Колькі фашыстаў ты з яго палажыў?

С к р о б а т. Не лічыў.

В а л е р ы к. Ого! Так многа, што аж лічыць трэба.

Ж э н я. А мы думалі, што цябе і жывога няма. Ты ж у горадзе быў, як бамбілі. У нас аж зямля дрыжала. Хацелі ўцякаць. Выйшлі на шашу, а тут дэсант. Ды куды ты пойдзеш! Надзюша на руках. Пайшла я да сястры, ды так і засталіся там.

С к р о б а т. Не чапаюць вас... немцы?

Ж э н я. Спачатку чапляліся, дапытваліся, дзе ты. Не ведаю, кажу, мусіць, загінуў. Апошні час не чапаюць.

С к р о б а т. Я тады не мог па вас прыехаць. Заданне выконваў.

Ж э н я. Цябе тут пакінулі?

С к р о б а т. Так.

Ж э н я. Баюся я за цябе. Не дай бог трапіш ім у лапы...

В а л е р ы к. А гэта на што? *(Паказвае пісталет.)* Як смальне ў лоб.

Ж э н я. Учора цэлую ноч не спаў. Абняў, шэпча на вуха: «Праўда, мама, наш тата герой?» Раніцой, пакуль

збіраліся ў дарогу, як на крыллях лятаў. І так яму хацелася пахваліцца сябрам, хто такі яго тата. Але я загадала, каб не пікнуў. *(Валерыку.)* Нікому не сказаў?

Валерык. Я ж не баба.

Скробат. Хто ж вам перадаў, каб да мяне ехалі?

Жэня. Той жа, мусіць, каго ты паслаў. Такі невысокі, чарнамазы. Зайшоў нібыта вады напіцца, а потым шэпча мне: «Я ад Антона Іванавіча. У госці запрашае». Я баялася, што правакацыя, але ён пералічыў усе твае прыметы, пакляўся, што сам гаварыў з табою. Малую ўбачыў, кажа: «Здарова, Надзюша! Паклон табе ад таты». Я і паверыла. Тады ён пропуск дастаў: «Гэта, кажа, Антон Іванавіч для вас падрыхтаваў». Але як ты даведаўся, дзе мы?

Скробат. Людзі сказалі.

Валерык. Тата, а ў нас партызаны таксама ёсць.

Скробат. А не хлусіш?

Валерык. Папытайся ў мамы.

Жэня. Праўда, ёсць недзе каля нас. Разы два ноччу ў вёску прыязджалі. Хлеб забралі, што для немцаў нарыхтаваны быў. У паліцая карову забралі.

Валерык. А ў вёсцы Гарбачы дык здрадніка злавілі, які двух пераапраненых чырвонаармейцаў выдаў. Вывелі ў лясок і сякерамі пасеклі на дробныя кавалкі.

Жэня. Назаўтра жонка знайшла, сабрала ў посцілку ды на плячах прынесла дадому.

Скробат. Які жах!

Жэня. Я б такога гада сама на кавалкі пасекла.

Валерык. Тата, ідзі і ты з намі ў вёску. Будзеш партызанамі камандаваць.

Скробат. У іх жа, напэўна, ёсць камандзір?

Валерык. Ёсць там нейкі старшыня калгаса, дык хіба ж такі, як ты?

Скробат. Не магу я адгэтуль пайсці.

Валерык. Чаму?

Скробат. Не пусцяць мяне.

Валерык. А хто цябе не пускае?

Скробат. Той, у чыім я распараджэнні.

Валерык. Шкада. Ты б і мяне ўзяў у партызаны. У мяне граната ёсць. Толькі без запала.

Скробат. Ты з гэтым асцярожна. Яна можа яшчэ ўзарвацца.

Жэня. Я ж так баюся.

В а л е р ы к. Я яе па вышках у пяску хаваю. Тата, я пайду на вуліцу пагуляю.

С к р о б а т. Заблудзіш.

В а л е р ы к. Я толькі ля дома па лавачцы пасяджу. Хачу паглядзець, якія немцы ў горадзе. *(Выходзіць.)*

Ж э н я *(аглядае пакой)*. Гэта твой ложак?

С к р о б а т. Не, гаспадыня тут спіць. Я ў тым пакойчыку.

Ж э н я. Замужняя?

С к р о б а т. Не ведаю. Адна жыве.

Ж э н я. Маладая, старая?

С к р о б а т. Гадоў пад сорак.

Ж э н я. Можа, гэта ты ў прымы да яе прыстаў?

С к р о б а т. Як табе магло прыйсці ў галаву?

Ж э н я. Камуністка?

С к р о б а т. Не.

Ж э н я. Чым займаецца?

С к р о б а т. На рынку піражкамі гандлюе.

Ж э н я. Яна цябе не выдасць?

С к р о б а т. Не павінна. Я ёй добра плачу.

Ж э н я. Чаму ты такі сумны, Антоша? Не ўсміхнешся ні разу. Не пацалуеш мяне, як некалі.

Скробат прыцягвае да сябе Жэню і цалуе.

Насілу выпрасіла.

С к р о б а т. Цяжка мне, Жэня.

Ж э н я. Я ведаю, што цяжка. Але ж вось мы сустрэліся. І гэтаму трэба радавацца.

С к р о б а т. Радасць недаўгавечная. Вось ты паедзеш...

Ж э н я. Расстанемся, а потым зноў сустрэнемся. Можа, назаўсёды ўжо.

С к р о б а т. Назаўсёды расстанемся — гэта хутчэй.

Ж э н я *(кладзе яму галаву на плячо)*. Не гавары так, Антоша. Давай у добрае будзем верыць. Што наша шчасце вернецца, што мы яшчэ дзяцей пагадуем.

Скробат гладзіць яе па галаве, а яго позірк накіраваны кудысьці далёка.

Я часамі не сплю ноччу, пра цябе думаю. І ніякіх дрэнных прадчуванняў у мяне няма. Думкі ўсё харошыя такія. Кончыцца вайна, і будзем мы зноў разам. Яшчэ ж мы не старыя, і наперадзе многа, многа шчаслівых год. Дзеці вы-

растуць. Нам радасць і ім гонар на ўсё жыццё, што ў іх такі слаўны татка. Ты плачаш! Харошы мой! Герой ты мой дарагі. *(Абнімае і цалуе.)*

Карціна шостая

Кватэра Алены Прымаковіч. Дэкарацыя першай карціны. За сталом сядзіць Вікця. Каля яе стаіць Кузьмін.

Вікця. Зараз я цябе нечым смачненькім пачастую.

Кузьмін. Баюся, каб не занудзіла. Я ўжо адвык ад смачненькага.

Вікця. Не занудзіць, пальчыкі абліжаш. *(Вымае з куфэрка каробку цукерак, перавязаную блакітнай стужкай, кладзе на стол.)*

Кузьмін *(бярэ ў рукі каробку)*. Нямецкія.

Вікця. Пакаштуй.

Кузьмін *(падазрона аглядае каробку)*. З якой стужкай! Падарак, мусіць?

Вікця *(есць цукерку)*. Ага.

Кузьмін. Хто ж гэта табе падарыў?

Вікця. Знайшоўся дурань. Прынадзіць хоча — а раптам клюне.

Кузьмін. Хто тут застанецца дурнем, гэта яшчэ невядома.

Вікця. Ва ўсякім разе не я.

Кузьмін. Дык, можа, я? У мяне няма за што купляць такія цукеркі.

Вікця. Ты мне і без цукерак салодкі.

Кузьмін. Бачу. Хто ён? Фрыц, напэўна?

Вікця. Фрыц. Той, што ў бальніцу прыходзіў.

Кузьмін. І ты ўзяла!

Вікця. Не глядзі на мяне з такой пагардай.

Таня *(убягае)*. О, цукеркі! Можна? *(Бярэ цукерку і есць.)*

Кузьмін. Не еш, Таня, гэта ёй фрыц падарыў.

Таня *(выплёўвае цукерку)*. Фу, якая гадасць!

Вікця. Не слухай, Таня, еш.

Пагардліва глянуўшы на сястру, Таня выходзіць.

Кузьмін. Чым жа ты расплачвацца будзеш?

Вікця. Хіба гэта абавязкова?

Кузьмін. Фрыц дарэмна нічога не дае.

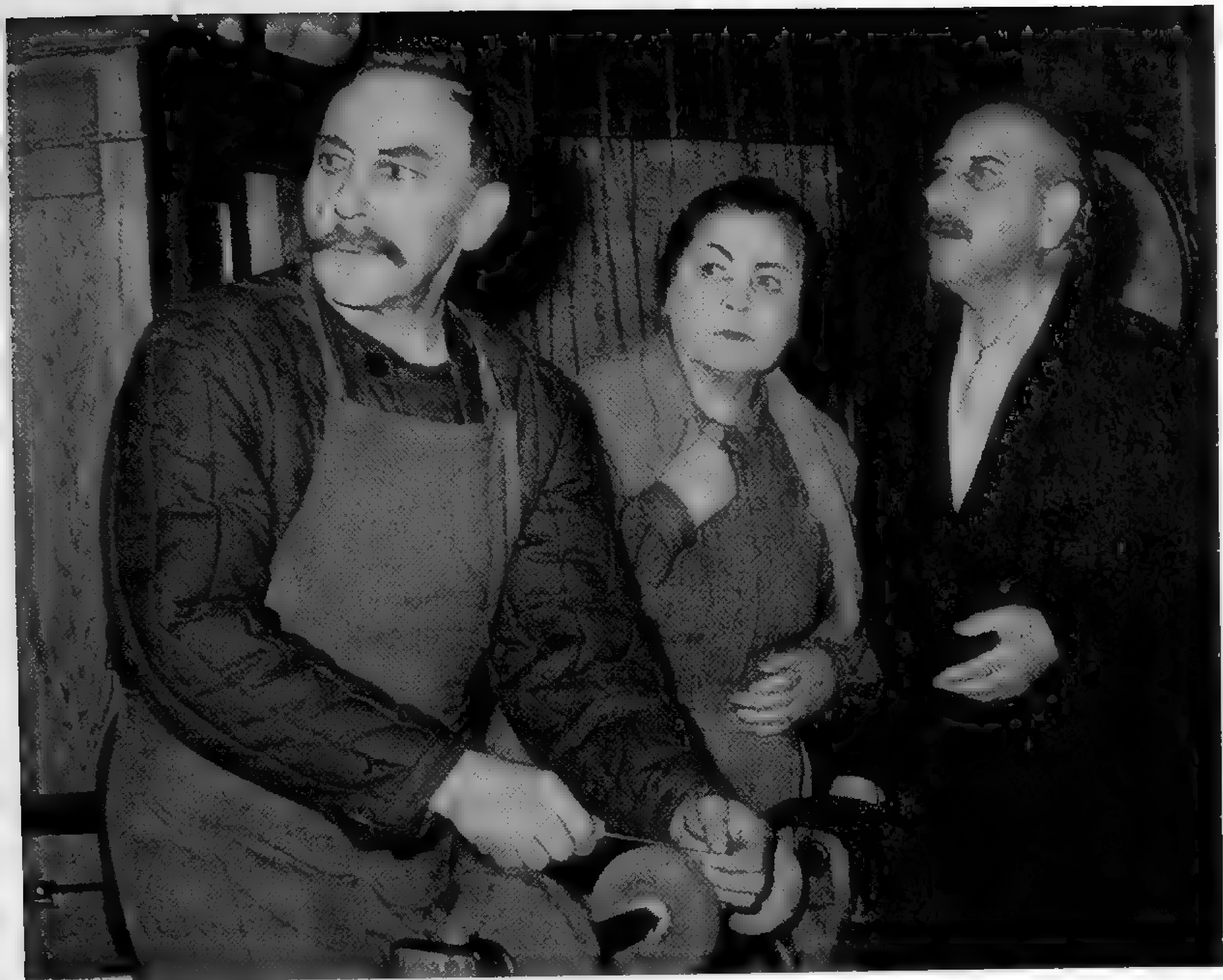

Сцэна са спектакля па п'есе К. Крапівы «Людзі і д'яблы».
(Злева направа) Рунец — Ул. Дзядзюшка, Прымаковіч — В. Галіна,
Барута — Г. Глебаў.

У кулуарах нарады творчых работнікаў (злева направа):
Кандрат Крапіва, Рыгор Шырма, Ларыса Александроўская. 1968.

В і к ц я. Аб расплаце прыйдзецца падумаць.

К у з ь м і н. А нашто ты брала?

В і к ц я. Каб прыручыць. Няхай будзе свойскі фрыц.

К у з ь м і н. Хто табе даваў такое заданне?

В і к ц я. Вусаты раіў улезці да яго ў давер'е.

К у з ь м і н. Прывядзі яго сюды.

В і к ц я. Нашто?

К у з ь м і н. Я з ім разлічуся за падаркі.

В і к ц я. Яшчэ рана.

К у з ь м і н. То глядзі, каб не было позна!

В і к ц я. Ці не раўнуеш ты?

К у з ь м і н. Цяжка мне прымірыцца з гэтым.

В і к ц я. Зразумей, што гэта мая зброя. Ты ж б'еш ворага. Я таксама хачу біць.

К у з ь м і н. Я рызыкую толькі жыццём, а ты яшчэ і гонарам савецкай жанчыны.

В і к ц я *(падыходзіць да яго)*. Не бойся, я сябе зберагу. *(Туліцца.)* І пацалаваць не хочаш?

К у з ь м і н. А губы... не паганыя?

В і к ц я. Я яго не цалавала.

К у з ь м і н *(цалуе Вікцю)*. Пакута ты мая.

Таня *(убягае)*. Толькі што сварыліся і ўжо цалуюцца.

В і к ц я. А ты ўсюды паспееш.

Т а н я. Скажыце дзякуй. Каб не я, застаў бы вас Нёманскі.

В і к ц я. Зноў ідзе? *(Хавае цукеркі.)*

С к р о б а т *(уваходзіць. Да Тані)*. Ну што, выканала заданне?

Т а н я *(становіцца ў позу)*. Рапартую, таварыш Нёманскі: Вусатаму і Цётцы перадала. Яны будуць роўна ў дзве.

С к р о б а т. Маладзец. Вось табе за гэта цукерка. *(Дастае з кішэні цукерку.)*

Т а н я *(няўпэўнена бярэ)*. Можа, і вам фрыц падарыў?

С к р о б а т. Што за глупства ты гаворыш!

Б а р у т а *(уваходзіць)*. Таня! Станавіся на варту! *(Падае руку Скробату.)* Добры дзень, таварыш Нёманскі.

Т а н я. Ёсць станавіцца на варту, таварыш Мікіта. *(Выходзіць.)*

С к р о б а т *(дапытліва глядзіць Баруту ў вочы)*. Дзе хадзіў? Я зранку заходзіў, цябе не было.

В і к ц я *(Кузьміну)*. Мы тут лішнія. *(Вікця і Кузьмін выходзяць.)*

Барута. На таварнай быў. Думаў, работа якая трапіцца. А там людзей у Германію адпраўлялі. Жах, што рабілася.

Скробат. Вусатага і Цёткі не бачыў сёння?

Барута. Не. А што?

Скробат. Я іх выклікаў.

Барута. Можа, навіны якія важныя?

Скробат. Адну справў трэба абмеркаваць.

Барута. А я думаў, вам што-небудзь ад іх удалося даведацца.

Скробат *(занепакоены)*. Ад каго?

Барута. Ад немцаў.

Скробат. Што такое ты гаворыш?

Барута. Ды вы не бойцеся, я нікому не скажу. Гэта вельмі добра, што вам удалося ў самы звярынец пралезці.

Скробат. Што ты такое вярзеш? Які звярынец?

Барута. А я думаў, што вы мяне пазналі.

Скробат. Ты што? Разыгрываць мяне ўздумаў?

Барута. Не разыгрываць, Антон Іванавіч. Я незнарок наткнуўся, як вы з СД выходзілі.

Скробат *(грозна)*. Што? Ты ў сваім розуме?

Барута. Ну добра, не буду. Няхай будзе, што гэта не вы былі.

Скробат. Гэта ж трэба выдумаць такое глупства!

Барута. А хіба дрэнна было б, каб хто з нас пралез туды?

Скробат. Ты, можа, сказаў каму?

Барута. Як я буду казаць без вашага дазволу? Там нехта стукае. *(Выходзіць.)*

Скробат *(адзін)*. Вось цяпер і вырашай, Антон Скробат, хто ты такі... Чалавек ці д'ябал. Тут ужо нікуды не дзенешся: або сюды, або туды. Прызнацца ва ўсім? А чатырнаццаць чалавек, выданых немцам? Яны мне гэтага не даруюць. Захлынуцца ў прыбіральні!.. Брр!..

Уваходзяць Барута, Цётка і Рунец.

Рунец. Бяда, таварышы.

Барута. Што такое?

Цётка. Правал.

Рунец. Людзі, якіх мы паслалі ў атрад, трапілі ў засаду.

Цётка. І Страказу арыштавалі.

Скробат. Гэтага трэба было чакаць.

Цётка. Чаму?

Рунец. Я сам арганізоўваў выхад. Усе захады былі прыняты.

Скробат. Хто ведаў, што рыхтуецца выхад?

Рунец. Я, ты, вось яна. *(Паказвае на Цётку.)*

Барута. І я. *(Да Рунца.)* Ты мне даваў адно даручэнне.

Цётка. Засада не выпадковая. Нехта данёс.

Скробат. Справа вельмі сур'ёзная. Я прашу застацца толькі членаў партыі.

Барута. Я буду пад павеццю. Калі трэба будзе, клікніце.

Скробат. Клікнем. *(Барута выходзіць.)* Дык хто з нас траіх даносчык? *(Рунец і Цётка паціскаюць плячамі.)* Такога не аказалася? А наконт чацвёртага што вы думаеце?

Цётка. Я не думаю.

Скробат. Хто выбраў гэту кватэру?

Рунец. Я.

Скробат. Вельмі неасцярожна даверыў ты сваё і наша жыццё гэтаму чалавеку.

Рунец. Я яго ведаю даўно.

Скробат. Мала хто які быў даўно.

Рунец. Ён і ў падполлі сумленна выконваў усе даручэнні.

Цётка. Адных дакументаў колькі нарабіў для нашых людзей.

Скробат. Бланкі дзе браў?

Рунец. Даставаў цераз знаёмага.

Цётка. На сала выменьваў.

Скробат. А можа, сала сам еў, а бланкі яму немцы давалі?

Рунец. Для чаго?

Скробат. Для правакацыі.

Цётка. З гэтымі дакументамі дзесяткі нашых людзей у лес перапраўлены.

Скробат. Чатырнаццаць чалавек на той свет адпраўлены з гэтымі дакументамі.

Рунец. Чаму ты так думаеш?

Скробат. Напярэдадні я бачыў яго каля СД. Мне здалося, што ён выйшаў адтуль.

Цётка. Мой адзін хлопец таксама бачыў яго каля СД. Але ж «здалося» гэта яшчэ не доказ.

Скробат. Вось гэта-то напэўна доказ. *(Вымае з кішэні паперку.)* Запіска з турмы. Крывёй пісаў чалавек.

Цётка *(глядзіць на подпіс)*. Бедная дзяўчынка! Яе схапілі тры дні назад, калі яна слухала радыё.

Рунец. Страказа?!

Скробат. Так, Страказа.

Цётка. Небарака, шчэпкай, відаць, пісала. *(Чытае.)* «Асцерагайцеся Мікіты. Ён, подлы здраднік, загубіў мяне і можа загубіць яшчэ многіх».

Скробат. Ім трэба было пазбавіць нас інфармацыі.

Цётка. Вось гэта сюрпрыз! Як абухом па лбе.

Скробат. Я прапаную ліквідаваць здрадніка.

Рунец. Каб не зрабілі мы тут страшэннай памылкі.

Скробат. Што ты прапануеш?

Рунец. Трэба паслухаць яго самога.

Скробат. Думаеш, прызнаецца? Цягнуць, пакуль і нам такія вось запіскі прыйдзецца пісаць?

Рунец. Прызнаецца не прызнаецца, а паслухаць трэба. А раптам выявіцца, што ўсё гэта не так.

Скробат. Вось як! Ты гатоў больш яму паверыць, чым мне.

Рунец. На смерць жа асуджваем. Гэта не жарты.

Скробат. Цяпер мне зразумела, дзе прычына правалаў. Цацкаліся са здраднікамі. За гэта прыходзіцца расплачвацца кроўю савецкіх людзей. *(Да Цёткі.)* Ты як думаеш?

Цётка. Я ніяк апамятацца не магу.

Скробат. Папярэджваю: за правал арганізацыі галавой адкажаце.

Цётка. Доказы пераканаўчыя. А з другога боку...

Скробат. А з другога боку давайце пачакаем, пакуль усіх накрыюць.

Цётка. Тут сапраўды можна накрыцца.

Скробат. Значыць ты — за. А ты?

Рунец. Я ўжо сказаў.

Скробат. Двое — за, адзін — супраць. Вырашае большасць. *(Напружаная паўза.)* Каму даручым выкананне?

Цётка. Я для такой справы не падыходжу.

Рунец. У даным выпадку і я не падыходжу.

Скробат. Ёсць у нас такі чалавек.

Ц ё т к а. Хто?

С к р о б а т. Салдат.

Р у н е ц. Яго прытулілі ў гэтым доме.

Ц ё т к а. Праўда, гэта нязручна.

С к р о б а т. Наадварот, гэта яшчэ лепш. Лягчэй знайсці зручны выпадак.

Р у н е ц. Аддзякаваць за хлеб-соль.

С к р о б а т. За здраду. Звычайныя этычныя нормы тут не падыходзяць.

Ц ё т к а. Трэба яго паклікаць. *(Стукае ў акно.)* Таня! Скажы Сашу, каб зайшоў у хату. *(Да прысутных.)* Невядома, як ён гэта прыме.

С к р о б а т. Як павінен прыняць камуніст рашэнне партыйнай арганізацыі пры надзвычайным становішчы?

Чакаюць. Рунец, усхваляваны, ходзіць па пакоі.

К у з ь м і н *(уваходзіць)*. Добры дзень. *(Усе ўважліва на яго глядзяць, і ён пачынае хвалявацца.)* Клікалі?

С к р о б а т. Справа ёсць, таварыш Кузьмін.

К у з ь м і н. Слухаю.

С к р о б а т. Выявіўся здраднік. Вельмі небяспечны. Вы разумееце сэнс даручэння?

К у з ь м і н. Хто гэта асоба і як яе знайсці?

С к р о б а т. Шукаць далёка не трэба. Асоба пражывае ў гэтым доме.

К у з ь м і н *(з жахам)*. Яна?! Гэта няпраўда!

Ц ё т к а. Не яна, а ён.

Кузьмін стаіць ашаломлены.

С к р о б а т. Ну што?

К у з ь м і н. Ён здаваўся мне сумленным савецкім чалавекам.

С к р о б а т. Які ён чалавек, мы ўжо высветлілі. І не для гэтага цябе сюды паклікалі. На, пачытай. *(Дае запіску.)*

Кузьмін чытае запіску, і бровы яго лезуць угору.

Ну што, заслугоўвае ён смерці?

К у з ь м і н *(уражаны)*. Не чакаў.

С к р о б а т. Вось мы і вынеслі прысуд. Табе даручаецца яго выканаць.

Кузьмін. Я прашу вызваліць.

Скробат. Прысягу партызанскую забыў?

Кузьмін. Не забыў, але тут...

Скробат. Што там сказана? «Калі ж па сваёй слабасці, трусасці або злой волі я парушу гэту прысягу...»

Кузьмін. Проста, я... не гатоў. Так нечакана.

Цётка. Я казала.

Скробат. Ты казала, што ён герой, а ён, аказваецца, баязлівец, дрэнь.

Кузьмін. Што? *(Сціснуўшы зубы, парываецца да Скробата.)*

Скробат *(выхапіў пісталет)*. Ну! *(Кузьмін спыняецца.)* Зброя ёсць? Выкладвай на стол! *(Кузьмін вымае фінку і кладзе на стол.)* Я прапаную судзіць за парушэнне прысягі і невыкананне баявога загаду.

Цётка. Ён адумаецца.

Скробат *(да Кузьміна)*. Дык як?

Кузьмін. Ганебнай смерцю я не хачу паміраць.

Скробат. Значыць?

Кузьмін. Загад выканаю.

Скробат. Даўно б так. Вазьмі зброю. *(Кузьмін хавае фінку ў кішэнь.)* Можаш выйсці. *(Кузьмін выходзіць.)*

Рунец. Цяпер гэта кватэра для нас непрыдатная.

Скробат. Пакуль схамянуцца, яна надзейная. А наогул, трэба падумаць, а то мы можам загубіць нашы лепшыя кадры і саму справу.

Рунец. У цябе ёсць які-небудзь план?

Скробат. Ёсць, але яго трэба абмеркаваць больш шырока, на партыйным актыве. Я думаю, што асноўныя кадры трэба вывесці з горада, явачныя кватэры ўсе перамяніць. Калі ўціхне, вернемся зноў.

Цётка. Дзе ж мы яго збяром?

Скробат. Я прапаную сабрацца на яўрэйскіх могілках. Прайсці днём туды можна свабодна. Прыхавацца там да цемнаты таксама ёсць дзе. А як сцямнее, пагаворым. Калі вырашым, што трэба выйсці з горада, выйдзем арганізавана. А калі не, дачакаемся раніцы і спакойна вернемся, ведаючы, што далей рабіць.

Рунец. Гэта небяспечна. Калі справа толькі ў тым, каб ведаць думку актыву, няхай арганізацыя даручыць гэта мне. Я абыду ўсе раёны горада і даведаюся.

Скробат. Я хачу сам сустрэцца з людзьмі. Хачу, каб яны з першых вуснаў пачулі пра тыя задачы, якія

Цэнтральны Камітэт ставіць перад партызанамі. А ты як быццам хочаш адгарадзіць мяне ад народа.

Рунец. Ці не баішся ты, што я на твае паўнамоцтвы замахваюся?

Цётка. Кіньце, таварышы. Не хапала яшчэ, каб паміж намі грызня пачалася.

Рунец. Калі пытанне ставіцца ў такой плоскасці, я не магу пярэчыць.

Цётка. Можна паспрабаваць. Мы яшчэ ні разу не збіраліся.

Скробат. Сёння мы не паспеем паведаміць. Давайце на заўтра.

Барута *(у дзвярах)*. Можна ўжо?

Цётка. Мы скончылі, можаце заходзіць.

Барута. Я вам сёння не патрэбен буду?

Скробат. Ты нам больш не патрэбен.

Барута. Бо я думаю адлучыцца. Схаджу, можа ўдасца яшчэ бланкаў дастаць.

Скробат *(многазначна падморгвае Цётцы.)* Пачакай, а раптам што трэба будзе.

Барута. Ды я магу і пасля абеду.

Скробат. Пакліч сюды салдата.

Барута выходзіць.

Гэты яго паход мог аказацца для нас гібельным.

Уваходзіць Кузьмін і моўчкі спыняецца ў дзвярах.

Май на ўвазе: ён збіраецца ісці па бланкі да аднаго нямецкага прыслужніка. Ён не павінен туды дайсці. У разбураных дамах для гэтага ёсць шмат зручных падвалаў.

Скробат, Рунец і Цётка выходзяць. Кузьмін, узбуджаны, ходзіць па пакоі.

Віцця *(уваходзіць)*. Саша, што з табой?

Кузьмін. Са мной — нічога.

Віцця. Выгляд у цябе... Гэта табе цукеркі так сапсавалі настрой?

Кузьмін. Ёсць рэчы больш страшныя.

Віцця. Ты мяне пужаеш, Саша. Гэта мне можна ведаць.

Кузьмін. Не.

Віцця. Вядома. Я толькі камсамолка.

К у з ь м і н. Табе лепш гэтага не ведаць.
В і к ц я. Бяда якая-небудзь пагражае?
К у з ь м і н. Калі-небудзь ты ўсё ўведаеш.
В і к ц я. Забіў ты мяне гэтымі словамі.
К у з ь м і н. Я не павінен быў табе нічога гаварыць.

Вікця прыпадае галавой на край стала.

Б а р у т а *(уваходзіць)*. Што ў вас тут? Не паладзілі?

Яму ніхто не адказаў.

Што гэта сёння: куды ні паткніся, дык усё загадкі некія. Дзе Алена Сцяпанаўна?
В і к ц я. Пайшла некаму бялізну мыць.
Б а р у т а. Хапае ёй, беднай. Гляджу ўчора, дык у яе аж скура з костачак пазлазіла. Дай, Вікця, мне што-небудзь перакусіць. Перакушу ды схаджу да гэтага свайго знаёмага.

В і к ц я моўчкі выходзіць.

Сала, праўда, няма. Можа, напавер дасць дзесятак які бланкаў.

Кузьмін маўчыць. В і к ц я прыносіць бульбу ў мундзірах і талерку з агуркамі.

Садзіся, салдат, падмацуйся.
К у з ь м і н. Не хочацца.
Б а р у т а. Прысмакі, праўда, невялікія, але ж нечым жывіцца трэба. Ідзі, не саромейся. Не збяднеем, калі бульбіну з'ясі.
В і к ц я. Перакусі, ты ж таксама збіраўся ісці некуды.

Кузьмін садзіцца да стала і моўчкі абірае бульбіну.

Б а р у т а. У цябе, Вікця, недзе спірытус ёсць.
В і к ц я. Вы ж ведаеце, для каго ён прызначаны.
Б а р у т а. На душы цяжка. Наглядзеўся на станцыі на людское гора, а тут яшчэ з партызанамі такая справа. Першы раз і апошні — дай капельку. Па пяцьдзесят грамаў — мне і салдату.
К у з ь м і н. Мне не трэба.

В і к ц я выходзіць.

Б а р у т а. Ты ж, мусіць, хутка ў лес падасіся?

К у з ь м і н. Падамся.

Б а р у т а. Дык гэта Вікця таму і плакала?

К у з ь м і н. Чаго ёй плакаць?

Б а р у т а. Ты мне вачэй не адводзь, я сёе-тое заўважаю. Не абы-хто ты для яе.

Кузьмін маўчыць. Доўгая паўза.

Каб не вайна, дык бы пажаніліся ды жылі сабе. І я б парадаваўся, гледзячы на вас.

К у з ь м і н. А вам што за радасць?

Б а р у т а *(збянтэжаны)*. Ды так... Старому яно прыемна.

Уваходзіць В і к ц я з дзвюма налітымі чаркамі і ставіць перад мужчынамі. Барута бярэ чарку.

Б а р у т а. Дык давай, можа... За гэта самае, пра што я казаў.

К у з ь м і н рэзка ўстаў з-за стала. Чарка абярнулася. Ён выйшаў з пакоя.

Чаго гэта ён? Пакрыўдзіўся?

В і к ц я. Нешта з ім робіцца. Сама не разбяру.

Б а р у т а *(адстаўляе чарку ўбок)*. Я ж, здаецца, нічога дрэннага не сказаў. *(Есць бульбу з агурком.)* У рот нічога не лезе.

Уваходзіць К у з ь м і н, таксама апранены.

І ты ідзеш?

К у з ь м і н. Іду.

Б а р у т а. Можа, у адну дарогу? Мне на Сталярную.

К у з ь м і н. У адну.

Б а р у т а. Вось і добра. *(Вікці.)* Не сумуй. Усё будзе добра. *(Ён і за ім Кузьмін накіроўваюцца да дзвярэй.)*

З а с л о н а

Акт трэці

Карціна сёмая

Перавязачная ў бальніцы. Вікця адна — рыхтуе інструменты, бінты.

Пельцэр *(уваходзіць)*. Можна?

Вікця *(здрыгануўшыся)*. Вы ж ужо зайшлі.

Пельцэр. Я не пастукаў, прабачце. *(Цалуе Вікці руку.)* Вы ўсіх так пужаецеся?

Вікця. Не, толькі некаторых.

Пельцэр. Да мяне вам пара прывыкнуць.

Вікця. Вы таму і зайшлі, каб я прывыкала?

Пельцэр. Я не мог прайсці міма перавязачнай.

Вікця. А вы што — хворы?

Пельцэр. Вельмі сур'ёзна.

Вікця. Патрэбна хірургічнае ўмяшанне?

Пельцэр. Без вашага ўмяшання нічога не будзе.

Вікця. А што такое ў вас?

Пельцэр *(са штучным пафасам)*. Каханне.

Вікця. Ну што ж, давайце выражам.

Пельцэр. Гэта нельга. Гэта глыбока, у душы.

Вікця. Дабяромся і да душы. Дзе яна ў вас? У пятках, мусіць?

Пельцэр *(грозіць ёй пальцам)*. Ну-ну! Я ведаю, на што вы намякаеце. Не забывайцеся, што я афіцэр самай храбрай у свеце арміі.

Вікця. І на храбрых ёсць граза. Кажуць, лясы кішаць гэтымі... як вы іх называеце...

Пельцэр. Бандытамі.

Вікця. Кажуць, быццам іх і ў горадзе поўна.

Пельцэр. Няхай. Мы іх б'ём і зарабляем ордэны.

Вікця. Я іх у вас яшчэ не бачу.

Пельцэр. Хутка ўбачыце. Учора ліквідавалі групу

ў чатырнаццаць чалавек, якая прабіралася ў лес. Кіраваў аперацыяй я.

Віцкя. І што вы з імі зрабілі?

Пельцэр. Яны там. *(Паказвае ў зямлю.)*

Віцкя. І яны не супраціўляліся?

Пельцэр. У іх не было чым.

Віцкя. Ордэн, відаць, невялікі будзе... за такі подзвіг?

Пельцэр. Хутка ў мяне будзе вялікі. Жалезны крыж з дубовымі лістамі.

Віцкя. Гэта ваша мара.

Пельцэр. Гэта ўжо рэальнасць. Вы яго ўбачыце ў мяне вось тут.

Віцкя. А што, калі ў вас будзе тут дзірачка?

Пельцэр. Якая дзірачка?

Віцкя. Аперацыя ж, відаць, будзе сур'ёзная?

Пельцэр. О, каласаль! Могілкі на могілках.

Віцкя. І не заўсёды вы будзеце мець справу з бязбройнымі людзьмі.

Пельцэр. На вайне без рызыкі не бывае.

Віцкя *(з прытворным смуткам)*. Хто ж мне будзе падаркі насіць?

Пельцэр. А падарак вам спадабаўся?

Віцкя. Я яго з'ела з прыемнасцю. І з кожнай цукеркай успамінала вас.

Пельцэр *(цалуе руку)*. Я вам прынёс яшчэ даражэйшы падарак. *(Вымае флакон духоў)*. Французскія. Самая шыкарная фірма.

Віцкя. А чым жа я расплачуся за такі шыкарны падарак?

Пельцэр. О, не турбуйцеся. Вы маеце такі скарб, што можаце аплаціць сто такіх флаконаў. *(Спрабуе абняць.)*

Віцкя *(вызваляецца)*. Адкуль жа? Я бедная дзяўчына.

Пельцэр. Вы — наіўная дзяўчына.

Віцкя. Няма ў мяне ніякага скарбу.

Пельцэр. Вы толькі дазвольце, я сам яго знайду. *(Абнімае больш рашуча.)*

Віцкя *(супраціўляецца)*. Я бачу, што для мяне ваш падарак занадта дарагі. Вазьміце яго назад.

Пельцэр. Не, не! Толькі трошкі прыхільнасці.

Віцкя. Але ж вы так прыхіляецеся...

Пельцэр. Я не вінават. Гэта тэмперамент.

Віцыя. Кажуць, што для немцаў гэта не характэрна.

Пельцэр. О-о-о! *(Кідаецца ў атаку на Віцю. Віця выкручваецца, хапае са стала скальпель і, жартуючы, настаўляе на Пельцэра. Спалоханы, Пельцэр адхіснуўся.)* О-о-о!

Віця *(смяецца)*. Як маецца ваш тэмперамент?

Міхаіл Фёдаравіч *(адчыняе дзверы і спыняецца ля парога)*. Вас тут аперыраваць збіраюцца, пан капітан.

Пельцэр *(жартуючы)*. Бандыт! Яе трэба вешаць.

Міхаіл Фёдаравіч. Прашу прабачэння. *(Выходзіць).*

Віця. Вось бачыце. Тут зусім непрыдатнае месца для вашага тэмпераменту.

Пельцэр. Я прапанаваў вам іншае месца. Я прасіў вас да сябе ў госці.

Віця. Я на гэта не магла адважыцца. Калі б яны даведаліся...

Пельцэр. Хто — яны?

Віця. Тыя, за каго вы збіраецеся жалезны крыж атрымаць.

Пельцэр. Вы іх баіцеся?

Віця. Вы ведаеце, што яны робяць у такіх выпадках.

Пельцэр. Кажуць, ёсць нейкі Саша ці Міша, якога завуць «смерць здраднікам».

Віця. Вось гэтага Сашы я і баюся.

Пельцэр. А ваша прыхільнасць, якую вы адпускаеце мне аптэчнымі дозамі? Дзе ж знайсці такое месца, каб вы праявілі яе больш шчодра?

Віця. Лепш я сама вас у госці запрашу. Я змагу абставіць так, што ніхто і ведаць не будзе.

Пельцэр. Вы разумніца! *(Цалуе руку.)* Калі гэта будзе?

Віця. Калі-небудзь. Трэба выбраць вечар, калі дома нікога не будзе.

Пельцэр. Не мучце!

Віця. Каб вы не мучыліся,— можа і сёння. *(Заўважыўшы, што Пельцэр у нерашучасці.)* Бадай-што сёння я вам змагла б падарыць вечарок.

Пельцэр. Сёння мне не зусім зручна.

В і к ц я. Я і забылася: у вас сёння аперацыя «каласаль». Могілкі на могілках.

П е л ь ц э р. Хіба я сказаў сёння?

В і к ц я. Адкуль жа я ведала б?

П е л ь ц э р. Але ў нас ёсць час. Да дзевяці гадзін вечара я вольны.

В і к ц я. А можа, там без вас абыдзецца?

П е л ь ц э р. Без мяне? О, не! Без мяне там нічога не выйдзе.

В і к ц я. Тады трэба спяшацца. Я павінна ўсё падрыхтаваць. Чакаю вас роўна ў сем. Адрас — Ціхая, 16.

П е л ь ц э р. Буду пунктуальны. *(Старанна запісвае адрас.)*

В і к ц я. Выходзьце. Разам нам нязручна. І так плёткі ходзяць.

П е л ь ц э р. Глупства.

В і к ц я. Для вас. А я ж, можа, дзяўчына.

П е л ь ц э р. Іду, дарагая. *(Цалуе руку і зноў хоча абняць.)*

В і к ц я. Будзьце цярплівы.

П е л ь ц э р. І вы мне абяцаеце шмат шчасця?

В і к ц я. Столькі, колькі вы заслужылі.

П е л ь ц э р выходзіць. Віхця, спяшаючыся, развязвае матузы халата.

М і х а і л Ф ё д а р а в і ч *(уваходзіць)*. Паважаная Вікторыя Андрэеўна! Я хацеў вам напомніць, што ў нас існуе прафесіянальная этыка.

В і к ц я. Гэта вы растлумачце яму, Міхаіл Фёдаравіч.

М і х а і л Ф ё д а р а в і ч. Якога чорта яму трэба ад вас?

В і к ц я. Вы не маленькі, самі павінны здагадацца.

М і х а і л Ф ё д а р а в і ч. Можа, хоча якія весткі здабыць?

В і к ц я. Не, справа куды прасцей.

М і х а і л Ф ё д а р а в і ч. Дык нельга ж ператвараць перавязачную ў чорт ведае што.

В і к ц я. Я нават абразіцца не маю часу.

М і х а і л Ф ё д а р а в і ч. Чаго ж абражацца? Вы самі какетнічаеце. Каб гэтыя прыставанні былі вам непрыемныя, дык вы б яго адшылі.

В і к ц я. Наадварот, я хачу яго прышыць.

М і х а і л Ф ё д а р а в і ч. Я нічога не разумею.

В і к ц я. Адпусціце мяне, Міхаіл Фёдаравіч, я павінна зараз жа пайсці.

М і х а і л Ф ё д а р а в і ч. Але ж там *(паказвае на дзверы)* хворыя чакаюць.

В і к ц я. Калі я не пайду, загінуць людзі. Шмат харошых людзей.

М і х а і л Ф ё д а р а в і ч. Так бы вы і сказалі.

В і к ц я знімае халат і выходзіць.

Карціна восьмая

Кватэра А л е н ы П р ы м а к о в і ч. Дэкарацыя першай карціны.

А л е н а. З могілак і ў лес? І дадому нельга будзе зайсці?

Р у н е ц. Паглядзім, можа, і вернемся.

А л е н а. Я мушу вярнуцца. Колькі тут чаго засталося, а шкада. Можа, што прыхаваю, што да суседзяў занясу.

Р у н е ц. А потым як жа вы?

А л е н а. Да Браткі падамся. Дарогу я ведаю. А вось з Таняй як быць?

Р у н е ц. Не ведаю, што вам параіць.

А л е н а. На Зарэчнай вуліцы жыве мужава сястра, але ёй і самой няма чаго есці. Можа, з сабой узяць?

Р у н е ц. Раз нічога іншага нельга прыдумаць...

Т а н я *(уваходзіць з піянерскім гальштукам на шыі)*. Салют, дзядзя Вусаты!

Р у н е ц. Будзь гатова!

Т а н я. Заўсёды гатова! *(Глядзіць на гадзіннік.)* Ужо можна знімаць. *(Знімае гальштук і кладзе ў куфэрак.)*

А л е н а. Мусіць, прыйдзецца нам у лес ісці, дачушка.

Т а н я. У які лес?

А л е н а. Да Браткі.

Т а н я. А можна?

А л е н а. Дзядзя Вусаты кажа, што трэба.

Т а н я. Вось здорава! І дзядзя Мікіта з намі?

А л е н а *(спахмурнеўшы)*. Няма дзядзі Мікіты. Як пайшоў учора на бланкі, дык і не прыйшоў. Можа, той прыяцель сам і выдаў яго. *(Выцірае слёзы.)* Можа, там цяпер, беднаму, косці ломяць.

Т а н я. Мама, гэта няпраўда. *(Падыходзіць і абнімае маці.)* Ён вечарам прыйдзе. *(У яе самой слёзы на вачах.)*

А л е н а. Пыталася я, можа, у турме яго бачылі. Знаёмая жанчына прыбіральшчыцай там працуе. Кажа, не бачыла. Можа, яшчэ ў гестапа трымаюць.

В і к ц я *(уваходзіць, задыхаўшыся)*. Добра, што я вас застала.

Р у н е ц. Што здарылася?

В і к ц я. Фашысты некую пастку строяць.

Р у н е ц. Адкуль гэта вядома?

В і к ц я. Мой немец прагаварыўся. Рыхтуецца некая аперацыя, якую ён называе «каласаль». Могілкі на могілках.

Р у н е ц. Могілкі на могілках! Гэта была б сапраўды пастка.

В і к ц я. Да дзевяці гадзін нічога не будзе, а далей не ручаюся.

К у з ь м і н. А чаму ты да дзевяці ручаешся?

В і к ц я. Да дзевяці гэты немец будзе ў маім распараджэнні. А ён у гэтай справе адзін з галоўных. *(Усе здзіўлена глядзяць на яе.)* Чаго вы так глядзіце? Я запрасіла яго ў госці.

А л е н а. Што ты надумала!

В і к ц я. Тлумачэнні пасля. Трэба людзей ратаваць.

Р у н е ц. Гэта праўда. Алена Сцяпанаўна і Таня, прашу мне дапамагчы. Я вам дам некаторыя адрасы. Сам пайду ў раён могілак, каб папярэдзіць, каго ўбачу. Начаваць тут я вам не раю. Калі ў іх сарвецца на могілках, яны кінуцца на явачныя кватэры. Правакацыя, відаць, задумана шырока.

А л е н а *(да Тані)*. Дачушка! Ты сюды больш не варочайся. Ідзі на Зарэчную да цёткі Надзі. Я таксама туды прыйду. А ты, Вікця, з агнём не гуляй.

В і к ц я. Вы ж бачыце, якая тут гульня.

Р у н е ц. Пастарайся затрымаць яго як мага даўжэй.

Р у н е ц, А л е н а і Т а н я выходзяць.

К у з ь м і н. Якою цаною ты здабыла гэтыя весткі?

В і к ц я. Хітрыкамі.

К у з ь м і н. І толькі? Ты мне ўсё скажы. Нешта ж было, відаць.

В і к ц я. Самая дробязь. *(Бярэ з шафы сяточнае плацце.)* Выбачай, мне трэба пераадзецца. *(Выходзіць у суседні пакой.)*

К у з ь м і н. Што трэба разумець пад гэтай дробяззю?

В і к ц я *(з суседняга пакоя)*. Глупства. Прывабная ўсмешка, няпэўны намёк.

К у з ь м і н. І табе не агідна?

В і к ц я. Агідна. *(Выходзіць у святочным плацці, з падфарбаванымі вуснамі.)* Ты нават уявіць не можаш, як агідна. *(Скаланулася.)*

К у з ь м і н *(з захапленнем глядзіць на яе)*. У фрыца губа не дура.

В і к ц я. Што ж рабіць, Сашачка? Гэта мая невялікая ахвяра.

К у з ь м і н. Разумею. Усё разумею, але як падумаю, што гэта поскудзь будзе дакранацца да цябе, дык мяне аж калоціць.

В і к ц я. А калі я гэтым людзей ад смерці ўратую, няўжо ты ўсё-такі асудзіш мяне? *(Дастае абрус, засцілае стол, ставіць два прыборы.)*

К у з ь м і н. Не асуджваю, а баюся я за цябе. Баюся, што страчу цябе назаўсёды.

В і к ц я. Нічога страшнага не здарыцца. *(Выходзіць.)*

Кузьмін, узбуджаны, ходзіць па пакоі. В і к ц я варочаецца з графінчыкам.

Я нават спірту не шкадую, прызначанага зусім не для фашысцкіх афіцэраў.

К у з ь м і н. Гэтым не адбудзеш.

В і к ц я. Ты не бойся. Я што-небудзь прыдумаю.

К у з ь м і н. Я ўжо прыдумаў.

В і к ц я *(з трывогай)*. Што ты прыдумаў?

К у з ь м і н. Я заб'ю яго.

В і к ц я. Ты гэтага не зробіш.

К у з ь м і н. Зраблю. З вялікай асалодай.

В і к ц я. І засыплеш явачную кватэру.

К у з ь м і н. Яна ўжо засыпана.

В і к ц я. Ідзі, я цябе прашу. Ён вось-вось павінен прыйсці.

К у з ь м і н. Не пайду.

В і к ц я. Нічога не здарыцца, запэўніваю цябе. Я хутчэй сама сабе смерць зраблю, чым дапушчуся да чаго-небудзь.

Кузьмін. Не хачу, каб ты і сама сабе смерць рабіла. *(Абнімае.)* Я не пакіну цябе адну на пагібель. *(Цалуе.)* Не праганяй.

Віцця. Узнімеш трывогу і загубіш усю справу.

Кузьмін. Я цішком. Нават боты зніму, каб ямчэй падкрасціся было. *(Знімае боты.)*

Віцця *(глянула ў акно).* Усё! Ён ужо ідзе.

Кузьмін. Прыкрыеш дзверы ў склеп посцілкай. *(Хапае боты і бяжыць на кухню.)*

Віцця выходзіць у пярэднюю сустракаць немца.

Віцця. Ох! Вы мяне напужалі сваім пісталетам.

Пельцэр. Я так заўсёды заходжу ў незнаёмую кватэру.

Віцця. Які вы асцярожны.

Пельцэр. Гэта не перашкаджае быць храбрым.

Віцця. Прашу сюды. *(Расхінае парцьеру.)*

Пельцэр. Я раней хачу сюды. *(З пісталетам у руках заглядае ў пакой налева.)* І сюды. *(Заглядае на кухню.)* А цяпер можна і сюды. *(Уваходзіць у пакой.)* Тут яшчэ пакой. *(Заходзіць з пісталетам у бакавы пакой. Выходзіць адтуль і тады толькі хавае пісталет у кішэнь і весела глядзіць на Віцю.)* Так лепш.

Віцця. Мне гэта крыўдна.

Пельцэр. Прабачце, я ў заваяванай краіне.

Віцця. І заўсёды гэта помніце.

Пельцэр. На жаль, нам часта аб гэтым напамінаюць.

Віцця. Вы нават дзяўчат баіцеся. Прашу распранацца.

Пельцэр *(распранаецца).* Адзін мой знаёмы загінуў праз дзяўчыну.

Віцця. Вы што ж, думалі, што я таго Сашу ці Мішу тут схавала?

Пельцэр. Я хацеў бы з ім сустрэцца. У мяне ёсць для яго добры гасцінец. *(Падкрэслена ляпае па кішэні з пісталетам.)*

Віцця. Прашу садзіцца. Дазвольце наліць... для храбрасці.

Пельцэр *(садзіцца да стала).* Храбрасць мне патрэбна: я на подступах да непрыступнай крэпасці. *(Жэст у бок Віцці. Бярэ ў рукі графін, нюхае.)* Спірт. Лепш вось

гэта. *(Устае і вымае з кішэні вопраткі пляскатую бутэльку.)* Замкніце, калі ласка, уваходныя дзверы.

Віцкя. А ў вас там хіба варты няма?

Пельцэр. Я да дзяўчат у госці хаджу без варты. І... каб ніхто не ведаў. Нам строга забаронена хадзіць у дом да рускіх дзяўчат.

Віцкя зашчэплівае дзверы і варочаецца.

Пельцэр *(налівае ў чаркі лікёр)*. За ваша харaство, Вікторыя Андрэеўна. *(Выпіваюць.)* Дзякую, што падарылі мне гэты вечарок. *(Цалуе руку.)* Цяпер бы крыху музыкі. Вальс. *(Напявае.)* Прыёмніка няма?

Віцкя. Прыёмнікі ўсе ў вас. А вальс можна. *(Заводзіць патэфон.)*

Пельцэр *(кружыць яе ў танцы, блізка прыціскае да сябе, цалуе ў шчаку)*. Харошая!

Віцкя вызваляецца з абдымкаў і садзіцца на крэсла. Пельцэр — на другое, плячамі да парцьеры.

Вам дрэнна?

Віцкя. Галава закружылася.

Пельцэр. Палажыце яе мне на плячо. *(Хоча зноў абняць. Віцкя адхіляецца.)* А што вы мне абяцалі?

Віцкя. Вы ўсё сваё атрымаеце.

Пельцэр. Я не люблю доўгай уверцюры. У мяне вельмі мала часу.

Віцкя. Мала часу для кахання.

Пельцэр. Там *(паказвае некуды ў прастору)* гэта вельмі важна.

Віцкя. Бандыта якога-небудзь зловяць і без вас.

Пельцэр. Аднаго? Усіх бандытаў.

Віцкя. Так ужо і ўсіх?

Пельцэр. Усіх самых галоўных.

За плячамі ў Пельцэра паказваецца Кузьмін з фінкай. Немец паварочваецца, і ён хаваецца за парцьеру.

Віцкя. І вы не баіцёся выдаваць мне такія сакрэты?

Пельцэр. Не. Вы не ўспееце нікому расказаць. Праз дваццаць мінут пасля таго, як я выйду адгэтуль, вы пачуеце стрэлы. Гэта я буду зарабляць жалезны крыж. *(Налівае чаркі.)* За мой жалезны крыж.

В і к ц я. За крыж я вып'ю. *(Выпіваюць.)*

П е л ь ц э р. Як галава?

В і к ц я. Кружыцца.

П е л ь ц э р. Вам трэба адпачыць. Я вас завяду на ложак.

В і к ц я. Не трэба, пройдзе.

П е л ь ц э р. Я вас занясу.

Вікця супраціўляецца, але немец бярэ яе ў ахапку. Вікця моцна абхапіла Пельцэра рукой, дае знак Кузьміну. К у з ь м і н выбягае з-за парцьеры і ўсаджвае Пельцэру нож пад лапатку. Немец падае.

В і к ц я *(вызваліўшыся з абдымкаў Пельцэра)*. Хутчэй хадзем!

К у з ь м і н. Трэба прыбраць з вачэй. У склеп хіба. *(Цягне труп Пельцэра за парцьеру.)*

В і к ц я. І гэта трэба прыбраць. *(Прыбірае са стала.)*

К у з ь м і н *(уваходзіць, надзявае Пельцэраў шынель і шапку)*. Апранайся!

В і к ц я *(апранаецца)*. Куды ж мы цяпер?

К у з ь м і н. У лес, да Браткі.

Паспешна выходзяць. Сцэна некаторы час пустая. Прачыняюцца дзверы, і высоўваецца галава Т а н і. Яна аглядае пакой, потым шпарка ўваходзіць і накіроўваецца да ложка. Высоўвае з-пад ложка куфэрак і дастае гальштук.

Т а н я. Гальштучак мой дарагі! Чуць я цябе не забыла. *(Цалуе гальштук.)* Вось якая няўдалая піянерка! Цяпер я з табой ніколі не разлучуся. *(Вешае гальштук на плячо. Перабірае ў куфэрку рэчы.)* І кнігі шкада пакідаць. Можа, і ў лесе можна будзе чытаць. *(Адбірае тры-чатыры кнігі.)* Вазьму. А сукенка? *(Адчыняе шафу, вымае сукенку.)* Гэта ж мая самая лепшая. Занясу да цёткі Надзі. *(Прыслухоўваецца.)* Машына! *(Глянула ў акно.)* Немцы. Сюды ідуць. *(Кідае сукенку і зачыняе хутчэй шафу. Залазіць пад ложак.)*

У пакой уваходзяць д в а с а л д а т ы з аўтаматамі, Н а г е л ь і М ю л е р з пісталетамі ў руках, С к р о б а т у чорным плашчы. Твар Скробата закрыты капюшонам.

Н а г е л ь. Вылецела дзічына.

Салдаты з аўтаматамі абходзяць пакоі.

Мюлер. У гэтым яшчэ трэба пераканацца.

1-ы салдат. Там нікога няма, пан маёр.

Нагель. Цікава, кватэру часова пакінулі ці зусім?

Мюлер. Яна была не замкнёна.

Нагель. Калі часова, тады ў кватэры вобыску не рабіць, рэчы ўсе няхай застаюцца як ёсць, як быццам нас тут не было.

2-і салдат. Тут нехта толькі што быў, пан маёр. Куфэрак адчынены і кнігі на падлозе. *(Зазірнуў пад ложак і, адскочыўшы, наставіў аўтамат.)* Ён тут!

Усе схапіліся за зброю.

Нагель. А ну, вылазь, хто там ёсць!

Адказу няма.

Дастаць!

Адзін з салдат рыўком адсоўвае ложак. З падлогі ўсхопліваецца Таня. Яна стаіць пад наведзенымі на яе дуламі, прыціснуўшы да грудзей гальштук. Дулы паволі апускаюцца.

Мюлер. Піянерка.

Нагель. Што ты тут робіш?

Таня. Гэта мой дом.

Нагель. Чаго ж ты ў сваім доме пад ложак хаваешся?

Таня. Ад немцаў усе хаваюцца.

Нагель. Усе дрэнныя людзі. Партызаны.

Таня маўчыць.

Ты таксама партызанка?

Таня. Я яшчэ малая.

Нагель. А як вырасцеш?

Таня. Тады вас тут не будзе.

Немцы пераглянуліся.

Нагель. З кім ты жывеш тут?

Таня. З мамай.

Н а г е л ь. Дзе мама?

Т а н я. Мые бялізну ў аднаго начальніка.

Н а г е л ь. Калі прыйдзе?

Т а н я. Сёння не прыйдзе. Ноччу хадзіць няможна.

М ю л е р. Хто тут яшчэ жыве?

Н а г е л ь. Нашто нам гэта ведаць? Няхай жывуць на здароўе. *(Да Тані.)* Вось бачыш, ты нас баялася, а мы цябе не чапаем, хоць ты і піянерка. І ў кватэры нічога не чапаем. Гэта ад нас збег адзін злачынец. Нам сказалі, што ён у ваш двор забег. Вось мы яго і шукаем. Просім прабачэння, што патурбавалі. *(Салдатам.)* Абшукаць двор!

С а л д а т ы выходзяць.

М ю л е р. У мяне ёсць некаторыя меркаванні, пан маёр. *(Ківае ў бок Скробата.)* Я хачу пагаварыць з вамі адзін на адзін.

Н а г е л ь і М ю л е р выходзяць у другі пакой. Таня стаіць усё ў той жа позе. Скробат паглядае на Таню праз дзіркі ў капюшоне, садзіцца, барабаніць пальцамі па стале. Таня з жахам глядзіць на яго пальцы. Скробат заўважае гэта, хутка хавае руку, але ўжо позна.

Т а н я *(ціха, нібы сама сабе)*. Чорныя ногці!

С к р о б а т *(кідаецца да Тані)*. Ціха! *(Хоча закрыць рот рукой.)*

Т а н я *(вырываецца, расчыняе акно, крычыць на ўсю моц)*. Чорныя ногці! *(Хоча ўцячы праз акно. Скробат сцягвае яе з падаконніка, душыць за горла. Таня хрыпіць.)* Чорн... чорн... *(Б'ецца ў сутаргах.)*

Убягаюць Н а г е л ь і М ю л е р.

Н а г е л ь. Што вы робіце?

С к р о б а т *(са скрыўленым ротам)*. Яна мяне пазнала.

Н а г е л ь. Адпусціце!

С к р о б а т. Крычыць. На вуліцы пачуюць.

Н а г е л ь. Заткніце рот.

Мюлер моцна хапае Таню за рукі. Скробат дрыжачымі рукамі спрабуе запхнуць Тані ў рот гальштук.

І гэтага не ўмееце. *(Падыходзіць і спрытна затыкае Тані рот.)*

1-ы салдат *(уваходзіць)*. У двары нікога няма, пан маёр.

Нагель. Бярыце яе ў машыну. Глядзіце, каб не ўцякла.

Салдат заломлівае Тані рукі, штурхаючы перад сабой, выводзіць.

Мюлер. Яна магла нам усю справу сапсаваць.

Нагель *(Скробату)*. Чаму так выйшла?

Скробат *(паказвае пальцы)*. Вось. Вы самі вінаваты.

Нагель. Можа, мы вінаваты і ў тым, што задуманая аперацыя правалілася?

Скробат. Я ўсё зрабіў, што мог.

Нагель. Каб ратаваць сваіх сяброў.

Скробат. Гэта страшнае і незаслужанае абвінавачанне.

Нагель. Хто ведаў пра аперацыю? Шэф, я і вы. Хто ж з нас папярэдзіў камуністаў?

Скробат. Я не папярэджваў. Клянуся.

Нагель. Вы водзіце нас за нос, таварыш упаўнаважаны. Грошы бераце ў нас, а служыце ім. Мусіць, забыліся, чый вы ўпаўнаважаны.

Скробат *(спалоханы)*. Як вы можаце гэтак думаць, пан маёр!

Нагель. Для гэтага ў мяне ёсць усе падставы. У нас ёсць даныя, што дзякуючы вашаму ўмеламу кіраўніцтву колькасць злачынных элементаў у горадзе павялічылася. Сотні людзей выведзены ў лес. Туды ж цэлымі фурманкамі і нават грузавікамі вывозіліся зброя, цёплае адзенне, медыкаменты.

Скробат. Я не мог усяму гэтаму перашкодзіць.

Нагель. Яны не слухаюць партыйнага кіраўніцтва?

Скробат. Слухаюць. Яны робяць тое, што сказала партыя.

Нагель. А што яна сказала?

Скробат. Тое, чым канчаюцца зводкі Саўінфармбюро.

Нагель. Смерць нямецкім акупантам?

Скробат. Так. І я не ў сілах гэтаму перашкодзіць.

Н а г е л ь. Тое, што маглі, вы таксама не зрабілі. Дзе актыў, які вы абяцалі нам сабраць на могілках?

С к р о б а т. Не ведаю. Тут нешта здарылася.

Н а г е л ь *(злавесна)*. Даўно мы з вамі не размаўлялі па-шчырасці, пан Скробат. Я скажу хлопцам, каб яны вамі сёння заняліся.

Скробат увабраў галаву ў плечы, нібы чакаючы ўдару.

Вы хочаце загладзіць сваю віну і заслужыць наша давер'е?

С к р о б а т. Мне больш нічога не застаецца.

Н а г е л ь. Даю вам такую магчымасць. Як вы думаеце, дзе цяпер вашы прыяцелі?

С к р о б а т. У лесе. А калі не, дык хутка там будуць.

Н а г е л ь. І вы павінны туды ўцячы... ад гестапа. Дарогу ведаеце?

С к р о б а т. Не.

Н а г е л ь. Хто ведае?

С к р о б а т. Маці гэтай дзяўчыны.

Н а г е л ь. Прасачыце, як вернецца, і скажыце, каб завяла. Вернецеся зноў для падпольнай работы і раскажаце нам, дзе штаб, якая ахова, подступы, пароль. Зразумелі задачу?

С к р о б а т. Зразумеў.

Н а г е л ь. А калі хочаце, можаце з імі застацца. Мы гэтага не баімся. Зараз яшчэ знімем вас у гэтым балахоне. Мюлер, апарат пры вас?

Мюлер дастае фотаапарат і здымае.

Вось так. А цяпер адкіньце капюшон, каб твар відаць быў. Мы з вамі робім вобыск. Падымайце матрац. Мюлер, шчоўкніце нас!

Мюлер фатаграфуе.

Вось так. Дакумент пераканаўчы. Вазьміце са сцяны гэту картку.

Скробат знімае картку.

Гэта хто?

С к р о б а т. Мікіта.

Н а г е л ь. Якога вы загадалі прыкончыць?

С к р о б а т. Так.

Нагель. Вельмі добра. Пан Скробат, ён жа Нёманскі, разглядае картку свае ахвяры. Паказвайце яе мне! Вось так. Шчоўкніце, Мюлер, нас яшчэ разок.

Мюлер фатаграфуе.

Цяпер, калі хочаце, можаце да нас не варочацца.

Заслона

Дзея працягваецца назаўтра рана ў той жа дэкарацыі. Асцярожна ўваходзіць Алена. Яна прыглядаецца да ўсяго, нібы першы раз у гэтай хаце. Падняла кнігі, што ляжалі на падлозе, патрымала і палажыла ў куфэрак. Адчыніла шафу. Убачыла суконку, кінутую абы-як, расправіла, павесіла на вешалку. Заглянула ў адзін пакой, у другі. Вярнулася назад і села ля стала.

Алена. Яна яшчэ прыходзіла сюды. *(Ціха заплакала. Выцірае слёзы рогам хусткі.)* Дзе ж ты, дзіця маё роднае? Дзяўчынка мая дарагая. Можа, яны цябе застрэлілі, як ты ноччу ішла па вуліцы. І ты ляжыш дзе-небудзь у руінах, прабітая кулямі. А можа, схапілі цябе каты на страшную пакуту і выпытваюць, крамсаюць тваё кволае цела.

У пярэдняй пачуўся стук дзвярэй і шоргат. Алена хуценька ўстала. Твар яе засвяціўся надзеяй.

Можа, яна.

Суседка *(за парцьерай)*. Можна зайсці?

Алена *(засмучаная)*. Заходзьце.

Суседка *(уваходзіць)*. Вы, мусіць, мяне не ведаеце?

Алена. Ведаю. Вы жывяце напроці.

Суседка. Гора ў вас вялікае.

Алена. Вы, можа, ведаеце што пра маё гора?

Суседка. Бачыла, як прыйшла ваша малая.

Алена. Дык вы яе бачылі?

Суседка. Падышла, спачатку ў акно паглядзела. Потым дзверы адчыніла асцярожненька. Толькі зайшла, зараз і немцы тут.

Алена. Гестапаўцы!

Суседка. Чорт іх ведае, хто яны такія, толькі пя-

цёх з машыны вылезла. Чатыры ў нямецкай форме, а пяты ў чорным балахоне. Так і кінуліся да вашых дзвярэй.

Алена з жахам схапілася за галаву.

У мяне сэрца так і зайшлося. Можа, думаю, яна праз акно як выскачыць. Не.

Алена. І што ж далей?

Суседка. А далей самае страшнае. Спачатку ціха было, а потым раптам расчыняецца акно і яна ў акне паказалася на момант. Уся трымціць ад страху ды як крыкне: «Чорныя ногці!» І тут я бачу: балахон той схапіў яе за шыю.

Алена. Чорныя ногці?

Суседка. «Чорныя ногці!» — гэта я добра чула.

Алена. Беднае маё дзіця! Яна звар'яцела ад страху.

Суседка. Дзіва што можна звар'яцець. Зараз бачу, валакуць яе, небараку, у машыну. Салдат рукі заламаў назад, а яна, бедная, і крыкнуць не можа, рот заткнулі, нягоднікі.

Паўза. Алена ціха плача.

Дык вось я і зайшла. Можа, памагчы што трэба.

Алена. Што ж вы мне паможаце, дарагая мая? Сілы ў вас няма такой, каб мне памагчы.

Скробат *(уваходзіць)*. Добры дзень. Што ў вас, Алена Сцяпанаўна! Бяда якая здарылася?

Алена. Бяда, таварыш Нёманскі. Вялікая бяда.

Суседка. То я пайду ўжо. *(Выходзіць.)*

Алена. Таню гестапаўцы схапілі.

Скробат. Што вы кажаце!

Алена. Суседка бачыла, як яе валаклі ў машыну.

Скробат. Не ўпадайце ў роспач, Алена Сцяпанаўна. Выпусцяць, яна ж дзіця яшчэ.

Алена. Вы ж ведаеце, якое гэта дзіця.

Скробат. Будзем спадзявацца на лепшае. Я разумею ваша матчына гора, але ж не трэба рукі апускаць. Давайце падумаем, што нам рабіць.

Алена. Я і хацела з вамі параіцца.

Скробат. Дзе нашы ўсе?

Алена. У лес пайшлі. Немцы хацелі накрыць усіх на могілках.

Скробат. Не казалі, хто выдаў?

Алена. Ніхто нічога не ведае.

Скробат. Нам з вамі таксама трэба ў лес ісці.

Алена. А як жа Танюша?

Скробат. Чым жа вы ёй дапаможаце?

Алена. Даведацца, ці жывая. Можа, перадачу будуць прымаць.

Скробат. Яны і вас схопяць. Ёй не дапаможаце, а сябе загубіце. І справе можаце пашкодзіць.

Алена. А калі яе выпусцяць?

Скробат. Да знаёмых зойдзе ці да сваякоў. А нам трэба падавацца зараз жа, каб не было позна.

Алена. Можа, вы і праўду кажаце. Пайду клунак збяру. Вы пачакайце трошкі. *(Выходзіць на кухню і праз хвіліну, аглядаючыся, убягае ў пакой.)* Які жах!

Скробат *(усхапіўся)*. Што такое?

Алена. Там у склепе немец.

Скробат. Які немец?

Алена. Нежывы, здаецца.

Скробат. Яшчэ гэтага не хапала. *(Выходзіць на кухню.)*

Алена. Ну што — жывы?

Скробат *(з кухні)*. Мёртвы. *(Уваходзіць.)* Нажом яго шарахнулі.

Алена. Відаць, той, што каля Вікці круціўся. Гэта Саша яго.

Скробат. Цяпер нам тут і аднае хвіліны нельга заставацца.

Алена. Я ўжо і сама бачу.

Скробат. Толькі рукі ў кроў запэцкаў. *(Растапырвае пальцы.)*

Алена. Ідзіце, я палью. *(Выходзіць на кухню. Алена варочаецца адна.)* Чорныя ногці! У яго чорныя ногці!

Карціна дзевятая

Лагер партызанскага атрада. Злева штабная зямлянка. Справа, пад елкаю, самаробны стол і лаўкі каля яго. У глыбіні лесу, паміж дрэвамі, відаць партызанскія зямлянкі і буданы з яловых лапак. На сцэне — Братка, Цётка, Рунец, Кузьмін, камандзір узвода Капцавы, радыст з рацыяй за плячамі, Чэпік з вінтоўкай напагатове, накіраванай на радыста.

Братка. Ты дзе яго знайшоў?

Чэпік. Ён сам мяне знайшоў, таварыш камандзір. Я ў сакрэце ляжаў. Чую — нешта шастае ў кустах. Я ду-

маў, кабан дзікі, адно ж ён вылазіць з бандурай за плячамі. Проста на мяне. Тут я яго за шкірку — хадзі сюды!

Братка. Гэта што ў цябе за плячамі?

Радыст. Рацыя.

Братка. А як ты сюды трапіў?

Радыст. З самалёта. На парашуце спусціўся.

1-ы партызан. Брэша і не чырванее.

Братка. Хто цябе паслаў і для чаго?

Радыст. Партызанскі штаб, што ў Маскве. Для абслугоўвання атрадаў таварыша Камлёва.

Братка. Добра цябе немцы брахаць навучылі.

Радыст. Чэснае камсамольскае, таварыш камандзір!

Канцавы. Як прозвішча начальніка Партызанскага штаба?

Радыст. Рымарэнка.

Кузьмін. Гэта яму і немцы маглі сказаць.

2-і партызан. Шпіён, ясна.

Кузьмін. Услед за намі паслалі, каб разведаў, дзе атрад, і радзіраваў немцам.

Радыст *(пратэстуючы)*. Таварыш камандзір!

Братка. Што «таварыш камандзір»? Чым ты дакажаш, што не шпіён?

Радыст. Дакументаў у мяне няма, але ж і так відаць.

1-ы партызан *(іранічна)*. Відаць як на далоні.

Радыст. Вось і рацыя савецкая.

Канцавы. Такія і ў немцаў ёсць.

Братка. Проста дзіва! Скінулі цябе з самалёта і якраз на наш атрад. Як быццам там ведаюць, дзе мы знаходзімся.

Радыст. Мяне пасылалі да таварыша Камлёва. Лётчык скінуў не там, дзе трэба. Я блукаў па лесе і наткнуўся на яго. *(Паказвае на Чэпіка.)*

1-ы партызан. Выкручваецца, гадзіна.

Канцавы. Чаго з ім цацкацца? Дазвольце, таварыш камандзір. *(Вымае пісталет і падморгвае Братку.)* Я адвяду яго за зямлянку.

Рунец. Чакайце, таварышы! Трэба яму выпрабаванне даць.

Братка. Прыдумаў?

Рунец. Шыфр у цябе ёсць?

Радыст. Ёсць.

Рунец. Пакажы.

Радыст. Ён у мяне ў галаве.

Рунец. Звязацца з Масквой можаш?

Радыст. Магу.

Рунец. Няхай перадасць аб аперацыях атрада «Смерць фашыстам», і каб паслязаўтра раніцой было гэта ў апошніх паведамленнях.

Братка *(радысту)*. Чуеш? Калі паслязаўтра не будзе ў апошніх паведамленнях, мы з табой цацкацца не будзем.

Радыст выцірае рукавом спацелы лоб.

Канцавы. А калі ён не з Масквой звяжацца, а немцаў выкліча? Мы ж не можам праверыць, які шыфр у яго галаве.

Братка. Атраду быць у баявой гатоўнасці. Таварыш Канцавы, выстаўце ўзмоцненую варту. *(Радысту.)* Зарубі сабе на носе: калі немцы нападуць на нас, ты першы кулю схопіш. Хадзем, я прадыктую данясенне ў Партызанскі штаб.

Цётка *(Рунцу)*. Каб яны яго ў расход не пусцілі.

Рунец. Не пусцяць, пакуль не выпрабуюць.

Цётка. А можа такое быць, што падасланы?

Рунец. Колькі хочаш.

Цётка. Вось тут і ўгадай.

Карціна дзесятая

Лагер партызанскага атрада. Дэкарацыя папярэдняй карціны. На варце ля зямлянкі стаіць Чэпік.

Уваходзяць Алена з клункам за плячамі і Скробат. За імі Акуліч з вінтоўкай напагатове.

Акуліч. Стой!

Алена і Скробат спыняюцца.

Чэпік. Папаўненне прывёў?

Акуліч. Трэба яшчэ разабрацца, што гэта такое. Так проста і садзяць па напрай сцежцы. А пароля не ведаюць. Гэты нават з пісталетам. *(Вымае з кішэні пісталет.)* Аддаваць не хацеў. Дзе камандзір?

Чэпік. Тут. *(Ківае на зямлянку.)*

А к у л і ч. Далажы. Або папільнуй іх, дык я сам.

Ч э п і к *(бярэ вінтоўку напагатоў)*. Ідзі дакладвай.

А к у л і ч ідзе ў зямлянку.

Ч э п і к. Садзіся, цётка. Ды клунак знімі, далей ісці няма куды.

А л е н а. А мне далей і не трэба.

Ч э п і к *(прыглядаецца)*. О-о! Здаецца, знаёмая! Я чуў, што вы важную машыну прадаяце. Здарова, маці!

А л е н а. Здароў, сынок!

Ч э п і к. Памагаць нам прыйшлі?

А л е н а. Прыйшлі. Ледзь жывыя выбраліся.

Ч э п і к. Ці пазналі вы мяне?

А л е н а. Адзенне другое, дык не зразу і пазнаеш.

З зямлянкі выходзяць Б р а т к а і А к у л і ч.

Б р а т к а. О-о! Каго я бачу! А тут мне дакладваюць, што чуць не шпіёнаў злавілі. Добры дзень, таварыш Нёманскі. *(Паціскае руку.)* Алена Сцяпанаўна! Нарэшце і вы да мяне ў госці прыйшлі.

С к р о б а т. Строгасці тут у цябе. Абяззброілі, чуць не застрэлілі.

Б р а т к а. Хлопцы службу знаюць.

А к у л і ч. Пісталет куды загадаеце, таварыш камандзір?

Б р а т к а. Аддаць па прыналежнасці.

А к у л і ч *(аддае пісталет Скробату)*. Дазвольце ісці на месца, таварыш камандзір.

Б р а т к а. Дзякую за службу, таварыш Акуліч.

А к у л і ч. Служу савецкаму народу.

Б р а т к а. Можаце ісці.

А к у л і ч адыходзіць.

С к р о б а т. І шмат у цябе такіх арлоў?

Б р а т к а. Усе паўтараста. Алена Сцяпанаўна! Занясіце клунак у зямлянку. Там і ложак ёсць, можаце адпачыць, калі хочаце.

А л е н а. Я б хацела сваіх пабачыць... калі яны тут.

Б р а т к а. Тут.

А л е н а. Можа, і Таня?

Б р а т к а. Не, Тані няма. Вы адпачніце пакуль што, я іх паклічу.

Алена. Калі ласка. *(Бярэ клунак і ідзе ў зямлянку.)*

Братка. Таварыш Чэпік! Паклічце сюды таварышаў, што з горада прыйшлі. А ў восем ноль-ноль прывядзіце таго... радыста.

Чэпік. Ёсць, таварыш камандзір. *(Адыходзіць.)*

Скробат. Колькі ты ад нас папаўнення атрымаў?

Братка. З горада да мяне прыйшло... восемдзесят тры, здаецца.

Скробат. А не цэніш.

Братка. Вельмі нават цаню.

Скробат. Ад партыйнай арганізацыі адарваўся. Аб планах сваіх нічога не паведамляеш.

Братка. Пашлеш планы, а іх перахопяць. Вунь якую правакацыю супраць нас задумалі.

Скробат. А мы іх усё ж перахітрылі.

Братка. Апрача таго, я ўстанавіў сувязь з падпольным абкомам.

Скробат. Вось як! Я чуў, што ёсць такі.

Братка. І што датычыцца баявых аперацый, я выконваю яго заданні.

Скробат. Гэта ты так вырашыў?

Братка. Не, ёсць загад.

Скробат. Ад каго?

Братка. Ад Цэнтральнага Камітэта і Партызанскага штаба.

Скробат. У гэтага абкома ёсць сувязь з ЦК?

Братка. Ёсць.

Скробат. А з намі няма. Як у цябе са зброяй?

Братка. Здабываем.

Скробат. Там на мяне нават ручныя кулямёты настаўлялі.

Братка. І станковыя ёсць.

Скробат. Максімы?

Братка. Тры нямецкія і два нашы. Нават артылерыя ёсць.

Скробат. Хвалішся.

Братка. Процітанкавая гармата. Хадзем пакажу. *(Адыходзяць.)*

З зямлянкі выходзіць Алена. Да яе падбягае Віпця.

Віпця. Мама! *(Цалуюцца.)* Ты адна?

Алена. Вунь з гэтым чалавекам. *(Ківае ўслед Скробату.)*

Вікця. А... *(Не адважваецца запытацца.)*

Алена *(садзіцца на лаўку. Са смуткам).* А Танюшы няма. Гестапаўцы схапілі.

Вікця абхапіла матчыну шыю рукамі і прыпала да грудзей.

Вікця. І пра бацьку нічога не чула?

Алена. Нічога. Можа, разам яны там. А можа, і жывога няма. *(Убачыўшы, што падыходзяць Рунец і Цётка.)* Адыдзіся крыху, мне трэба з гэтымі людзьмі пагаварыць.

Вікця адыходзіцца.

Рунец. Алена Сцяпанаўна! Прыйшлі!

Алена. Прыйшла і чалавека прывяла.

Рунец. Мы яго там сустрэлі.

Алена. А каго прывяла, і не ведаю.

Цётка. Як — каго? Гэта ж таварыш Нёманскі. Вы ж яго ведаеце.

Алена. Я яго не ведаю. Душы яго не ведаю.

Рунец. Вы ведаеце, хто яго паслаў да нас.

Алена. Даруйце. Можа, я ад гора здурнела.

Рунец. Нейкая ж прычына ёсць у вас?

Алена. Што гэта можа значыць: «чорныя ногці»?

Цётка. Нічога не разумею. Якія ногці?

Алена. Калі гестапаўцы зрабілі налёт на маю кватэру, там быў адзін у чорным балахоне з закрытым тварам. Суседка бачыла, як Танюша кінулася ў акно з крыкам: «Чорныя ногці!», а ён сцягнуў яе з падаконніка і стаў душыць.

Цётка. Чорныя ногці?.. Пачакайце...

Алена. Прыгледзелася я, дык у яго ж чорныя ногці.

Рунец *(да Цёткі).* «Чорны манікюр» — помніш?

Цётка. Гэта абсурд.

Рунец. Хто мог хавацца пад балахонам? Немец? Не. Нехта баяўся, каб не пазналі.

Цётка. Але падазраваць яго!

Алена. Каб жыў быў Андрэй Пятровіч, ён бы мог сказаць пра яго нешта больш важнае.

Рунец. Што ж Мікіта мог вам пра яго сказаць?

Алена. Што Нёманскі хадзіў у СД.

Цётка. Дык вось адкуль у вас падазрэнне! Цяпер зразумела. Мікіта мог яшчэ і не тое сказаць. Дзіўна толькі, што вам, беспартыйнай, сказаў, а нам пра гэта ні сло-

вам не заікнуўся. Вы, мусіць, не ведаеце, што Страказа пісала.

А л е н а. Вось якая бяспамятная стала. За сваім горам пра чужое забылася. *(Вымае з-за пазухі паперку.)* Заходзіла я зноў да тае прыбіральшчыцы пра Андрэя Пятровіча пытацца. Пра яго яна нічога не ведае, а ад Страказы запіску перадала.

Рунец чытае запіску і, усхваляваны, перадае Цётцы. Тая прачытала, і яны моўчкі пераглянуліся.

Р у н е ц. А самому Нёманскаму Андрэй Пятровіч гаварыў пра гэта?

А л е н а. Меўся сказаць, але я не ведаю: больш не бачылася з мужам.

Ц ё т к а. А Мікіта хіба ваш муж?

А л е н а. Таму ён мне адной і сказаў пра гэта.

Р у н е ц *(да Цёткі).* Што скажаш цяпер пра яўрэйскія магілкі?

Ц ё т к а. Што ж цяпер рабіць?

Р у н е ц. Судзіць.

Ц ё т к а. Тады трэба Братку папярэдзіць. Я пайду ў зямлянку нібыта вады напіцца, а ты прышлі яго да мяне. *(Ідзе ў зямлянку.)*

А л е н а. Дык гэта ён, гэты д'ябал з чорнымі кіпцюрамі, загубіў іх!

Падыходзяць Б р а т к а і С к р о б а т.

С к р о б а т. З поўначы і з усходу ў цябе подступы ахоўваюцца добра, а з гэтага ж боку нічога няма.

Б р а т к а. Там балота.

С к р о б а т. Непраходнае?

Б р а т к а. Хто ведае сцежкі, прайсці можна. *(Да Рунца.)* А дзе ж Цётка?

Р у н е ц. У зямлянцы. Ёй нешта дрэнна стала, пайшла вады напіцца.

Б р а т к а. Ці ёсць там вада яшчэ, трэба паглядзець. *(Ідзе ў зямлянку.)*

С к р о б а т. А ты тут ужо камісарыць пачаў?

Р у н е ц. Правёў гутарку з байцамі.

С к р о б а т. Як маральны стан?

Р у н е ц. У бой рвуцца.

С к р о б а т. Братка, мусіць, хоча, каб ты тут застаўся.

Кандрат Крапіва (трэці справа) сярод артыстаў тэатра імя Я. Купалы. (Справа налева) Л. Рахленка, В. Пола, С. Бірыла, Л. Ржэцкая, З. Стома, П. Пекур. 1971.

Сцэна са спектакля па п'есе К. Крапівы «Брама неўміручасці»:
Наташа — Н. Піскарова, Дабрыян — П. Дубашынскі.

Заставайся, калі хочаш. Я вярнуся ў горад, а там будзе відаць.

Рунец. Гэта як партыйная арганізацыя скажа.

Скробат *(Цётцы, якая з Браткам выйшла з зямлянкі)*. Што, нездаровіцца?

Цётка. Нічога, прайшло ўжо.

Братка. Сядайце, дарагія госці. Пагаворым.

Скробат. Госці, а на стале чамусьці нічога няма. *(Садзіцца.)*

Братка. Будзе. *(Становіцца ў Скробата за плячамі.)* Зараз усё будзе. Віцця, Кузьмін! Ідзіце сюды!

Віцця і Кузьмін падыходзяць.

Скробат. Аб чым гаварыць будзем?

Братка. Ёсць аб чым.

Скробат. Ды ты сам хоць сядзь, а то стаіш над душою.

Братка. А душа што... адчувае што-небудзь?

Скробат. Не люблю, калі за плячамі стаяць. Пра што гаворка?

Братка. А хоць бы пра подступы, якімі ты цікавішся.

Скробат. Што гэта значыць?

Братка. Ты для каго гэтыя весткі збіраеш?

Скробат. Ты што — жартуеш? *(Намацвае ў кішэні пісталет.)* Я абавязан ведаць пра баявую гатоўнасць атрада.

Рунец. Вымі рукі з кішэняў!

Скробат. Гэта што яшчэ такое?

Рунец. Вымі, табе кажуць! Ну!

Скробат павольна вымае рукі.

Братка. А гэта дай мне пакуль што. *(Адбірае пісталет.)*

Рунец. Палажы на стол! Лапы палажы на стол!

Скробат. Што вы — падурнелі? *(Кладзе рукі на стол.)*

Рунец. Наадварот, паразумнелі.

Цётка. Нам твой чорны манікюр падабаецца.

Рунец. Каго ты душыў гэтымі рукамі?

Скробат. Я?! Душыў?

9 Зак. 1284

Рунец. Успомні. У чый дом у чорным балахоне прыходзіў?

Скробат. Калі? Што вы, таварышы! У якім балахоне?

Цётка *(з абурэннем)*. Падлюга. Яшчэ таварышамі называе.

Рунец. У СД чаго хадзіў?

Скробат. Калі? Хто гэта бачыў?

Рунец. Муж гэтай жанчыны, якога ты на той свет адправіў — таварыш Мікіта.

Кузьмін. Ох! Дык гэта... *(Парываецца да Скробата.)*

Братка *(спыняе яго)*. Сядзь!

Алена. Ты думаў, праўду ў зямлю загнаў, а яна наверх выйшла.

Кузьмін *(становіцца на калені перад Аленай)*. Карай мяне, маці. Я забіў Андрэя Пятровіча.

Алена *(з жахам адхіснулася)*. Ты!

Віктя. Гэта няпраўда, Саша! Ты не забіваў!

Кузьмін. Гэта праўда, Віктя.

Рунец. Смяротны прысуд вынесла падпольная арганізацыя. Кузьміну даручана было яго выканаць. Мы аднолькава вінаваты і з роспаччу схіляем галовы перад памяццю нашага таварыша, перад пакутамі жонкі і дачкі. Гэты гад *(паказвае на Скробата)* узвёў на яго паклёп.

Алена. Ваша спачуванне не загоіць маіх страшных ран. Дараваць мне вам цяжка, але і праклінаць не хачу. Няхай навекі будуць пракляты тыя, хто прынёс нам гора і пакуты. І тыя вырадкі, што прадалі сваё сумленне ворагу.

Цётка. Запіску падсунуў, правакатар пракляты.

Рунец. Вось яе сапраўдная запіска. *(Чытае.)* «Родныя мае: Вусаты, Цётка, Алена Сцяпанаўна, Братка, Мікіта... *(Яшчэ раз падкрэслівае.)* Мікіта! Пасылаю вам сваё апошняе прывітанне. Заўтра, калі сонца гляне на нашу пакутную зямлю, мяне ўжо не будзе на свеце. Яны возьмуць маё жыццё, але не вырвуць з маіх грудзей веры ў нашу перамогу. Бывайце назаўсёды, мае дарагія! Адпомсціце за мяне, за ўсе крыўды і пакуты нашага народа».

Усе глыбока ўсхваляваны. Доўгая паўза.

Што ж ты маўчыш, гад? Можа, і цяпер яшчэ будзеш адпірацца?

С к р о б а т. Усё... Канец мой прыйшоў.

Р у н е ц. Як здраднікам стаў?

С к р о б а т. Катаванняў не вынес. Спужаўся, думаў, што ўсё загінула. Упаў, а ўстаць не змог. Іх баяўся і вас баяўся. Баяўся смерці, баяўся пакуты. А больш за ўсё баяўся ганьбы, каб людзі не ўведалі.

Р у н е ц. І нічога гэтага ты не пазбег.

А л е н а. Дзе дачку дзеў, ірад?

С к р о б а т. Яе няма на свеце.

А л е н а. Ты забіў яе?

С к р о б а т. Яна не магла жыць, ведаючы, хто я.

Алена заплакала наўзрыд.

Р у н е ц. Правакацыя на могілках твая справа?

С к р о б а т. Мая.

Б р а т к а. Сюды чаго прыйшоў?

С к р о б а т. Каб потым іх прывесці.

Р у н е ц. Пачаў з маладушнасці і кончыў здрадай. Такі твой ганебны канец, Скробат-Нёманскі. І калі зноў заззяе сонца над нашай зямлёй, не тваё сэрца сагрэюць яго праменні. Не твае дзеці прытуляцца да грудзей свайго бацькі з гордасцю за яго подзвігі. Народ уславіць сваіх герояў — жывых і мёртвых, а цябе калі ўспамяне хто, дык толькі з праклёнам. Які прысуд вынесем здрадніку?

Б р а т к а. Смерць!

Ц ё т к а. Смерць!

К у з ь м і н. Смерць!

В і к ц я. Смерць!

Б р а т к а. Вунь вядуць і таго. *(Глядзіць на гадзіннік.)* Зараз будуць перадаваць апошнія паведамленні. *(Уваходзіць радыст і за ім Чэпік з вінтоўкай напагатове. Братка адчыняе дзверы зямлянкі. Да радыста.)* Зараз вырашыцца твой лёс.

З зямлянкі, дзе стаіць прыёмнік, чуваць голас дыктара, які паведамляе аб асобных баявых эпізодах на фронце і ў тыле ворага.

Р у н е ц. Ціха, таварышы!

Усе напружана слухаюць.

Голас дыктара. Народныя мсціўцы з атрада «Смерць фашыстам», якім камандуе таварыш Б., напалі на паліцэйскую казарму ў населеным пункце М. Восем паліцэйскіх забіта. Захоплена шаснаццаць вінтовак, два ручныя кулямёты і шмат патронаў.

Братка *(радысту)*. Ну, друг, прабач. Давай я цябе пацалую. *(Моцна абнімаюцца.)*

Рунец. А цяпер перадай Цэнтральнаму Камітэту Камуністычнай партыі, што здраднік Радзімы Скробат-Нёманскі па прыгавору камуністаў-падпольшчыкаў расстраляны. Падпольная арганізацыя працягвае барацьбу ў тыле ворага.

Канец

1958

БРАМА НЕЎМІРУЧАСЦІ

ФАНТАСТЫЧНАЯ КАМЕДЫЯ
Ў ЧАТЫРОХ КАРЦІНАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Барыс Пятровіч Дабрыян — герантолаг.
Уладзімір Фёдаравіч Абадоўскі — генетык.
Павел Антонавіч Бабровіч — эканаміст.
Клаўдзія Пятроўна Кудрыцкая — медык.
Аляксандр Паўлавіч Варакса — гуманітарнік.
Іван Кірылавіч Змітрук — фізік.
Кузьма Захаравіч Адамейка — пажылы кандыдат навук.
Генка — малодшы навуковы супрацоўнік.
Наташа — малодшы навуковы супрацоўнік.
Марына Сяргееўна — жонка Дабрыяна.
Мякішава — прафсаюзны работнік.
Сідаровіч — рабочы, ударнік камуністычнай працы.
Алена Максімаўна — калгасніца-пенсіянерка.
Дажывалаў — пенсіянер з ваенных.
Караўкін — гаспадарнік.
Васіль Дарафеевіч Торгала — нехта з былых.
Аўдоцця Сцяпанаўна Застрамілава — яго знаёмая.
Антаніна Васільеўна — сакратарка Дабрыяна.
Скараспей.
Гары Болдвін — карэспандэнт.
Шусцік — шафёр-лявак.
Васюк.
Адзін з чаргі.
«Банкір».
Антон Іванавіч.
«Мадам».
«Ён» і «Яна».

Карціна першая

Лабараторыя Дабрыяна. Дабрыян сядзіць у крэсле, прыкрыўшы вочы рукой,— не то ў дрымоце, не то ў глыбокім роздуме. Ён шчаслівы. Здзейснілася мара яго жыцця. Гэта нешта неабдымна вялікае і дабратворнае, вынікі чаго цяпер яшчэ цяжка ўявіць і немагчыма прадбачыць. Душа яго поўніцца не то незвычайным святлом, не то чароўнымі гукамі.

Адчыняюцца дзверы, і ў лабараторыю ўваходзіць Наташа. Убачыўшы ў такім стане Дабрыяна, яна на пальчыках выходзіць і прычыняе дзверы. Гэта адбілася ў падсвядомасці Дабрыяна: ён спрабуе нешта вымавіць і расплюшчвае вочы.

Знікаюць чароўныя гукі і святло, усё набывае рэальны выгляд, але ачараванне не праходзіць. Дабрыян бачыць у зале людзей і выходзіць на авансцэну.

Дабрыян. Людзі добрыя!

Паўза. Усе слухаюць.

Я вас люблю.

Голас з залы. Мы вас — таксама.

Дабрыян. Я прынёс вам добрую вестку. Нарадзіўся цуд. Вось тут, у гэтай лабараторыі — месцы маіх пакут і радасцей, салодкіх мар і горкіх расчараванняў. А пра што я марыў? Пра тое, як прадоўжыць ваша жыццё. І вось вы можаце сябе павіншаваць. Нашы шматгадовыя доследы паспяхова закончаны, і вынікі іх прызнаны за вялікае адкрыццё.

Голас з галёркі. І доўга мы будзем жыць?

Дабрыян. Вечна. Так, так, я не жартую. Нам удалося адкрыць закон неўміручасці.

Неўміручасць! Хто аб ёй не марыў! З таго часу, як чалавек стаў чалавекам, ён не можа прымірыцца са смерцю. Таму ён выдумаў сабе неўміручасць душы, якую прапаведуюць амаль усе рэлігіі. Нават калі бачыць труп падобнага да сябе, і тады ён не верыць, што ўсё скончана. Не

можа быць, каб знік бясследна такі цуд, як чалавечае жыццё. Ён верыць, што вызваленая з цела чалавечая душа будзе жыць вечна. Чалавек заўсёды імкнецца пашырыць сваё жыццё за межы фізічнага існавання. Нават той, хто добра ведае законы прыроды, і ён у большай ці меншай меры дабіваецца неўміручасці. Тым, што дае жыццё наступнаму пакаленню. Тым, што робіць добрыя справы, за якія яго будуць успамінаць людзі, калі яго самога ўжо не будзе. Але чалавеку гэтага мала. Ён хоча жыць фізічна, сам сваёй асобай. *(Да Наташы, якая ўвайшла.)* Ну, як наш неўміручы пасля працэдуры?

Н а т а ш а. Усё ў парадку, Барыс Пятровіч.

Д а б р ы я н *(да гледачоў)*. Гэта мая памочніца. Наташа. Малодшы навуковы супрацоўнік. *(Да Наташы.)* Сядайце. Вы яшчэ будзеце патрэбны. *(Да гледачоў.)* Дык вось, ён хоча жыць і ніколі не паміраць. А хто ж яму не дае? А не дае яму, адкажаце вы, закон прыроды, паводле якога ўсё жывое павінна памерці. Усё — ад хларэлы да секвойі, ад чарвяка да акадэміка. Аднаму арганізму суджана жыць хвіліны, другому — стагоддзі, але ад смерці ратунку няма.

А ці ж сапраўды смерць з'яўляецца непазбежным канцом нашага існавання? Ад чаго паміраюць людзі? Ад халеры, ад сухот, ад воспы, ад тыфусу. З гэтымі хваробамі медыцына справілася, і яны не перашкода для неўміручасці. Яшчэ — ад інфаркту, ад інсульту, ад рака. А хто памірае ад гэтых хвароб? Як правіла, гэтыя хваробы апаноўваюць арганізм падношаны, аслаблены, як апенькі — трухлявы пень. Глебу ім падрыхтоўвае старэнне арганізма.

А б а д о ў с к і *(з залы)*. А што такое старэнне?

Д а б р ы я н. Вось у гэтым і ўся задача, Уладзімір Фёдаравіч: разгадаць механізм старэння і авалодаць ім. Жыццё, як вы ведаеце, гэта бялковы абмен, які адбываецца ў арганізме пастаянна і няспынна. Але хітрая прырода, забіраючы ў нас жыццёвую матэрыю, кожны раз дае нам узамен тое самае, але крышачку горшае. У выніку ў клетках арганізма адбываюцца змены, якія перашкаджаюць яго абнаўленню. Вось мы і паставілі сабе задачу дабіцца справядлівага абмену: каб наш арганізм, нічога не трацячы, абнаўляўся на тым жа ўзроўні. Тады не будзе старасці і не будзе так званай натуральнай смерці.

Г о л а с з г а л ё р к і. А ненатуральная будзе?

Д а б р ы я н. Калі вас раздушыць аўтобус або спапяліць атамная бомба, дык наўрад ці зможаце вы разлічваць на неўміручасць.

К у д р ы ц к а я *(з залы)*. Але ад натуральнай смерці вы нас уратуеце?

Д а б р ы я н. Клаўдзія Пятроўна? Прывітанне! Вас — абавязкова. Праведзеныя доследы даюць нам права адказаць на гэта станоўча.

В а р а к с а *(з залы)*. Гэта падобна на містыфікацыю. Ці няма ў вас якіх-небудзь доказаў?

Д а б р ы я н. Я тут гавару толькі пра вынікі нашых доследаў. Раскрыць іх сакрэт я не магу па вядомай вам прычыне. Скажу коратка, што мы дабіліся гэтых вынікаў уздзеяннем на бялковыя ферменты, якія кіруюць усімі працэсамі абмену. А доказы сякія-такія ёсць. Наташа, пакажыце, калі ласка, доказ!

Н а т а ш а. А вось ён. *(Ставіць на стол клетку з жывёлінай.)*

Д а б р ы я н. Гэта пацук, таварышы. Па гадах ён — біблейскі Мафусаіл. Пражыў чатыры пацучыныя вякі, і яму даўно пара паміраць. А ён, бачыце, як агурочак. Шэрсць бліскучая, сам вясёлы, усе органы і залозы функцыяніруюць нармальна. Дае паўнацэннае здаровае патомства. Першае народжанае ім пакаленне таксама пражыло ўжо тры вякі. І ўвесь сакрэт у справядлівым абмене, які нам удалося наладзіць.

К у д р ы ц к а я. Можа, вы нам і чалавека неўміручага пакажаце?

Д а б р ы я н. З чалавекам справа больш складаная, Клаўдзія Пятроўна. У пацука кароткае жыццё і хуткая змена пакаленняў. На ім лягчэй прасачыць. Але што да абмену, дык ці то ў пацука, ці ў чалавека — прынцыповай розніцы няма. Між іншым, мы і з людзьмі праводзім клінічныя доследы. Пра пакаленні тут яшчэ гаварыць рана, але за дзесяць гадоў нашы падапечныя ні капелькі не пастарэлі. І самае галоўнае — ніякіх пабочных непрыемнасцей.

А д а м е й к а *(з залы)*. Значыць, мы можам лічыць сябе неўміручымі?

Д а б р ы я н. Лічыце на здароўе. А мы пастараемся, каб гэта сталася.

Б а б р о в і ч *(з залы)*. Ці не замнога нас усіх будзе — неўміручых?

Д а б р ы я н *(да гледачоў).* Павел Антонавіч — эканаміст. У яго свой клопат з неўміручасцю.

А б а д о ў с к і *(з залы).* Мяне, як генетыка, цікавіць другое.

Д а б р ы я н. Вось і дыскусія пачынаецца. Прашу маіх апанентаў сюды, у лабараторыю. Тут нам зручней будзе. Павел Антонавіч! Клаўдзія Пятроўна! Кузьма Захаравіч! Генадзій, вы ж свой чалавек.

Б а б р о в і ч, А б а д о ў с к і, К у д р ы ц к а я, В а р а к с а, А д а м е й к а і Г е н к а падымаюцца на сцэну. Садзяцца.

Д а б р ы я н. Уладзімір Фёдаравіч, вы хацелі нешта сказаць.

А б а д о ў с к і. Гаворачы пра неўміручасць, вы, Барыс Пятровіч, маеце на ўвазе індывідуум і нічога не гаворыце пра від. Калі індывідуум будзе жыць вечна, то як будзе абстаяць справа з эвалюцыяй віду? Як будзе абнаўляцца род чалавечы?

Д а б р ы я н. На гэта пытанне вам і адказваць, Уладзімір Фёдаравіч.

А б а д о ў с к і. З аднаго боку, будуць нараджацца новыя пакаленні, а з другога — не будуць паміраць старыя. У адным грамадстве побач з людзьмі новай генерацыі будуць жыць старыя малпы.

А д а м е й к а. Гэта значыць — мы.

А б а д о ў с к і. Будуць жыць старыя малпы са сваімі старымі поглядамі, звычкамі, забабонамі, ды яшчэ будуць пладзіць падобных да сябе.

К у д р ы ц к а я. Ну, калі яшчэ тое будзе.

А д а м е й к а. Ці будзе, ці не, а мы ўжо будзем галаву ламаць.

А б а д о ў с к і. Галаву ламаць прыходзіцца. Неўміручасць такая праблема, што мы павінны думаць у маштабе вечнасці і за ўсё чалавецтва.

Г е н к а. Давайце ўсё-такі жыць перш за ўсё. А думаць пра від... Для гэтага ў нас будзе цэлая вечнасць.

А б а д о ў с к і. Індывідуум вырашае спрэчку ў сваю карысць: я хачу жыць вечна, а чалавецтва няхай выраджаецца.

К у д р ы ц к а я. Яшчэ ці будзем мы здольны, як вы кажаце, пладзіць падобных да сябе.

Б а б р о в і ч. А чаму не? Пацук жа гэтых здольнасцей не страціў.

Кудрыцкая. Раджаць цэлую вечнасць — гэта, я вам скажу, таксама не вялікая асалода.

Бабровіч. Гэта ваша добрая воля: не хочаце — не раджайце.

Кудрыцкая. Калі ў цябе ўсё ў норме, як у гэтага пацука, дык дзе ты дзенешся.

Бабровіч. Ясна. Будзем раўняцца на пацука.

Адамейка. Калі бог стварыў Адама і Еву, ён даў ім наказ: «Пладзіцеся, размнажайцеся, засяляйце зямлю і пануйце над ёй». Будзем жыць па закону божаму.

Бабровіч. Паважаныя энтузіясты па часці размнажэння! Я — эканаміст. Магу захапляцца і рамантыкай, але свае рамантычныя захапленні заўсёды правяраю статыстычнымі данымі. Вось і вам хачу падкінуць некалькі лічбаў. Клаўдзія Пятроўна, як часта жанчына можа раджаць? Асабліва не перагружаючы сябе.

Кудрыцкая. Я думаю, раз у тры-чатыры гады можа раджаць.

Бабровіч. Пры ўмове, што людзі не будуць паміраць і ўсе дарослыя жанчыны будуць раджаць раз у чатыры гады, насельніцтва за дваццаць гадоў павялічыцца ў тры разы.

Генка. Гэта яшчэ не страшна.

Бабровіч. Такім чынам, за сто гадоў насельніцтва нашай рэспублікі павялічыцца ў дзвесце сорак тры разы і будзе складаць два мільярды сто восемдзесят сем мільёнаў чалавек.

Генка. Мільярды?

Бабровіч. Так, мільярды.

Варакса. Тут нешта не так.

Бабровіч. Усё так, Аляксандр Паўлавіч. Можаце праверыць. Вазьміце дзевяць мільёнаў нашага насельніцтва і памножце на тры ў пятай ступені. Атрымаецца тое, што трэба.

Кудрыцкая. А чаму ў пятай?

Бабровіч. Таму, што ў стагоддзі пяць дваццацігоддзяў.

Варакса *(падлічвае)*. Сапраўды — два мільярды сто восемдзесят сем мільёнаў.

Адамейка. І нікуды не дзенешся.

Генка. Яшчэ, бадай-што, можна дыхаць?

Бабровіч. А чым я вас карміць буду?

Генка. Сінтэтычнай мікракаўбасой.

Бабровіч. Два мільярды касцюмаў дзе я вам вазьму?

Генка. Клімат зменім, без штаноў абыдземся.

Бабровіч. Тут і трусоў не хопіць.

Адамейка. Здрэйфіў, таварыш начальнік.

Кудрыцкая. Эканоміка, відаць, не дарасла яшчэ да неўміручасці.

Бабровіч. Дык што, будзем далей размнажацца?

Генка. Па сіле магчымасці.

Варакса. Якая ўжо тут магчымасць — дзесяць тысяч душ на квадратны кіламетр.

Кудрыцкая. Дык што ж рабіць?

Генка. Таварышы, ёсць выхад! *(Усе недаверліва глядзяць на яго.)* Вернемся да канібалізму.

Абадоўскі. Гумар вісельніка.

Генка. Так мы зразу забіваем двух зайцоў: вырашаем праблему харчавання і рэгулюем рост насельніцтва.

Наташа. Якая ж гэта неўміручасць, калі цябе зжаруць?

Генка. Чаму мяне? Таго, хто смачнейшы.

Кудрыцкая. Вы — цынік, малады чалавек. Нават жартаваць так і то непрыстойна.

Генка. А што мне рабіць, калі такая сітуацыя?

Бабровіч. Можна ж іначай рэгуляваць рост насельніцтва.

Генка. Напрыклад?

Бабровіч. Ёсць розныя спосабы.

Адамейка. Стэрылізацыя?

Бабровіч. А хоць бы і так.

Генка. Ратуйся, хто можа!

Адамейка. Дык, можа, з вас і пачнём, Павел Антонавіч?

Варакса. Барыс Пятровіч толькі што падарыў нам неўміручасць, а вы хочаце пазбавіць нас радасці жыцця.

Абадоўскі. І дзе гарантыя, што вы не стэрылізуеце пры гэтым бацьку патэнцыяльнага Эйнштэйна?

Дабрыян. Гэта немэтазгодна і па другой прычыне. Неўміручасць магчыма толькі тады, калі ўсе эндакрынныя залозы функцыяніруюць нармальна.

Генка. Як у яго. *(Паказвае на пацука.)*

Дабрыян. Зусім правільна.

Адамейка. Так што шануйце свае эндакрынныя залозы, Павел Антонавіч.

Бабровіч. Нарэшце і раджаць жа можна не ў чатыры гады раз, а, скажам, у пяцьдзесят.

Кудрыцкая. Што там яшчэ з табой станецца за пяцьдзесят гадоў.

Адамейка. Можа, тэхналогія зменіцца. Фабрычным спосабам пачнуць людзей вырабляць. А тут ідзе гаворка пра такія саматужныя вырабы, як мы з вамі. Як ім забяспечыць вечнае жыццё?

Дабрыян. Ваша прапанова рызыкоўная, Павел Антонавіч. Неўміручасць — рэч вельмі далікатная. Грубае ўмяшанне ў фізіялагічныя працэсы арганізма можа сапсаваць усю справу.

Варакса. З вашай прапановай нельга згадзіцца і па маральных меркаваннях. Мы хочам жыць вечна і таму адмаўляемся даваць жыццё падобным да сябе. А можа, тыя, што не народзяцца па нашай віне, былі б у шмат разоў больш таленавітыя за нас.

Бабровіч. Ну што ж, вы — біёлагі, вы — сацыёлагі, вы і вырашайце гэта пытанне. Раджайце як хочаце, а мне адно ясна: на ўсіх неўміручасці не хопіць.

Адамейка. Каму ж хопіць, а каму не?

Дабрыян. Вырашаць гэта будзем не мы.

Адамейка. А хто?

Дабрыян. Відаць, нейкая высокая інстанцыя.

Адамейка. Словам, няхай жыве неўміручы пацук, а мы за ім у чарзе пастаім.

Варакса. Гэта цяжка ўявіць, таварышы, але хутка ракавая мяжа падзеліць нас усіх тут прысутных на неўміручых і звычайных смертных.

Адамейка. Вось жыў, працаваў і ні аб чым не думаў. А цяпер такое адчуванне, нібы мяне да кары смерцю прысудзілі.

Дабрыян *(лагодна)*. Чаму ж іменна вас, Кузьма Захаравіч?

Адамейка. Бачыце, чалавек я ўжо немалады, зубамі асабліва пахваліцца не магу. А новых жа вы мне не ўставіце.

Дабрыян. На вялікі жаль, не ўстаўлю. Не маю такой магчымасці.

Адамейка *(з сарказмам)*. Добра хоць, што мяне стэрылізаваць не трэба.

Кудрыцкая. Дазвольце мне крыху пафіласофстваваць, Барыс Пятровіч.

Дабрыян. Калі ласка, Клаўдзія Пятроўна. Момант самы зручны.

Кудрыцкая. Вось вы, Аляксандр Паўлавіч, гаварылі пра мараль. Правільна. Эгаізм — гэта агідная справа. Але што такое эгаізм? І што такое мараль наогул? Напэўна, пры неўміручасці мы будзем укладваць у гэта паняцце не зусім тое, што ўкладваем цяпер. У неўміручага грамадства будзе свая мараль, якая будзе адпавядаць яго інтарэсам. Цяпер мы з пашанай ставімся, скажам, да старасці. Але старасць жа ў нас не вечная. Мы шануем старога чалавека, маючы на ўвазе, што ён нас хутка пакіне. Але пасадзіць сабе на шыю на векі-вечныя мільёны старых непрацаздольных людзей — наўрад ці гэта будзе ў інтарэсах грамадства. Таму людзі, якія знаходзяцца ў такім стане, мне здаецца, і прэтэндаваць не павінны на неўміручасць. І крыўдзіцца на свой лёс у іх няма падставы.

Адамейка. Значыць, на мыла? Падаючага папхні, як сказаў адзін несвядомы чалавек.

Кудрыцкая. Дарагі Кузьма Захаравіч! Я ж не супроць вас выступаю. Вы — цудоўны чалавек. Жывіце на здароўе хоць сабе і вечна. Я наконт таго, што мараль — гэта паняцце не пастаяннае. Возьмем, напрыклад, шлюб... Цяпер мы клапоцімся, каб моцная была сям'я. Калі муж з жонкай разыходзяцца, дык мы стараемся іх памірыць. Дык што ж, і ад неўміручых мы будзем патрабаваць вернасці шлюбу? Ды за тысячы гадоў можа і абрыдаць табе твой напарнік.

Дабрыян. Вы, Клаўдзія Пятроўна, у такія філасофскія нетры завялі нас, што і не выбрацца.

Генка. Барыс Пятровіч, у мяне больш актуальнае пытанне. Што будзе, калі я, просты смертны, пажанюся з неўміручай Наташай?

Наташа. Спытайся яшчэ, ці пайду я за цябе.

Генка. Дапусцім, што ты параішся з мамай і згодзішся.

Дабрыян. Прыйдзе час — вы састарэеце і памраце, а Наташа будзе жыць і знойдзе сабе другога.

Генка. А што будзе з нашымі дзеткамі?

Дабрыян. У нашых доследах, як вы ведаеце, першае пацучынае патомства жыве ўжо тры вякі. Будзем спадзявацца, што і вашы дзеткі будуць неўміручыя. Але іх яшчэ трэба мець. Што можна сказаць у заключэнне нашай размовы? Усім нам стала ясна — гэта з лічбамі ў руках

даказваў Павел Антонавіч — што неўміручасці на ўсіх не хопіць. І тут паўстае самая цяжкая праблема: як дзяліць людзей на ўміручых і неўміручых? Хто гэта будзе рабіць?

В а р а к с а. Няхай народ скажа сваё слова.

Д а б р ы я н. Адзін крытэрый для мяне ясны. Гэта стан арганізма. Старасць, на вялікі жаль, працэс неабарачальны. Калі чалавек пераступіў пэўную мяжу, дык тут нічога не зробіш. Так што вы, Клаўдзія Пятроўна, дарэмна клапоціцеся наконт старых. Іх лёс вырашыла сама прырода. Наша задача — прадоўжыць іх жыццё наколькі магчыма, паклапаціцца, каб старасць не была для іх цяжарам, стварыць умовы, каб яны маглі падзяліцца сваімі ведамі, сваім багатым жыццёвым вопытам з тымі, хто прыйшоў ім на змену. Але ж і нестарым не ўсім хопіць месца ў неўміручасці. І нехта павінен будзе рабіць такі адбор.

З м і т р у к *(уваходзіць, аддыхваецца)*. Прывітанне неўміручым! *(Паціскае ўсім рукі.)*

Д а б р ы я н. Сам бог прынёс вас сюды, Іван Кірылавіч.

З м і т р у к. Нешта я не заўважыў, каб ён мяне нёс. Сам узбіраўся на трэці паверх.

Д а б р ы я н. У нас тут складаныя праблемы ўзніклі.

З м і т р у к. Праблемы, праблемы... Мне свае спакою не даюць.

К у д р ы ц к а я. Элементарныя часцінкі турбуюць?

З м і т р у к. Элементарныя. А я вось і з элементарнымі не магу ўправіцца.

Д а б р ы я н. Як вы думаеце, Іван Кірылавіч, можна ўсім абяцаць неўміручасць?

З м і т р у к. А што сказала ваша нарада?

Б а б р о в і ч. Дзесяць тысяч чалавек на квадратны кіламетр. Праўда, гэта праз сто гадоў.

З м і т р у к. Вясёлая перспектыва. І зусім не такая далёкая, я вам скажу.

Д а б р ы я н. Мы таксама лічым, што гэта немагчыма.

З м і т р у к. І несправядліва было б. Дараваць неўміручасць бюракрату, дармаеду, злодзею, бандыту — хіба вы дзеля іх здзяйснялі свой подзвіг?

Д а б р ы я н. А хто будзе аддзяляць авец ад козлішч?

З м і т р у к. Людзі. Няхай самі людзі назавуць вартых неўміручасці. У канечнай інстанцыі гэта можа быць які-небудзь камітэт. Можа, варта стварыць кампетэнтную навуковую арганізацыю з прадстаўнікоў розных спецыяль-

насцей. На грамадскіх пачатках. Скажам, Камітэт па справах неўміручасці. Па-мойму, нядрэнна гучыць. Так што мы ўсе хутка станем перад вашы ясныя вочы, Барыс Пятровіч.

Дабрыян. Чаму ж перад мае, Іван Кірылавіч?

Змітрук. А каго ж яшчэ нам шукаць? Самі заварылі неўміручую кашу, самі і расхлёбвайце. Калі ў мяне запытаюць, я толькі вас буду рэкамендаваць.

Дабрыян. Страшна, Іван Кірылавіч.

Змітрук. А вы адчувайце сябе як старшыня журы, якое прысуджвае неўміручасць таму, хто яе заслужыў.

Дабрыян. А іншых асуджвае на смерць?

Змітрук. На смерць іх асудзіў сам гасподзь бог, які яшчэ Адаму сказаў: «Ты — прах. З зямлі ўзяты і ў зямлю вернешся».

Дабрыян. Я мог іх ўратаваць ад смерці і не зрабіў гэтага.

Змітрук. Я вам спачуваю. Вырашаць лёс мільёнаў людзей — гэта нялёгкая справа.

Бабровіч. У Барыса Пятровіча ў самога далікатнае становішча. Старшыня журы сам сабе прэміі не прысуджвае.

Змітрук. Вы наконт неўміручасці самога яе аўтара?

Дабрыян. Другой неўміручасці я ўсё роўна не адкрыю, дык які сэнс надзяляць мяне вечным жыццём?

Кудрыцкая. Натварыў спраў і — бывайце здаровы? Не, галубок! Мы яшчэ не ведаем, чым абернецца гэта неўміручасць. А што калі прыйдзецца вярнуцца ў першабытны стан? Дык як мы без вас?

Дабрыян. Калі ўжо на маю долю выпадзе ўзначальваць гэта судзілішча, дык я хацеў бы рабіць гэта з чыстым сумленнем. Як асоба не зацікаўленая.

Змітрук. Давайце не будзем гвалтаваць сумлення Барыса Пятровіча. Паміраць жа ён не сёння збіраецца. Народ і пра яго скажа, чаго ён варты. Я, Барыс Пятровіч, хачу звярнуць вашу ўвагу на адну акалічнасць. Асабіста я не сумняваюся ў сур'ёзнасці вашых навуковых доследаў. Але ёсць людзі, і даволі высокага рангу, для якіх ваш пацук не з'яўляецца пераканаўчым.

Дабрыян. Для іх пацук — гэта шкодны грызун і разносчык заразы, убачыўшы якога іх жонкі лезуць на крэслы і падымаюць віск.

Змітрук. Я — прафан у гэтай справе, але сёй-той

лічыць, што пераносіць якасці пацука на чалавека неправамерна.

Д а б р ы я н. Як вы добра ведаеце, Іван Кірылавіч, навуку робяць не сёй-той, а вучоныя, якія ведаюць, што можна пераносіць, а што не.

З м і т р у к. Ну, прабачце. Я проста хацеў папярэдзіць, з якога боку вас могуць шчупаць вашы апаненты.

Д а б р ы я н. У нас ёсць наконт гэтага заключэнне кампетэнтных органаў.

З м і т р у к. Жадаю паспяхова ўкараніць вашу неўміручасць у наша пакуль што смяротнае цела. *(Развітваецца і выходзіць. За ім выходзяць іншыя.)*

Д а б р ы я н *(да гледачоў)*. Вось так, дарагія таварышы. Не можам мы ўсім забяспечыць неўміручасць. Зямля не вытрымае. Ды не ўсе і заслужылі неўміручасць. Прыйдзецца вам самім вырашаць, хто яе заслужыў.

Карціна другая

Кватэра Дабрыяна. Раніца. Настойліва звоніць тэлефон. Уваходзіць Марына Сяргееўна і бярэ трубку.

Марына Сяргееўна. Слухаю... Барыс Пятровіч яшчэ не прачнуўся... Не выспаўся... Яму ўсю ноч званілі... Так, наконт неўміручасці... Вы таксама?.. Пазваніце, калі ласка, пазней... Прашу прабачэння, таварыш генерал, я не магу яго будзіць... Гэта вы здорава прыдумалі... *(Кладзе трубку.)*

Дабрыян *(уваходзіць заспаны)*. Хто там?

Марына Сяргееўна. Генерал. Неўміручасці патрабуе.

Дабрыян. Які генерал?

Марына Сяргееўна. А хто яго ведае. Кажа, буду званіць, пакуль не даб'юся.

Дабрыян. Цяжкі выпадак.

Марына Сяргееўна. Паспаў бы яшчэ. Сам зараз ногі выцягнеш праз гэту неўміручасць.

Дабрыян. Каму-небудзь яна спатрэбіцца і пасля мяне.

Марына Сяргееўна. Чаму не! *(Тэлефонны званок.)* Вось, калі ласка.

Дабрыян *(бярэ трубку)*. Я слухаю... Так... Слухаю вас, таварыш генерал... Устаў... пры вашай дапамозе. Прашу гаварыць спакайней, а то я нічога не разбяру... Я неўміручасці не размяркоўваю... Я адкрыў закон, але не распараджаюся лёсам людзей... Ёсць для гэтага Камітэт па справах неўміручасці... Так... ён і будзе вырашаць, хто варты неўміручасці... Дапускаю, што вы — самы лепшы з генералаў, але не мне ў гэтым разбірацца... Магчыма, сустрэнемся... Генерал-маёр Дажывалаў?.. Буду помніць... У запасе?.. Ну, я рад, што ў нас у запасе ёсць такія баявыя генералы... Будзьце здаровы... *(Кладзе трубку.)* А почырк як быццам не генеральскі.

Марына Сяргееўна *(падыходзіць да мужа, з замілаваннем кудлачыць яму валасы)*. Можа, задрэмлеш яшчэ?

Дабрыян *(глядзіць на гадзіннік)*. Трэба ў інстытут ісці.

Марына Сяргееўна. Бора, няўжо гэта ўсё праўда?

Дабрыян. Што?

Марына Сяргееўна. Што мы будзем жыць вечна.

Дабрыян. Хто-небудзь будзе.

Марына Сяргееўна. Ну, мы ж з табой напэўна будзем. *(Дабрыян маўчыць.)* Падумаць страшна... Вечнасць... Гэта як бяскрайні акіян... Плывеш, плывеш, а канца няма... І ніколі, ніколі не будзе.

Дабрыян. Падобна.

Марына Сяргееўна. А што рабіць?

Дабрыян. Не разумею.

Марына Сяргееўна. Занятак нейкі трэба мець?

Дабрыян. Будзем жыць, дык і занятак будзе.

Марына Сяргееўна. Вечна абед табе гатаваць?

Дабрыян. Гатаваць будзе каму.

Марына Сяргееўна. Значыць, мне і гэтага не астанецца. А што чалавек без справы? Для вялікага жыцця і справу трэба вялікую, каб усяго захапіла.

Дабрыян. Гэта правільна.

Марына Сяргееўна. Давай падбіраць мне справу. Спецыяльнасць якую-небудзь.

Дабрыян. Выбірай, якая табе падабаецца.

Марына Сяргееўна. Часу шмат, любою можна авалодаць.

Дабрыян. І не адной.

Марына Сяргееўна. А што калі надакучыць плысці?

Дабрыян. Куды?

Марына Сяргееўна. У вечнасць. Так абрыдае, што не вытрымаць?

Дабрыян. Я не ведаю, ці можа так быць.

Марына Сяргееўна. Тады за борт, у бяздонне? У другую вечнасць?

Дабрыян. Гэта ўжо будзе антывечнасць

Марына Сяргееўна. Але буду я мець на гэта права?

Д а б р ы я н. Думаю, што будзеш. Але нашто такія змрочныя думкі? Давай пра што-небудзь іншае.

М а р ы н а С я р г е е ў н а *(у задуменні)*. Дзетак бы нам цяпер... Загінуў наш Валерык... Гэта колькі б яму ўжо было?

Д а б р ы я н. Дваццаць чатыры.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Кім бы ён мог быць, як ты думаеш?

Д а б р ы я н. Па ўзросту мог бы быць ужо аспірантам.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Можа, і ўнук быў бы ўжо.

Д а б р ы я н. Мог быць і ўнук.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Пабаялася я больш раджаць. Спачатку жылося цяжка, а пасля думалася — позна... Старасць надыдзе, а дзеці малыя будуць. А цяпер і сапраўды позна. А колькі б у нас магло быць унукаў, праўнукаў, пра-пра-пра-праўнукаў. І ўсе неўміручыя.

Д а б р ы я н. Не растрывожвай сябе, Марына.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. А можа, яшчэ не позна? Можа, можна вярнуць мне маю жыццёвую сілу? Ты ж ведаеш таямніцу ўсіх гэтых сакрэцый.

Д а б р ы я н. На вялікі жаль, нічога зрабіць нельга. Тут, як у юрыспрудэнцыі, закон адваротнай сілы не мае.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Што б табе раней было адкрыць гэты закон.

Д а б р ы я н. Раней не выйшла. Некаторым яшчэ не позна.

М а р ы н а С я р г е е ў н а *(усхопліваецца)*. Бора, што ты сказаў?

Д а б р ы я н *(здзіўлена глядзіць на яе)*. Я кажу, што ён яшчэ саслужыць службу людзям.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Мне страшна, Бора.

Д а б р ы я н. Што з табой?

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Я зусім забылася... Я толькі пра сябе думала. Для мяне позна, а для цябе ж не позна.

Д а б р ы я н. Марыша, пра што ты гаворыш?

М а р ы н а С я р г е е ў н а. У цябе яшчэ могуць быць і пра-пра-праўнукі.

Д а б р ы я н. Дык што з гэтага вынікае?

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Але іх у цябе не будзе. Праз мяне.

Д а б р ы я н. Марыша, павер, што мне не да пра-пра-пра-пра. І мяне гэта зусім не турбуе.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Мяне турбуе. Мяне вечна...

Страшна падумаць, якое значэнне мае цяпер гэта слова... Мяне вечна будзе мучыць сумленне.

Д а б р ы я н. Ты вечна выдумаеш сабе невырашальную праблему.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Гэта ты яе выдумаў.

Д а б р ы я н. Супакойся, прашу цябе. Што б там ні было, у нашых адносінах нічога не зменіцца. Паколькі гэта залежыць ад мяне, вядома. Нехта звоніць. Адчыні, калі ласка. *(Выходзіць у суседні пакой).*

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Можа, паштальён. *(Выходзіць у пярэднюю, адтуль чуецца яе голас.)* А, Наташа! Добры дзень. Распранайцеся.

Уваходзяць М а р ы н а С я р г е е ў н а і Н а т а ш а.

Н а т а ш а. Барыс Пятровіч дома?

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Бора, гэта Наташа. *(Да Наташы.)* Рана ён вам спатрэбіўся сёння.

Н а т а ш а. Важная справа, Марына Сяргееўна.

Д а б р ы я н *(уваходзіць занепакоены).* Што-небудзь здарылася?

Н а т а ш а. Здарылася, Барыс Пятровіч.

Д а б р ы я н *(яшчэ больш устрывожаны).* З пацуком што-небудзь?

Н а т а ш а. Са мной.

Д а б р ы я н. Наташа, дарагая, што ж такое?

Н а т а ш а. Адзін вялікі вучоны адкрыў сакрэт неўміручасці.

Д а б р ы я н. І што ж далей? Мяне пужае ваш тон, Наташа.

Н а т а ш а. І гэта шмат што перавярнула дагары нагамі.

Д а б р ы я н. У вас ёсць новая ідэя?

Н а т а ш а. Ёсць ідэя, Барыс Пятровіч.

Д а б р ы я н. Марыша, прабач, калі ласка.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Закрытая тэматыка? *(Жартуючы, грозіць пальцам.)* Ох, раскрыю я калі-небудзь гэту тэматыку. *(Выходзіць.)*

Н а т а ш а. Яна сур'ёзна раўнуе?

Д а б р ы я н. Раўнаваць? Да вас? Хіба вы не ведаеце Марыны Сяргееўны?

Н а т а ш а *(аглядаецца на дзверы).* Не пачуе?

Д а б р ы я н. Вы сёння дзіўная нейкая.

Н а т а ш а. Закрытая тэматыка.

Д а б р ы я н. Марына Сяргееўна гэта разумее.

Н а т а ш а. Зусім сакрэтна. У першую чаргу ад яе.

Д а б р ы я н. Годзе вам мяне інтрыгаваць.

Н а т а ш а *(відаць, што хвалюецца)*. Годзе дык годзе... Добра, што мы абое — біёлагі. Гэта аблягчае мне задачу.

Д а б р ы я н. Я гатоў слухаць. Вы ўжо дастаткова мяне падрыхтавалі.

Н а т а ш а. Я прыйшла, каб прапанаваць вам сябе.

Д а б р ы я н. Гэта як жа разумець? У якасці аб'екта для доследаў?

Н а т а ш а. У якасці вечнага спадарожніка.

Д а б р ы я н *(збянтэжаны, працірае акуляры)*. Баюся, што я вас няправільна зразумеў.

Н а т а ш а. Калі баіцеся, значыць, зразумелі. *(Дабрыян зусім збянтэжаны.)* А казалі, што падрыхтаваны.

Д а б р ы я н. Прызнаюся... Гэта так незвычайна... Я не чакаў...

Н а т а ш а. Ад мяне такога нахабства? Вы мяне не ведалі. Вы проста мяне не заўважалі. Вы бачылі толькі вашага пацука. А побач з ім нейкая бясцвярая і бясполая істота ў белым халаце. А што ў яе пад халатам, вы гэтым не цікавіліся.

Д а б р ы я н. Ну, я прыблізна ўяўляю.

Н а т а ш а. Што пад гэтым халатам б'ецца жывое гарачае сэрца... сто дваццаць удараў у мінуту. Вы гэтага не заўважалі. У вас заўсёды роўна шэсцьдзесят восем.

Д а б р ы я н. Мне здавалася, што ў вас пульс нармальны.

Н а т а ш а. Сэрца — гэта, вядома, глупства... гіпербала, сінекдаха, адным словам, метафара. Ва ўсякім разе, не ў ім справа. А ў чым — вы самі добра ведаеце. Хоць мы і homo sapiens, але і ў нас бушуе той самы інстынкт прадаўжэння роду, што і ў пацука.

Д а б р ы я н. А sapiens, выходзіць, ніпрычым?

Н а т а ш а. Прычым. Але аб гэтым пасля. Цяпер я хачу давесці да вашага ведама, што гэты закладзены ва мне магутны інстынкт выбраў аб'ектам вас.

Д а б р ы я н. І даўно?

Н а т а ш а. Яшчэ да неўміручасці. З таго часу, як я пачала з вамі працаваць.

Д а б р ы я н. А што ж ён дагэтуль не заявіў аб сабе?

Наташа. Неўміручасць... Яна зняла ўсе перашкоды.

Дабрыян. Але ж вы ведаеце, што вакансія занята, а сумяшчальніцтва забаронена.

Наташа. Вы рашылі ўратавацца ад мяне за гэтым хісткім бар'ерам? Бар'ер гэты чаго-небудзь варты быў да неўміручасці, а цяпер ён страціў усё сваё значэнне.

Дабрыян. Нарэшце, мой узрост...

Наташа. Кіньце, Барыс Пятровіч, хапацца за саломінку. Я сачу за станам вашага здароўя. Ведаю ўсе вашы аналізы, кардыяграмы і заключэнні эндакрынолагаў, усе вашы біялагічныя якасці і фізіялагічныя магчымасці. Я ведаю, што вы ў парадку эксперыменту абследаваліся на прадмет неўміручасці. Вынікі абследавання мяне цалкам задавальняюць.

Дабрыян. Аказваецца, вы ўсебакова ўзброены.

Наташа. Без гэтага такую крэпасць не возьмеш. Цяпер нам трэба высветліць адно кардынальнае пытанне.

Дабрыян. Іменна?

Наташа. Магу я разлічваць на вашу шчырасць?

Дабрыян. Пастараюся. Шчырасць за шчырасць.

Наташа. Як вы гледзіце на мяне як на асобу іншага полу?

Дабрыян. Стараюся не глядзець.

Наташа. А каб не баяліся?

Дабрыян. Ну, каб я быў пацуком...

Наташа. Вы хочаце сказаць, што ў пацука няма зарэгістраванай жонкі?

Дабрыян. Па-мойму, гэта важная акалічнасць.

Наташа. Дык вось... перш за ўсё пра ваш законны шлюб... Я на яго не замахваюся. Не патрабую разводу. Не падбухторваю, каб вы падсыпалі мыш'яку Марыне Сяргееўне ці зжылі яе са свету якім-небудзь іншым спосабам. Марына Сяргееўна — мілая жанчына, і няхай яна здарова жыве, колькі ёй бог вызначыў. Я пачакаю. Пры неўміручасці маладосць мая астанецца пры мне. Але ёй нашто неўміручасць? Чым яна яе заслужыла? І якая карысць грамадству ад таго, што яна не памрэ? Маладой яна ўжо не стане. Дзяцей вам нарадзіць не зможа. А вас прывяжа на векі-вечныя. А вы ж маглі б падарыць чалавецтву таленавітых, можа, нават геніяльных нашчадкаў — дзяцей, унукаў, праўнукаў. Сваёй вечнай адданасцю старой бабе вы пазбаўляеце грамадства такога цудоўнага дару. Якая ж гэта мараль? Гэта старыя мяшчанскія забабоны, а не ма-

раль неўміручага грамадства. Правільна на нарадзе гаварыла пра мараль Клаўдзія Пятроўна: шмат што будзе выглядаць зусім іначай. Я доўга над гэтым думала, і вось... прыйшла да вас.

Д а б р ы я н. Што да неўміручасці Марыны Сяргееўны, дык вы ўпусцілі з-пад увагі адну важную акалічнасць. Помніце, я гаварыў, што неўміручасць магчыма, пакуль усе эндакрынныя залозы функцыяніруюць нармальна. На вялікі жаль, Марына Сяргееўна пераступіла ўжо гэту мяжу. Я ёй пра гэта нічога не кажу і вас прашу не прагаварыцца.

Н а т а ш а. Але калі якая-небудзь магчымасць адкрыецца, вы ўсё зробіце для Марыны Сяргееўны.

Д а б р ы я н. Я не бачу такой магчымасці.

Н а т а ш а. Значыць, адна перашкода адпала. Ва ўсякім разе, адпадае з часам.

Д а б р ы я н. Але справа ў тым, што нам з вамі яшчэ ніхто неўміручасці не прысудзіў.

Н а т а ш а. Гэта вы наконт мяне. Пра вас гаворкі не можа быць.

Д а б р ы я н. Чаму ж не можа быць? Я ўжо сказаў у адной высокай інстанцыі, што не прэтэндую на неўміручасць.

Н а т а ш а. Какетнічаеце, прафесар. Гэта на вас не падобна.

Д а б р ы я н. Я зусім сур'ёзна.

Н а т а ш а. Глупства. Абсурд. Людзі захочуць бачыць вечна жывым свайго куміра.

Д а б р ы я н. Будуць і такія, што захочуць бачыць яго мёртвым.

Н а т а ш а. Гэта хто ж?

Д а б р ы я н. Тыя, каму будзе адмоўлена ў неўміручасці. Нарэшце, я сам магу адмовіцца, калі цяжар акажацца не па маёй сіле.

Н а т а ш а. Кінуў людзям косць, а сам у кусты. Так выходзіць?

Д а б р ы я н. Не патрабуйце ад мяне больш, чым я магу.

Н а т а ш а *(настойліва)*. Вы можаце зрабіць мяне неўміручай.

Д а б р ы я н. Я не раздаю неўміручасць па знаёмству.

Н а т а ш а. Значыць, адмаўляеце? Асуджваеце на смерць?

Д а б р ы я н. Мілая Наташа! Вы так мяне ашаламілі, ашарашылі, агарошылі, што я сёння нічога больш разумнага сказаць вам не магу.

Н а т а ш а. Разбэшчаная нахабная дзеўка прапануе вам свае паслугі. І вас гэта шакіруе. Так гэта трэба разумець?

Д а б р ы я н. Ну хто скажа, што вы разбэшчаная? Ніводнай плямінкі я не заўважыў на вашых паводзінах. Але строй думак у нас, відаць, розны. Вы жывяце ўжо заўтрашнім, а я яшчэ сённяшнім, а можа, і ўчарашнім. Мне вашы прапановы здаюцца крыху дзіўнымі, экстравагантнымі, разважанні занадта рацыянальнымі.

Н а т а ш а. Бывайце, благачасцівы старча. Пара карміць праклятага пацука.

Д а б р ы я н. Чаму праклятага?

Н а т а ш а. Можа, з гэтага дня я яго зненавіджу.

Д а б р ы я н *(устрывожаны)*. Падумайце, што вы гаворыце! Вам даверылі такую важную справу...

Н а т а ш а. Пацуку неўміручасць, а я магу здыхаць.

Д а б р ы я н. Наташа, вы мяне палохаеце.

Н а т а ш а. Ага, спужаліся! Не бойцеся, не атручу. *(Выходзіць.)*

Д а б р ы я н *(ходзіць па пакоі)*. Ну і Наташа! Вось і ведай, што ў яе пад халатам.

М а р ы н а С я р г е е ў н а *(уваходзіць)*. Ты нечым усхваляваны?

Д а б р ы я н. Тут мне Наташа праблемку адну падкінула. Аж у вачах цёмна стала.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Яна дзяўчына кемлівая.

Д а б р ы я н. Больш, чым ты можаш уявіць.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Вось бы каго табе ў неўміручыя спадарожнікі.

Д а б р ы я н. Ды што гэта сёння такое!

М а р ы н а С я р г е е ў н а *(здзіўленая)*. Чаго ты? Я заўсёды гаварыла, што яна мне падабаецца.

Д а б р ы я н. Давай пакінем пра гэта. Ёсць справы больш актуальныя.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Самае актуальнае цяпер для цябе — паснедаць. А то пабяжыш не еўшы.

Д а б р ы я н. Шклянку чаю.

М а р ы н а С я р г е е ў н а *(ідучы на кухню, глянула ў акно)*. Народ нечага сабраўся.

Д а б р ы я н. Можа, падбілі каго.

Марына Сяргееўна. Нешта сюды ўсе глядзяць... Рукамі махаюць...

Дабрыян. Ці не пажар?

Марына Сяргееўна. На пажар не падобна. Як быццам вітаюць каго.

Дабрыян. Няхай вітаюць. Пайду апрануся.

Чуваць званок з пярэдняй.

Марына Сяргееўна. Яшчэ нехта. І паснедаць не дадуць. *(Ідзе ў пярэднюю. Праз хвіліну варочаецца.)* Нейкі чалавек. Кажа, па вельмі важнай справе, ад якой залежыць яго і твой лёс.

Дабрыян. Што там яшчэ такое? Замах? Дыверсія? Глупства якое-небудзь. Няхай зойдзе.

Караўкін. Добры дзень, Барыс Пятровіч. Віншую вас з вялікім адкрыццём. Маё прозвішча — Караўкін. А сваё вы можаце не называць: яно ва ўсіх на языку. *(Ківае на акно.)* Бачылі, што робіцца? Насілу прабіўся да вашых дзвярэй.

Дабрыян. А што там такое?

Караўкін. Не там, а тут. Вы ж неўміручасць выдумалі. Сёння пра гэта па радыё аб'явілі.

Дабрыян. Вось яно што!

Марына Сяргееўна. А я і радыё не ўключала.

Караўкін. Вось яны і сабраліся.

Дабрыян. Што, маніфестацыя назначана?

Караўкін. Нічога не назначана. Самі прыйшлі. Вас прывітаць. А на самай справе баяцца, каб не спазніцца. Думаюць, што неўміручасць тут ужо ў пакецiках раздаюць. Па паўкіло на рыла.

Дабрыян. Што ж мне трэба рабіць?

Караўкін. Нічога вам не рабіць. Вы ўжо зрабілі. Няхай яны пакрычаць. Гэта ўсё ў вашу карысць. Чым больш крыку, тым больш славы. А мы з вамі пагаворым пра сёе, пра тое.

Дабрыян. Вы намякалі, што мне нешта пагражае.

Караўкін. Вам пагражае смерць.

Дабрыян. Як і ўсім смертным.

Караўкін. Не, як неўміручым.

Дабрыян. Растлумачце, калі ласка.

Караўкін. Скажыце, неўміручыя людзі будуць есці-піць?

Дабрыян. Ну вядома.

К а р а ў к і н. Калі будзе што.

Д а б р ы я н. А чаму ж не будзе?

К а р а ў к і н. Вы можаце выдумаць неўміручасць, а кілаграм мяса для неўміручага вы ж не выдумаеце.

Д а б р ы я н. Будзе неўміручасць, дык будзе і матэрыяльная база.

К а р а ў к і н. Дык я ж і ёсць база.

Д а б р ы я н. Не разумею.

К а р а ў к і н. Я загадчык базы. І я іх павінен карміць.

Д а б р ы я н. Дык яны ж будуць неўміручыя, а вы?

К а р а ў к і н. Што за пытанне! Вы зробіце мяне неўміручым.

Д а б р ы я н. Вы ў гэтым упэўнены?

К а р а ў к і н. Гэта ў вашых інтарэсах. Нашто вам браць якога-небудзь смаркача, калі ёсць вопытны работнік, які на гэтай справе сабаку з'еў.

Д а б р ы я н. Сабака — гэта, відаць, не самае большае, што ён з'еў.

К а р а ў к і н. Ну, быка з'еў, падумаеш! Дык я ж мільён народу кармлю. Будзе мільярд, дык і мільярд буду карміць. І вы ад гэтага не прайграеце.

Д а б р ы я н. Вы і мне што-небудзь падкінеце?

К а р а ў к і н. У вас заўсёды будзе, што душа жадае. Пра сям'ю таксама можаце не клапаціцца.

Д а б р ы я н. Сям'я ў мяне невялікая. Праўда, сабака ёсць.

К а р а ў к і н. Ёсць пра што гаварыць!

Д а б р ы я н. Здаровы. Мяса жарэ — толькі давай.

К а р а ў к і н. Калі вы любіце забаўляцца паляваннем і ў вас будзе цэлая псярня, дык і ёй хопіць.

Д а б р ы я н. Ёсць, напэўна, людзі, што і цяпер карыстаюцца з вашай ласкі?

К а р а ў к і н. Ну, ласка за ласку. Без гэтага не бывае. Вас, праўда, няма ў ліку маіх кліентаў, але хто ж ведаў, што вы станеце такой знамянітасцю.

Д а б р ы я н. Якая ж ласка ад мяне патрабуецца?

К а р а ў к і н. Ну, што вы можаце — неўміручасць. У мяне і рэкамендацыя ёсць. *(Вымае паперку.)* Калі ласка.

Д а б р ы я н *(чытае)*. «Паважаны Барыс Пятровіч! Я думаю, што ў вечнае падарожжа па жыцці трэба пры-

хапіць Караўкіна. Нам, неўміручым, ён вельмі спатрэбіцца». Подпіс невыразны.

Караўкін. Гэта піша Антон Фёдаравіч.

Дабрыян. А хто такі Антон Фёдаравіч?

Караўкін *(здзіўлена)*. Як, вы не ведаеце Антона Фёдаравіча?

Дабрыян. Прызнаюся, не ведаю.

Караўкін. Дык я вам скажу, што вы многа траціце.

Дабрыян. Так... Значыць, вы лічыце, што сваімі добрымі справамі заслужылі неўміручасць?

Караўкін. Вось жа і Антон Фёдаравіч вам піша. Толькі прашу мець на ўвазе, што мне патрэбны вопытныя памочнікі.

Дабрыян. Дык іх таксама ў неўміручыя?

Караўкін. Ну, а што ж рабіць?

Дабрыян. І шмат іх у вас?

Караўкін. Вось тут заява і невялікі спіс.

Дабрыян *(бярэ ў рукі спіс)*. Мнагавата... І ўсё Караўкіны?

Караўкін. Ну, не ўсе, але ёсць крыху. Гэта ўсё добрыя работнікі.

Дабрыян. Караўкіна Марыя Захараўна. Год нараджэння... Ёй колькі ж гадоў?

Караўкін. Гэта мая бабка. Ёй пад дзевяноста, але ж нельга крыўдзіць старую.

Дабрыян. Леанід Караўкін... Гэта таксама работнік?

Караўкін. Будучы. Унук, Лёнька. Яму шосты год. Але не сумнявайцеся, ён увесь у дзеда пайшоў.

Дабрыян. Так... Што ж мне рабіць з вашай заявай?

Караўкін. Напішыце рэзалюцыю.

Дабрыян. Якую?

Караўкін. Напішыце, каб моцна было. Ну, скажам, забяспечыць неўміручасць у першую чаргу.

Дабрыян. Няхай будзе моцна. *(Піша.)*

Караўкін *(бярэ паперу)*. Вялікае вам дзякуй. З разумным чалавекам прыемна справу мець. *(Чытае рэзалюцыю.)* Што?! Пайшоў... Куды пайшоў?

Дабрыян. Там напісана.

Караўкін. К чортавай мацеры?!

Дабрыян. Так. К чортавай мацеры. Разам з бабкай і ўнукам.

Караўкін. Дык, можа, і з Антонам Фёдаравічам?

Дабрыян. І з ім таксама.

К а р а ў к і н *(з пагрозай)*. Добра ж. Мы яшчэ сустрэнемся.

Д а б р ы я н. Я толькі пра гэта і мару.

К а р а ў к і н выходзіць.

Фу, якая поскудзь!

М а р ы н а С я р г е е ў н а *(ставіць чай)*. Поскудзь таксама хоча быць неўміручай.

Д а б р ы я н. Што, народ яшчэ не разышоўся?

М а р ы н а С я р г е е ў н а *(глядзіць у акно)*. Не. Яшчэ больш сабралася. Можа, табе трэба выйсці?

Д а б р ы я н. Да іх?

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Хаця на балкон.

Д а б р ы я н. І што рабіць?

М а р ы н а С я р г е е ў н а. Скажы што-небудзь.

Д а б р ы я н. Абяцаць усім неўміручасць? Гэта будзе падман. Абяцаць толькі некаторым? Гэта значыць расчараваць, выклікаць абурэнне.

М а р ы н а С я р г е е ў н а. І не выйсці нядобра.

Д а б р ы я н. Не ведаю, што я буду гаварыць. *(Выходзіць на балкон. За сцэнай гул натоўпу, прывітальныя выкрыкі.)*

Карціна трэцяя

Невялікая пляцоўка ў горадзе. Справа — будынак паліклінікі. У чарзе — людзі (больш за ўсё сярэдняга ўзросту) з бутэлечкамі, слоікамі, каробачкамі.

Голас з рэпрадуктара. Шаноўныя грамадзяне! Хто дабіваецца неўміручасці, павінен прадставіць аналізы: крыві, мачы, страўнікавага соку. Патрэбны таксама даведкі аб стане эндакрынных залоз: шчытападобнай, палавых, гіпофіза. Просьба прыняць пад увагу, што для ўступлення ў неўміручасць патрэбны не толькі чыстыя аналізы, але і чыстае сумленне. А таму просьба прадставіць яшчэ характарыстыкі з месца працы. Хто ўсяго гэтага не можа прадставіць, просьба не падаваць заяў, не ўскладняць работу Камітэта па справах неўміручасці.

Адзін з чаргі. Словам, не траць, куме, сілы, спускайся на дно.

Шусцік. Што, сумленне не ў парадку?

Адзін з чаргі. Сумленне як сумленне. З залозамі трэба разабрацца. Яшчэ гіпофіз нейкі выдумалі.

Шусцік. Сам не разбярэшся, жонку папрасі. Яна адбярэ, што ёй трэба.

Адзін з чаргі. І нашто чалавеку столькі залоз! *(Выходзіць.)*

Шусцік *(аглядае чаргу)*. Колькі ж іх тут! І ўсе ў неўміручасць пруцца. Здароў, «Банкір»!

«Банкір». Не прыставай.

Шусцік. Не саромейся, тут усе свае.

«Банкір». Заткні гаўкала, кажу.

Шусцік. У неўміручасць падаўся?

«Банкір». А чаму б і не?

Шусцік. Неўміручасць — гэта табе не магазін: так лёгка не ўлезеш.

«Банкір» *(грозячы кулаком)*. Ну, сволач! *(Выходзіць.)*

Шусцік *(махае рукой)*. Пішыце. *(Ідзе далей уздоўж чаргі.)* Антону Іванавічу маё шанаванне.

Антон Іванавіч адварочваецца, паказваючы сваё нежаданне размаўляць.

О, ды вы папраўліліся! Каб не ўрачы, кілаграмаў на дваццаць.

Антон Іванавіч. Гэта не ваша справа.

Шусцік. Ды я нічога. Дай божа і надалей. Толькі, кажуць, у неўміручасць брама вузкая. З такім жывоцікам можна і завязнуць.

Антон Іванавіч. Я зараз міліцыянера паклічу.

Шусцік *(з дакорам)*. Міліцыянера... Эх, Антон Іванавіч! А помніце, як я вас вазіў? Як мы з вамі рыбку глушылі, зайчыкаў на машыне ганялі? А цяпер — міліцыянера. А каго ён хапаць павінен, гэты міліцыянер?

Антон Іванавіч. Такога блатняка, як вы.

Шусцік. Я ўжо схоплены. Схапілі, у аўтаінспекцыю завезлі, правы адабралі — скачы здароў. А ў вас жа, Антон Іванавіч, яшчэ ўсё наперадзе. А неўміручы камітэт — ён строгі. Чулі, што па радыё перадавалі? Ім усё на стол выкладвай: пячонку, селязёнку, ныркі. Наконт нырак я не сумняваюся. Яны ў вас — як у быка. А вось сумленне... *(Ківае пальцам.)* А яго ж таксама прыйдзецца вылажыць на стол.

Антон Іванавіч. Цьфу ты, пракляцы! *(Са злосцю кідае бутэлечку і выходзіць.)*

Шусцік. Яшчэ аднаго даканаў. *(Стукае сябе ў грудзі.)* Вось бы каго старшынёй Камітэта выбраць! *(Прыглядаецца да чаргі.)* А ну, хто тут яшчэ мае знаёмыя?

Усе баязліва аглядаюцца.

Пардон, мадам. Мы з вамі недзе сустракаліся.

«Мадам». Сустракаліся.

Шусцік. А дзе? Я нешта не помню.

«Мадам». У міліцыі.

Шусцік. Замнём гэту непрыемную размову. Жадаю вам шчасця ў неўміручасці. Успомніце там пра мяне. *(Раскланьваецца і адыходзіць.)*

Уваходзіць Васюк з літровай бутэлькай у руках.

Васюк *(аглядаецца з асцярогай)*. Мача для аналізу! Каму мачу для аналізу? Цёпленькая, свежанькая. Сто грамаў на рубель.

Шусцік. Пакажы, пакажы! Чым гэта ты гандлюеш?

Васюк. Во! Прадукт першай неабходнасці. Свайго вырабу.

Шусцік. Мясцовая прамысловасць. І як бізнес?

Васюк. Чацвёртую пляшку прадаю.

Шусцік. Ды ў цябе што? Фантан забіў?

Васюк шэпча нешта Шусціку на вуха. Абодва смяюцца.

Шусцік. Ну і ну! Невычэрпная крыніца.

Васюк. Каму мачу для аналізу?

З процілеглых бакоў уваходзяць на сцэну Торгала і Застрамілава.

Торгала. Добры дзень, Аўдоцця Сцяпанаўна.

Застрамілава. Добры дзень, Васіль Дарафеевіч.

Торгала. Даўно я вас не бачыў.

Застрамілава. Дзе вам на мяне глядзець. На маладых заглядаецеся.

Торгала. Ох, ёсць яшчэ на што паглядзець. З маладых год у мяне да вас імпэт быў, ды Сымон перабег дарогу.

Застрамілава. Памёр, небарака.

Торгала. Пухам яму зямля. Вы таксама пра неўміручасць турбуецеся?

Застрамілава. А яшчэ б хацела пажыць. Вечна не вечна, а гадкоў з тысячу не шкодзіла б.

Торгала. Што ж, калі залозы дазваляюць...

Застрамілава. Залозы, дзякуй богу, у парадку.

Торгала. А я вось сумняваюся. *(Разглядвае бутэлечку на святло.)* Колер мне не падабаецца. Эрытрацыты, чаго добрага.

Застрамілава. Магу падзяліцца.

Торгала. Баюся, можа, чары якія.

Абое смяюцца.

Дык што ж, Аўдоцця Сцяпанаўна? Можа, нашы сцежкі цяпер сыдуцца? Сымон, небарака, ужо не перашкодзіць.

Застрамілава. А ваша Ганна Мікалаеўна? Хіба яна таксама?..

Торгала. Не, яшчэ цвэгае. Але неўміручасць ёй процілаказана. Хутка развяжа мне рукі. Дык што ж мне — вечна ўдаўцом аставацца?

Застрамілава. Вечнасць... Яе яшчэ трэба мець.

Торгала. Думаю, што ўсё будзе ў парадку. Калі і падвядзе якая залоза, дык па старому знаёмству за мяне яшчэ ёсць каму закінуць слова. Запісачку дадуць.

Застрамілава. А мне замест залозы вы таксама запісачку пакажаце?

Торгала. Можаце не сумнявацца, Аўдоцця Сцяпанаўна. Тут без ніякага ашуканства.

Застрамілава. Ды я не хвалююся, Васіль Дарафеевіч. Гэта не цяжка і праверыць.

Торгала. Дык дамовіліся?

Застрамілава. Не будзем спяшацца, Васіль Дарафеевіч. Перад намі цэлая вечнасць.

Васюк. Каму мачу для аналізу? Папаша, а ў вас не той колер.

Торгала. Чулі вы! Ён таксама заўважыў. Што вы скажаце?

Застрамілава *(паглядзеўшы на Васюка)*. У гэтага з эрытрацытамі, відаць, усё ў парадку.

Торгала з Васюком адыходзяць убок. Застрамілава ідзе ў чаргу. Уваходзяць Ён і Яна.

Ён. Што тут такое?

Яна. Чарга ў вечнасць.

Ён. На той свет?

Яна. На гэтым арганізавалі. Ты хіба не чуў? Па радыё перадавалі.

Ён. Плявузгалі нешта.

Яна. І нам бы не шкодзіла падумаць.

Ён. Сюды станавіцца?

Яна. А што? Дзеля вечнасці ж.

Ён. Ды тут палавіну вечнасці ў чарзе прастаіш.

Яна. Адмаўляешся ад неўміручасці?

Ён. Дык сюды? З бутэлечкамі? Хіба твой старыкан не дастане даведкі пра нашы залозы?

10 Зак. 1284

Карціна чацвёртая

Прыёмная Дабрыяна.

Г е н к а *(уваходзіць)*. Мама мая, што робіцца!

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а. Вэрхал. Гармідар.

Г е н к а. Стоўпатварэнне вавілонскае. Свае сваіх не пазнаюць. Няма таго калектыву, тае сям'і, дзе б людзі не высвятлялі, каму жыць вечна, а каму, доўга не ўпіраючыся, богу душу аддаваць.

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а. Мае суседзі цэлую ноч шуравалі. Ён — кандыдат у неўміручыя, а яна — бухгалтар, і нейкая там у яе растрата выявілася. Можа, яна і не вінавата. Растрату-то яна пакрыла, а пляма асталася. Так яго неўміручасць і ляснула.

Г е н к а. Дык ён што?

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а. «Ты,— кажа,— мяне жыўцом у магілу кладзеш».— «Вось і добра,— кажа яна.— Нечага, разам ляжаць будзем. А так задраў бы нос і пайшоў шукаць сябе неўміручай».

Г е н к а. А ў мяне ёсць пара знаёмых. Галубкі. Пакляліся кахаць адно аднаго да самай смерці. А выйшла, што яна ў неўміручыя трапіла, а ён за брамай астаўся. Дык як ёй цяпер кахаць да смерці, калі яна неўміручая?

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а. Значыць, да яго смерці.

Г е н к а. Але як гучыць такая клятва: «Я буду кахаць цябе да тваё смерці!»

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а. Дык што ж галубкі?

Г е н к а. Падалі заяву ў Камігэт. Просяць: ці туды, ці сюды, але каб разам.

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а. Значыць, яна неўміручасцю ахвяравала?

Г е н к а. Выходзіць.

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а. Вось гэта каханне!

Генка. А пасля, можа, каяцца будзе.

Антаніна Васільеўна. Ніхто не ведае, што будзе пасля. Але гэта прыгожа, самаахвярна, чалавечна...

Генка. Заварыў Барыс Пятровіч кашу, цяпер, відаць, і сам не рад.

Антаніна Васільеўна. Чаму не рад? Найвялікшае адкрыццё ўсіх вякоў — як жа тут не радавацца?

Генка. Адкрыццё-то адкрыццё; але што з ім далей рабіць?

Антаніна Васільеўна. Гэта не яму вырашаць. Няхай іншыя думаюць.

Генка. Выпусціў джына з бутлі, з якім ніхто справіцца не можа. Прыйшоў ён ужо?

Антаніна Васільеўна. Прыйшоў. Засопшыся, гальштук на баку, гузікі ў пінжаку павырываны. Ледзь жывы вырваўся.

Генка. Неўміручыя? На «ўра» падкідалі?

Антаніна Васільеўна. Уміручыя апанавалі.

Генка. За гальштук бралі?

Антаніна Васільеўна. З машыны выцягнулі. Давай неўміручасць, а то мы з цябе душу вытрасем!

Генка. Вось яна — галгофа вялікага адкрывальніка. Раней бы на касцёр павалаклі. Вось і зрабі людзям дабро.

Антаніна Васільеўна. Дабро гэта ў іх па вусах цякло. Гэта ж людзі як бы другога сорту.

Генка. Смертнікі. Як мы з вамі.

Антаніна Васільеўна. А вы хіба не трапілі ў неўміручыя?

Генка. Не дапяў. Кажуць, балбатуноў там не трэба.

Антаніна Васільеўна. Вы ж памагаеце Барысу Пятровічу.

Генка. Людзі алмазы здабываюць, але гэта не значыць, што яны могуць іх у кішэнь класці.

Антаніна Васільеўна. Я вось думаю: а што калі гэты неўміручы раптам звіхнецца?

Генка. Напрыклад?

Антаніна Васільеўна. Ці мала што. Пачне або распуснічаць.

Генка. Я думаю, такіх забіваць будуць.

Антаніна Васільеўна. Што вы! Які жах!

Генка. А што з ім рабіць? Сам жа ён не памрэ. А каму патрэбен вечны п'яніца або распуснік?

Чуваць званок.

Антаніна Васільеўна. Відаць, аддыхаўся. Пайду хоць гузікі папрышываю. *(Выходзіць.)*

Генка *(адзін)*. Вось табе і неўміручасць. Без пары памрэш ад гэтай неўміручасці.

Наташа *(уваходзіць)*. У чарзе?

Генка. Думаў зайсці, ды не варта. Не ў гуморы наш шэф.

Наташа. А што з ім?

Генка. Патузалі на вуліцы.

Наташа. Пабілі?

Генка. Папужалі. За гальштук патрымалі.

Наташа. Паб'юць яшчэ.

Генка. Не сумняваюся.

Наташа. А я думаю зайсці.

Генка. Табе можна. Неўміручай з неўміручым ёсць пра што пагаварыць. Як ні кажы — праблема вечнасці.

Наташа. Для мяне ўжо вырашана.

Генка. І што?

Наташа. Дуля з маслам.

Генка. І табе дуля? Ведаеш што, Наташа. Давай плюнем мы на гэту сінтэтычную неўміручасць. Пажэнімся, народзім кучу дзяцей, дзеці — кучу ўнукаў, унукі — кучу праўнукаў — вось табе і неўміручасць.

Наташа. Банальна.

Генка. Не рамантычна, затое здарава.

Наташа. І сумна.

Генка. Не кажы. Работа вясёлая. *(Спрабуе абняць.)*

Наташа *(адштурхоўвае)*. Пашляк... *(Пасля паўзы.)* Я пра другое думаю.

Генка. Пра што гэта, цікава?

Наташа. Несмяротнага пацука я выгадавала?

Генка. Ну, не ты адна.

Наташа. Я яго даглядаю.

Генка. Дык і што?

Наташа *(падкрэслена)*. А тое, што неўміручасць у маіх руках.

Генка. Як гэта?

Наташа. А так.

Генка. Атруціш?

Наташа. Я яго выпушчу.

Генка. Дык ён жа ўсё роўна астанецца неўміручым.

Наташа. У тым вось і справа. А ведаеш, колькі ён самак можа апладніць?

Генка. Я думаю! Неўміручаму ўсе пацучыхі будуць на шыю вешацца.

Наташа. Тысячы. І кожная з іх будзе даваць неўміручае патомства. Тры разы ў год. Па пяць — сем пацучанят. Не ў тры гады па адным дзіцяняці, як плануе Барыс Пятровіч, а тры разы ў год. Ды па сем. І ўсе неўміручыя. І ўсе хочуць жраць.

Генка. Дык яны ж усё зжаруць!

Наташа. Усё. І ўсіх.

Генка. Што за дзікая фантазія!

Наташа. Захачу — і стане рэальнасцю.

Генка. Ты што... Дэман? Сатана ў міні-спадніцы?

Наташа. Слабак твой сатана.

Генка. Герастрат нейкі там храм спаліў, дык і то цэлыя вякі яго праклінаюць, а ты хочаш усё чалавецтва скарміць пацукам.

Наташа. І не будзе каму мяне праклінаць.

Антаніна Васільеўна *(уваходзіць)*. Ну, маладыя людзі! Можаце ісці, адкуль прыйшлі. Барысу Пятровічу не да вас. Да яго цэлыя дэлегацыі ў чарзе стаяць.

Наташа. А я ўсё роўна прарвуся.

Антаніна Васільеўна. Цераз мой труп, Наташачка.

Генка. Яна і па трупах можа хадзіць.

Кабінет Дабрыяна. Апрача Дабрыяна, у кабінеце Дажывалаў, Караўкін, Торгала, Застрамілава.

Дабрыян. Слухаю вас.

Дажывалаў. Мы наконт неўміручасці.

Застрамілава. Заявы падавалі.

Торгала. І аналізы таксама здавалі.

Дажывалаў. Прыйшлі па вынікі.

Дабрыян. Вынікаў яшчэ няма.

Дажывалаў. Тры тыдні прайшло.

Дабрыян. Камітэт па справах неўміручасці яшчэ не разглядаў. Я адзін такіх спраў не вырашаю.

Д а ж ы в а л а ў. А я думаў, сярод вучоных няма бюракратаў.

Т о р г а л а. Ну, відаць, такі парадак. Справа сур'ёзная.

З а с т р а м і л а в а. А ўсё ж вы нам што-небудзь скажаце?

Д а б р ы я н. Я ўжо сказаў. Камітэт разгледзіць, тады.

Д а ж ы в а л а ў. Пакуль той Камітэт разгледзіць, дык і ногі выцягнеш.

К а р а ў к і н. Надзея хоць ёсць якая-небудзь?

З а с т р а м і л а в а. Ці можна спадзявацца?

Т о р г а л а. «Надежды юношей питают, отраду старцам подают». Не забыўся яшчэ.

З а с т р а м і л а в а. Мы хоць і не старцы, але хацелі б быць юнашамі.

Д а ж ы в а л а ў. Ну, гэта ўсё — мура. Вось што, таварыш акадэмік, ці як вас там... Пакуль не скажаце, не выйдзем адгэтуль.

Д а б р ы я н. Нават так?

Д а ж ы в а л а ў. Ага, вось так.

Д а б р ы я н *(дае кожнаму карталюшку паперы)*. Напішыце ваша прозвішча, імя і па бацьку. *(Націскае кнопку.)*

Уваходзіць А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а.

Антаніна Васільеўна, пашукайце, калі ласка, *(забірае карткі ў наведвальнікаў і дае Антаніне Васільеўне)* звесткі на гэтых таварышаў.

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а выходзіць.

Значыць, неўміручымі хочаце быць?

У с е *(дружна)*. Хочам.

Д а б р ы я н. І што ж вы будзеце там рабіць... у неўміручасці?

З а с т р а м і л а в а. Жыць.

Т о р г а л а. Вечна жыць.

Д а ж ы в а л а ў. І не тужыць.

Д а б р ы я н. Гэта значыць — есці, піць?

З а с т р а м і л а в а. Без гэтага не пражывеш.

Д а б р ы я н. Карыстацца здабыткамі культуры.

Д а ж ы в а л а ў. Вядома. Каб з усімі выгодамі. Газ, ванна, раздзельны санвузел.

Дабрыян. І хто ж гэта ўсё будзе забяспечваць?

Дажывалаў. Мы — пенсіянеры.

Застрамілава. Заслужаны адпачынак.

Дабрыян. Значыць, вечны адпачынак?

Торгала. Як паложана.

Дабрыян. Вечны адпачынак толькі на могілках бывае.

Дажывалаў. Во дае акадэмік!

Дабрыян. Неўміручыя — гэта ж здаровыя, працаздольныя людзі.

Дажывалаў. Дык што? Вечна ўкалываць?

Торгала. І пенсіі не будзе?

Дабрыян. А нашто здароваму чалавеку пенсія?

Дажывалаў *(свішча)*. Вось табе і на!

Застрамілава. Выходзіць — не туды хата.

Торгала. Значыць, запрагайся ў ярмо і цягні вечна.

Застрамілава. Без перадыху.

Дабрыян. А кажуць жа, што праца — гэта арганічная патрэбнасць чалавека. Вы хіба не чулі пра радасць стваральнай працы?

Дажывалаў. Таварыш акадэмік, ці як вас там! Не трэба прыгожых слоў. Скажыце коратка: так ці не?

Караўкін. А я на пенсію не збіраюся. Гатоў працаваць, як і цяпер. Хоць сабе і вечна.

Дажывалаў. Раскалоўся.

Дабрыян *(углядаецца)*. Мы з вамі ці не сустракаліся?

Караўкін. Сустракаліся. Той спіс я падкарацііў. Бабку выкасаваў. Бог з ёю.

Антаніна Васільеўна прыносіць карткі.
Дабрыян *(бярэ адну)*.

Караўкін Міхаіл Трафімавіч?

Караўкін. Так, гэта я.

Дабрыян. Я ж вам ужо сказаў.

Караўкін. Нічога вы мне не сказалі.

Дабрыян. Тады, пры сустрэчы.

Караўкін. Што вы мне сказалі? Вы паслалі мяне к чортавай мацеры.

Дабрыян *(разглядае картку)*. А далей няма куды.

Караўкін. Разам з Антонам Фёдаравічам. Я яму яшчэ не гаварыў.

Д а б р ы я н. А вы скажыце.

К а р а ў к і н. І скажу.

Д а б р ы я н. Абавязкова скажыце. *(Бярэ другую картку.)* Застрамілава Аўдоцця Сцяпанаўна.

З а с т р а м і л а в а. Гэта я.

Д а б р ы я н. Паклёпнічала на сумленных людзей.

З а с т р а м і л а в а. Я памагала выкрываць злачынцаў.

Д а б р ы я н. А яны рэабілітаваны.

З а с т р а м і л а в а. Дык я тут прычым?

Д а б р ы я н. Тут вы сапраўды ніпрычым. Вы яшчэ памагалі свайму мужу...

З а с т р а м і л а в а. Памагала, як магла. На тое і муж.

Д а б р ы я н. Памаглі памерці.

З а с т р а м і л а в а. Я яго не атруціла.

Д а б р ы я н. Стварылі яму для гэтага спрыяльныя ўмовы. Я думаю, што неўміручым людзям вашы паслугі не спатрэбяцца. *(Бярэ наступную картку.)* Дажывалаў Канстанцін Андрэевіч.

Д а ж ы в а л а ў. Я самы і ёсць.

Д а б р ы я н *(успамінае)*. Дажывалаў... Па-мойму, вы мне званілі?

Д а ж ы в а л а ў. Званіў. Але званка, выходзіць, мала.

Д а б р ы я н *(чытае)*. Маёр інтэнданцкай службы... У запасе... Помніцца, вы гаварылі — генерал-маёр.

Д а ж ы в а л а ў. А так бы вы са мной і не размаўлялі.

Д а б р ы я н *(чытае далей)*. Зволены за...

Д а ж ы в а л а ў. Не трэба... Няма чаго варушыць брудную бялізну.

Д а б р ы я н. Тым больш што яе тут досыць шмат. *(Бярэ апошнюю картку.)* Васіль Дарафеевіч Тар-ча-ла.

Т о р г а л а. Торгала. Не Тарчала, а Торгала. Гэта я.

Д а б р ы я н. Гм... Тут нейкая біялагічная загадка.

Т о р г а л а *(устрывожаны)*. А што такое?

Д а б р ы я н. Скажыце, ваш бацька быў біцюг ці рысак?

Т о р г а л а. Як гэта — рысак? Чалавек.

Д а б р ы я н. Сумняваюся. Чаму ж у вас мача конская?

Т о р г а л а. Што за глупства!

Д а б р ы я н. Аналіз паказвае.

Т о р г а л а. Вось сукін сын, абармот!

Д а б р ы я н. Як бачыце, шаноўныя грамадзяне, калі

можна вас так назваць, шансы на неўміручасць у вас вельмі слабыя.

Дажывалаў. Гэта канчаткова?

Дабрыян. Гэта мая асабістая думка. А канчаткова скажа Камітэт па справах неўміручасці.

Торгала. Дык што ж, нам так і паміраць?

Дабрыян. Не зразу. Пажывяце яшчэ. Тым больш, што здароўе ў вас, як паказвае аналіз... конскае. А прыйдзе пара, памраце, як усе смертныя.

Наведвальнікі, не развітаўшыся, выходзяць. Уваходзіць Антаніна Васільеўна.

Бачылі неўміручых? Стараешся для добрых людзей, а тут усякая брыдота лезе. І, чаго добрага, пралезе яшчэ. Як вы думаеце, Антаніна Васільеўна?

Антаніна Васільеўна. Гэта ад вас залежыць, Барыс Пятровіч.

Дабрыян. Антона Фёдаравіча падключаць, яшчэ каго-небудзь.

Антаніна Васільеўна. Я б сама пралезла, каб магла.

Дабрыян. Вы? Не. Вы не пралезеце. Куды вам! У вас жа няма Антона Фёдаравіча.

Антаніна Васільеўна. Затое ў мяне ёсць Барыс Пятровіч.

Дабрыян. Э... Благі чалавек гэты Барыс Пятровіч. Скупы. Шкадуе неўміручасці нават сваім добрым знаёмым.

Прыёмная Дабрыяна.

З кабінета вывальваюцца Дажывалаў, Караўкін, Торгала, Застрамілава.

Застрамілава. Усё раскапалі. Усю паднаготную.

Торгала. Тут у лоб не возьмеш.

Дажывалаў. А што гэта за конская мача?

Застрамілава. Жулік адзін...

Торгала *(заўважыў Наташу і штурхае Застрамілаву ў бок. Да Наташы.)* І вы па неўміручасць?

Наташа. Не. Я па справе.

Караўкін. Дык што? Можа, вы тут працуеце?

Наташа. Працую.

Дажывалаў. З гэтым кракадзілам?

Караўкін. З Барысам Пятровічам?

Наташа. Я яму памагаю.

Застрамілава. Значыць, неўміручая.

Наташа. Такая ж, як і вы.

Караўкін. Дык вы, можа, і да гэтага знакамітага пацука маеце доступ?

Наташа. Я яго даглядаю.

Торгала. І прэпараты розныя ўводзіце яму?

Наташа. Гэта ён сам.

Караўкін. Пацук?

Наташа. Барыс Пятровіч.

Дажывалаў. Не давярае.

Торгала. Усё, напэўна, у сейфе, пад замкамі?

Караўкін. А вы б не маглі як-небудзь таго?..

Наташа. Чаго гэта таго?

Караўкін. Ну, калі ён адвернецца, узяць непрыкметна.

Дажывалаў. Сабе б у ягадзіцу торкнулі і нам пакрысе.

Наташа. Чаго ж вам торкнуць? Сінільнай кіслаты ці цыяністага калію?

Караўкін. Што лепш дзейнічае.

Дажывалаў. Каб адразу.

Наташа. Значыць, цыяністага калію.

Торгала. Яна здзекуецца. Гэта ж атрута.

Дажывалаў. Вы нам атруту!

Застрамілава. Гэта яна са злосці.

Торгала. Крыўдна, вядома. Для другіх стараецца, а самой паміраць прыйдзецца.

Дажывалаў. Вам крыўдна і нам крыўдна, дык трэба разам гэту крыўду спагнаць.

Наташа. Як гэта?

Застрамілава. А так: калі не мне, дык і нікому.

Дажывалаў. Пацука гэтага за хвост ды аб вугал.

Караўкін. Нашто аб вугал? Торкне гэтага самага, што нам прапанавала.

Застрамілава. І ўсё.

Торгала. І ўся неўміручасць.

Дажывалаў. Ліпа.

Караўкін. Адно шарлатанства.

Н а т а ш а *(іранічна).* Гэта ідэйка! Як яна прыйшла вам у галаву?

Д а ж ы в а л а ў. А што? Нядрэнная. Калі не мне, дык і нікому.

Кабінет Д а б р ы я н а. Стук у дзверы.

Д а б р ы я н. Уваходзьце!

Уваходзяць М я к і ш а в а і С і д а р о в і ч.

М я к і ш а в а. Мы ад прафсаюзнай арганізацыі. Маё прозвішча — Мякішава. Ніна Уладзіміраўна. А гэта — наш актывіст, ударнік камуністычнай працы Мікалай Рыгоравіч Сідаровіч.

Д а б р ы я н. Вельмі прыемна. Сядайце, калі ласка.

М я к і ш а в а *(становіцца ў позу).* Дарагі Барыс Пятровіч! Дазвольце горача, ад усяе душы павіншаваць вас, вялікага вучонага, слаўнага сына нашага народа, з адкрыццём закону неўміручасці, якім вы ашчаслівілі чалавецтва. Ад шчырага сэрца жадаем вам добрага здароўя і доўгіх, доўгіх... Прабачце, гэта па прывычцы... Жадаем вам вечнага шчаслівага, бясхмарнага жыцця і яшчэ большых... Ды якіх яшчэ большых... Адным словам, нізкі, нізкі вам паклон за ваш неўміручы навуковы подзвіг і дазвольце вас пацалаваць. *(Цалуе Барыса Пятровіча, Сідаровіч паціскае яму руку.)*

Д а б р ы я н. Вялікае вам дзякуй, Ніна Уладзіміраўна. Вы мяне проста расчулілі. Сядайце, калі ласка.

Усе садзяцца.

М я к і ш а в а. Вялікую вы справу зрабілі, Барыс Пятровіч, ды вось бяда — не ўкладваемся мы ў ліміты.

Д а б р ы я н. На жаль, не толькі ў вас такое становішча.

М я к і ш а в а. Цудоўныя ж людзі, ударнікі камуністычнай працы, а мы вымушаны ім адмаўляць, дзяліць на вартых і нявартых. А яны ўсе вартыя.

Д а б р ы я н. Дык што ж рабіць?

М я к і ш а в а. Вось мы і прыйшлі параіцца з вамі — што рабіць?

Д а б р ы я н. А я таксама не ведаю.

М я к і ш а в а. Ці нельга павялічыць ліміт на неўміручых?

Дабрыян. Лімітамі я не распараджаюся, Ніна Уладзіміраўна. Вы гэта самі ведаеце. Я даю толькі рэкамендацыі.

Мякішава. Вось мы і просім рэкамендацыі. Без іх не даюць.

Дабрыян. А вы ведаеце, што такое дэмаграфічны ўзрыў?

Мякішава. Гэта калі людзей расплоджваецца больш, чым трэба.

Дабрыян. Дык вось, калі пусціць на самацёк, дык іх пры неўміручасці за сто гадоў расплодзіцца ў нашай рэспубліцы два мільярды дзвесце восемдзесят сем мільёнаў. Я вас не пераканаў?

Мякішава. Вы мяне даканалі. Каб вы бачылі, што ў калектывах робіцца. Вось няхай Мікалай Рыгоравіч скажа.

Сідаровіч. Падзяліла неўміручасць людзей, Барыс Пятровіч. Нас, так званых неўміручых, жменька, а іх жа вунь колькі. Ды і крыўда ім вялікая. Каторы больш свядомы, віду не паказвае, а ўсё роўна няма ранейшай цеплыні. А другі і шпільку падпусціць. Ёсць такія, што і не хаваюць свае крыўды. Дае яму майстар дэталь апрацаваць, а ён: «Такая складаная! Гэта не для смертных. Вунь неўміручаму дай». І так няёмка сябе адчуваеш, нібы вінават перад ім.

Дабрыян. Ну, а калі вас, бывае, прэміруюць, а яго не, дык вы таксама вінаватым сябе адчуваеце?

Сідаровіч. Прэмія — справа іншая. Сёння мяне прэміравалі, другі раз другога. А тут жа навечна. Ну і ў сям'і таксама... Жонка нібы чужымі вачамі глядзіць на мяне. І мяне розныя думкі трывожаць. Пра вечнае думаю. Памрэ жонка, дзеці паўміраюць, а я ўсё буду жыць і жыць. Адзін я буду? Мусіць жа, не адзін. Другая будзе. І дзеці... можа, неўміручыя. А гэтыя? Праз якіх гадоў дзвесце я, можа, і зусім забудуся, якія яны былі. Вось і думаю. Начамі не сплю. Ішоў з Нінай Уладзіміраўнай да вас наконт лімітаў, але як пачуў, што лік на мільярды ідзе, дык і язык не паварочваецца. Вось я і думаю: а нашто мне гэта неўміручасць? Жыў я спакойна, працаваў, людзі мяне паважалі, і ніхто крыва на мяне не глядзеў. Буду я лепш зноў такім, як быў. І дзяцей прытулю, як раней, і жонка не будзе глядзець як на марсіяніна. Як вы думаеце, Барыс Пятровіч, маю я права адмовіцца ад неўміручасці?

Дабрыян. Ну вядома. Але адзін выпадак не вырашае праблемы. Вы адмовіцеся, а іншыя ж не адмовяцца. Ёсць такія, што за горла бяруць: давай неўміручасць, душа з цябе вон. Значыць, усё роўна астануцца ўміручыя і неўміручыя. А з імі і праблемы.

Мякішава. І вы нам нічога не можаце параіць?

Дабрыян. На вялікі жаль.

Мякішава і Сідаровіч устаюць, развітваюцца.

Сідаровіч. Я для сябе праблему вырашыў. Прыйшоў сюды неўміручым, а выходжу простым смертным.

Дабрыян. Я нават не ведаю, радавацца мне разам з вамі ці смуткаваць.

Мякішава і Сідаровіч выходзяць. Дабрыян садзіцца за стол і нешта запісвае.

Скараспей *(уваходзіць. Са штучнай фамільярнасцю)*. Добры дзень у хату!

Дабрыян *(устае з-за стала, ідзе насустрач)*. Добры дзень, Сцяпан Тарасавіч! *(Вітаюцца, пацiскаюць рукі.)* Прашу вас. Сядайце. *(Садзяцца.)* Чым магу служыць?

Скараспей. Ну, не так афіцыйна. Якая там служба. Ехаў міма — дай, думаю, завярну на агеньчык, павіншую старога друга. Кажуць, ты тут такога натварыў...

Дабрыян. Дзякую, Сцяпан Тарасавіч. Натварыў... клопату людзям. Вы не ўяўляеце, колькі розных праблем узнікае ў сувязі з гэтым.

Скараспей. Ды што гэта ты: «вы, вас, вам». Мы ж, можна сказаць, старыя сябры.

Дабрыян. Відаць, занадта ўжо старыя.

Скараспей. На брудэршафт, праўда, не пілі, але гэта можна і паправіць. Так што давай без цырымоніі. *(Ляпае па плячы.)* Мы ж з табой нават вучыліся разам. Праўда, на розных факультэтах. Але гэта не перашкаджала нам быць сябрамі.

Дабрыян. Амаль сябрамі.

Скараспей. Чаму ж амаль? Не амаль, а так яно і было.

Дабрыян. Пасля нашы сцежкі разышліся.

Скараспей. Не ў розныя ж бакі.

Дабрыян. Мая, можна сказаць, па гарызанталі, а ваша па вертыкалі — усё вышэй і вышэй. Вы ж ледзь не міністэрскіх вышынь дасягнулі.

Скараспей. Зноў — вы. Бора! Ну як табе не сорамна! Мы ж ужо дамовіліся наконт брудэршафту.

Дабрыян. Прабач. У мяне неяк не выходзіць.

Скараспей. А вышынь пэўных я дасягнуў. Да міністра, праўда, не дапяў.

Дабрыян. Дапнеш. Яшчэ дапнеш. З тваёй хваткай...

Скараспей. Кажуць, дрэнны той салдат, які не марыць быць генералам. А вось ты мяне, прызнацца, здзівіў. Корпаўся, корпаўся са сваімі пацукамі. Я думаў — што там з таго пацука выкалупаеш. І раптам — неўміручасць! Рад за цябе. Маладзец! *(Дабрыян невыразна ківае галавой.)* А ведаеш, я думаў пра цябе. Не раз успамінаў. Як ён там, думаю. Можа, цяжкасці якія — дапамагчы што трэба. І не пазвоніць, думаю, дзівак. На кватэру б зайшоў, калі не хоча афіцыйна звяртацца. Сам хацеў выбраць час прыехаць да цябе, ды так і не ўдалося сустрэцца.

Дабрыян. А мы сустракаліся.

Скараспей. Дзе?

Дабрыян. На вуліцы. Проста нос у нос.

Скараспей. І размаўлялі?

Дабрыян. Не. Вы мяне не пазналі.

Скараспей. Не можа быць!

Дабрыян. Адвярнуліся ў другі бок. Нешта ў вітрыне вас моцна зацікавіла.

Скараспей. Хоць забі, не помню. І даўно гэта было?

Дабрыян. Даўнавата. Яшчэ да неўміручасці.

Скараспей. Прабач, калі ласка! Не падумай, што я наўмысна. Галава рознымі справамі забіта. Бывае, глядзіш і нічога перад сабой не бачыш. Каб родная жонка сустрэлася, дык не пазнаў бы.

Дабрыян. Я разумею. Такія маштабы... Дзе там кожнага пазнаеш.

Скараспей. Спадзяюся, ты не пакрыўдзіўся на мяне.

Дабрыян. Гэта так... да слова прыйшлося.

Скараспей. Прабач, што я тут твой час марную.

Дабрыян. У вас жа, напэўна, справа ёсць.

Скараспей. Справа невялікая. Хацеў напомніць,

што ў цябе ёсць друг, якому некалі таксама прыйдзе час паміраць.

Д а б р ы я н. А куды дзенешся.

С к а р а с п е й. Я думаю, заявы падаваць не трэба.

Д а б р ы я н. Заявы? Нашто тая заява? Заявы не трэба.

С к а р а с п е й. І так усё ўладзіцца, кажаш?

Д а б р ы я н. Уладзіцца. У агульным парадку.

С к а р а с п е й. Ты, аказваецца, жартаўнік.

Д а б р ы я н. Хіба я сказаў што-небудзь смешнае?

С к а р а с п е й. У агульным парадку... Значыць, ты прымушаеш мяне станавіцца ў агульную чаргу?

Д а б р ы я н. Божа барані! У мяне і на думцы не было прымушаць. Як сабе хочаце.

С к а р а с п е й. Ты што, мілы друг... Прыкідваешся ці сапраўды такі?.. Не хочацца мне ўжываць моцнае слова.

Д а б р ы я н. Такі. Я такі.

С к а р а с п е й. Ну і ну! *(Не развітваючыся, выходзіць.)*

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а *(уваходзіць)*. Барыс Пятровіч, там карэспандэнт дабіваецца.

Д а б р ы я н. Які яшчэ карэспандэнт?

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а. Замежны нейкі. Тэлефон абарваў. Цяпер у прыёмную прыпёрся.

Д а б р ы я н. Ніякіх карэспандэнтаў! Ад сваіх не адбіцца.

Антаніна Васільеўна ідзе да выхада і ў дзвярах сустракаецца з абвешаным апаратамі карэспандэнтам.

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а *(заступае дарогу)*. Няможна!

К а р э с п а н д э н т *(прэцца і крычыць)*. Карэспандэнт! Карэспандэнт!

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а *(стараецца выпхнуць яго за дзверы)*. Ніякіх карэспандэнтаў!

К а р э с п а н д э н т. «Нью-Йорк таймс», «Вашынгтон пост», «Асашыэйтэд Прэс»! *(Урываецца ў кабінет.)*

А н т а н і н а В а с і л ь е ў н а *(адпіхвае яго зноў да дзвярэй.)* Дудкі, містэр-твістэр! Не на тую напаў.

К а р э с п а н д э н т *(выцягвае рукі)*. Містэр Дабрыян! Містэр Дабрыян! Адна секунда. Два словы. Я — Гары Болдвін.

Дабрыян *(да Антаніны Васільеўны)*. Пусціце. Ён вас затузае.

Болдвін *(аддыхваецца)*. О, як я рад! Дзякуй! Вельмі дзякуй, містэр Дабрыян! Я першы прадстаўляю вас на ўвесь свет. *(Нарыхтоўвае кінакамеру.)*

Дабрыян *(з жэстам)*. Не трэба.

Болдвін. Чаму? Я не разумею. Рэклама — гэта ў ваш інтарэс.

Дабрыян. Гэта не ў інтарэсах справы.

Болдвін. Я не згодзен.

Дабрыян. Не згодны, дык будзьце здаровы. Сустрэча з вамі ў мяне не запланавана, але раз вы ўжо зайшлі...

Болдвін *(хапаецца то за адзін апарат, то за другі)*. Містэр Дабрыян!

Дабрыян. Злажыце вашу апаратуру вунь туды... у куток.

Болдвін. Іначай...

Дабрыян. Ніякай размовы не будзе.

Болдвін *(знімае апараты і складвае ў кучу)*. Вось... Я раззброены. Ніякі апарат.

Дабрыян. Я ў гэтым не ўпэўнены.

Болдвін. Што? *(Паказвае на гузікі пінжака.)* Мікрафон? Фотаапарат? *(Смяецца.)* Калі ласка. *(Знімае пінжак.)* Што яшчэ? Раздзявацца далей, да стрыптыз? Міс дазваляе?

Антаніна Васільеўна. Нахабнік. *(Выходзіць.)*

Дабрыян. Дык што вас цікавіць?

Болдвін. Сенсацыя веку! Неўміручасць! Вы ліцэнзія ўжо прадаваў?

Дабрыян. Не, не прадаваў.

Болдвін. Я магу рэкамендаваць пакупнік.

Дабрыян. Дзякую. У гэтым няма патрэбы.

Болдвін. Вы ведаў, колькі вы каштаваў?

Дабрыян. Тавар не прадажны, цаны не мае.

Болдвін. Мільёны! Мільёны долар!

Дабрыян. Ды і долар паў у цане.

Болдвін. Вы не хацеў сур'ёзна гаварыць на гэта тэма?

Дабрыян. Тэму варта перамяніць.

Болдвін. Добра. Тады для каго вы рабіў неўміручасць?

Дабрыян. Для добрых людзей.

Болдвін. А хто добрыя людзі?

Дабрыян. Тут, відаць, нашы погляды не супадуць.

Болдвін. Камуніст — гэта добра, а капіталіст — гэта не добра. Яму неўміручасць не даваць.

Дабрыян. Капіталіст асуджаны на смерць самой гісторыяй, і ніхто яго не ўратуе.

Болдвін. На палітграмата я маю імунітэт.

Дабрыян. Гэта так... да ведама.

Болдвін. У вас, я чуў, неўміручасць размяркоўваць на ліміт. На тысячу галоў дзесяць неўміручыя.

Дабрыян. У нас у неўміручыя могуць трапіць толькі лепшыя з лепшых.

Болдвін. Камуністы?

Дабрыян. Не ўсе. І не толькі камуністы. Гледзячы чаго чалавек варты. А ў вас, відаць, было б іначай?

Болдвін. О, у нас таксама глядзяць, колькі чалавек варты. Толькі няма ліміт. Вольны бізнес. Фірма купляе ў вас ліцэнзія, укладвае капітал і наладжвае выраб неўміручасці. Ты мне долар, я табе неўміручасць, ты мне долар, я табе неўміручасць.

Дабрыян. Адзін долар? Дык так у вас усе могуць стаць неўміручымі.

Болдвін. О, вы наіўна думаў. Не адзін долар. Многа долар. Неўміручасць — гэта дорага.

Дабрыян. А ў каго няма многа долараў?

Болдвін. Той будзе паміраць. Няма долар, няма неўміручасць.

Дабрыян. Значыць, несмяротнымі ў вас былі б толькі драпежнікі?

Болдвін. Якраз па Дарвін. Натуральны адбор: дужы выжывай, слабы памірай.

Дабрыян. Вы ганьбіце імя вялікага вучонага.

Болдвін. А што? Не?

Дабрыян *(глядзіць на гадзіннік)*. Час — гэта грошы. Так, здаецца, у вас гавораць?

Болдвін. Я разумеў гэты намёк. А скажыце, ваш гэты, што грызе... як яго... рэт...

Дабрыян. Пацук?

Болдвін. Басук, басук. Я яго хацеў знімаць.

Дабрыян. Ён адпачывае і прасіў не турбаваць.

Болдвін. А наконт ліцэнзіі гэта ваш канец?

Дабрыян. Канец. І будзьце здаровы.

Болдвін. Неўміручасць толькі для камуніст?

Дабрыян. Я не маю часу паўтараць сказанае.

Болдвін. Вы не ёсць вельмі ветлівы. А рэпартаж будзе. Які трэба... *(Выходзіць.)*

Дабрыян. Які трэба вашым гаспадарам. Гэта мы ведаем.

Антаніна Васільеўна *(уваходзіць з поштай у руках. Ківае на дзверы)*. Адпрэчылі?

Дабрыян. Ледзь адчапіўся. Спрабаваў таргаваць мяне.

Антаніна Васільеўна. І многа даваў?

Дабрыян. Мільёнамі спакушаў.

Антаніна Васільеўна. Прыдурак. *(Кладзе пошту на стол.)* Вось вам яшчэ дабаўка.

Дабрыян. І калі ж я ўсё гэта прагляджу? *(Садзіцца і праглядае пошту.)* Да мяне больш нікога няма?

Антаніна Васільеўна. Калгасніца з падшэфнага калгаса. Пенсіянерка.

Дабрыян. Чаго яна хоча?

Антаніна Васільеўна. Не гаворыць. Кажа, толькі самому акадэміку скажу. Прымеце? У вас жа хутка пасяджэнне.

Дабрыян. Сёння не прыму — заўтра прыедзе.

Антаніна Васільеўна выходзіць. Праз хвіліну ўваходзіць калгасніца.

Калгасніца. Дзень добры вам.

Дабрыян. Добры дзень. Праходзьце. Сядайце.

Калгасніца. Сядзела. На машыне дзве гадзіны, ды тут, у вашым прылазніку, з гадзіну.

Дабрыян. Людзей шмат. Давайце знаёміцца.

Калгасніца. Я вас знаю. Вы прыязджалі да нас. Я з калгаса «Ураджай».

Дабрыян. А як вас зваць?

Калгасніца. Прозвішча — Лапата. Ну, пішуць — Лапато. Гэта як бы далікатней. А завуць — Алена. Алена Максімаўна.

Дабрыян. Дык што ж вы мне скажаце, Алена Максімаўна?

Алена Максімаўна. Чула я, таварыш акадэмік, што вы людзей робіце неўміручымі. І нават пацукоў. Радыё перадавала.

Дабрыян. Дык вы таксама хочаце быць неўміручай?

Алена Максімаўна. Не, я не пра сябе. Я пажыла ўжо, дзякуй богу, дзяцей пагадавала, унукі растуць. Ну, там пасля ўжо, калі гэтага лякарства астанецца ў вас на маю долю...

Дабрыян. Дык вы пра дзяцей клапоціцеся?

Алена Максімаўна. Дзеці мае прабітныя. Адзін — трактарыст, другі на ферме працуе. Прэміі палучаюць. На дошцы вісяць. Яны самі даб'юцца.

Дабрыян. Значыць, пра ўнукаў?

Алена Максімаўна. А пра ўнукаў яшчэ рана.

Дабрыян. Дык што ж вы хацелі?

Алена Максімаўна. Я неяк не адважуся гаварыць.

Уваходзіць Антаніна Васільеўна, адчыняе шафу і бярэ папку.

Дабрыян. Калі ўжо адважыліся прыйсці...

Алена Максімаўна. Таварышок акадэмік, даражэнькі! Я вас вельмі прашу: зрабіце маю кароўку неўміручай!

Антаніна Васільеўна не ўтрымалася і фыркнула са смеху.

Чаго ты фыркаеш! Табе ў магазіне гатовае, а мне надаіць трэба. *(Да Дабрыяна.)* Вельмі ж кароўка ўдалая. Каб вы толькі глянулі на тое вымя! Але ўжо не маладая. Гады праз чатыры трэба будзе мяняць. А там якая ўдасца, бог яе ведае.

Дабрыян. Вось гэта задалі вы мне задачу!

Алена Максімаўна. Я думаю, калі пацука можна, чалавека можна, дык і карову можна. Яна ж пасярэдзіне паміж імі.

Дабрыян. Вы правільна думаеце. У прынцыпе яно можна.

Алена Максімаўна. А мне не ў прынцыпе трэба, а ў хляве.

Дабрыян. Але ж людзям не толькі малако, а і мяса патрэбна. А калі ўсе каровы будуць неўміручыя...

Алена Максімаўна. Я ж пра ўсіх не гавару. Мяса вунь калгас больш за тысячу гэтых самых цэнтнераў здаў. Колькі гэта на пуды, я ўжо і не ведаю. А мне і ўну-

кам — малачко на першым плане. *(Доўгая паўза.)* Дык зробіце?

Дабрыян. На жаль, не магу.

Алена Максімаўна. Чаму?

Дабрыян. Складанае гэта пытанне, Алена Максімаўна. Спачатку з людзьмі трэба разабрацца. Тут яшчэ думаць і думаць трэба.

Алена Максімаўна. З людзьмі яно вядома, а з каровай жа ўсё ясна.

Дабрыян. Гэта вам так здаецца.

Алена Максімаўна. Дык не можаце?

Дабрыян. Не магу, Алена Максімаўна.

Алена Максімаўна *(устае)*. Ну што ж... Прыйдзецца скардзіцца, заяву падаваць.

Дабрыян. На каго?

Алена Максімаўна. На вас, таварыш акадэмік.

Дабрыян. Каму ж вы будзеце скардзіцца?

Алена Максімаўна. Правіцельству. Яно разбярэцца, што ў гаспадарцы больш патрэбна — каровы ці пацукі.

Алена Максімаўна і Антаніна Васільеўна выходзяць. Адчыняюцца дзверы, і ўваходзіць Наташа.

Наташа. Не прагоніце?

Дабрыян. Наташа! Ну што вы! Рад вас бачыць. Сядайце. *(Наташа садзіцца.)* Як здароўе?

Наташа. Пацук здаровы.

Дабрыян. Я пра ваша здароўе пытаюся. Вы былі так усхваляваны.

Наташа. Было ад чаго. Страціць неўміручасць — гэта не сумачку з грашыма.

Дабрыян. Вы яшчэ нічога не страцілі. Папрацуеце, людзі вас ацэняць...

Наташа. Больш за ўсё балюча, што я страціла вялікага мысліцеля, смелага адкрывальніка, бога навукі і ўбачыла на яго месцы звычайнага абывацеля, які трымаецца за падол старой бабы.

Дабрыян. Вы мяне не разумееце, Наташа.

Наташа. Я б разумела вас, калі б была вам агіднай.

Дабрыян. Я гэтага не скажу. Але мы з вамі розныя.

Наташа. Нават процілеглыя ў пэўным сэнсе.

Д а б р ы я н. У вас яшчэ няма мінулага, адна толькі будучыня. Вы ні з чым не звязаны і нікому не абавязаны. А мяне трымае за фалды маё мінулае і маё сённяшняе. Адвярнуцца ад яго — гэта значыць зрабіць няшчаснымі блізкіх мне людзей.

Н а т а ш а. Ды вы не апраўдвайцеся, я не прыйшла вымагаць у вас неўміручасць. Ні гвалтаваць вас не збіраюся, ні на калені станавіцца.

Д а б р ы я н. Вось і добра. Значыць, мы па-ранейшаму — сябры.

Н а т а ш а. Чула, што вам і без гэтага нялёгка.

Д а б р ы я н. І не кажыце. Пісьмы, тэлеграмы, званкі... *(Бярэ ў рукі жмут пісем.)* Во, паглядзіце! Клубок страсцей. Усхваленні, навуковыя меркаванні, пагрозы, праклёны. Адны ўслаўляюць за тое, што абяссмерціў чалавецтва, другія праклінаюць за тое, што большую частку чалавецтва асудзіў на смерць. Як быццам яны дагэтуль не былі асуджаны.

Н а т а ш а. Вас нават пабіць хацелі.

Д а б р ы я н. Гэта што! Дробны эпізод у вялікай эпапеі.

Н а т а ш а. Адзін з такіх эпізодаў можа скончыцца для вас дрэнна.

Д а б р ы я н. Дзеля навукі людзі на кастрах гарэлі. А ідэя іх жыла. І перамагала. Праблема неўміручасці! За гэта не шкада і жыццё аддаць.

Н а т а ш а. Жыццё за неўміручасць...

Д а б р ы я н. Так, гэта парадокс. Вялікі парадокс!

Н а т а ш а. Але гэта праблема выклікала дзесяткі іншых праблем.

Д а б р ы я н. Іншыя праблемы няхай іншыя і вырашаюць. Я даў людзям неўміручасць. Няхай яны самі падумаюць, як ёю распарадзіцца. Зараз тут збяруцца спецыялісты. Паслухаем, што яны скажуць.

Н а т а ш а. Віноўнікам усіх бед усё роўна вас будуць лічыць.

Д а б р ы я н. Што зробіш. Такая мая доля.

Н а т а ш а. І мне вас шкада.

Д а б р ы я н. Гэта вельмі велікадушна з вашага боку.

Н а т а ш а. Я хачу вас выратаваць. Зразу зняць усе праблемы.

Д а б р ы я н. Гэта ў вашых сілах?

Н а т а ш а. Думаю, што сілы ў мяне хопіць.

Д а б р ы я н. Саманадзейнасць маладосці. Баюся, каб вы якога глупства не зрабілі.

Н а т а ш а. Гэта будзе самае разумнае, што можна зрабіць у такім становішчы. *(Выходзіць.)*

Д а б р ы я н. Што надумала гэта ўтрапёнае дзяўчо?

К у д р ы ц к а я *(прачыняе дзверы)*. Можна?

Д а б р ы я н. Калі ласка, Клаўдзія Пятроўна. Заходзьце.

К у д р ы ц к а я. Тут за мной цэлы вывадак.

Д а б р ы я н. Вядзіце яго сюды. *(Глядзіць на гадзіннік.)* Ды і пара ўжо.

Уваходзяць К у д р ы ц к а я, А б а д о ў с к і, Б а б р о в і ч, В а р а к с а, А д а м е й к а, Г е н к а.

Дык вось, таварышы... Надышоў час. Просяць нас выказаць свае пэўныя думкі. Вы ведаеце, наконт чаго...

В а р а к с а. Пэўныя думкі аб няпэўнай справе.

Д а б р ы я н. Што вы маеце на ўвазе?

В а р а к с а. Я маю на ўвазе нязбытныя мары... Такія, як ваша неўміручасць, Барыс Пятровіч.

Д а б р ы я н. Паколькі яна мая, дык гэта ўжо не мара. Але я думаю, што яна не толькі мая.

А б а д о ў с к і. Гэта як той Месяц. Пакуль на яго глядзелі здалёк ды марылі аб нябесных яснотах і вечным блажэнстве, дык ён здаваўся такім прывабным, а як дасягнулі...

В а р а к с а. Хвала вам і слава, Барыс Пятровіч, за ваша адкрыццё, але апрача фізіялогіі ёсць яшчэ сацыялогія, этыка, мараль, псіхалогія людзей.

Б а б р о в і ч. І эканоміка.

Д а б р ы я н. Усё гэта ёсць, дарагія таварышы, але ж ёсць і людзі, якія гэтыя праблемы вырашаюць. Аляксандр Паўлавіч, сацыялогія, псіхалогія — гэта па вашай часці.

В а р а к с а. Хадзіў, ездзіў. Быў у розных калектывах. І пераканаўся: тое, што мы прапанавалі,— несправядліва і амаральна. Бар'ер неўміручасці падзяліў людзей на лепшых і горшых. А тым часам сярод гэтых «горшых» ёсць нямала не горшых за тых «лепшых». Ды і тыя, што цяпер сапраўды горшыя, яшчэ могуць стаць лепшымі. Але брама неўміручасці для іх зачынена назаўсёды.

А д а м е й к а. «Дык нашто мне тады старацца лепшым быць?» — скажа каторы несвядомы.

В а р а к с а. Бар'ер гэты прайшоў па гарадах і вёсках,

па калектывах і сем'ях, падзяліў бацькоў з дзецьмі, мужоў з жонкамі, парэзаў сувязі сяброўства і кахання.

Д а б р ы я н. Дык што ж, па-вашаму, трэба рабіць?

В а р а к с а. Не ведаю. Мае праблемы... Не мае, вядома. Я хачу сказаць, што праблемы этыкі, маралі — гэта праблемы другасныя. Яны з'яўляюцца вынікам таго, што неўміручасці на ўсіх не хапае.

Д а б р ы я н. Гэта мы ўжо ўстанавілі.

В а р а к с а. Значыць, мімаволі прыходзіцца дзяліць усё грамадства на лепшых і горшых. А гэта несправядліва, гэта крыўда і абраза для пераважнай большасці нашага грамадства.

А б а д о ў с к і. Лічыце — чалавецтва. Сённяшняя наша праблема заўтра стане агульначалавечай.

К у д р ы ц к а я. Страшна падумаць, як там будуць дзяліць на лепшых і горшых.

Г е н к а. Я думаю, што ліцэнзій на неўміручасць мы ракфелерам прадаваць не будзем.

А б а д о ў с к і. На манаполію разлічваеце? Для навуковых ідэй няма непраходнай мяжы.

Б а б р о в і ч. Не будзем вырашаць за ўвесь свет. Мы вось у сябе дома не можам вырашыць. Аляксандр Паўлавіч супроць бар'еру. Дык што ж — зняць бар'ер? Валі ў неўміручасць, хто хоча! Тады не толькі вады і яды, паветра не хопіць. Месца на зямлі не хопіць, каб сесці ці стаць. А ўрэшце, я ўжо гаварыў пра гэта.

К у д р ы ц к а я. Барыс Пятровіч, а можа, усё-такі не абавязкова, каб жанчыны раджалі раз у чатыры гады?

Д а б р ы я н. Вядома, не абавязкова, Клаўдзія Пятроўна. Толькі тады неўміручасці я ім не гарантую.

Б а б р о в і ч. Калі вы не гарантуеце, дык кожная сама пастараецца застрахаваць сябе ад смерці.

А д а м е й к а. Вядома. «Лепш сто разоў нарадзіць, чым раз памерці»,— скажа каторая несвядомая.

К у д р ы ц к а я. Гэта вы не прабавалі, дык вам здаецца.

А д а м е й к а. У мяне хатнюю работу жонка робіць.

А б а д о ў с к і. Ну, дапусцім, таварышы. Дапусцім, што ім не трэба будзе раджаць. Што яны і так будуць неўміручыя. Дык што з гэтага выйдзе? Выйдзе тое, пра што я ўжо гаварыў мінулы раз: індывідуум возьме верх над відам і спыніцца абнаўленне роду людскога. Мы забяспечым сабе вечнае жыццё за кошт яго вечнага абнаўлення.

за кошт наступных пакаленняў, якія маглі б з'явіцца на свет, але не з'явяцца, бо мы іх асудзілі на небыццё, дзякуючы свайму эгаізму.

Д а б р ы я н. Дык выходзіць, што...

А б а д о ў с к і. Выходзіць, Барыс Пятровіч, што вы ўмяртвілі смерць, а мы павінны ўмяртвіць жыццё, будучыню чалавецтва.

Д а б р ы я н. Дык што вы хочаце сказаць? Выхад, выхад які?

А б а д о ў с к і. Не трэба забіваць смерць — вось што я хачу сказаць. Усё жывое памірае, і ўсё аднаўляецца для новага жыцця. Гэта няўхільны закон прыроды, і чалавек не з'яўляецца выключэннем. Смерць — гэта неабходная ўмова вечнага абнаўлення. Не забівайце смерць. Няхай яна жыве.

А д а м е й к а. Няхай жыве смерць!.. *(Агляпуўся — усе, уражаныя, маўчаць. Ніхто яго не падтрымлівае.)* — скажа каторы несвядомы...

А б а д о ў с к і. Так! Няхай жыве смерць!

Усе ўсхопліваюцца.

Г е н к а *(хапаецца за галаву)*. Мама мая!

К у д р ы ц к а я. Божа мой! Што вы такое гаворыце!

Б а б р о в і ч. Вось гэта вырашэнне праблемы!

Д а б р ы я н. Значыць я... Значыць, уся мая праца... Усё маё жыццё...

Н а т а ш а *(увайшоўшы, яна нейкі час наглядала сцэну. Пасля, трымаючы за хвост, нясе нежывога пацука і кладзе на стол)*. Пацук здох.

Д а б р ы я н *(пасля паўзы)*. Як гэта здох?

Маўчанне. Усе анямелі.

Н а т а ш а. А так... Узяў ды здох.

Г е н к а. Ты яго атруціла!

Н а т а ш а. Ускрый, правер.

В а р а к с а. Таварышы! Што ж гэта такое?

Д а б р ы я н. Пачакайце! Як жа гэта ён — жыў, жыў, ды здох?

Н а т а ш а. А я іх мяняла. Адзін здохне — я яго выкіну ў віварый, а адтуль другога бяру.

Нехта стрымана зарагатаў, за ім — другі, і ўжо разлягаецца нястрыманы рогат. Барыс Пятровіч абхапіў галаву рукамі.

Генка *(крычыць)*. Няпраўда! Яна хлусіць!

Абадоўскі, рагочучы, падымае пацука за хвост: «Вось, маўляў, сведка». Генка ледзь не са слязамі выбягае з кабінета.

Адамейка. Вось і ўся неўміручасць. Дзве дзюркі ў носе і скончылося, як той казаў. І зноў мы ўсе роўныя. І ніхто нас не дзеліць на вечных і абязвечаных.

Бабровіч. Фу! Гара з плеч. А я ўсе вылічальныя машыны ў пот увагнаў, падлічваючы.

Кудрыцкая. А шчасце, здавалася, было так блізка!

Абадоўскі. Усякае бывае ў навуцы, але такое...

Варакса. Чаму? А ўспомніце філасофскі камень, а перпетуум мобіле, ды той жа эліксір жыцця.

Абадоўскі. Гэта была дзіцячая наіўнасць самой навукі. А цяпер жа яна дарослая.

Кудрыцкая. А шкада ўсё-такі, таварышы! Шкада расставацца з залатой марай. І яго шкада *(ківае на Дабрыяна)*.

Абадоўскі. Што ж мы можам зрабіць?

Бабровіч. Пойдзем марыць далей.

Усе выходзяць, аглядаючыся на Дабрыяна, які не падымае галавы.

Наташа *(увайшла з клеткай у руках. Ціха паклікала)*. Барыс Пятровіч!

Дабрыян *(не падымаючы галавы)*. Адыдзіце!

Наташа. Барыс Пятровіч! Гляньце сюды!

Дабрыян. Ідзіце, каб і вочы мае вас не бачылі!

Наташа. А пацук жывы.

Дабрыян *(неўразумела глянуў на яе)*. Як гэта жывы?

Наташа. А вось ён — наш любенькі пацучок. Здаровенькі, вясёленькі.

Дабрыян *(разглядае нежывога пацука, які ляжыць на стале)*. Дык вы...

Наташа. Гэта другі. Я іх падманула. Каб яны не мучылі вас рознымі праблемамі, якіх ніхто вырашыць не можа.

Дабрыян. Вы мяне забілі.

Наташа. Я вас выратавала. Вас і сапраўды маглі забіць.

Д а б р ы я н. Што людзі скажуць? Невук. Шарлатан. Ёлупень, якога абдурыла нікчэмная дзяўчынка, якой напляваць на навуку і на мой аўтарытэт.

Н а т а ш а. А навукай мы будзем займацца і далей. Спакойна, без нервознасці. Я гатова прапанаваць сябе... Не бойцеся, не ў якасці вашай вечнай спадарожніцы, а ў якасці аб'екта доследаў. Побач з пацуком. Доследы на чалавеку больш пераканаўчыя. А людзі... *(Цалуе Дабрыяна ў цемя.)* Людзі няхай тым часам падумаюць, што рабіць з неўміручасцю.

К а н е ц

1972

КАМЕНТАРЫІ

У трэці том уключаны пасляваенныя п'есы пісьменніка. Размешчаны яны ў храналагічным парадку — паводле гадоў іх напісання.

Стар. 5. *З народам.* Упершыню п'еса надрукавана ў часопісе «Полымя», 1948 г., № 6. Датуецца 1948 г. Першы раз пастаўлена Беларускім дзяржаўным ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэмічным тэатрам імя Янкі Купалы 26 чэрвеня 1948 года.

Клавір — тут пераклажэнне оперы для фартэпіяна.

Прастрацыя — прыгнечанае становішча, якое суправаджаецца поўным упадкам сіл і абыякавымі адносінамі да навакольнага.

Цурук *(ням.)* — назад.

Ардынатар — тут урач лячэбнай установы, які ведае асобнай палатай.

Іст Гудовіч берайтс гекоммен? *(ням.)* — Гудовіч прыйшоў?

Яволь, гер лёйтнант *(ням.)* — так, пан лейтэнант.

Голен зі ін гер *(ням.)* — давайце яго сюды.

Зэтцэн зі зіх! *(ням.)* — Сядайце!

Іх браўхэ дэн долмэчэр! *(ням.)* — Мне патрэбен перакладчык!

Вас? *(ням.)* — Што?

Эргольт эр зіх ецт *(ням.)* — ён зараз адпачывае.

Галгофа — узгорак у ваколіцах горада Ерусаліма, на якім у старажытнай Іудзеі адбываліся пакаранні смерцю. Паводле рэлігійнага вучэння, на Галгофе быў распяты Ісус Хрыстос. Слова «галгофа» ў пераносным сэнсе ўжываецца як сімвал падзвіжніцтва і маральных пакут («узысці на галгофу»).

Іуда (Іуда Іскарыёт) — паводле евангельскай легенды, апостал, які за 30 срэбраных аддаў у рукі ворагам свайго настаўніка Ісуса Хрыста. Імя Іуды стала сінонімам здрадніцтва.

Гер лёйтнант! Гер обэрст руфт зі *(ням.)* — Пан лейтэнант! Вас кліча палкоўнік.

Ауфвідэрзээн *(ням.)* — да пабачэння.

«Каінава пячаць» — пячаць здрадніка. Выраз гэты звязаны з біблейскім міфам аб Каіне (старэйшым сыне Адама), які нібыта забіў свайго брата Авеля.

Стар. 61. *Пяюць жаваранкі.* Упершыню п'еса надрукавана ў часопісе «Полымя», 1950 г., № 8. Датуецца 1950 г. Першы раз пастаўлена Беларускім дзяржаўным ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэмічным тэатрам імя Янкі Купалы 6 лістапада 1950 г.

«Дзень быў святы. Яшчэ ад рання блінцы пякліся на сняданне...» — радкі з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля».

Афрадзіта — у грэчаскай міфалогіі багіня кахання і прыгажосці.

Абрамізіць — сканфузіць.

Стар. 119. *Зацікаўленая асоба.* Упершыню п'еса надрукавана ў часопісе «Полымя», 1953 г., № 2. Датуецца 1952—1953 гг. Першы раз пастаўлена Беларускім дзяржаўным ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэмічным тэатрам імя Янкі Купалы 15 лютага 1953 г.

Рэйзен М. В. (нарадз. у 1895 г.) — рускі савецкі спявак (бас), народны артыст СССР, саліст Вялікага тэатра СССР.

Стар. 185. *Людзі і д'яблы.* Упершыню п'еса надрукавана ў часопісе «Полымя», 1958 г., № 4. Датуецца 1958 г. Першы раз пастаўлена Беларускім дзяржаўным ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэмічным тэатрам імя Янкі Купалы 26 кастрычніка 1958 г.

Альтэ *(ням.)* — стары.

Форт! *(ням.)* — уперад!

Гаўляйтэр *(ням.)* — кіраўнік вобласці ў фашысцкай Германіі.

Аўсвайс *(ням.)* — пропуск.

Форцайген зі! *(ням.)* — прад'явіце!

«ТТ» — назва пісталета.

Стар. 261. *Брама неўміручасці.* Упершыню п'еса надрукавана ў газ. «Звязда» 28 студзеня, 1—4 лютага, 6—9 лютага 1973 г., затым — у часопісе «Полымя», 1973 г., № 3. Датуецца 1972 г. Першы раз пастаўлена Беларускім дзяржаўным ордэна Працоўнага Чыр-

вонага Сцяга акадэмічным тэатрам імя Янкі Купалы 4 красавіка 1974 года.

Мафусаіл — паводле бібліі, старац, які нібыта пражыў 969 год. Выраз «мафусаілаў век» стаў сінонімам даўгалецця.

Homo sapiens *(лацін.)* — чалавек разумны.

Вавілонскае стоўпатварэнне — маецца на ўвазе біблейская легенда аб тым, як старажытныя людзі пасля патопу задумалі пабудаваць недалёка ад Вавілона (буйнейшы горад старажытнай Месапатаміі, сталіца Вавілонскага царства ў XIX—XI вв. да нашай эры) вялізную вежу «вышынёю да нябес». Раззлаваны бог змяшаў мовы гэтых будаўнікоў так, што яны перасталі разумець адзін аднаго, спынілі сваю працу і разышліся па ўсёй зямлі. Гэтым біблейскім міфам рэлігія тлумачыць разнастайнасць моў народаў свету.

Герастрат — грэк з горада Эфеса (Малая Азія), які спаліў у 356 г. да н. э. выдатны храм Артэміды Эфескай, што лічыўся адным з сямі цудаў свету, каб увекавечыць сваё імя. За гэты ўчынак быў забіты. Імя Герастрата стала сімвалам ганебна набытай славы.

«Надежды юношей питают, отраду старцам подают» — крыху перайначаны выраз, узяты з оды М. В. Ламаносава.

Перпетуум мобіле *(лацін.)* — літаральна пастаянны рух. Вечны рухавік, вечны рух. У пераносным сэнсе — нязбытныя мары.

ЗМЕСТ

На белорусском языке

КАНДРАТ КРАПИВА
(Кондрат Кондратович Атрахович)

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
В ПЯТИ ТОМАХ

том третий

Пьесы

Рэдактар А. М. Бачыла. Мастак Л. Я. Прагін. Мастацкія рэдактары М. Р. Казлоў, Л. Я. Прагін. Тэхнічны рэдактар Л. М. Шлапо. Карэктар Л. М. Вайцяшэня.

АТ 04036. Здадзена ў набор 3/VII 1974 г. Падп. да друку 7/III 1975 г. Тыраж 16 000 экз. Фармат 84×108¹/₃₂. Папера друк. № 1. Ум. друк. арк. 17,22. Ул.-выд. арк. 16,25. Зак. 1284. Цана 1 руб. 12 кап.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. Мінск, Савецкая, 19.

Паліграфічны камбінат імя Я. Коласа Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. Мінск, Чырвоная, 23.

Крапіва К.
К 77 Збор твораў у пяці тамах. Том 3. П'есы. Мн., «Маст. літ.», 1975.

328 с. з іл.

У трэці том уключаны п'есы, напісаныя аўтарам у пасляваенны час. У іх паказваецца гераічная барацьба народа з нямецка-фашысцкімі акупантамі, а таксама жыццё і стваральная праца савецкіх людзей у мірны час. У гэтым томе друкуецца таксама і новая фантастычная камедыя драматурга «Брама неўміручасці».

К $\frac{70600\text{-}073}{М\ 302(05)\text{-}75}$ 100-75 Бел 2